ACADEMIA ROMÂNA FILIALA TIMIŞOARA

INSTITUTUL DE CERCETĂRI SOCIO-UMANE
„TITU MAIORESCU”

CRONOLOGIA BANATULUI
II/2

IOAN HAȚEGAN

VILAYETUL DE TIMIŞOARA

EDITURA BANATUL TIMIŞOARA

Consilier editorial: Ioan Haţegan

BIBLIOTHECA BANATICA

Seria HISTORICA

Curator: Ioan Haţegan

Numerus III: Ioan Haţegan, Cronologia Banatului. II/2.Vilayetul de Timişoara. Repere cronologice, selecţie de texte şi date, Editurile Banatul şi Artpress, Timişoara, 2005

Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale
HAŢEGAN IOAN
Cronologia Banatului / Ioan Haţegan. – Timişoara : Editura Banatul, Artpress, 2005.
vol.
ISBN 973-7836-56-1
Vol. 2. Partea 2 : Vilayetul de Timişoara : 1552-1716. - 2005. – Bibliogr. – ISBN 973-97121-6-9
ISBN 973-7836-54-5
94(498.5) „15/17”

Coperta colecţiei: NOI GRAPHICS email: noigraphics@goodnet.ro
Tehnoredactare computerizată: Rodica Nicolae
Tipar executat la: ARTPRESS TIMIŞOARA

ACADEMIA ROMÂNA FILIALA TIMIŞOARA

INSTITUTUL DE CERCETĂRI SOCIO-UMANE „TITU MAIORESCU”

CRONOLOGIA BANATULUI II/2

IOAN HAŢEGAN

VILAYETUL DE TIMIŞOARA

Repere cronologice
Selecţie de texte şi date

Editura BANATUL **Editura ARTPRESS**
TIMIŞOARA
2005

MOTTO

„Cel care cucereşte Buda stăpâneşte un oraş,
Cel care cucereşte Timişoara stăpâneşte o țară”

Butadă a beilor otomani de pe Dunăre, culeasă de
Henrik Ottendorf, Timişoara, 1663

Cuprins

Cronologia Banatului

Este o lucrare de mari proporţii iniţiată de Academia Română filiala Timişoara şi Societatea Culturală Banatul din Timişoara. Corpusul de circa zece volume va fi realizat sub egida şi după regulile ştiinţifice, proprii Academiei Române.

Coordonarea întregii lucrări îi aparţine dr. Ioan Haţegan — cercetător ştiinţific I la Institutul de Cercetări Socio-Umane „Titu Maiorescu" al Academiei Române, Filiala Timişoara, în calitate de iniţiator şi de cercetător ştiinţific, cu rezultate notabile în cercetarea ştiinţifică şi editarea acestor cercetări.

Cronologia Banatului este structurată pe patru părţi: arheologie, epoca medievală, epoca modernă şi epoca contemporană. Fiecare parte va conţine mai multe volume, în funcţie de informaţia accesibilă cercetătorilor.

Fiecare eseu cuprinde o cronologie a perioadei studiate, precum şi un text rezumativ însoţit, după caz, de un fragment semnificativ dintr-un text (documentar, narativ etc.) referitor la acestea.

La sfârşitul fiecărei însemnări va figura bibliografia prescurtată, spre a oferi cititorilor posibilitatea de a avea la îndemână sursa pentru aprofundarea cercetării. La sfârşitul lucrării va figura întreaga bibliografie, în ordinea alfabetică a autorilor. În măsura în care se impune, unele volume vor avea schiţe, hărţi, glosare de termeni specifici etc. Un rezumat într-o limbă de circulaţie internaţională va încheia lucrarea, pentru a fi accesibilă în lumea ştiinţifică internaţională.

Coordonatorul şi autorii au dorit să ofere şi un indice (general de locuri şi persoane) însă numărul imens de informaţii din fiecare volum ar dubla numărul de pagini. La fel este cazul şi cu ilustraţiile, desenele, fotografiile etc. Din cauza unor

limitări de ordin financiar, aceste dorințe nu pot fi acum împlinite.

Cronologia Banatului se adresează atât publicului larg, iubitor şi cunoscător de istorie regională, dar şi specialiştilor, care vor avea o selecție a celor mai importante, mai interesante, informații cu privire la istoria Banatului din paleolitic până la începutul secolului al XXI-lea.

Fiecare perioadă istorică beneficiază de coordonarea specifică domeniului. Antichitatea va fi coordonată de arheologul drd. Dan Ciubotariu, evul mediu de cerc. şt. I Ioan Hațegan, epoca modernă de prof. univ. dr. Ioan Munteanu şi prof. univ. dr. Nicolae Bocşan, iar epoca contemporană de cercetătorul științific I dr. Vasile Dudaş.

Colectivele de cercetare sunt alcătuite din istorici cu mare experiență în cercetarea științifică, alături de care vor lucra doctori în științe istorice, doctoranzi, masteranzi, studenți, muzeografi, oameni de cultură, din centrele Timişoara, Reşița, Lugoj, Caransebeş etc. dar şi din Bucureşti şi Cluj–Napoca.

Doar în aparență, volumele vor fi o istorie evenimențialistă pentru că, în realitate, volumele vor dezvălui atât marile evenimente cât şi cotidianul existenței şi dezvoltării umane pe teritoriul Banatului.

Academician Păun Ioan Otiman
Preşedintele Filialei Timişoara a Academiei Române

Cuvânt înainte

Această lucrare se constituie parte (volumul II, partea a doua) a corpusului istoric „CRONOLOGIA BANATULUI" inițiat şi realizat de Academia Română filiala Timişoara, prin Institutul de Cercetări Socio-Umane „Titu Maiorescu", la inițiativa şi în coordonarea generală a corpusului, de către cercetătorul ştiințific I, dr. Ioan Hațegan.

Atunci când locuitorii Banatului vor să arate că un lucru, o stare, un fapt sau un monument este foarte vechi, spun că este de pe vremea turcilor. Memoria colectivă reține doar vechimea, fără a mai avea acuratețea timpului istoric.

O, extrem de sumară, prezentare a epocii istorice, de dinaintea şi din preajma cuceririi otomane a zonei, se impune pentru ca cititorul să înțeleagă realitățile istorice. Primele conflicte militare dintre turcii otomani şi trupe bănățene se produc în anii 1368–1369, cu prilejul luptelor pentru Vidin. Primele incursiuni de pradă („akin") otomane pe teritoriul bănățean datează din anii 1389–1391. Aceste incursiuni se vor repeta, ori de câte ori forțele creştine nu sunt suficient de numeroase pentru a le opri la linia Dunării. Se dau lupte atât la nord cât şi la sud de Dunăre, cu victorii împărțite. Accentuarea presiunii otomane pe linia fluviului aduce în funcția de bani de Severin şi, apoi, în cea de comiți de Timiş, personalități marcante ale evului mediu românesc, maghiar, european: Filippo Scolari, Ioan (Iancu) de Hunedoara, Pavel Chinezu. Aceştia reuşesc să stopeze ofensiva otomană.

Secolul al XVI-lea constituie perioada de epuizare fizică, morală şi psihică, a forțelor creştine angrenate în lupta antiotomană. Căderea liniei dunărene îi duce pe otomani până în fața Vienei (1529). Constituirea principatului autonom al Transilvaniei

(1541) şi intrarea Banatului în componenţa acestuia, este doar o etapă. Instaurarea administraţiei habsburgice asupra principatului (1550–1552) provoacă reacţia militară decisivă a Imperiului Otoman, care nu acceptă ca o zonă strategică excepţională — aşa cum a fost Banatul până în zorii epocii moderne — să fie stăpânită de duşmani. Campania otomană din 1551 prefigurează campania de cucerire a anului 1552, prin care două treimi din Banat este transformat în provincie otomană, iar zonele estice se transformă în Banatul de Lugoj–Caransebeş, componentă a principatului până la 1658, când otomanii le anexează.

Motivat de acest paradox istoric, am început cercetarea perioadei în care Banatul a fost cucerit — în etape — de turcii otomani şi a fost transformat într-o provincie (paşalâc, eyalet sau vilayet, în termenii specifici Imperiului Otoman). Această cercetare s-a derulat pe parcursul a mai multor decenii. La început a fost curiozitatea de a afla câte ceva despre epocă. Pe măsură ce aflam câteva date, îmi dădeam seama ce puţine sunt cele traduse şi publicate în limbi europene accesibile cercetătorului.

Acum cinci ani am început o cercetare sistematică a bibliografiei. Am remarcat două lucruri. Primul consta în faptul că documentele turco-otomane ce privesc vilayetul de Timişoara şi sunt traduse în limba română reprezintă doar un procent infim din cele existente; cele traduse în maghiară, sârbă, germană etc., sunt şi ele insuficiente pentru cunoaşterea în profunzime a istoriei vilayetului timişorean.

Am aflat, de la reputaţi turcologi români şi maghiari, despre existenţa a zeci (poate sute) de mii de documente ce provin din administraţia otomană bănăţeană şi zac necercetate (de trei sute de ani aproape), sigilate în saci, în arhiva istorică otomană de la Topkapu Sarai din Istanbul. Şi cum cercetarea lor presupune formarea a cel puţin zece turcologi (numele celor ce se ocupă de studierea documentelor şi cronicilor otomane) care să lucreze o viaţă întreagă pentru cercetarea, transcrierea în alfabetul turc modern, traducerea lor în limba română şi

publicarea în câteva zeci de volume, iar realităţile României nu permit o asemenea operă temerară, a trebuit să constat că actuala generaţie istorică românească nu va reuşi să cunoască, în profunzime, Banatul otoman. Documente otomane privitoare la acest vilayet (direct şi/sau tangenţial) au fost publicate în diverse limbi europene. Majoritatea lor sunt extrem de interesante, dar nu acoperă toate perioadele şi cercetătorul se află în aceiaşi situaţie ca şi în cazul studierii documentelor editate în limba română.

Cronicile otomane au fost studiate mai intens şi, cele trei volume publicate de M. Guboglu şi M. Mehmed, reuşesc să ofere o imagine (subiectivă de multe ori) asupra epocii şi spaţiului în discuţie. Cronici otomane au fost cercetate de mulţi istorici europeni şi publicate în limbile respective. Un impediment important îl reprezintă lipsa de coerenţă a multor cronici. Unele prezintă o anumită dată pentru un eveniment, altele cu totul alta, aşa încât nici măcar confruntarea critică nu reuşeşte să elucideze anumite situaţii. Sunt încă cronici otomane publicate în limbi europene ce nu sunt traduse în româneşte, fapt care împiedică intrarea lor în circuitul public.

Al doilea lucru: istoriografia românească ca şi cea europeană (în special cea maghiară, germană, sârbă etc.) a acordat un interes parţial studierii şi cunoaşterii realităţilor vilayetului de Timişoara. Acesta a fost unul dintre cele mai importante din spaţiul european cucerit de otomani, dar cum Banatul a fost întotdeauna un ţinut de graniţă, indiferent cărei entităţi statale i-a aparţinut, istoriografia modernă a fost „orbită” de centrul respectivelor entităţi statale şi a neglijat ţinuturile de margine.

Acesta este stadiul actual al cercetării istorice româneşti şi europene asupra istoriei vilayetului de Timişoara. Ca urmare şi paginile ce urmează sunt tributare acestei realităţi. În plus, limitele umane dar şi cele economice, sociale şi culturale, condiţionează calitatea şi profunzimea oricărei cercetări.

Prin urmare, rezultatul cercetării se va prezenta ca un simplu repertoriu cronologic, în care faptele sunt prezentate pe

ani, pe luni şi zile. Pentru ca cititorul să pătrundă totuşi în mentalul colectiv medieval, în bipolaritatea creştină şi islamică, am inserat părți din documente şi cronici diverse. Cei ce vor fi interesați vor putea aprofunda subiectul, apelând la stufoasa bibliografie din final, sau la glosarul explicativ de termeni turco-otomani.

Sper ca aceste pagini să se constituie într-un util exercițiu cultural pentru toți cei ce iubesc şi prețuiesc adevărul istoric şi să fie, în acelaşi timp, imbold pentru începutul altor cercetări.

Dr. Ioan Hațegan

Notă asupra ediției

Obligați de elementele restrictive existente în privința posibilității de cunoaştere în profunzime a realităților vilayetului de Timişoara şi nedorind să reluăm cele câteva zeci de asertiuni istorice corecte sau subiective, cunoscute până acum, am ales o altă cale de a cunoaşte faptele. Aceea de a le prezenta într-un repertoriu cronologic (pe an, lună, zi, eveniment) care este accesibil istoricului. Problema s-a ivit atunci când a trebuit să alegem care anume dintre evenimente sunt mai importante, sau interesante şi cât anume dintr-un document, cronică, merită să prezentăm. Am combinat prezentarea enunțiativă, sintetică, cu cea directă, cvasi integrală. În acest fel cititorul poate „simți" lumea spațiului şi timpului istoric bănățean, preocupările acesteia, motivațiile actelor, finalitatea acestora.

Pentru ca lucrarea să fie cursivă dar, în acelaşi timp, corectă, am ales să plasăm sintetic bibliografia la sfârşitul evenimentului şi prezentarea sa integrală la sfârşitul lucrării. Pentru explicitarea unor fapte, nume, etc., am inserat între paranteze rotunde ( ) explicația necesară, N.N. însemnând Nota Noastră (a autorului).

Tot pentru mai completa cunoaştere a acestei lumi bipolare (creştine şi otomane) am adăugat un Glosar de termeni otomani cu explicitarea termenilor de funcții administrative, religioase, politice, militare, dar şi a altor termeni economici şi comerciali.

Modalitatea aleasă are conveniente şi inconveniente. În prima categorie se înscrie prezentarea faptului aşa cum transpare el din document sau cronică. În general cancelariile otomane (sultanale, vizirale, de vilayet etc.) prezintă intenția şi/sau ordinul care urmează a fi executat. Cronicile otomane sunt mult

mai subiective şi, de multe ori, injurioase la adresa creştinătății, fapt explicabil prin confruntarea seculară în plan militar, politic şi religios. Nici creştinii nu procedează altfel. Asistăm la confruntarea dintre două lumi diferite, aflate pe trepte diferite de dezvoltare economică, iar înfruntarea cere îmbărbătarea propriei tabere şi denigrarea celeilalte.

Istoriografia europeană a fost, până de curând, exponentul mentalului creştin medieval, aruncând asupra otomanilor şi Islamului toată cutia Pandorei. Pe măsură ce turcologii (creştini sau islamici) au transliterat, tradus şi publicat multe dintre documentele şi cronicile otomane în diverse limbi, cunoaşterea realității lumii islamice otomane se modulează şi se relaxează: otomanii sunt văzuți aşa cum erau în realitate, cu cele bune şi cele rele. Lucrarea de față se doreşte o simplă contribuție la cunoaşterea acestei lumi.

Textele inserate în această lucrare aparțin istoriografiilor creştină şi otomană şi reflectă realitățile vilayetului timişorean: o lume creştină majoritară şi una otomană minoritară. Alternanța textelor, a faptelor, a oamenilor şi a acțiunilor lor, este surprinsă prin nuditatea relatării, iar cititorul este lăsat să-şi formeze singur opinia despre acestea, cu speranța că va reuşi să descopere substratul evenimentelor şi să înțeleagă complexitatea lor. Modalitatea aleasă nu îi permite autorului nici un comentariu, inutil în această etapă — de început — a cunoaşterii reale a existenței umane în spațiul şi timpul istoric cuprins între anii 1552–1716. Pentru o mai uşoară înțelegere a multor termeni otomani, am inserat şi un glosar de termeni turco-otomani, sinteză a mai multor glosare din bibliografia citată. Am dorit să prezentăm şi iconografia (hărți, schițe, planuri, picturi, grafică etc.) lumii otomane şi a celei din vilayetul de Timişoara, dar bogăția iconografică, existentă şi cunoscută nouă, şi costurile editoriale mari, greu de acoperit acum, ne determină să aşteptăm vremuri mai liniştite pentru editarea unui album policrom.

Lucrarea se referă la istoria vilayetului de Timişoara, vilayet care a cuprins teritoriul Banatului, dar şi multe alte părți

şi regiuni din afara acestuia. Astfel în primele decenii de după constituire vilayetul cuprindea şi sangeacuri sud-dunărene : Smederevo, Vidin,Vulcitrin. Mai apoi, odată cu cucerirea cetăţii Gyula (1566) şi a celei de la Szolnok, aceste două sangeacuri au intrat în componenţa vilayetului. În timp ce Szolnok-ul a fost cedat altui vilayet, Gyula şi — apoi după cucerire, Ineul — au rămas în componenţa vilayetului de Timişoara până la cucerirea lor de către trupele imperiale habsburgice. Sangeacul de Lugoj–Caransebeş a făcut parte din vilayet din 1658 la 1688, apoi din 1699 la 1716.

Un alt element important l-a constituit mărimea sangeacurilor (denumirea militară) sau cazalelor (denumirea administrativă). Un exemplu: sangeacul Cenad a cuprins la început zona mureşeană, apoi cea mureşeană şi zona Becicherecu Mare, mai târziu a cedat această zonă şi s-a întins mult la nord de Mureş; spre final a revenit la suprafaţa iniţială. Sangeacul de Arad s-a comasat cu cel de Gyula, apoi a revenit şi a sfârşit prin a fi desfiinţat, devenind nahie.

Nahia constituia o unitate administrativă de mai mică întindere, care a suferit transformări importante în decursul istoriei vilayetului timişorean. Majoritatea nahiilor au avut parte de o asemenea soartă, greu sesizabilă la nivelul actual de cunoaştere a documentelor otomane. Doar unele dintre ele au rezistat într-o formă aproape neschimbată. Acestea au fost — în general — nahii ale sangeacului de Timişoara, constituite pe teritoriul fostelor districte româneşti care şi-au conservat identitatea. Otomanii au păstrat acele forme de organizare administrative viabile pe care le-au întâlnit în momentul cucerii. La fel s-a întâmplat şi cu fostele districte Lugoj şi Caransebeş, la cucerirea lor din anul 1658.

Datorită acestor fluctuaţii teritoriale — mărite prin cucerire şi pierdute, spre sfârşitul veacului al XVII-lea, prin asedii şi capitulări — suprafaţa teritorială a vilayetului de Timişoara a fost diferită de la o perioadă la alta; uneori ea s-a modificat şi prin dispoziţii ale sultanului sau marilor viziri, care urmăreau o

mai bună exploatare economică sau o mai bună apărare militară a anumitor zone.

Importanța politică şi militară a vilayetului de Timişoara a fost majoră în contextul politic şi militar european. Timişoara — alături de Buda şi Bosnia — constituia triunghiul ofensiv otoman în inima Europei. Ca atare şi importanța beilerbeilor ce dobândeau funcția la Timişoara era deosebită în Rumelia — partea europeană a Imperiului Otoman.

Dorința noastră inițiată de a completa lucrarea cu un index (general, locuri, persoane) a fost temperată de numărul extrem de mare de pagini necesare care, astfel, ar fi dublat paginile volumului.

Mulțumirile noastre se adresează, cu sinceritate, oamenilor care au sprijinit ideea realizării acestui corpus: Păun Ioan Otiman, colegilor istorici care lucrează la diferitele volume, aflate în pregătire.

O caldă apreciere se cuvine domnilor Răzvan Hrenoschi şi Emil Semenea pentru că fără sprijinul lor, lucrarea ar fi rămas o frumoasă intenție.

Acei oameni minunați, sponsorii citați la început, care fac posibilă această lectură, merită respectul autorului şi al cititorului.

Autorul

I. Etapele cuceririi otomane a Banatului

– **1521** Otomanii cuceresc cetatea Belgradului.
– **1522** Otomanii cuceresc cetatea Orşovei.
– **1524** Otomanii cuceresc cetatea Severinului.
– **1526 august 29** Bătălia de la Mohács este câştigată de otomani; regele Ungariei moare pe câmpul de luptă; începe lupta pentru tron dintre Habsburgi şi Ioan Zápolya, voievodul Transilvaniei.
– **1529** Otomanii asediază, fără succes, Viena.
– **1529 august 18** Actul solemn de supunere a lui Ioan Zápolya faţă de otomani şi începutul suzeranităţii acestora asupra întregii zone (Transilvania, Partium şi Banat).
– **1532** Al doilea atac otoman asupra Vienei.
– **1538** Pacea de la Oradea între cele două tabere creştine.
– **1541 august 29** Transformarea Transilvaniei în principat autonom sub suzeranitatea Porţii Otomane şi intrarea Banatului sub aceeaşi tutelă, prin Petru Petrovici, comite de Timiş, om de încredere a familiei Zápolya şi al otomanilor.
– **1541 septembrie 4–10** Instaurarea suzeranităţii otomane asupra principatului Transilvaniei.
– **1541 septembrie** Sultanul Soliman Magnificul desemnează Lipova drept reşedinţă pentru regina Isabella şi fiul ei minor, Ioan Sigismund Zápolya.
– **1542** Gheorghe Martinuzzi, episcop romano-catolic, este numit guvernator al Transilvaniei. Se remarcă printr-o politică duplicitară faţă de cele două tabere.
– **1544 august 1** Dieta de la Turda stabileşte uniunea administrativă şi fiscală a principatului, format din fostul

voievodat, Partium şi Banat. Petru Petrovici — comite de Timiş — îşi păstrează toate funcţiile şi atributele lor, fie că au fost acordate de otomani sau de imperiali.

– **1545 martie 29** Sultanul insistă pe lângă principele Transilvaniei asupra cedării unor cetăţi bănăţene. Exemplul cel mai curios este cel al cetăţii Bećej pe Tisa, care a fost cedată otomanilor în acest an. Conform dreptului islamic locul unde s-au făcut cele cinci rugăciuni zilnice şi circulă monedele otomane nu mai poate fi retrocedat creştinilor. Deşi cetatea fusese şase luni sub stăpânire otomană, ea este cedată lui Petru Petrovici, comite de Timiş.

– **1547 septembrie 8** Tratat secret între Ferdinand de Habsburg şi Gheorghe Martinuzzi, care prevede cedarea principatului Transilvaniei pe seama Habsburgilor. Acest tratat s-a semnat — fără ca regina Isabella şi fiul ei Ioan Sigismund Zápolya principele Transilvaniei — să ştie.

– **1550** Isabella Zápolya cere sultanului — în numele fiului ei minor — înlocuirea lui Martinuzzi cu Petru Petrovici, comite de Timiş şi comandant al trupelor principatului, om de încredere al familiei Zápolya şi al sultanului.

– **1550** Odată numit guvernator, Petrovici intră în principat cu trupele sale, cu cele ale domnilor români şi cele otomane ale beilerbeiului de Buda.

– **1550** Martinuzzi îi câştigă de partea sa pe secui şi respinge trupele lui Petrovici.

– **1550 noiembrie** Regina Isabella cere beilerbeiului otoman să se retragă de pe valea Mureşului, loc pe unde intrase deja. Imperiul Otoman cere cedarea cetăţii bănăţene Bećej pe Tisa şi mărirea haraciului la 40–50.000 ducaţi.

Anul 1551

Februarie 5 Toma Nadasdi îi scrie împăratului că Transilvania este cheia cuceririi Ungariei, iar odată ce principatul va fi sub otomani, Ungaria nu va mai putea fi cucerită (Hurmuzaki E., II/4, p. 516).

Februarie 7 Lugojul şi Caransebeşul sunt în mâna împăratului Ferdinand (Ováry L., 1888, p.93)

Martie 31 Aiud Gheorghe Martinuzzi îi scrie împăratului că i-a trimis pe delegaţii bănăţenilor din Lugoj şi Caransebeş spre curtea imperială şi îl roagă să-i primească şi să le promită numirea unui conducător dintre ei – aşa cum au avut – întrucât aceştia reprezintă o forţa armată cu o deosebită ştiinţă militară (Hurmuzaki E., II/4, p. 537).

Aprilie Cererile de ajutor ale Isabellei Zápolya nu mai pot împiedica trecerea principatului pe seama Habsburgilor.

Mai 1 Împăratul îi scrie lui Martinuzzi despre faptul că i-a primit pe delegaţii bănăţeni şi că va trimite acolo trupe imperiale (Hurmuzaki E., II/4, p. 546).

Mai 19 Provisorul cetăţii Hunedoara scrie despre faptul că cetăţile Margina şi Mănăştiur sunt de o săptămână în mâna imperialilor.

Mai 7 Alba Iulia Isabella Zápolya acordă nobililor români din oraşul Lugoj o diplomă de înnobilare, pentru multele merite militare, şi o stemă ce are un lup în mijloc; aceste însemne pot fi purtate de aceşti mobili în absolut toate manifestările lor publice şi private (Vlad A., 1863, p. 127–128).

Aceiaşi zi Petru Petrovici îi scrie lui Mustafa-bei despre perfectarea cedării principatului pe seama Habsburgilor (Pray G., 1806, II, p. 252–255).

Fără dată (F. D.) La dieta principatului, desfăşurată la Alba Iulia, a sosit un trimis al sultanului care cere jurământul

de credinţă, plata haraciului şi cedarea cetăţii Bećej pe Tisa, pentru ca otomanii să aibă linişte în zona Banatului.

Iunie 4 Trupe imperiale, cifrate la 7.000 mercenari sub comanda generalului Giovan Battista Castaldo, intră în principatul transilvan.

Iulie 5 La Viena se ştie despre faptul că Martinuzzi i-a respins din principat pe partizanii familiei Zápolya.

Iulie 13 Din Istanbul sultanul îi scrie lui Martinuzzi că este dispus să-i vină în ajutor întrucât ţara este a Porţii, care nu suferă nici un alt domn acolo (Veress E., 1914, p. 49–50).

Iulie 17 Martinuzzi îi scrie împăratului despre faptul că în cetatea Timişoarei sunt adăpostite multe bunuri, fie rămase de la nobili morţi fără urmaşi, fie din alte cauze. Astfel aici sunt adăpostite bunurile familiei Jakšić, ca şi cele luate din alte castele ale aceleiaşi familii, dar şi bunuri luate din cetatea Soimoş (Károlyi A., 1881, p. 252).

Iulie 21 Regina Isabella renunţă la domnia sa şi a fiului ei asupra principatului, care trece în administrarea imperialilor; generalul imperial Castaldo scrie despre intrarea otomanilor în Muntenia şi apropierea lor de graniţele Banatului (Feneşan Cr., 1997, p. 146 şi Hurmuzaki E., II/4, p. 581).

Iulie 26 Trupe imperiale se îndreaptă spre Banat — luat în stăpânire de imperiali — pentru a apăra zona; comandanţii acestora sunt Giovanni Batista Castaldo şi Andrei Báthory. Ştefan Losonczy şi Gh. Seredy intră în Banat cu trupe de cavalerie, plus Aldana cu pedestrime spaniolă şi germană.

Iulie 31 Din Cluj. Martinuzzi scrie că oamenii lui Petru Petrovici au venit la el cerându-i să se împace cu sultanul, altfel Timişoara şi celelalte cetăţi din părţile inferioare (Banat, N.N.) vor fi în mâna imperialilor. Martinuzzi l-a trimis deja pe Andrei Báthory cu o trupă de 1.500 oameni să ia

în stăpânire pentru imperiali aceste cetăți (Hurmuzaki, E., II/4, p. 587–589).

August 3 Aldana, cu 400 de oameni din trupa spaniolă şi un detaşament de 100 mercenari germani, se îndreaptă spre Lugoj şi Timişoara, unde ajunge pe 10 august, întărind garnizoanele.

August 3 Mehmed Socolovici îi scrie lui Martinuzzi înştiințându-l asupra trecerii armatei otomane peste Dunăre; ştie de trădarea lui şi-l întreabă de partea cui este în realitate; mai spune că armata sa are 8.000 ieniceri, 100.000 achingii şi 13 sangiacbei cu trupele lor; mai vin 70.000 tătari, voievozii români şi beii de Vidin şi Silistra (Károlyi A., 1881, p. 265–266).

Iulie-august O armată otomană, comandată de Mehmed Socolovici, ajunge (prin Sofia/Niş/Petrovaradin) la hotarele Banatului. O alta, vine prin Țara Românească, spre Transilvania; ambele au intenția declarată de a recupera Transilvania şi Banatul din mâna comisarilor imperiali ce îşi instalaseră propria administrație.

August 20, Viena. Într-o scrisoare a generalului Castaldo, ajunsă în acea dimineață la Viena, se află şi o descriere plastică a cetății şi oraşului Timişoara, făcută cu ocazia preluării ei de către trupele imperiale „Mai întâi castelul care se află pe o ridicătură într-o câmpie şi care este o cetate inexpugnabilă cu locuințe şi camere construite de unguri; are o fântână adâncă cu apă cristalină care a fost descoperită după foraje îndelungate; lângă castel curge râul Timiş care contribuie la apărare. Din ordinul Majestății Sale au fost aduse provizii pentru timp îndelungat. Au fost aduse şi muniții, care împreună cu cele existente — pulbere şi ghiulele de plumb — constituie un arsenal puternic. Domnul Aldana este comandantul de câmp cu cei 400 de archebuzieri şi mercenari. La poalele castelului este aşezat oraşul cu aproximativ 2.000 case. Aici sunt 2.000 călăreți ai lui

Báthory, 1.000 călăreţi sârbi şi 100 haiduci sârbi. Pe o distanţă de o milă şi jumătate în jurul oraşului sunt numai mlaştini şi pentru cine vrea să intre călare este doar un singur drum străjuit de copaci şi care este păzit tot timpul, dar şi un pod care, în caz de pericol, se poate incendia… Castelul şi cetatea se situează la graniţa dintre Transilvania şi Valachia… Teritoriul Timişoarei este în afara Transilvaniei, parţial în Valachia şi parţial în Ungaria…” (Hátvány, II, p. 259–260).

August 19 Martinuzzi îi raportează împăratului că cetăţile bănăţene sunt în mâna germanilor, iar otomanii sunt la Zemun şi construiesc poduri pentru a trece Dunărea în Banat (Hurmuzaki E., II/4, p. 547).

August Petru Petrovici este înlocuit din funcţia de comite de Timiş şi căpitan suprem al forţelor din regiunile sudice; cu acest prilej el rosteşte profeticele cuvinte „Mă oblig să fiu grăjdarul şi să curăţ caii aceluia care va reuşi să apere Timişoara de turci timp de 3 ani”. În locul său sunt numiţi Ştefan Losonczy, Lucaci Szekely şi Rafael Podmaniczky. Castelan de Bećej este Toma de Sântana, de Cenad Petru Nagy, de Becicherecu Mare Laurenţiu Balogh, de Lipova Joan Pethő de Gerse, la Lugoj şi Caransebeş Gheorghe Seredy.

August 28 Împăratul Ferdinand îi scrie lui Martinuzzi despre studiile pentru apărarea Transilvaniei şi a Banatului, dar şi despre inundaţiile mari din acest an care-i vor împiedica pe turci să pătrundă adânc, mai ales că otomanii nu au nici cine ştie ce armată şi le lipsesc tehnicienii militari (Károlyi A., 1881, p. 277–278).

Septembrie 7 Trupele otomane intră în vestul Banatului şi încep operaţiunile militare.

Septembrie 8 Martinuzzi îi scrie împăratului despre ocuparea Timişoarei de către trupele imperiale (Károlyi A., 1881, p. 282–285).

Septembrie 10 Martinuzzi îi scrie sultanului că, de la moartea lui Ioan Zápolya (1541), cetățile Lipova și Soimoș nu au fost ale sale ci ale lui Petru Petrovici (Pray G., 1806, II, p. 298).

Septembrie 11 Trupele otomane ajung la cetatea Bećej și încep asediul. Pe 16 septembrie ajunge și vizirul Mehmed Socolovici, iar luptele se întețesc. Pe 19 septembrie cetatea este cucerită — prin predare — iar cei 200 apărători sunt lăsați să plece.

Septembrie 15 Din Timișoara, Aldana îi scrie lui Martinuzzi despre situația oștirilor (mulți sârbi recrutați de Báthory au trecut de partea turcilor) și despre începerea asediului cetății Becicherecu Mare de către turcii otomani (Károlyi A., 1881, p. 288–289).

Septembrie 15 Din Sibiu, Martinuzzi îi cere împăratului mai multă oaste pentru apărarea Timișoarei, anunțându-l asupra căderii cetăților Bećej și Becicherec sub puterea turcilor (Károlyi A., 1881, p. 289–290).

Aceeași dată Martinuzzi îi înștiințează pe comisarii imperiali despre venirea la Caransebeș a unui domn și a unui boier muntean, după sprijin militar pentru reocuparea acestui tron. Întrucât relațiile principatului cu actualul domn sunt bune, ar fi bine ca sprijinul să le fie refuzat.

Septembrie 17 Martinuzzi îi cere împăratului să-l trimită repede pe Sforza Pallavicini cu trupe de cavalerie grea spre Banat, iar el îi va trimite oameni să-l conducă (Károlyi A., 1881, p. 291).

Septembrie 19 Din Timișoara, Andrei Báthory — comitele de Timiș — îi scrie generalului Castaldo despre asediul Bećej-ului, știri primite de la castelanul din Cenad (Hurmuzaki, E., II/4, p. 616–617).

Septembrie 19 Kasâm pașa este sangeac bei de Bećej, imediat după cucerirea acestei cetăți de către otomani (Dávid Gèza, 1995, p. 47).

Septembrie 24–25 Otomanii asediază şi cuceresc cetatea Becicherecu Mare/Zrenjanin. Acum se înfiinţează primul sangeac (unitate militară şi administrativă otomană) de pe teritoriul Banatului, cel de la Bećej–Becicherecu Mare, iar primul sangeac bei este Malkocioglu paşa. Ca teritoriu sangeacul cuprinde zonele Bećej, Becicherecu Mare, Ciacova, Semlacu Mic, Ilidia.

Septembrie Însemnările cronicarului otoman Mustafa Celalzade despre asediul Becicherecului Mare „Apoi el (paşa) şi-a încercat norocul în cucerirea cetăţii numite Becicherek, înălţând aripile sale vultureşti pentru supunerea acelei cetăţi puternice. După ce a străbătut cale lungă, el a sosit la zidurile cetăţii mai sus amintite şi s-a oprit cu mare pompă în faţa fortăreţei, încercându-şi soarta la supunerea ei. În noaptea aceea el a vegheat ca o stea în mijlocul spahiilor numeroşi şi a pus să se construiască, fără teamă, meterezurile lor. De asemenea au aşezat şi tunuri acolo unde era nevoie. Începând din clipa apariţiei sale ca un soare, în faţa cetăţii celei înalte, căpetenia a stat mereu în picioare împreună cu oastea sa cea luminată. Atunci dizdarul cetăţii Becicherek, zicând că «trebuie să dăm iarăşi trecătoarea în mâinile acelor gazii», şi-a arătat dorinţa sa de a se păzi şi, cerând iertare comandantului oştirii, a predat cheile fortăreţei. Paşa cel chibzuit, la rândul său, dând aman numai sufletelor lor, a făcut ca avuţiile lor să fie prădate şi i-a umplut, în felul acesta, de prăzi pe luptătorii credinţei. De asemenea, pentru ocuparea cetăţii, a numit apărători şi dizdar, împodobind acea fortăreaţa puternică după obiceiurile religiei musulmane" (Cronici turceşti, I, p. 280–281). Textul este lung, aluziv şi glorifică peste măsură faptele otomanilor; asemenea aprecieri vor folosi toţi cronicarii otomani.

Septembrie Trupele otomane cuceresc, pe rând, cetăţile Cenad, Igriş, Felnac, Ciala, Zădăreni, Nădlac, Chelmac, Păuliş, Mândruloc. Ulama paşa, persan de origine, cucereşte

Cenadul, Kamber bei Nădlacul, Mihaloglu Ahmed bei Ciala.

Septembrie Mustafa Celalzade descrie astfel cucerirea cetății Cenad: „Paşa cel norocos, plecând cu bucurie şi fericire de la Becicherek, a condus oastea spre cetatea Cenad, care era ca un fel de munte natural şi avea zidărie solidă. Vederea cetelor islamice şi a steagurilor purtătoare de victorie a pus capăt sforțărilor şi împotrivirii ghiaurilor. De aceea, ei au cerut iertare/aman/ şi comandantul cel înalt, la rândul său, dându-le sigiliul de aman, a trecut la stăpânirea acelei fortărețe şi la paza ei". (Cronici turceşti, I, p. 281). În realitate Petru Nagy, castelanul şi întreaga garnizoană au fugit la apropierea otomanilor.

Septembrie Mustafa Celalzade descrie astfel prima cucerire a Lipovei de către otomani: „…Aceasta avea ziduri înalte cât munții şi era un oraş întins, iar prin starea ei înfloritoare şi aleasă era de pizmuit în ținuturile de acolo. Ea trebuia să devină locul de şedere al luptătorilor şi al celor drept credincioşi… beilerbeiul Rumeliei l-a trimis înainte, cu 200 călăreți, vânători de duşmani, pe Ulama bei, şi pe Malkoci bei. Când colo şi ceata cea rătăcită, la rândul ei pusese drept caraulă vreo 600 de necredincioşi, răi din fire, trimițându-i pe drumul de trecere al musulmanilor. Întâlnindu-se cele două părți, ostaşii purtători de victorie i-au atacat ca un uragan pe cei cu figuri de balaur, năpustindu-se cu săbiile împrăştietoare de sânge asupra acelor cete rătăcite de pe calea cea bună. Cu ajutorul preaînaltului sprijinitor, precum şi prin ocrotirea profetului lumii, în oastea islamică, purtătoare de victorie, s-a ivit bucuria şi fețele afurisiților purtători de înfrângere s-au întors, iar focul uneltirilor lor a fost stins de săbiile purtătoare de apă ale luptătorilor pentru credință. Jumătate din ei au fost ucişi, iar ceilalți s-au lăsat prinşi sau au fost răniți. Ostaşii islamici, plini de fericire şi bucurie, i-au adus în fața serdarului (comandantul unei

campanii militare otomane, N.N.) cel darnic pe ghiaurii cu capetele tăiate, precum şi pe cei prinşi şi legaţi de gât. Trimiţând în faţa cortului cel preţios tigvele tăiate, ei au primit daruri şi au obţinut favoruri şi, fiind onoraţi cu mărirea apanajelor lor, au petrecut sub umbra împărăţiei sale alergând la ghiaurii cei nenorociţi şi făcându-le cunoscut că peste caraulele lor a dat necazul, ei şi-au pierdut speranţa şi ceata lor s-a risipit. Raialele Lipovei pierzându-şi speranţa în acei nenorociţi neştiutori, s-au grăbit să iasă în întâmpinarea paşei şi au adus cheile cetăţii. Ulama paşa, văzând acest ţinut înfloritor, a cerut să i se dea lui sub formă de sangeac…" (Cronici turceşti, I, p. 281–282).

Septembrie 20 Garnizoana cetăţii Timişoara numără 2.020 călăreţi (300 sub comanda lui Losonczy, 300 sub Seredy, 200 sub Alfonso Perez, 120 sub Nicolae Báthory, 100 sub Gabriel Pereny şi 1.000 călăreţi sârbi) şi 1.550 pedestraşi (400 spanioli şi 450 mercenari sub Aldana, 600 spanioli sub Castelluvio şi Villandnrando şi 100 haiduci) În total sunt 3.570 apărători.

Septembrie 29 Francisc de Somlyo, unul dintre apărătorii cetăţii Lipova, îşi face testamentul, lăsând bunurile sale mobile unor colegi, prieteni, rude. Testamentul este autentificat de diacul Dionisie din Lipova. Nu se ştie nimic despre soarta viitoare a acestuia (Veress E., 1913, p. 129–130).

Octombrie 1–3 Ulama paşa ajunge cu avangarda la Lipova şi în împrejurimi, asigurând sosirea vizirului.

Octombrie 6–8 Asedierea şi cucerirea cetăţii Lipova de către armata otomană. Cronicarul otoman Ibrahim Pecevi descrie astfel acest moment: „După aceea (cucerirea Cenadului, N.N.) s-a pornit asupra cetăţii Lipova, dar se auzise că lângă ea se aflau adunaţi vreo 20.000 ghiauri, împreună cu răufăcătorul numit Patori Andraş (Andrei Báthory, N.N.). Ei se pregăteau să aducă pagube oştii

islamice. Din cauza aceasta, numindu-se, din oaste, o ceată de ostaşi renumiţi, a fost trimisă ca să prindă limbi. Prin înţelepciunea lui Allah, un număr mare de călăreţi ai ghiaurilor veneau şi ei spre oastea islamică pentru a obţine ştiri. Din întâmplare, ei s-au întâlnit pe drum şi, venind faţă-n faţă, credincioşii şi necredincioşii s-au luptat crâncen. Cu ajutorul lui Allah musulmanii devenind învingători, cei mai mulţi dintre ghiauri au fost măcelăriţi cu săbiile, iar mulţi dintre ei au fost legaţi cu lanţuri. Astfel s-au întors victorioşi la oastea imperială. Necredincioşii, atât cei aflaţi în oastea lor cât şi cei aflaţi în cetate, auzind de măcelul acela de la câţiva nenorociţi care au scăpat de săbii, au fugit cu toţii unul după altul în ţinuturile lor neliniştite, fără ca măcar să se uite îndărăt. Unii din raialele rămase în cetate au venit şi au luat asupra lor haraciul şi gizia, devenind robi legaţi de gât ai padişahului cel fericit. În cetatea mai sus amintită Ulama paşa fiind numit sangeacbei, i-au fost date, aşa cum se cuvine, cele necesare…" (Cronici turceşti, I, p. 484).

Octombrie 13 Din Lipova cucerită, Haydar paşa îi scrie cardinalului Martinuzzi despre evoluţia militară din zonă (Pray G., 1806, II, p. 303–307).

Octombrie 13–14 Trupele otomane îşi încep înaintarea spre Timişoara.

Octombrie 13 şi următoarele zile Asediul Timişoarei în descrierea lui Francesco Griselini: „La 13 octombrie beglerbegul atacă din această parte (a turnului de apă N.N.) cu cea mai mare vehemenţă. Trecu de palisade şi încercă să se apropie de ziduri prin săparea unor şanţuri. Focul necontenit din turn se dovedi însă o piedică prea mare în calea înaintării săpăturilor, după cum desele ieşiri ale celor asediaţi produseră mari dezordini, însoţite de considerabile pierderi omeneşti în rândurile taberei inamice. Nu pot trece cu vederea un fapt memorabil petrecut cu ocazia uneia dintre aceste

ieşiri. După ce făptuise minuni de vitejie Simon Forgacs căzu în fine copleşit de numărul duşmanilor. Acoperit de răni, trupul său lipsit de vlagă ajunse sub un morman de leşuri, unde şi rămase, fiind socotit fără viaţă. Un turc care se aflase mai înainte în robie la una din rudeniile lui Forgacs, îl recunoscu pe câmpul de bătaie, îl readuse în simţiri, îi oblojі rănile care începuseră să supureze şi se îngriji de dânsul cu cel mai deosebit devotament uman. Astfel reuşi Forgacs să se întoarcă pe ascuns în cetatea asediată, după ce făcu turcului doar un cadou de opt sute florini în loc de orice răscumpărare. Urmarea din partea asediatorilor fu aceea că beglerbegul, profitând de venirea zilei de Sfântul Dumitru, după care — potrivit unui privilegiu dat de Murad I cu ocazia bătăliei de la Varna — otomanii nu mai sunt obligaţi să lupte în câmp, se retrase pe tăcute şi la adăpostul nopţii, ducându-şi oastea să ierneze la Belgrad". (Griselini F., 1984, p. 70–72).

Octombrie 15 Primele atacuri ale apărătorilor cetăţii Timişoara (Perez cu 400 călăreţi, Villandrando cu 400 pedestraşi) care ies şi hărţuiesc trupele otomane; sunt ucişi 22 turci şi 1 călăreţ creştin (Datele sunt sintetizate de Czimer Károlyi, 1893, p. 15–71, iar paginile următoare redau — schematic — evoluţia evenimentelor).

Octombrie 17 Otomanii sapă primele tranşee la poarta de nord a cetăţii.

Octombrie 18 Otomanii amplasează în baterie două tunuri mari de asediu, dintre care unul la poarta nordică, capabil să tragă 25 lovituri pe zi. Stricăciunile sunt reparate imediat de garnizoană şi de orăşenii din Timişoara. Turcii îşi concentrează loviturile asupra Palăncii Mici (Insulă), apărată de 100 pedestraşi spanioli conduşi de Aldana. În această zi Losonczy îl trimite pe unul dintre fraţii nobili de Bucoşniţa, aflaţi în garnizoană, cu o scrisoare de ajutor la Caransebeş.

Octombrie 19 Fapte de arme ale lui Mihai Dombay, unul dintre apărătorii Timişoarei.

Octombrie 20 Au loc lupte la poarta de sud a cetăţii Timişoara, cu salve de artilerie şi incursiuni creştine. Caransebeşanul George Vaida iese cu trupa sa în afara cetăţii, hărţuind trupele otomane aflate în tranşee.

Octombrie 21 Otomanii prind vitele cetăţenilor aflate la păşune în afara cetăţii; incursiune a asediaţilor pentru salvarea acestora.

Octombrie 22–23 Aspecte ale celor două zile: salve de artilerie, asalturi respinse, dar şi repararea zidurilor distruse de tunuri, prin munca de zi şi noapte a orăşenilor.

Octombrie 24 Se produce o incursiune vijelioasă a asediaţilor asupra tranşeelor otomane.

Octombrie 24 Trupele otomane trimit, în vârf de săgeţi, scrisori apărătorilor din cetate, cerându-le să se predea „an ainer Pflitschen ainen walchischen Brief…” (Hatványi M., 1859, IV, p. 285).

Octombrie 25 Otomanii îşi dezafectează poziţiile şi încep retragerea spre Bećej.

Octombrie Asediul Timişoarei este astfel văzut şi descris de cronicarul otoman Ibrahim Pecevî: „de acolo (de la Lipova N.N.) s-a mers asupra Timişoarei şi vitejii, intrând în meterezuri, au depus sforţări pentru cucerirea ei. Dar, schimbându-se vremea şi sosind frigul, iar ploile necontenind, şanţurile meterezelor şi găurile lor ca de şobolani s-au umplut de apă şi de aceea ostaşii nu au putut rezista. Cucerirea ei urmând să se facă la vremea ei, s-a socotit mai nimerit să se renunţe…” (Cronici turceşti I, p. 484).

Octombrie 26 Din Ocna Sibiului Martinuzzi scrie că au venit la el doi caransebeşeni cu voievodul şi cu boierii fugari din Muntenia ca să-i lase să treacă munţii si să-l răstoarne pe voievodul de acolo.

Octombrie 28 Losonczy îl trimite pe voievodul Perasici la Cenad, care recucereşte ,a doua zi, cetatea, iar pe 30 este înapoi la Timişoara.

Octombrie 30 Trupe din garnizoana Timişoarei încep urmărirea armatei otomane aflate în retragere. Recuceresc, de pe o zi pe alta, cetăţile ocupate de otomani.

Noiembrie 1–20 Trupele imperiale, comandate de Castaldo ajung, din Transilvania, la Lipova (pe 4 noiembrie) şi încep asediul acestei cetăţi. După 20 zile de asediu, Ulama paşa capitulează, dar este rănit de trupele lui Castaldo, care încalcă astfel legile cavalereşti ale capitulării.

Noiembrie 5 Împăratul Ferdinand îi laudă pe lugojeni şi caransebeşeni pentru faptele lor de arme din acest an şi recomandă să fie răsplătiţi cu posesiuni (Károlyi A., 1881, p. 322).

Noiembrie Cardinalul Martinuzzi îi scrie împăratului Ferdinand că un om de-al său, venit acum de la Cenad, i-a spus că otomanii promit ţăranilor eliberarea din iobăgie; aceleaşi promisiuni le-au făcut şi celor din Transilvania, care cred în aceste promisiuni mai ales că nobilii le răpesc — în afară de femei şi copii — tot ţăranilor (Hurmuzaki E., II/4, p. 613).

Noiembrie Asediul Lipovei de către imperiali, în viziunea lui Francesco Griselini „Castaldo ocupă deîndată, cu spanioli şi germani, o colină înaltă spre răsărit, de unde putea bate oraşul şi cetatea. Gheorghe (Martinuzzi, N.N.) şi transilvănenii săi fură rânduiţi pe linia Mureşului, înspre sud: ungurii, sub conducerea lui Báthory şi Nadasdy, luară poziţii spre apus. După aceste pregătiri, la 13 noiembrie, artileria grea deschise mai întâi focul cu o asemenea violenţă, din toate trei părţile, asupra zidurilor oraşului, încât acestea fură stricate în mai multe locuri, astfel că se putea încerca asaltul. Castaldo scoase cavaleria din tabără, pentru a opri trupele turceşti de ajutor, care ar fi putut eventual sosi. După această pre-

cauțiune se dădu semnalul de asalt. Spaniolii, dornici să câștige gloria cuvenită celor dintâi, forțară breșa. Ienicerii le erau însă superiori şi șapte spanioli căzură unul după altul. Aceasta întărind dorința de răzbunare a tovarăşilor lor, care îşi desfăşurară steagurile, pornind cu curaj împotriva duşmanului şi oprind, cu mare risc, pe cei trei mii de turci ce se năpusteau asupra lor. Pentru a fi însă părtaşi la primejdie şi la merite, germanii se aruncară în urma spaniolilor, sprijinind atacul. Apărând însă noi duşmani din toate părțile şi pierzând deja câteva steaguri, oştenii erau pe punctul să se retragă, când Nadasdy, care observase aceasta, puse mâna pe o flamură, dădu pinteni calului şi strigă oamenilor săi, cu voce puternică, să-l urmeze. Aceştia, animați de această pildă, urmară calea onoarei şi se năpustiră atât de viguros asupra duşmanului, încât germanii şi spaniolii prinseră curaj, iar bătălia se reechilibră. Primejdia îi aduse acolo pe Castaldo şi pe cardinalul Gheorghe, care îmboldiră trupele cu promisiuni şi speranțe, astfel încât lucrurile luară curând o altă înfățișare. În bubuitul tunurilor italienii conduşi de Sforza Pallavicini, împreună cu spaniolii şi ungurii pătrunseră în fine prin breşă, iar pe zidurile distruse fu văzut fâlfâind steagul victoriei. Ulama şi barbarii săi o luară la fugă. Unii se retraseră în cetate; alții fugiră prin poarta oraşului spre Mureş, sperând să scape înot pe malul celălalt. Acolo fură întâmpinați de cetele lui Ioan Tőrők şi Andrei Báthory în chip atât de sângeros, încât nici unul nu mai scăpă cu viață. Castaldo, stăpân acum asupra oraşului, nu mai voi să întârzie cu atacarea cetății, pentru ca duşmanii să nu-şi revină din spaimă iar el să fie nevoit să-i acorde condiții mai favorabile de capitulare. Îi ordonă lui Sforza Pallavicini dispunerea a trei baterii de artilerie, care deschiseră focul cu atâta vigoare, încât Ulama nu numai că oferi capitularea, ci promise şi predarea Cenadului dacă i s-ar

fi îngăduit retragerea liberă, cu oameni şi bagaje. Asupra acestei chestiuni părerile cardinalului şi ale lui Castaldo erau împărțite. Primul era de părere să se facă pe voie celor asediați, pentru a nu-l stârni şi mai mult pe Soliman, celălalt susținea însă că Ferdinand i-ar fi dat puteri depline, în temeiul cărora condițiile de capitulare ar fi urmat să depindă de bunul plac al învingătorului. Totul fu în zadar. Cardinalul îi dădu lui Ulama un răgaz de douăzeci de zile pentru a se retrage cu cei 300 de oameni care-i rămăseseră din patru mii. În timpul nopții cardinalul mai avu o lungă întrevedere secretă cu Ulama". (Griselini Fr., 1984, p. 72).

Noiembrie 16 Se încheie un armistițiu de 20 de zile pentru ca Ulama paşa să-şi pregătească plecarea din cetate.

Noiembrie 28 De la Lipova cardinalul Martinuzzi scrie că au fost recucerite cetățile Bulci, Chelmac, Lipova, Păuliş, Ciala, Nădlac, Felnac, Cenad, Mako, Dudeştii Vechi, Galad; mai sunt doar două cetăți de recucerit (Károlyi A., 1881, p. 328).

Decembrie 1 Beilerbeiul Rumeliei Mehmed Socolovici îi scrie cardinalului Martinuzzi despre ridicarea asediului Timişoarei (Károlyi A., 1881, p. 329).

Decembrie 3 Din tabăra de la Lipova cardinalul îi scrie împăratului Ferdinand despre timpul rău care va împiedica alte acțiuni majore împotriva duşmanilor (Károlyi A., 1881, p. 333–334).

Decembrie 5 Cu scrisoarea de liberă trecere garnizoana otomană părăseşte Lipova. Dar trupele ungureşti atacă coloana la ieşire; se produc ciocniri în care mor oşteni din ambele tabere, iar Ulama paşa, rănit, scapă la Belgrad. Otomanii vor ține minte această faptă şi se vor răzbuna anul următor.

Decembrie 14 Din Viena Francisc Bátthyány îi scrie fostei regine Maria despre desfăşurarea operațiunilor militare din acest an (Hátványi M., IV, 1859, p. 309–313).

Decembrie 15 La Timişoara se desfăşoară adunarea nobiliară a comitatelor bănățene, ce hotărăşte măsuri militare pentru apărarea Banatului.

Decembrie 20 Sunt amintiți vicecastelanii cetății Timişoara în persoana lui Benedict Kosar şi Francisc Dely.

1550–1552 La Timişoara arhitecți militari italieni lucrează pentru întărirea fortificațiilor cetății, refăcute în stil bastionar italian nou.

Anul 1552

Fără dată (*F. D.*) Pertinențele (domeniul) cetății Timişoara constă din târgul Utvin cu două mori, Monosthor, Theremy, Ketfulu. Comitatele aflate sub comanda comitelui de Timiş sunt Timiş, Torontal, Arad, Cenad, Csongrad, Bekes, Solnocul exterior, Zarand, Bihor (datele sunt după Czimer, 1893 şi pentru a nu îngreuna textul, nu indicăm la fiecare dată pagina).

F. D. Petru, fiul lui Mircea Ciobanu şi al doamnei Chiajna, o cere în căsătorie pe Elena Cherepovici, fiica fostului ban de Caransebeş.

Ianuarie 8 Castaldo îi scrie împăratului Ferdinand despre faptul că Ştefan Losonczy vrea şi zona Lugojului şi Caransebeşului, dar şi Lipova şi 100.000 florini. Lugojenii cer fortificație nouă, la fel şi caransebeşenii; ingineri militari imperiali sunt trimişi să aleagă locurile potrivite (Adalekok, 1903, p. 92).

Ianuarie 15 Castaldo raportează faptul că lugojenii şi caransebeşenii au fost înrolați în serviciul împăratului, dar nu le-a putut trimite banii pentru solde.

Februarie 5 Castaldo va trimite bani şi ingineri militari la Caransebeş spre a-l păstra de partea împăratului (Adalekok, 1903, p. 92).

Februarie 5 Din Lipova Aldana le scrie caransebeşenilor că turcii lui Kasâm paşa ar fi ajuns la Becicherec şi să fie pregătiți de război (Adalekok, 1903, p. 92).

Februarie 11 Sultanul îi scrie lui Kasâm bei ca să pregătească din timp noua campanie împotriva Banatului.

Februarie 18 Arhitectul italian Alessandro da Urbino este trimis la fortificarea trecătorilor. Peste un an domnul muntean spune că a murit, căzând de pe cal.

Februarie 25 Scrisoare a lui Castaldo către împărat despre situația de la Caransebeş, despre faptul că l-a numit ban pe Ioan Glesan care nu este omul potrivit ci Ioan Tőrők, care este dorit şi de localnici; caransebeşenii dau forța de muncă, lemne dar nu au bani pentru construcția cetății (Adalekok, 1903, p. 93).

Martie 7 Nunțiul papal din Viena scrie că după moartea lui Martinuzzi, au fost găsite la el o mie de monede de aur din tezaurul dacic, care avusese inițial 30.000 monede, aflate de pescari români în râul Strei (Hurmuzaki E., II/4, p. 686).

Martie 9 Caransebeşenii îi cer lui Castaldo o garnizoană de 200 trabanți şi 200 călăreți; în plus cer ca banul Glesan să fie înlocuit cu Balassa sau Tőrők; cum Balassa a fost recent rănit şi nu poate să călărească, este ales Tőrők (Adalekok, 1903, p. 93).

Martie 16 Atmosferă încărcată la Caransebeş din cauza neplății soldelor (Ibidem).

Martie 28 Castaldo ştie de la judele din Caransebeş, Gheorghe Sebeş, că a fost la turci şi a aflat că un sol otoman a fost în Polonia la regina Isabella Zápolya.

Martie sfârşit Dieta de la Bratislava trimite 2.500 de galbeni pentru refacerea fortificațiilor Timişoarei.

Martie 30 Ştefan Losonczy este comite de Timiş şi căpitan suprem al părților sudice (de Jos) ale regatului şi primeşte plata pentru 500 călăreți şi 200 pedestraşi, direct din vistieria regală.

Primăvara Lucrările de fortificare a cetăților bănățene se desfăşoară contra cronometru. În mai ajunge la Timişoara arhitectul Martin da Spazio; pe 29 iunie Losonczy scrie că în sud-vestul cetății s-a ridicat un zid de pământ şi lemn (Magiorotti, p. 29).

Aprilie 4 Scrisoarea lui Castaldo către împăratul Ferdinand, arătând că l-a chemat la el pe Gheorghe Sebeş din Caransebeş, şi a aflat că turcii pregătesc o nouă campanie (Adalekok, 1903, p. 93).

Aprilie 9 Ferdinand către Castaldo despre efectivele lui Losonczy (500 călăreți şi 200 pedestraşi) şi despre noi întăriri trimise spre Timişoara (Erdelyi règesták, p. 143).

Aprilie 12 Ferdinand ştie despre lucrările de fortificare la Timişoara şi Lipova ca şi despre prezența unor mercenari spanioli şi germani în trupele lui Losonczy (Idem, p. 144).

Mai 21 Creştinii ştiu că sultanul l-a numit pe Kara Ahmed paşa, al doilea vizir (pe 22 aprilie) drept comandant al campaniei militare îndreptate împotriva Banatului. Mai ştiu şi despre cele 4 poduri ridicate de otomani peste Dunăre la Horom, Petrovaradin, Kruševac şi Essek (Idem, p.150).

Mai 29 Garnizoana cetății Timişoara are 750 de călăreți (Losonczy 300, Alfonso Perez 200, Gabriel Pereny şi Gh. Seredy câte 100, Simon Forgacs 50) şi 200 pedeştri dintre haiduci (Erdèlyi règesták, p. 151).

Mai sfârşit Două armate otomane sunt la hotarele Banatului; una la Orşova cu beiul local şi trupele muntene, alta la Horom/ Palanca, unde ridică un pod peste Dunăre. Trupele creştine distrug podul şi întârzie astfel înaintarea otomană.

După 11 iunie Trupele otomane trec peste Dunăre şi se îndreaptă spre râul Caraş, unde construiesc poduri spre a trece spre Timişoara.

Iunie Garnizoana cetății Timişoara numără 2.310 apărători dintre care 960 călăreți, amintiți mai înainte şi 1.350 pedestraşi (250 spanioli comandanți de Castelluvio, 300

mercenari cehi, 150 mercenari germani, 200 haiduci, 250 cetăţeni timişoreni). Lucrările de fortificare continuă, iar pe ziduri sunt 17 tunuri mari şi altele mai mici. Cetatea are 3 bastioane (turnul apei şi cele de la porţile de nord şi est), oraşul fortificat are şi el 2 bastioane, iar la poarta de nord este o întăritură de pământ.

Iunie 4 Scrisoare a caransebeşenilor către Ahmed paşa (Erdèlyi règesták, p. 154).

Iunie 5 Scrisoare a lugojenilor către acelaşi paşă (ibidem).

Iunie 11 Din Timişoara Losonczy îi scrie lui Maximilian despre avansarea otomană în Banat şi despre situaţia fortificaţiilor de aici (Idem, p. 154–155). Cu ceva timp înainte el scrisese curţii imperiale despre privilegiile obţinute de Lugoj de la Zápolya, despre unitatea acestuia cu Caransebeşului şi despre faptul că Habsburgii ar trebui să le respecte privilegiile, astfel pierd sprijinul acestora (Idem, p. 94).

Iunie 12 Din Timişoara Ştefan Losonczy scrie — conştient de gravitatea situaţiei militare a Banatului: „aşteptăm voioşi ceasul în care trebuie să ne plătim ultima datorie".

Iunie 17 Castaldo îi scrie, din Turda, arhiducelui Maximilian despre cererile de ajutor bănesc şi militar pe care îl cer caransebeşenii, lugojenii, timişorenii, lipovenii şi alţi locuitori din Banat şi pe care el nu le poate onora (Adalekok, p. 94).

Iunie 24 Kasâm, beiul de Becicherec, ajunge cu 1.500 călăreţi în faţa Timişoarei. Îi ies în faţă 400 de călăreţi cu Alfonso Perez şi Nicolae voievodul şi 100 pedestraşi spanioli; în luptă sunt ucişi 20 otomani. Losonczy plecase cu câteva ore înainte la Lipova spre a cere ajutor. Este găsit rapid de un emisar trimis din cetate şi se întoarce, prin pădurea de la Giarmata, închizându-se în cetate.

Iunie 25 Losonczy închide cetatea Timişoarei şi anunţă trupele şi locuitorii despre sosirea trupelor asediatoare.

Iunie 26 La Timişoara ajunge artileria otomană de asediu, formată din trei baterii cu 30 tunuri; Losonczy şi Perez ies, în fruntea unei trupe, şi atacă avanposturile otomane; apar primii morţi în tabăra creştină, câţiva husari şi tânărul nobil Ştefan Sulyok (Idem, p. 156).

Iunie 28 Castaldo îi scrie arhiducelui Maximilian despre faptul că lucrările făcute la Timişoara sunt insuficiente, la fel şi numărul apărătorilor; concluzia lui este că Timişoara nu are nici o şansă să reziste noului asediu (Idem, p. 156–157).

Iunie 28 În tabăra otomană soseşte Ahmed paşa, al doilea vizir, cu întregul dispozitiv militar otoman şi începe aşezarea trupelor pentru asediu. La est sunt trupele de Rumelia sub Mehmed Socolovici, la vest cele anatoliene conduse de Hasan paşa. O nouă incursiune creştină înseamnă alţi morţi în ambele tabere.

Iunie 28–29 Ahmed paşa începe lucrări genistice pentru a construi poduri peste mlaştinile şi braţele râului, spre a uşura apropierea de fortificaţii.

Iunie 29 Armata otomană începe primele trageri de artilerie; unele asupra Insulei, altele asupra porţii nordice a cetăţii, apoi asupra fortificaţiei de pământ din faţa acestei porţi; concomitent avansează lucrările genistice de apropiere de ziduri. Cele trei baterii au 12 tunuri mari şi 2 mici, dar numărul lor creşte în zilele următoare, până la 30 piese; se trag 30 de funţi de ghiulele spre cetate şi sunt atinse pieţele şi casele orăşenilor, dar şi castelul Huniade (Idem, p. 157 şi 157–158).

Iunie 29 Dintr-o scrisoare a lui Castaldo către Maximilian aflăm efectivele garnizoanei ce apără Timişoara: 1.000 călăreţi maghiari, 200 haiduci, 300 cehi, 250 spanioli, 150 germani, 17 tunuri şi 12.000 florini bani gheaţă (Ibidem); din alte surse aflăm şi despre existenţa a 760 husari, 250 germani, 100 englezi comandaţi de Castelluvio, 100 caransebeşeni, 250 oşteni ai oraşului (Liebhard, 1976, p. 11).

Iunie 29 Bombardamente masive provoacă distrugeri mari în Insulă şi favorizează apropierea otomanilor de partea sudică a cetăţii, peste mlaştini. Sunt distruse ziduri de apărare din sud, atât din piatră cât şi din pământ, iar spaniolii lui Castelluvio poartă aici lupte crâncene.

Iulie 2 Scrisoare a lui Losonczy către generalul Castaldo, enumerând etapele asediului şi numărul mare al pierderilor sale şi replierile, respectiv înlocuirile de trupe pe care a fost nevoit să le facă.

Iulie 3 Are loc un teribil asalt otoman asupra fortificaţiilor nordice, apărate de spaniolii lui Mendoza, şi la cele sudice, apărate de spaniolii lui Castelluvio; ienicerii atacă peste ruinele primelor fortificaţii. După patru ore de asalt, condus de Mustafa Tenbel, beiul de Nicopole, turcii se retrag. Apărătorii reocupă ruinele şi încep munca de reconstrucţie a spărturilor şi a zidurilor prăbuşite.

Iulie 3–6 Noi bombardamente otomane au loc asupra cetăţii Timişoara, provocând mari distrugeri a fortificaţiilor dar şi a clădirilor din oraşul fortificat.

Iulie 6 O solie otomană solicită predarea cetăţii. Un nou atac otoman, condus de Mustafa bei, se desfăşoară asupra Insulei; eforturile eroice ale spaniolilor îl respinge, dar este rănit viteazul comandant Mendoza; 2000 otomani şi 150 apărători sunt ucişi.

Iulie 12 Aldana raportează generalului Castaldo încercările zilnice ale otomanilor de a cuceri Timişoara, dar şi cele trei asalturi, respinse până acum. Losonczy scrie despre apropiatul ceas în care apărătorii îşi vor plăti ultima Datorie (vor înfrunta moartea) (Baroti, 1910, p. 157–158).

Iulie 15 Ioan Glesan, banul Caransebeşului, îi scrie lui Castaldo despre sosirea unui sol al lui Losonczy care povesteşte despre zilele asediului, despre bombardamentele otomane, repararea fortificaţiilor etc. (Erdèlyi règesták, p. 270–271).

Iulie 18 O nouă cerere de predare a cetății. Asediații primesc un ajutor bănesc, adus pe furiş în cetate, de 3.500 florini.

Iulie 19 Sosesc noi ajutoare în tabăra otomană.

Iulie 20 Noi atacuri asupra fortificațiilor care se soldează cu intrarea otomanilor în oraş şi cu lupte la turnul de apă.

Iulie 24 Are loc distrugerea unei mari părți a fortificațiilor, inclusiv a turnului de apă. Oraşul şi cetatea sunt, practic, în mâna otomanilor.

Iulie 25 Apărătorii sunt retraşi în ultima fortăreață, fără alimente şi cu puține arme şi muniții. Orăşenii solicită predarea cetății.

Iulie 26 Apărătorii încheie un acord de capitulare cu otomanii pentru a părăsi cetatea.

Iulie 27 Garnizoana cetății iese prin poarta Praiko, conform condițiilor capitulării. Dornici de revanşă, pentru uciderea gratuită a trupelor lui Ulama paşa la Lipova, otomanii provoacă incidente, se ajunge la luptă apoi la măcel. Cu aceasta începe o nouă epocă pentru Timişoara şi pentru Banat — stăpânirea otomană efectivă asupra Banatului.

Iulie În timpul asediului — şi a măcelului de după — mor printre alții, şi bănățenii: castelanul de Timişoara Sővényhazi, Francisc Haraszti, Blasius Deli, Martin Kenezi, Petru Boli, Ioan, Grigore, Boldizsar Fekete, Emeric Abrahamfi, Ioan şi Ladislau More (hunedoreni din Ciula), Martin Szeni, Nicolae de Jimbolia (Chombol), Mihai Szentjanosi, Mihai Ssekelysegi (Secusigiu), Mihai Balica, Ioan Gleşan.

Cronicarul otoman Mustafa Gelalzade despre „Cucerirea fortăreței Timişoara/Demeşvar) Fortăreața Timişoara este o cetate pizmuită în lumea aceasta care se roteşte şi avea turnuri şi ziduri foarte puternice, fiind cu neputință de a fi trecute. De aceea era greu să se poată pune mâna pe ea. Ea este cea mai însemnată şi cea mai puternică dintre cetățile țării Transilvaniei. Uneltele ei de pază sunt desăvârşite, turnurile sunt înalte, iar în ceea ce priveşte rezistența este proverbială… La poalele fortăreței curgea

ca un torent de primăvară râul numit Timiş (Dimeş) şi împrejurimile lui erau acoperite cu mlaştini şi stufăriş. De aceea mişcarea şi trecerea mai departe se făceau anevoie. Din această pricină, au construit îndată un pod puternic, lung de 400 de zira (arşin = 0,711 m) şi l-au trecut ca vântul de primăvară. Cete de musulmani au asediat împrejurimile cetăţii, aşezând totodată tunuri şi construind metereze. Stând în poziţie de luptă, ei au tras cu tunurile în zidurile şi în turnurile cetăţii… a pus de s-au cărat multe sute de mii de poveri de lemne. În felul acesta lemnele din pădure au fost folosite împotriva rebelilor şi lupta s-a înteţit. Atunci afurisiţii s-au străduit să dea foc cu ţiţei („neft") grămezilor de lemne, dar gaziii la rândul lor, au udat locurile care ardeau, aruncând apă… Focul luptei şi al măcelului s-a înteţit timp de 25 de zile fără întrerupere, locul acela fiind distrus cu totul…" (Cronici turceşti, I, p. 275–177).

Descriere creştină (Francesco Griselini) a aceluiaşi eveniment; se va observa diferenţa de limbaj, dar şi de momente descrise sau a aceluiaşi eveniment descris în alt fel „Ahmed îşi aşază tabăra la miazăzi de cetate şi la răsărit de oraş, deoarece socotea mai uşoară cucerirea din acea parte. Sinuosităţile Begheiului împărţeau ţinutul în trei insule, spre care accesul era barat de două şanţuri mari, recent construite. Acestea protejau în acelaşi timp garnizoana, care trebuia să apere insula mare, zidurile castelului şi turnul cel mare de lângă poarta turnului de apă. Fără a ţine seama de aceasta, turcii puseră în poziţie două baterii — fiecare cu opt tunuri de calibru mare — şi bătură vreme de patru zile atât de tare una din redute, încât trebui să fie părăsită. Acum erau mai puţin stânjeniţi în lucrările lor, aşa că atacară cu furie şi cealaltă redută, încât spaniolul Gaspardo, împreună cu oamenii săi, din cauza violenţei tirului, fu nevoit să se retragă în galeria acoperită. De acolo, el încercă să umple

şi să repare spărtura largă făcută de duşman în zidul bătut de întreaga artilerie inamică, după cucerirea celor două redute. Spaniolii nu se putură menţine nici aici. Gaspardo fu nevoit să adauge apelurilor sale şi ameninţarea că-i va ucide cu propria-i mână pe toţi mizerabilii cuprinşi de laşitate, care ar căuta să se sustragă primejdiei din faţa duşmanului… îndemnurile lui Gaspardo îi făcură pe oşteni să revină la îndatoririle lor. Fără ca duşmanul să prindă de veste, ei făcură o ieşire, atacând trupele ce se apropiau sub conducerea paşei de Nicopole. În toiul luptei paşa îşi găsi moartea, iar viteazul Gaspardo, prezent pretutindeni, porunci astuparea breşei în cea mai mare grabă. În general, atacul şi apărarea fuseseră până atunci atât de intense, încât ambele părţi înregistraseră pierderi serioase în oameni. Ahmed se îndoia în privinţa desfăşurării acţiunii sale, deoarece începură să-i lipsească gloanţele şi praful de puşcă. Losonczy văzu însă că apărarea îi va deveni tot mai anevoioasă, căci şi lui îi lipsea praful de puşcă, alimentele, banii şi oamenii, garnizoana împuţinându-se mult, prin cei morţi şi răniţi. Ambii comandanţi erau animaţi de speranţă, iar speranţa li se împlini. Paşa de Anatolia îi trimise lui Ahmed ca întăriri o mie de spahii, precum şi însemnată provizie de praf de puşcă şi alte materiale de război. Losonczy primi în schimb o sumă de bani şi câţiva oşteni inimoşi conduşi de Toma Várkocs, pentru obţinerea cărora îl trimisese mai înainte pe Ştefan Dragffy. Turcii începură acum din nou să bată cetatea, în chip groaznic. Galeria acoperită fu pierdută, iar Losonczy nevoit să se retragă cu toţi oamenii săi în turnul construit deasupra porţii celei mari. Aici le spuse oştenilor săi, într-o cuvântare mişcătoare, că de vor pieri în lupta împotriva duşmanului neamului creştinesc, apărând acea poziţie, îi va aştepta raiul şi nemurirea, iar în urma lor va rămâne o glorie de neşters. Astfel îi îmbărbăta în toate felurile, purtând de grijă celor răniţi,

fiind prezent pretutindeni unde era de lucru, aşa că asediul dură vreme de treizeci şi două de zile. În fine, după ce turcii puseră mine, asediaţii trebuiră să părăsească turnul şi să se salveze în castel. Castelul fu la rândul său apărat cu cea mai mare stăruinţă. Lipsind însă orice subzistenţă, iar numărul apărătorilor scăzând mereu, lui Losonczy i se atrase atenţia că ar fi o nedreptate să-i înmormânteze sub ruinele cetăţii — care oricum îşi făcuseră datoria şi de care era nevoie în ocazii mai bune. Spaniolii ameninţară în taină că vor capitula separat, deoarece prinseră de veste că trupele de ajutor aşteptate fuseseră parte împrăştiate, parte măcelărite. Losonczy cedă. După deliberări ale statului major, comandantului duşman îi fură comunicate condiţiile de predare ale castelului. Se cerea ca garnizoana, întreaga artilerie din cetate, cu toate cele trebuincioase, să se poate retrage cu arme şi bagaje sub drapelul desfăşurat, urmând a i se pune la dispoziţie căruţe şi escortă sigură până la un loc anumit. De asemenea, pe drum nimeni nu trebuia să-i tulbure pe cei aflaţi în retragere ori să le pricinuiască vre-o pagubă. Ahmed, care dorea cu înfrigurare stăpânirea asupra castelului, acceptă prin jurământ toate aceste condiţii. Pe lângă aceasta îi mai trimise lui Losonczy un firman semnat cu propria-i mână, prin care confirma totul în mod solemn. În ziua următoare fură îndepărtate dărâmăturile, iar garnizoana părăsi castelul (Griselini Fr., 1984, p. 73–74).

Iulie 27 Măcelărirea garnizoanei timişorene — ca represalii pentru fapta lui Aldana de la Lipova, este povestită diferit de autorii creştini şi otomani. Astfel Griselini notează că „Ştefan de Losonczy se afla la mijloc, pentru a putea lua de îndată măsuri, în cazul încălcării frauduloase a condiţiilor de capitulare stabilite. Pe când răspundea salutului lui Ahmed şi a celorlalţi comandanţi otomani, observă cum era luat de lângă el unul dintre

favoriţii săi, pe nume Tomori, care-i purta sabia cea mare. Nu putu suporta aceasta, văzând prea bine că duşmanii căutau doar prilejul să încalce credinţa cuvântului dat. Înfuriat la culme, îi chemă pe ai săi la arme, cu voce răsunătoare. În aceiaşi clipă smulse unui turc sabia de la coapsă şi lovi un sangeac bei care i se împotrivi. Toţi cei ce alergară să-l înconjoare simţiră braţul său puternic. Era limpede că hotărâse să-şi sfârşească viaţa ca un om de onoare: oricum soarta capitalei comitatului său era pecetluită, iar el nu mai avea nimic de pierdut. Copleşit de mulţimea duşmanilor şi acoperit de răni mortale, fu târât în faţa lui Ahmed, care, ca răspuns la reproşurile făcute de muribund, porunci să fie decapitat pe loc. După îndepărtarea oaselor, capul fu umplut cu pleavă, apoi înfăţişat întregii armate în vârful unei lăncii şi trimis la Constantinopol ca semn al triumfului". (Ibidem).

Cronicarul otoman Solakzade Mehmed Hemdemi povesteşte astfel evenimentul: „Dar, pe când ghiaurii ieşeau din cetate şi se retrăgeau, un inoşa care în limba lor înseamnă pag, scump căpeteniei lor, Loşangea, s-a încăierat cu un ienicer. Mai sus arătatul Loşangea, fără să vrea, a lovit un ienicer cu sabia, rănindu-l. Atunci, deodată, în jurul său făcându-se o învălmăşeală, într-o clipă n-a rămas măcar un suflet, deoarece toţi au fost trecuţi sub ascuţişul săbiei. Câţiva dintre demnitari, fiind făcuţi prizonieri, au fost înfăţişaţi serdarului… Afurisitul numit Loşangea, rănit grav în două locuri era, în acelaşi timp, întristat şi se credea rob. L-au luat şi l-au dus la paşa cel împărătesc purtător de victorie. Acest nedemn, necăjindu-se că a fost salvat, şi-a deschis gura şi a vorbit astfel «Păcat că populaţia cetăţii nu m-a lăsat să fac ce voiam, nu aţi fi reuşit chiar dacă aţi fi dat o mie de capete pentru fiecare piatră a cetăţii. Nici n-aţi fi visat şi nici prin gândul vostru n-ar fi trecut». Zicând toate acestea, el a spus multe cuvinte fără noimă. În cronicile lor, ei au scris în

mod amănunțit că măria sa marele serdar, mâniindu-se din pricina unui astfel de răspuns fără sens şi dat fiind că rănile lui erau nevindecabile, a dat poruncă fără întârziere să i se taie capul şi desprinzându-l de nefericitul său trup, l-a trimis la glorioasa Poartă a împărăției". (Cronici turceşti, I, p. 152–155).

II.a Constituirea vilayetului de Timişoara 1552–1566

Iulie 27 Text semnificativ pentru modul de constituire a unui vilayet (eyalet, paşalâc) otoman, datorat cronicarului Mustafa Gelalzade: „În acea zi, cu ajutorul lui Dumnezeu, ordia turcă a luat cetatea. De aceea bisericile sale au fost transformate în geamii, clopotele au fost aruncate din clopotnițele cu turnuri şi s-a început acolo citirea ezanului (chemarea la rugăciune a musulmanilor). Timişoara fiind cetatea cea mai însemnată din tot ținutul Transilvaniei, turcii, pentru diriguirea treburilor lor de acolo, au transformat-o într-un centru de eyalet. Astfel, ei au hotărât ca şi pentru stăpânirea altor provincii să facă aici un beilerbeilîc. Această provincie fiind în apropiere de hotarele altor duşmani creştini, a fost nevoie să fie trimisă aici şi oaste sub conducerea unui serdar destoinic şi încercat. Din acest punct de vedere şi pentru slujba adusă împărăției, padişahul s-a gândit la Kasâm paşa. De aceea, ca răsplată pentru sacrificiile şi slujbele aduse împărăției şi în acelaşi timp pentru vitejia sa s-a găsit potrivită alegerea lui Kasâm paşa ca beilerbei de Timişoara. Şi astfel Timişoara a devenit o adevărată provincie turcească”. (Cronici turceşti, I, p. 275). Vilayetul a fost împărțit, la început, în patru sangeacuri: Timişoara, Lipova, Cenad şi Moldova, fiecare cu un sangeacbei în frunte, dar şi cu un aparat administrativ, fiscal, religios şi militar.

Iulie 28 Aldana şi garnizoana imperială părăsesc Lipova de frica otomanilor, deşi aceştia nu ajunseseră încă în fața cetății.

Iulie 30 Paşa Kasâm este în fața Lipovei, predată fără luptă, după ce apărătorii au fugit de frică. În perioada imediat următoare trupele otomane ocupă, prin predare sau prin asediu, cetățile Şoimoş, Radna, Arad, Ciala, Pâncota, Semlac, Felnac, Igriş, Cenad, Nădlac, Máko, Ciacova, Buyuk Dadj(?), Kucuk Sadj(?), Mănăştiur, Făget, Ilia, Margina etc. Aceleaşi trupe au intreprins campanii de jaf şi la nord de Mureş spre Crişuri până la Szolnok şi Eger.

August 6–22 Kasâm paşa este numit beilerbei de Timişoara; un document din 10 august spune că un ceauş a adus vestea numirii lui în această funcție (Erdèlyi règesták, p. 281).

August 6 Trupe otomane ocupă Lugojul.

August 11 Trupele otomane ocupă şi Caransebeşul. În acelaşi timp, alte corpuri de oaste otomane ocupă celelalte cetăți bănățene. Prin intervenția domnului muntean Mircea Ciobanu, otomanii renunță la ideea de a cuceri aceste zone şi de a le alipi noului vilayet, în schimbul plății unui tribut anual. Ele vor constitui Banatul de Lugoj–Caransebeş, cu sediul în ultimul oraş, alipit principatului Transilvaniei.

August 17 Castaldo înfierează laşitatea lui Aldana, care nu a ajutat Timişoara şi a părăsit Lipova înainte de sosirea duşmanului, şi spune că toate națiunile creştine îl supun oprobiului lor (Erdèlyi règesták, p. 283).

August 17 Din Oradea se raportează despre jafurile otomane comise până acum asupra zonei Zarandului şi Bihorului (Idem, p. 283–284). August 19 Petru Petrovici trimite un sol la otomani cerând Timişoara şi Lipova pentru Ioan Sigismund Zápolya, la sosirea acestuia în principat (Idem, p. 284).

August 22 Locuitorii Banatului de Lugoj–Caransebeş se înțeleg cu Ahmed paşa asupra unui tribut annual de 3.000 galbeni în schimbul libertății ținutului lor (Fodor P., 1996, p. 28).

August 31 Castaldo ştie de prezenţa lui Kasâm la Lipova, unde îl aşteaptă pe beilerbeiul de Buda ca să intre la Deva şi în principat (Idem, p. 290–291).

Septembrie 19 În defterul noului vilayet hassul (uzufructul unor proprietăţi) beilerbeiului este de 800.000 akçe (Dávid G.,1995–1996, p. 48).

F. D. La Timişoara este amintit un conducător al ortodocşilor.

F. D. Ahmed paşa îi scrie, din Timişoara, judelui Gheorghe Bica din Caransaebeş (Erdèlyi règesták, p. 278).

Octombrie 13 Tabăra imperială este la Győr iar otomanii, conduşi de Ahmed paşa şi de beilerbeiul Budei, asediază Egerul (Erdèlyi règesták, p. 486).

Octombrie 18 După cucerirea cetăţii Eger, otomanii vor să se îndrepte spre părţile de la est de Tisa (Idem, p. 487).

Octombrie 22 Castaldo ştie de intenţiile lui Kasâm bei, aflat la Lipova, de a intra în principat (Idem, p. 488).

Octombrie 30 Castaldo urmăreşte încercările lui Petrovici de a obţine Banatul cucerit de otomani pentru principele Zápolya (Idem, p. 489–490).

F. D. Kasâm paşa, primul beilerbei al vilayetului de Timişoara, s-a remarcat la Smederevo unde a fost călăreţ, apoi ca apărător al cetăţii Belgradului. În anul 1551 a fost numit sangeac bei al sangeacului de Bećej-Becicherec, loc de unde a pregătit — cu forţele sale — campania anului 1552 (Fenyvesi L., 1995, p. 250, 263). A fost beilerbei de Timişoara până la sfârşitul anului 1554, apoi din nou din 1555 până la îneputul lunii martie 1557 şi din nou în 1559 (Haţegan I., Beilerbei, p. 46).

Decembrie 13 Castaldo raportează că un corp format din 600 turci şi 400 tătari, conduşi de un preot român, au intrat spre Deva dar au fost surprinşi la Ilia de creştini; 80 au fost ucişi şi 35 făcuţi prizonieri (Veress E., 1914, I, p. 119).

Decembrie Vilayetului de Timişoara îi aparţin, pentru un timp, şi sangeacurile sud dunărene Smederevo, Kruševac şi Vidin (Toth I. Gy., 1994, p. 66). După alte informaţii i se

adaugă şi sangeacurile de Srem şi Zvornik (Fenuvesi L.1995, p. 29); între anii 1552–1566 sangeacurile vilayetului timişorean au fost următoarele: Timişoara, Lipova, Arad, Cenad, Bećej-Becicherec.

1552 iarna–primăvara 1553 Se planifică diverse proiecte pentru ridicarea Transilvniei împotriva administraţiei habsburgice.

Anul 1553

Ianuarie 4 Castaldo ştie de faptul că Petrovici l-a trimis pe castelanul de Jdioara sol la turci (Erdèlyi règesták, p. 663).

Inuarie 9 Kasâm beilerbeiul este cu o trupă numeroasă şi cu tunuri la Deva (Idem, p. 664).

Ianuarie 23 Din Oradea se scrie despre spionii trimişi la Timişoara, spre a afla intenţiile lui Kasâm (Idem, p. 667).

Februarie 7 Omul trimis de Petrovici la beilerbeiul de Timişoara s-a întors cu acordul reîntoarcerii lui Zápolya şi cu promisiunea că va primi cetăţile Bećej, Becicherec, Timişoara, Lipova şi Soimoş (Idem, p. 669).

Februarie 16 Noi mişcări (solii, ameninţări cu invazia etc.) ale lui Kasâm beilerbeiul spre a-i demobiliza pe partizanii imperialilor (Idem, p. 672).

Februarie 23 Solii lui Petrovici sunt la Kasâm paşa, la Timişoara, în drum spre Istanbul (Idem, p. 673–674).

Martie 7 Sultanul îi acordă banatul de Lugoj–Caransebeş ca şi sangiac (nu în sensul otoman, ci în sensul de stăpânire asupra ţinutului) lui Ioan Sigismund Zápolya (Fodor P., 1996, p. 28). În iulie, Petru Petrovici vine aici în numele principelui transilvan.

Aprilie început Petrovici a dat beilerbeiului Ahmed 50.000 galbeni pentru ca acesta să intervină la sultan pentru retrocedarea cetăţilor bănăţene pe seama principelui Zápolya (Idem, p. 681).

Mai Se semnează un armistițiu pe şase luni între imperiali şi otomani.

Iunie Are loc retragerea trupelor imperiale din principat şi începe o perioadă tulbure (Feneşan Cr., 1997, p. 153).

Iunie 1–10 Sultanul îl împuterniceşte pe beilerbeiul de Timişoara şi Lipova să potolească tulburările armate, jafuri, incendii, etc. izbucnite în Transilvania şi Partium (Hatványi M., III, 1857, p. 7–8).

Iulie Kasâm, beilerlbeiul de Timişoara, anunță nobilimii bihorene lipsa de temei a afirmațiilor imperiale potrivit cărora sultanul ar fi cedat Transilvania Habsburgilor (Feneşan Cr., 1997, p. 230).

Fără dată Intervențiile energice ale beilerbeiului de Timişoara contribuie la declanşarea răscoalei antihabsburgice din principatul transilvan.

Fără dată La Timişoara funcționează încă gimnaziul calvin.

August 1–10 Sultanul cere revenirea familiei Zápolya în principat (Documente turceşti, I, p. 43 – 44).

August Petru Petrovici, omul de încredere al familiei Zápolya şi fost comite de Timiş, intră — cu trupe lugojene şi caransebeşene — în principat şi ocupă o serie de cetăți, printre care — pe 16 august — şi Deva (Hurmuzaki E., II/6, p. 98–99).

Septembrie Pentru revenirea familiei Zápolya pe tronul principatului, sultanul îi ordonă beilerbeiului de Timişoara să-i acorde tot sprijinul său politic şi militar.

Septembrie 10 Voievozii Transilvaniei trimit spioni în Banat spre a afla intențiile beilereiului de aici (Simon este trimis la Timişoara iar Bartolomeu Chery la Caransebeş) (Szilády–Szilágyi, I, p. 9–10).

F. D. Ciumă în Transilvania şi Țara Românească, deci, implicit, şi în Banat.

Anul 1554

Martie 4 Sultanul recunoaşte faptul că beilerbeiul de Timişoara l-a sprinijit pe Petru Petrovici în acţiunile sale împotriva imperialilor (Feneşan Cr., 1997, p. 155).

Martie 6 Scrisoare a sultanului către mai mulţi magnaţi transilvăneni în privinţa plăţii tributului restant şi a ridicării pe tron a lui Zápolya (Hurmuzaki E., II/1, p. 322– 323).

Martie 14 Kasâm, beilerbeiul de Timişoara, cu trupele sale şi Petru Petrovici cu trupele de Lugoj–Caransebeş (circa 10–12.000) sunt în faţa cetăţii Lipova spre a o cuceri pe seama familia Zápolya (Hurmuzaki E., II/5, p. 176).

Martie 27 Petru Petrovici primeşte zona Lugoj şi Caransebeş cu titlul de „sangiac" şi tributul de 3.000 galbeni datorat de această zonă (Feneşan Cr., 1997, p. 84).

Aprilie 7 Petru Petrovici are împuternicirea sultanului de a reprezenta interesele principelui Zápolya, până la revenirea sa pe tron.

Mai 23 Braşov Trupe otomane de la Vidin vin — pe la Caransebeş — în Transilvania în ajutorul lui Zápolya, iar Kasâm de Timişoara va ocupa cetăţile aflate în mâini duşmane (Hurmuzaki E., II/1, p. 506).

Mai Donaţia din martie asupra lui Petrovici este transferată de sultan asupra principelui Ioan Sigismund Zápolya.

Iunie Ceuşul Urudj este abilitat de sultan să-i predea lui Petrovici steagul de domnie pe seama principelui.

F. D. Pe baza datelor furnizate de un defter (registru de impunere financiară) otoman se estimează populaţia Timişoarei la circa 4.000 locuitori.

F. D. Decretul (kanunname) fiscal al supuşilor creştini din sangeacul Lipova este unul dintre primele documente despre obligaţiile fiscale ale creştinilor sub ocuupaţia otomană. Extrem de lung şi detaliat, kanunname-ul indică cu claritate natura, cuantumul şi periodicitatea acestor dări. În esenţă

ele sunt cele vechi plătite nobilimii. Din acest document aflăm despre existența a patru sangeacuri (Timişoara, Arad, Lipova, Cenad) dar şi despre dusul porcilor la ghindă în pădurile din zona Ciacova, Jebel, Bocşa, Izvin şi Berini (Feneşan Cr., 1979, p. 338–340).

F. D. Defterul din acest an aflǎ la Lipova, în mahalalele Tesvar şi Radna, pe vlădica Nestor, 2 cojocari, 2 aurari, 2 fierari, un corăbier şi mulți spahii, muselimi, sermaie şi iuzbaşa (Fodor P., 1996, p. 319).

1554–1569–1579 Trei registre de dare (deftere) otomane ale sangeacurilor Timişoara şi Moldova (înființat la 1569) oferă date statistice extrem de interesante despre situația acestor locuri. Astfel în sangeacul Timişoara erau 17 nahii (unități administrativ-teritoriale mici), cu un total de 1.148 aşezări dintre care 21 oraşe şi târguri, 12 mănăstiri, 305 sate pustiite şi 7.210 sate locuite, cu un total de 11.620 case impuse la dare (Engel P., 1996).

F. D. Nahiile sangeacului de Timişoara erau:

Timişoara (4 oraşe: Timişoara, Recaş, Sarad şi Utvin, 3 mănăstiri: Sfântul Gheorghe, Ghilad şi Szekldobediste, 82 puste şi 141 sate cu 3.232 case impuse la dare);

Felnac (32 aşezări din care 1 oraş Felnac, 9 puste, 22 sate cu 657 case impuse la dare);

Ciacova (127 aşezări din care oraşele Ohad şi Denta, mănăstirile Sf. Ivan şi Sf.Gheorghe, 51 puste, 1 pământ, 41 sate cu un total de 936 case impuse la dare);

Pancevo (79 aşezări, oraşele Pancevo şi Kovin, 24 puste, mănăstirile Sf. Dimitrie şi Arh. Mihail, 50 sate cu un total de 454 case);

Semlik/Vârşeț/ (135 aşezări, oraşele Semlik şi Gătaia, mănăstirile Viros Sf. Nikola, Sf. Iovan, Arh. Mihail, Sf. Iovan Varadina, Moravița şi Kirnja, 47 puste şi 80 sate cu 1.051 case);

Bocşa (43 aşezări cu oraşele Bocşa şi Caraşova,18 puste, 24 sate cu 744 case);

Cserini (69 aşezări din care oraşul Berini, 45 puste şi 24 sate cu 348 case);
Ictar (38 şezări, din care oraşul Ictar, 8 puste şi 29 sate, cu 609 case);
Târgovişte (42 aşezări cu oraşul Târgovişte, 5 puste şi 36 sate cu 407 case);
Fârdea (15 aşezări cu 263 case);
Bozvar (1 pustă şi 8 sate cu 86 case);
Bujor (33 aşezări din care oraşul Bujor, 3 puste şi 9 sate cu 277 case);
Margina (59 aşezări cu oraşul Margina, 1 pustă şi 57 sate cu 764 case);
Făget (21 aşezări din care oraşul Făget, 1 pustă şi 19 sate cu 269 case);
Mănăştiur (30 aşezări, oraşul Mănăştiur, 1 pustă şi 28 sate cu 239 case);
Moldova (45 aşezări, oraşul Moldova, 3 heleştee, 9 puste, mănăstirile Sf. Nikola şi Sirinia, 30 sate cu 253 case);
Caraşova (94 aşezări cu oraşul Ilidia, 32 puste, mănăstirile Socol, Berecsăul, Kusici şi 58 sate cu 841 case) (date sintetizate după Engel P., 1996).

F. D. Sangeacul Timişoara are 21 oraşe şi târguri: Timişoara, Recaş, Sarad, Utvin, Felnac, Denta, Semlik, Ohod, Pancevo, Semlik /Vârşeţ/, Gătaia, Bocşa, Caraşova, Berini, Ictar, Târgovişte, Bujor, Margina, Făget, Mănăştiur, Moldova, Ilidia (Ibidem).

F. D. Sangeacul Timişoarei avea 1.146 aşezări din care 21 oraşe şi târguri, 21 mănăstiri ortodoxe, 360 puste, 735 sate locuite, 3 eleştee şi 3 pământuri de arătură (Ibidem).

F. D. Veniturile sangeacului Timişoara şi a nahiilor sale sunt de 173.034 akçe în nahia Timişoara, 50.994 akçe pentru Ictar, 34.861 akçe pentru Târgovişte, 43.511 akçe pentru Semlik, 54.205 akçe pentru Bocşa, 51.989 akçe pentru Ciacova, 74.188 akçe pentru Margina, 55.324 akçe pentru Făget, 20.070 akçe pentru Bozvar (Coşteiul de Sus), 31.729 akçe

pentru Bujor, 40.692 akçe pentru Fârdea, 45.861 akçe pentru Felnac (David Geza, 1996, p. 50).

F. D. Kasâm, beilerbeiul de Timişoara, începe construcţia unei cetăţi la Arad, pe locul unde se află azi oraşul. Aşezată într-un cot al Mureşului, la un vad de trecere a râului; cetatea va avea un rol important în zonă.

F. D. Kanunnameul (codul de legi otomane) raialelor din sangeacul Lipova prevede cu exactitate obligaţiile supuşilor (Feneşan Cristina, 1979, p. 319–340).

Noiembrie 26 Se publică kanunnameul raialelor din sangeacul de Timişoara, ce reglementează datoriile supuşilor faţă de sultan, de administraţie şi alţii. Ultimele două paragrafe sunt consacrate statutului cnezilor. „Şi chehaiele districtelor aflate în vilayetul amintit Timişoara sunt cunoscute sub numele de chinezi. Din pricină că ajută la prosperarea ţinutului şi la strângerea giziei şi la perceperea dărilor şi impozitelor de la raiale, fiind scutiţi de dări şi impozite în timpul regelui Janos şi a lui Petru bey şi fiind cauza învierii şi bunăstării ţinutului, dat fiind că, atunci când măria sa padişahul — refugiu al lumii — sau emirii ce sunt valii în livaua respectivă trebuie să facă expediţie într-o parte, mai sus pomeniţii urmează a fi însărcinaţi şi ei să participe la expediţie, cu calul şi echipamentul şi halebarda şi scutul şi celelalte arme ale lor, în noua condică imperială s-a inregistrat ca mai sus pomeniţii să fie la fel precum au fost mereu ceilalţi chinezi, adică să fie scutiţi de dări şi impozite, cu condiţia ca, astfel, ei, îndeplinindu-şi slujba, precum mai înainte, să nu dovedească neglijenţă şi delăsare. Şi chehaiele satelor aflate în livaua pomenită sunt cunoscute sub numele de primiceri, iar călăreţii creştini din vilayetul amintit sunt vestiţi sub numele de husari. Din pricină că ajută la strângerea avuţiei padişahale şi la urmărirea haiducilor şi tâlharilor dinlăuntrul vilayetului şi la desfăşurarea expediţiei împărăteşti, de asemenea, dat fiind că în timpul

regelui Janoş şi a lui Petru bey, au fost scutiți de dări şi impozite, în noua condică imperială s-a înregistrat, zicându-se ca mai sus pomeniții să fie şi ei precum au fost mereu ceilalți husari şi primiceri, precum mai înainte, cu condiția ca, atunci când măria sa padişahul — refugiu al lumii — sau beii care sunt bei şi valii în livaua amintită fac expediție într-o parte, mai sus pomeniții să slujească şi ei în expediție, cu calul şi echipamentul şi halebarda şi scutul şi celelalte arme ale lor, astfel că în slujba lor să fie fără cusur". (Veliman V., 1985, p. 413– 427).

F. D. La sfâşitul acestui an şi începutul celui următor un anume Húzeldje Rústem este amintit de unele izvoare (Fenyvèsi L., 1995, p. 263), ca fiind beilerbei de Timişoara. Este posibil să fie vorba despre un interimat, pentru că Kasâm va fi amintit până în anul 1557 în această funcție (E. Hurmuzaki, II/5, p. 251).

Anul 1555

Aprilie 29 Negustorii din Caransebeş, împreună cu cei români, greci şi turci, îşi fac negoțul prin principat, ocolind locurile de vamă şi depozitele obligatorii de la Sibiu şi Braşov, scrie împăratul dându-le dreptate negustorilor saşi (Hurmuzaki E., XV/1, p. 312–313).

Aprilie Din registrul donațiilor aflăm faptul că Ferhad voievodul are un zeamet cu un venit de 20.169 akçe în sangeacul Lipova, Djafer mirahorul (şeful grajdurilor) are un venit de 10.162 akçe, Korkud voievodul are un venit de 10.000 akçe iar Ibrahin ibn Musa are doar 6.050 akçe venit (Dávid G., 1996, p. 50).

Octombrie 1 La Istanbul este ucis Ahmed paşa, cuceritorul Timişoarei (Cronici turceşti, I, p. 190).

Decembrie 1 Kasâm paşa, beilerbeiul, îşi mută reşedinţa la Lipova, care devine astfel centrul vilayetului; soluţia este doar temporară (Fodor P., 1996, p. 196).

Decembrie 23 Dieta transilvană îl recunoaşte pe Ioan Sigismund Zápolya drept principe al Transilvaniei.

Anul 1556

Ianuarie 12–21 Halil bei este atestat ca sangeac bei de Timişoara (Dávid G., 1996, p. 51).

Februarie 25 Sultanul ordonă intervenţia militară în Transilvania pentru alungarea trupelor habsburgice (Feneşan Cr., 1996, p. 158).

Februarie–iunie Intervenţia otomanilor şi bănăţenilor din Lugoj şi Caransebeş în Transilvania înseamnă cucerirea acesteia pe seama lui Ioan Sigismund Zápolya.

Iunie Împăratul renunţă la pretenţiile sale asupra principatului Transilvaniei.

Septembrie Regina Isabella îl numeşte pe Petru Petrovici, autorul revenirii lor pe tron, drept ban de Lugoj şi Caransebeş. Acesta, la rândul său, îi răsplăteşte cu posesiuni pe credin-cioşii săi bănăţeni Francisc de Kúrtős, Ioan şi Francisc Mlada (Hurmuzaki E., II/5, p. 381).

Noiembrie Se restaurează principatul autonom, prin revenirea pe tron a familiei Zápolya.

Anul 1557

F. D. Ia fiinţă mitropolia ortodoxă de Ipek/Peci/ căreia îi vor fi subordonaţi şi ortodocşii bănăţeni.Fratele marelui vizir Sokollu este numit mitropolit.

F. D. Regina Isabella ordonă banului de Lugoj–Caransebeş ca nici un negustor străin să nu depăşească — cu mărfurile sale — zona Caransebeşului; această decizie survine în urma nenumăratelor solicitări ale negustorilor saşi (Hur muzaki, E., II/5, p. 443).

Iulie Noul mirmiran (sangeac bei) de Lipova este Halil (Dávid Gèza,1996, p. 51).

Septembrie Informaţii interesante despre noi donaţii uzufructuare pentru musulmani: Suleiman, scribul beilerbeiului Kasâm are un zeamet, Mehmed voievod este spahiu în sangeeacul Lipova şi primeşte o donaţie la Slankamen, Semdj voievodul din vilayetul timişorean are un timar în nahia Erdőd de 5.999 akçe (Şzentklaray J., 1917, p. 52).

Toamna Noul beilerbei de Timişoara este Arslan (Fenyvèsi L., 1995, p. 263).

1557 octombrie 23–1558 octombrie Unul dintre primele deftere otomane (registre de impunere la dare) consemnează aşezările, capii de familie şi avuţia acestora din unele sangeacuri ale vilayetului de Timişoara. Sangeacul Cenad avea nahiile Cenad (61 sate) şi Vasarhely cu 20 sate. În sangeacul Aradului erau nahiile Arad cu 4 sate şi 23 case, Zarand cu 6 sate şi 28 case şi Bekes cu 3 sate şi 21 case (numărul mic se explică prin pustiirile din ultimii ani). În oraşul Cenad există 45 de case, din care 40 vechi şi 5 noi şi un număr de 40 capi de familie impuşi la dare (Biräiescu T., 1934, p. 45–48).

Idem Sangeacul de Arad–Gyula avea 35 de aşezări din care Arad, Simand, Bekeş şi Gyula erau oraşe. Sangeacul Cenad avea 20 aşezări dintre care erau oraşe Cenadul, Bećej, Aracs, Galad şi Becicherecu Mare (Kaldy Nagy Gyula, 1982, p. 25–28).

Anul 1558

F. D. Diete ale principatului, solii ale sultanului, intervenții miliare — greu de detaliat — ale beilerbeilor de Buda și Timișoara și ale domnilor români în principat, pentru liniștirea situației politice.

F. D. Defterul află în sangeacul Aradului trei nahii (Arad, Zarand, Bèkès) dar și 13 sate cu 72 case pustiite în ultimi 7 ani (Marki S., 1895, II, p. 2).

F. D. Beilerbei de Timișoara este amintit (iunie–august) Mustafa pașa.

Anul 1559

Iunie 19 Sultanul îi ordonă lui Kasâm, beilerbei de Timișoara, să nu-i permită principelui transilvan amestecul în unele sate cucerite mai înainte de otomani și trecute pe seama sultanului sau a altor dregători otomani (Documente turcești, I, p. 46–47).

Septembrie 3 Ordin pentru redeschiderea minei de aramă de la Moldova. Hagi Mehmed, fost minier la mina similară din Rudnik, dar și fost comandant al cetății de la Svinița, a pus din nou în funcțiune mina de aici cu un zăcământ de cupru ce ajunge până la suprafață. Priceperea, dar și mijloacele financiare personale investite aici, i-au permis să concesioneze mina, apoi să devină comandantul cetății de la Moldova, apoi și arendașul ogoarelor din întreaga regiune ce nu erau înregistrate în deftere. La numirea sa drept comandant, el primește un timar în valoare de 8.000 akçe, ce poate fi mărit — la cererea beilerbeiului de Timișoara — până la 10.000, dacă sporea cantitatea minereului extras (Feneșan Cr., 1987, p. 890).

Octombrie 2 Ordin al sultanului către beilerbeiul de Timişoara de a interveni împotriva pribegilor munteni adunați în Transilvania, ce vor să strângă trupe spre a-l detrona pe domnul muntean (Feneşan Cr., 1997, p. 299).

Decembrie Atacuri imperiale asupra principatului şi ordinul sultanului către beilerbeiii de Buda şi Timişoara de a verifica informațiile şi de a interveni împotriva duşmanului (Idem, p. 317).

F. D. Silihdarul Lala Mustafa, vizir, este numit beilerbei de Timişoara; ultima atestare cunoscută a fostului beilerbei, Kasâm, datează din 19 iunie (Fenyvèsi L., 1995, p. 255 şi 263).

Anul 1560

Ianuarie Sangeacurile de Cenad şi Lipova fac parte din vilayetul timişorean (Hurmuzaki E., II/1, p. 369).

Iunie 10 Sultanul îi cere beilerbeiului de Timişoara să-l spioneze pe principele transilvan şi să intervenă cu forța în ținuturile duşmane: „Tot ceea ce ai dat de ştire a ajuns la ilustra noastră cunoştință. Am poruncit ca, la sosirea prezentei, să nu stai în nepăsare şi să nu încetezi de a cerceta şi de a iscodi starea şi purtările sus numitului, precum şi ale părților dinspre duşmani şi să aduci mereu a cunoştință ştirile adevărate pe care le vei obține". (Documente turceşti, I, p. 54).

Iulie 31 Beilerbeiul de Timişoara le scrie sangeacbeilor de Lipova (Ferhad), Cenad şi Arad, cerându-le să cunoască cu exactitate situația timarurilor şi zeametelor, a raialelor şi a sumelor datorate fiscului (Káldy Nagy Gyula, 1982, p. 12).

August 3 Beilerbeiul de Timişoara îi scrie sultanului despre faptele de arme ale fostului creştin Gyurko, fiul lui Petre Popa (cel ce contrbuise la cucerirea anatului în 1552), iar

sultanul îi dăruieşte un timar: „Trimiţând scrisoare, beilerbeiul Timişoarei a făcut arz precum că Popa Petre, fiind unul dintre spahiii comunei Tundja(?), dependentă de sangeacul Lipova, venise şi se supusese primul în momentul cuceririi vilayetului respectiv. De asemenea, aducând cu el raialele comunei amintite mai sus, el ajutase la propăşirea ţinutului. După aceea au venit asupra lui mulţi călăreţi de-ai ghiaurilor austrieci şi i-au tăiat capul. Dar i-a rămas un fiu cu numele de Gyurko care, devenind acum musulman a primit numele de Hurrem. De astă dată, în lupta cu haiducii, care veniseră din cetatea duşmană Gyula, el a tăiat capul unui ghiaur de seamă şi a făcut astfel tovărăşie bună. De aceea s-a dat buiuruldu ca să i se acorde timar după lege" (Documente turceşti, I, p. 56).

August 5–11 Poruncă către beilerbei pentru a cerceta situaţia lui Házár, alaibei al sangeacului Timişoara, căruia i se anulase beratul sub pretextul că ar fi alai bei al sangeacului de Lipova (Idem, I, p. 56–57).

Septembrie 9 „Beilerbeiul Timişoarei, trimiţând scrisoare, a făcut arz în legătură cu Mehmed, care are un timar de 13.000 aspri în sangeacul Bosniei, precum că acesta, întreţinând cai buni şi însoţitori destoinici, s-a aflat în multe tovărăşii pentru împărăţie şi că, afară de acestea, mergând cu cetele plecate împotriva haiducilor, care au ieşit şi au venit din cetatea duşmană Gyula cu gânduri rele, el a prins şi a adus şi haiduci de seamă. Zicând acestea, el s-a rugat să i se facă un favor. De aceea s-a dau buiuruldu pentru o majorare cu 2.000 aspri". (Idem, I, p. 57).

Anul 1561

F. D. Gabriel Bethlen de Ictar este ban de Lugoj–Caransebeş.

Iulie 26 Principele Ioan Sigismund confiscă cele 26 de posesiuni rămase la moartea lui Ioan Bizerea şi le dăruieşte cancelarului Csaky. Nobilimea întreagă protestează, bazată pe privilegiile din 1457. Până la urmă principele renunță la donație (Hurmuzaki, E., II/5, p. 490–494).

Anul 1562

Aprilie Malkoci (oglu?) noul beilerbei de Timişoara (1562–1564) asediază timp de 14 zile cetatea Satu Mare, o cucereşte, apoi se opreşte la Gyula, unde moare; este dus în Herțegovina, locul său natal şi înmormântat acolo (Schwicker, J. H., 1866, p. 176).

August 15 Se semnează pacea pe opt ani între imperiali şi otomani.

Anul 1563

Martie 27 Elena Cherepovici, fiica cunoscutului negustor caransebeşan Nicolae, este la Sibiu, unde se mărită — prin procură — cu Petru cel Tânăr, domnul muntean, iar naş este însuşi principele Zápolya, care cere nobilimii să fie prezentă în număr cât mai mare. Tatăl Elenei fusese martor la nunta Chiajnei, mama tânărului domn (Hurmuzaki, E., XI, p. XII–XIII).

F. D. Grigore Bethlen de Ictar este ban de Lugoj şi Caransebeş.

F. D. Defterul asupra giziei ghiaurilor din livaua Lipova enumeră, cu precizie, valoarea şi modalitatea de încasare a acestei dări, de Kasâm (Sf. Dumitru) (Fekete L., 1995, p. 83).

Anul 1564

Iulie Djafer paşa primeşte o nouă posesiune (Juhász K., 1935, p. 14).

Iulie 4 Hasan, sangeacbeiul de Arad, îşi încetează misiunea aici după zece ani. Îl înlocuieşte un renegat, pe numele musulman Jahoglu Sofi Mehmed bei (Dávid G., 1997, p. 115).

Iulie 25 O grindină puternică pustieşte toate Țările Române.

August 15–18 Sultanul spune că Mustafa, beilerbeiul de Timişoara, va interveni împotriva austriecilor ce vor să construiască fortificații la hotarele principatului „Din această cauză, în clipa de față au fost trimise ilustrele noastre porunci pentru ca beilerbeiul de Timişoara, Mustafa, să-i dăinuie norocul, pregătindu-se cu sangeacbeii şi cu subaşii şi cu spahiii din vilayetul amintit… să privească spre partea aceea, iar când va fi nevoie, să meargă şi să-ți dea ajutor”. (Documente turceşti, I, p. 60–61).

August 15–18 Poruncă a sultanului către beilerbeiul de Timişoara să cerceteze veştile date de principe în legătură cu luptele purtate cu austriecii şi să nu-i lase pe aceştia să construiască fortificații la frontiere, iar în caz de nevoie să lupte cu ei (Idem, I, p. 51–52).

Septembrie 21 Beilerbeiul de Timişoara este cu trupele sale la Arad, pregătit să plece împotriva trupelor habsburgice (Idem, p. 63–65).

F. D. Principele transilvan reduce de la 80 la 60 florini suma pe care o aveau de plătit locuitoriii de pe teritoriul cetății Jdioara (Hurmuzaki, E., II/5, p. 597).

Decembrie Călătorul Giovan Andrea Grono nuneşte Banatul (vizitat de el în acest an) „Valachia Citeriore” (Valahia de dincoace de munți) (Călători străini, II, p. 365).

F. D. Gaspar Bekes de Endreud, din zona Făgetului, este dăruit cu posesiuni de principele transilvan petru multele sale solii fructuoase la sultanii Soliman şi Selim. Iată

caracterizarea sa, făcută de italianuL Giovan Andrea Gromo: „Gaspar Bekes, român de neam mai de jos, dar mare şi frumos, măreț din fire, a fost dăruit de principe cu rangul de nobil, cu mari venituri şi proprietăți, deoarece a îndeplinit în mai multe rânduri solii de încredere pe lângă marele sultan Soliman, spre deplina mulțumire a maiestății sale, şi pe când trăia Selim a fost şi pe la el şi totdeauna a dobândit ceea ce dorea principele său. Este un mare prieten al italienilor cu care se întreține în limba latină, pe care o cunoaşte foarte bine. El a trecut acum în locul pe care-l avea mai înainte Cristofor cel amintit (primul gentilom al camerei regale), mare adversar al lui, din cauza deosebirilor dintre ei privind pacea. Mănâncă cu maiestatea sa şi doarme cu el în aceiaşi cameră. Este luteran dar nu dintre cei mai îndărătnici şi are vreo 46 ani" (Ibidem).

F. D. Gabriel Bethlen de Ictar este şi ban de Lugoj–Caransebeş, dar şi cancelar al principelui transilvan (Hurmuzaki E., II/5, p. 553).

Anul 1565

Februarie 5 Beilerbeiul de Timişoara, la porunca sultanului, detaşează 3 zaimi şi 13 spahii din nahia Semlacu Mare la paza minei de cupru de la Moldova Veche, care nu avusese pază militară până acum (Feneşan Cr., 1987, p. 896).

Februarie 7 Petiție a locuitorilor din Lugoj către sultanul Soliman I arătându-şi supunerea fată de principele transilvan. Ceauşul timişorean Dormis a fost la ei şi s-au înțeles asupra acestei supuneri (Hurmuzaki E., VIII, p. 108).

Martie 3 Din porunca sultanului beilerbeii de Buda şi Timişoara se îndreaptă spre cetatea Tokay, asediată de imperiali (Documente turceşti, I, p. 70–71).

Martie 10 Sultanul îi măreşte lui Mehmed, ceauş din Timişoara, pentru meritele sale diplomatice şi militare, venitul său de la 6.300 la 7.800 akçe (Szentklaray J, 1917, p. 6).

Martie 26 Sultanul măreşte valoarea timarului (de 5.999 akçe) a lui Ibrahimoglu Hasan bei cu incă 1.000 akçe pentru meritele sale diplomatice dovedite ca sol pe lângă principele transilvan (Ibidem).

Martie 28 Sultanul îl anunță pe beilerbeiul de Timişoara că i-a acordat lui Iskender, posesorul unui zeamet de 20.000 akçe din sangeacul Lipovei o mărire de 1.500 akçe pentru meritele sale dovedite pe câmpul de luptă (Ibidem).

Mai Beilerbeiul de Timişoara ajunge cu trupele sale în Transilvania, la principe, consolidându-i domnia (Documente turceşti, I, p.72, 73).

Iunie 12 Armatele transilvană, în frunte cu principele şi cea otomană, comandată de Mustafa, beilerbeiul timişorean, asediază cetatea Satu Mare (Ibidem).

Iulie 13 Domnul muntean Petru cel Tânăr aşteaptă chemarea beilerbeiului de Timişoara spre a porni în campanie spre Ungaria.

Iulie Beilerbeiul cu trupele sale, având în sprijin şi 5.000 moldoveni, atacă cetatea Satu Mare.

Iulie 13 Poruncă sultanală pentru beilerbeiul de Timişoara să le arate bunăvoință moldovenilor şi beiului de Silistra, ce au venit în ajutorul său (Idem, p. 73).

Iulie 21 Sultanul ridică la 30.000 akçe suma venitului sangeac-beiului de Cenad, Suleiman, pentru meritele militare dovedite la asediul cetății Erdőd (Szentklaray J., 1917, p. 6).

Octombrie 1 Sultanul îl inştiințează pe beilerbei că un anume Mehmed, ce avea un timar de 7.000 akçe, mai primeşte venitul a unei jumătăți de timar pentru bravura sa militară din acest an (Idem, p. 6–7).

Octombrie 4 Sultanul îl înştiințează pe Mustafa, beilerbeiul de Timişoara, despre răsplata acordată ceauşului Isa remarcat la asediul din vară al cetăților ocupate de imperiali, acor-

dându-i un timar în valoare de 7.000 akçe. Pentru motive identice Ahmed voievodul din sangeacul Vidinului, primeşte o posesiune în valoare de 11.197 akçe (Idem, p. 8).

Decembrie 29 Sultanul îi dăruieşte beilerbeiului de Timişoara, pe lângă timarul său de la Schszuvar din sangeacul Lipova de 8.012 akçe, şi un supliment de 1.500 akçe, pentru activitatea sa din acest an (Ibidem).

Anul 1566

Ianuarie 6 Sultanul îi acordă o mărire de 1.000 akçe a timarului său de 9.600 akçe, lui Mahmud Avazoglu, remarcat anul trecut lângă principele transilvan (Fodor P., 1984, p. 387).

Ianuarie 6 Sultanul îi măreşte cu 3.000 akçe timarul de 4.000 akçe lui Mustafa, remarcat şi el în Transilvania (Szentklaray J., 1917, p. 9).

Ianuarie 9 Sultanul îl răsplăteşte pe Mehmed Hamza-oglu, posesorul unui timar de 12.192 akçe, în nahia Felnac, cu încă 1.000 akçe pentru vitejia arătată în anul trecut (Ibidem).

Ianuarie 10 Sultanul îl răsplăteşte pe timariotul Jusuf din sangeacul Timişoarei (din nahia Cerini /Berini? sau Cerna/) cu încă 1.000 akçe pentru bravuri militare (Idem, p. 8).

Ianuarie 15 Sultanul îl înştiinţează pe beilerbeiul de Timişoara asupra pustiirii satelor Peciu Nou şi Gorgi-Miloş de la sud de Timişoara din cauza inundaţiilor. În acelaşi timp spune că Pavel cnezul lucrează la îndiguirea respectivului râu şi doreşte să repopuleze aceste sate (Idem, p. 17).

Ianuarie Sultanul îi răsplăteşte şi pe Hasan timariot din nahia Ciacova (avea un timar în valoare de 6.500 akçe) cu încă 1.000 akçe şi cu aceiaşi sumă pe oşteanul timişorean Semd

Abdalah-oglu pentru vitejia arătată anul trecut la Gyula (Idem, p. 9).

Martie 4 Sultanul îi cere din nou beilerbeiului de Timişoara să pregătească provizii pentru noua campanie împotriva imperialilor, şi să înceapă asediul cetăţii Gyula, atunci când oastea otomană va ajunge la Sofia (Documente turceşti, I, p. 80–81).

Martie 22–31 Sultanul îi cere lui Alexandru Lăpuşneanu să trimită pentru expediţia plănuită, la Timişoara, pe cei 200 de iencieri din garda sa şi încă 3.000 oşteni moldoveni (Documente turceşti, I, p. 82).

Mai 14 Sultanul îi ordonă beilerbeiului să cerceteze pregătirile imperialilor şi dacă sunt adevărate, atunci să plece la asediul cetăţilor Şiria şi Ineu (Idem, p.83).

Iunie 16 Sultanul cere domnului muntean să-şi trimită trupele la Timişoara, întrucât beilerbeiul de aici îl înştiinţase că nu au sosit (Idem, p. 84).

Iulie 6 Ioan Sigismund Zápolya este la Caransebeş, după întâlnirea sa cu sultanul, întâlnire care-i va consolida domnia (Hurmuzaki E., II/5, p. 597–598).

August–septembrie: Asediul şi cucerirea cetăţii Szigetvar, în prezenţa sultanului Soliman I care moare aici, pe 5 septembrie.

August–septembrie Pertev paşa şi Mustafa, beilerbei de Timişoara, participă la cucerirea cetăţii Gyula, apoi cuceresc — temporar — şi cetatea Lugojului (Cronici turceşti, I, p. 356 şi 360).

Septembrie 2 Otomanii cuceresc cetatea Gyula, aceasta şi tinutul din jur sunt transformate în sangeac şi alipite vilayetului timişorean. Peste un an sangeacul de Arad–Gyula are patru nahii (Arad, Gyula, Zarand şi Bihor), 4 oraşe, 222 sate, 15 puste (Dávid Gèza, 1994, p. 114).

F. D. Giovan Andrea Gromo, italian revenit în principat, descrie Transilvania iar despre Timişoara spune „acest oraş foarte bine întărit, care este aşezat pe o câmpie mai ridicată între

lacuri". Despre români trimisul italian notează: „națiunea românilor care este răspândită în toate părțile acestui stat. Obişnuit toți românii se îndeletnicesc cu munca câmpului, atât pentru sine, cât şi lucrând ca muncitori pământurile ungurilor şi ale saşilor. Puțini dintre ei fac slujbă ostăşească printre ostaşii călări, cea mai mare parte însă slujesc ca pedestraşi …Au o mare vitrejie înăscută şi rabdă orice osteneală; ei nu se tem de nici o primejdie şi sunt foarte crunți. Limba lor este alta şi deosebită de cea maghiară. Dar cum ei susțin că se trag dintr-o colonie romană, care a fost adusă mai întâi de Tiberiu contra regelui Decebal, apoi lăsată de împăratul Hadrian ca pază a acestei provincii, ei folosesc şi astăzi încă o limbă asemănătoare cu limba veche a romanilor, dar barbară, după cum folosesc obiceiurile şi portul lor…" (Călători străini, II, p. 336–339).

F. D. Vilayetul Timişoarei este împărțit în sangeacurile: Timişoara, Lipova, Arad–Gyula, Cenad–Becicherecu (Mare azi Zrenjanin), Moldova, Pâncota–Ineu (Fodor P., 1996, p. 29).

F. D. Satele Variaş şi Giomoca (neidentificat) din sangeacul Timişoara sunt declarate sate de dervengii, oameni însărcinați cu paza drumurilor, podurilor, din apropierea unor fortificații, în schimbul scutirii de multe dintre impozite. Aceste scutiri se referă la múzúl (cazare, masă şi transport gratuit pentru oficiali), súrsat (darea în hrană şi furaje pentru armată), celeb kaşan (darea oilor), súrgún (hăitaşi la vânătorile oficiale), gerahor (munca prestată la cetate, drumuri etc.), ulak (obligația de a pune cai la dispoziția poştei, sau curierat poştal).

F .D. În vilayetul Timişoara sunt atestați muselimi, şoimari şi şahingii (Hegyi Klára, 2001, p. 1272). În acest an beilerbeiul Ahmed este schimbat cu Hasan Prodovich, ce rămâne până în martie 1568 (Fenyvèsi L., 1995, p. 263).

II.b Afirmarea vilayetului în lumea otomană 1567–1593

Anul 1567

Martie 16 Atestarea a doi sangeac bei: Mehmed de Arad şi Ali de Cenad (Dávid G., 1994, p. 116).

Vara Beilerbeiul de Timişoara este comandantul trupelor otomane care luptă împotriva imperialilor la Hust şi Munkacevo (Hurmukazi E., XIII, p. 118).

F. D. Solda garnizoanelor din vilayetul Timişoara s-a ridicat la 400.000 galbeni, adică 2.400.000 akçe (Fodor P., 1994, p. 20).

F. D. Nicolae Orbay este ban de Lugoj–Caransebeş (Hurmuzaki E., II/5, p. 609).

Noiembrie 9 Beilerbeiul timişorean atrage atenţia oficialilor din sangeacul Gyula asupra faptului că două sate de acolo nu şi-au plătit gizia (Káldy Nágy Gyula, 1982, p. 13).

Noiembrie 11 Principele scrie despre vlădica românilor Gheorghe şi despre introducerea — cu sila — a limbii româneşti în biserică (Hurmuzaki E., XV/1, p. 625).

F. D. Un anume Toma din sageacul Gyula are trei mori rotunde iar Muharrem Celebi are cele 16.000 akçe necesare cumpărării acestora (Káldy Nágy Gyula, 1982, p. 22). Un alt document vorbeşte despre funcţia lui Muhharem — cea de defterdar de timare din Timişoara, dar şi despre un alt timişorean, Ferhad ibn Abdullah, care este defterdar de spahii (Idem, p. 11).

F. D. Sangeacul Cenadului are acum 4 nahii (Cenad, Galad, Bećej, Becicherec) față de cele trei din 1557/8 (Cenad, Vasarhely şi Felnac (Idem, p. 10). Se observă aşadar o substanțială modificare teritorială a acestui sangeac, prin trecerea sangeacurilor nord-mureşene la sangeacul de Arad–Gyula şi revenirea altor nahii de la sud de Mureş.

F. D. Sangeacul Gyula–Arad are cinci nahii: Gyula, Arad, Bèkès, Zarand, Bihor (Ibidem).

F. D. În defterul Lipovei din acest an sunt atestate 6 mahalale: a sfintei geamii, a mecetului lui Ferhad paşa, a mecetului lui Kasâm paşa, a mecetului lui Husrev aga, Radna şi Lipova *propriu zisă numită şi Tesvar (Fodor P., 1997, p. 322).*

F. D. Muharem Celebi este defterdarul timaruluilor vilayetului de Timişoara şi face o nouă conscripție a acestora (Káldy Nágy Gyula, 1982, p. 24).

F. D. Conscripția sangeacului Cenad conține şi numărul populației din fiecare aşezare: Cenad are 80 familii, Saravale 89, Čoka 18, Dálegyhaz 19, Mágocs 129, Novi Kneževac 49, Rabe 43, Pitváros 46, Sz. Lőrincs 77, Monyárosfecskès 65, Csomorkán 65, Főldèak 110, Dudeştii Vechi 86, Máko 595, Bećej 174, Aracs 78, Galad 5, Jaşa Tomić 186, Itebej 197, Becicherecu Mare 166 (Káldy Nágy Gyula, 1982, p. 27–28).

Anul 1568

Februarie 28 Sultanul recunoaşte vechiul obicei după care — din dările fiecărui sat — beilerbeiul primeşte un altân (monedă de aur) iar defterdarul 12 akçe (Idem, p. 24).

Aprilie 14 Principele transilvan a propus sultanului înlocuirea beilerbeiului Hasan, fapt realizat, iar sultanul îi recomandă să se înțeleagă cu noul beilerbei Djafer (Documente turceşti, I, p. 87–88).

Primăvara Vilayetul timişorean are acum sangeacurile: Timişoara, Cenad, Moldova, Lipova, Pâncota–Ineu, Arad–Gyula, Vidin, Kruševac (Toth I. Gy., 1994, p. 66). În ultimii doi ani s-au eliberat 509 scrisori de confirmare în timaruri. În vilayetul de Timişoara există 342 spahii şi 1279 djebeli, stăpâni pe uzufructul unor posesiuni funciare (Fodor P., 1996, p. 35).

Aprilie 10 Recent s-a deschis o mină de silitră în satele Yenk şi Terplova din sangeacul Cenadului şi aici au fost folosiți țăranii din satele Weresdub, Sombor, Turusd, Nerău, Oroslanos, Mănăştur, Şeitin, Igriş, Biled şi Cemi. Țăranii adunau pământul de silitră, aduceau lemnele şi supravegheau cazanele de fiert silitra. Până acum ei au muncit gratuit, apoi au început să fie scutiți de diverse obligații în schimbul muncii lor (Feneșan Cr., 1987, p. 892).

Iulie 10 O scrisoare a sultanului confirmă scutirea tradițională de impozite a locuitorilor din satul Dedemseg, din nahia Cenadului, ce lucrează la exploatările de silitră (Ibidem).

Octombrie 14 Poruncă adresată cadiilor din sangeacul Cenad, privitoare la transportul lemnelor pentru silitră şi a prețului plătit pe carul cu lemne, dar şi pentru o repartizare echitabilă a sarcinilor de transport pe sate, fiind scutite doar Biledul şi Cemi (Ibidem).

Octombrie 18 Sultanul scrie beilerbeiului şi cadiului de Timişoara în privința satului Bodrog, disputat de nahiile de Felnac şi de Timişoara; sultanul decide ca acest sat să aparțină nahiei de Timişoara, iar locuitorii să fie protejați (Ibidem).

F. D. Numărul timarioților (spahii) din 4 sangeacuri ale vilaietului (Timişoara, Moldova, Lipova, Ineu) este de 202 (inclusiv beii, zeametele şi timarele), iar al cavalerilor cuirasați (djebeli) de 719: dacă adăugăm o medie de 70 şi respectiv 280 şi pentru sangeacurile de Gyula şi Cenad, atunci există 342 spahii şi 1.279 djebelii (Fodor P., 1996, p. 35).

F. D. Djafer paşa este beilerbei de Timişoara între anii 1568 (14 septembrie) — 1569 şi apoi între anii 1574–1577 (Fenyvèsi L., 1995, p. 263).

F. D. Valoarea soldelor anuale ale oştenilor vilayetului timişorean se ridică la 75.866 altâni (Fodor Pál, 1996, p. 200).

Anul 1569

Februarie–noiembrie Măsuri ale principelui pentru constituirea de biserici reformate româneşti, inclusiv în zona banatului creştin.

F. D. Fosta nahie Moldova este transformată în sangeac prin unirea nahiei Moldova şi a celei de Karaşova-Vitelnik, prin comasarea părților sudice ale nahiilor Semlik/Vârşeț şi Bocşa (Engel P., 1996, p. 10).

Anii 1570–1579

La Timişoara funcționează — cu permisiune otomană — o şcoală maghiară, condusă de Paul Karady.

Anul 1570

F. D. Mevlana Hasan întocmeşte un raport despre existența unor pământuri bogate în silitră în zona Arad şi Gyula.

F. D. În anii 1570–1571 beilerbei este Hasan Sokollu.

Anul 1571

F. D. Iskender, sangeacbeiul de Cenad, face prospecțiuni proprii şi descoperă noi zăcăminte de salitră; trimite o mostră (5–10 ocale) la analiză la Istanbul, unde este confirmată calitatea minereurilor (Feneşan Cr., 1987, p. 894).

Ianuarie 31 Impăratul Maximilian al II-lea se adresează nobililor din Banatul de Lugoj şi Caransebeş, folosind numele de comitatul Severinului. Sub acest nume a mai fost numită şi cunoscută partea creştină a Banatului, fie de transilvăneni fie de imperiali (Tőrtènelmi Adattár, III, p. 347–348).

Martie 14 Moare principele transilvan Ioan Sigismund Zápolya şi începe lupta pentru alegerea noului principe.

Martie 28 Iskender, sangeacbei de Cenad, este numit mubaşir (arendaş) al minelor de salitră şi atelierelor de fabricat pulbere din eyaleltul Timişoarei, datorită acțiunilor sale anterioare (Feneşan Cr., 1987, p. 891).

Iunie 25 Poruncă sultanală pentru beilerbeiul de Timişoara ca să depună eforturi pentru sporirea cantităților de pulbere: „În clipa de față, fiind importantă mărirea cantităților de pulbere, am poruncit ca ea să fie pregătită şi înmagazinată, pe orice cale cu putință, fie luându-se din pulberării, fie cumpărându-se cu banii miriei de la cei care aduc pulbere din părțile Transilvaniei şi o vând în ținuturile bine păzite, astfel încât să depuneți eforturi şi străduințe. De aceea îți poruncesc ca, la sosirea ceauşului Sefer, nemaizăbovind, să cercetezi pulberăriile şi să depui eforturi şi străduințe pentru mărirea cantităților de pulbere, pe orice cale va fi cu putință… De asemenea să scrii şi să comunici cu amănunte în ce fel anume ai pregătit-o, cât anume s-a procurat din fiecare pulberărie, câtă pulbere s-a luat din pulberea adusă din vilaietul Transilvaniei şi cu câți aspri ai luat cântarul. De asemenea să arăți ce cantitate de pulbere

există şi câtă pulbere anume ai trimis la Belgrad". (Documente turceşti, I , p. 91).

Vara În vilayetul de Timişoara începe o masivă acţiune de refacere a fortificaţiilor (Fodor P., 1995, p. 377).

Iulie 5 Sultanul alocă 600.000 akçe pentru această refacere şi ordonă beilerbeiului, beilor şi dizdarilor (comandanţii ai cetăţilor) să înceapă de îndată operaţiunea (Ibidem).

Anul 1572

Martie 10 Atelierele de salitră din sangeac şi eyalet au rămas pustii din cauza lipsei lemnelor de foc, prin distrugerea unor poduri şi a greutăţii transportului. Sultanul cere remedierea situaţiei şi impune corvezi de transport pentru satele din apropierea zăcămintelor. Extragerea, transportul şi prelucrarea se desfăşoară între 21 martie şi 7 noiembrie, iar minerii lucrau 6 zile pe săptămână, câte 6 ore pe zi (Feneşan Cr., 1987, p. 892–893).

Mai 19 Sultanul ordonă beilerbeiului timişorean să cumpere provizii din ţinuturi cu recolte bune şi să le împartă locuitorilor care nu au recolte din cauza secetei. (Documente turceşti, I, p. 102).

Iunie 11 Poruncă sultanală către beilerbeiul de Timişoara anunţând schimbarea dintre Derviş, sangeac bei de Pâncota şi beiul din Zvornik. Beilerbeiul „până la sosirea sangeacbeiului de acolo, acesta — sangeacul Pâncota — să fie păzit aşa cum vei crede de cuvinţă". (Documente turceşti, I, p. 104– 105).

Iulie 20 Sultanul cere principelui transilvan să-i trimită la Timişoara pe toţi prizonierii imperiali pe care-i are, iar beilerbeiul să-i trimită la Istanbul (Idem, p. 107–108).

Iulie 21 Sultanul cere beilerbeiului şi defterdarului de Timişoara intensificarea măsurilor pentru sporirea cantităţii de salitră şi de praf de puşcă „Creşterea cantităţilor de pulbere fiind

una din treburile importante, vă poruncesc ca, la sosirea prezentei, în privința aceea, procedând potrivit poruncilor mele anterioare, să cheltuiți toate eforturile voastre pentru mărirea cantităților de silistră şi de pulbere. De asemenea, chiar dacă există mult salpetru, totuşi să puneți să se facă un număr suficient de baloturi şi să se prelucreze cantități mari de pulbere şi să nu irosiți nici o clipă de eforturi". (Idem, p. 109).

Iulie 25 Sultanul îi cere beilerbeiului de Timişoara să nu mai construiască fortificația plănuită la hotarele principatului (Idem, p. 110).

August 13 Sultanul refuză cererea defterdarului (responsabilul financiar al vilayetului) de înființa o monetărie (tarpana) la Moldova Veche, din pricina imposibilității de a opri falsificarea monedelor chiar la Istambul. „…pentru înființarea unei tarapanale în parcanul Mudava să devină intendent cel care este chehaia, cu un timar de 3.000 aspri, iar supraveghetor şi paznic de argint să fie ceauşul Sefer, care este unul dintre ceauşii Pragului fericirii mele. Ai mai arătat că guruşii care se adună la visteria din Timişoara, fiind aduşi de intendenți, şi de alții, precum şi ceea ce se află în mâinile cetei de negustori, să nu mai fie duşi în afară, ci să se schimbe cu banii osmani, de calitate bună, care se vor tăia în tarpanaua amintită mai sus, cântărindu-se şi schimbându-se cu bani buni. De asemenea mai dai de ştire că, în aceste condiții, vei primi şi o vei arenda cu 350.000 aspri. S-a aflat tot ce ai spus în privința aceea. Astfel, nu este cu putință stăpânirea, aşa cum trebuie, nici a tarapanalelor din Edirne şi din Istanbul; cu atât mai mult, nu vor putea fi păzite şi stăpânite ele la margine, aşa cum va fi aceea". (Idem, p. 113–114).

August 25 Beilerbeiul raportează că a expediat până acum la Belgrad 2.000 cântare de pulbere, dar sultanul îi cere mai multă (Idem, p. 118).

F. D. Papa Grigore ale XIII-lea arată că există călugări şi aşezăminte franciscane la Orşova şi Caraşova (Borovszky S., 1896, I, p. 224).

Anul 1573

F. D. Marele vizir Mehmed Sőkőlu înfiinţează aşezăminte religioase (vakâf) în sangeacul Cenadului (veniturile oraşului Becicherecu Mare, satele Elemir, Seleuş şi Orlovac sunt folosite pentru a ridica o fântână şi 22 dughene în jurul acesteia) şi la Timişoara (5 magazine, caravanserai), iar la Recaş 6 magazine şi o fântână (Szentkláray J., 1917, p. 12–13 şi Káldy Nágy Gyula,1982, p. 23–24).

Ianuarie 9 Sultanul îl răsplăteşte pe Hasan, fiul lui Suleiman, pentru bravurile militare dovedite, cu un timar în valoare de 2.000 akçe în sangeacul Timişoarei (Idem, 1917, p. 10).

Septembrie 28 Sultanul Selim acordă negustorilor clujeni şi turdeni dreptul de a vinde la Timişoara (Szilády–Szilágyi, 1868, I, p. 16–17).

Anul 1574

Februarie 21 Djafer, beilerbei de Timişoara, îi scrie principelui transilvan despre unele probleme în sangeacul Ineului, cerând rezolvarea lor urgentă (Tőrt. Adattár, 1874, p. 53).

Februarie 26 Djafer, sangeacbeiul de Gyula, are un venit anuat de 440.000 akçe (Dávid G., 1994, p. 118).

Februarie Principele Stefan Báthory către beilerbeiul de Timişoara despre conflicte între supuşi ai săi şi lumea vilayetului (Szalay L., 1862, p. 141–142).

Martie 11 Amhad, sangeacbeiul de Ineu, îi scrie principelui transilvan despre soluționarea unui conflict (Idem, p. 142–143).

Martie 23 Una dintre multele scrisori schimbate în acest an între oficialii otomani şi principele Transilvaniei despre încălcările repetate de atribuții în zona Ineului (Tőrt. Adattár, p. 52). Ahmat, beiul de Pâncota, cere dreptate pentru unul dintre oamenii săi, intervine şi beilerbeiul timişorean (Idem, p. 29). Principele îi răspunde pe 24 martie (Szalay L., 1862, p. 145–146).

Mai 19 Ceauşul Hasan duce o altă scrisoare a beilerbeiului de Timişoara la Alba Iulia (Tőrt. Adattár, 1872, p. 115).

Iunie 14 Ceauşul Pervana face aceiaşi drum, tot cu probleme dintre spahii otomani şi pârcălabii creştini din zona Ineului (Idem, p. 19 şi Szalay L., 1862, p. 173–174).

F. D. Un anume Radul, înființează manufacturile de salpetru la Buda şi la Timişoara (Agoston G., 1998, p. 89).

F. D. Mehmed Celebi este emin de Lipova (Szalay L., 1862, p. 132–133).

Anul 1575

Ianuarie 18 Poruncă sultanală către beilerbeiul şi defterdarul de Timişoara privitoare la sosirea lui Mustafa din Niş, priceput în cultivarea orezului, pentru sporirea suprafețelor cultivate în Banat, loc unde nu există oameni pricepuți „în vilayetul amintit nefiind cineva priceput într-ale orezului, în accest an nu s-a cultivat nici un loc dar acum, Mustafa din Niş fiind priceput într-ale orezului, s-a dispus ca el să fie adus împreună cu unii cultivatori de orez şi pregătindu-se multe locuri potrivite pentru cultivarea orezului şi dispunându-se să se facă şi găuri în două locuri, supusul defterdar depune strădanii şi eforturi…" (Veliman V., 1985, p. 423).

Aprilie 26 Djafer seroda primeşte, la recomandarea beilerbeiului de Timişoara, un timar de 3.000 akçe în zona Esztergom (Káldy Nágy Gyula, 1982, p. 343).

August 8 Gaspar Bârcianu (Barchay — din Bârcea Hunedoarei) este ban de Lugoj–Caransebeş (Iványi István, 1907, p. 72).

Vara Bănăţeanul Gaspar Bekes din zona Făgetului, pretendent la tronul principatului este învins şi dispare din istorie.

Anul 1576

Vara–toamna Schimburi repetate de scrisori între transilvani şi otomani pentru încălcări de posesiuni, cereri ale nobililor de a obţine şi ei plata dărilor din sate ale vilayetului; problema condominiumului a rămas nerezolvată în tot timpul existenţei vilayetului de Timişoara.

Iulie 24 Beilerbeiul scrie transilvănenilor despre intenţia pârcălabului din Dezna de a construi o fortificaţie în zonă şi despre pericolul destabilizării militare a acestui ţinut prin construcţia proiectată (Tőrt. Adattár, p. 117–118).

Anul 1577

Ianuarie 17 Regep, sangeac bei de Ineu, îi scrie principelui transilvan despre noi încălcări la hotarele comune (Szálay L., 1862, p. 324–325).

Mai 18 În cursul acestei luni doi nobili transilvani vin la Caransebeş să ia urma celor 50 de ţărani fugiţi în Banat de groaza noilor impozite votate de dietă (Veress E., 1914, p. 72).

Iunie 27 Sultanul către principe despre problemele spahiilor din Ineu, Şiria Pâncota şi Dezna cu oficialii creştini din jur (Tőrt. Adattár, p. 155). Răspunsul principelui este prompt

(Szálay L., 1862, p. 326) la fel şi al cadiilor din Timişoara şi Ineu către sultan (Idem, p. 326–327).

August 21 Poruncă sultanală privitoare la înțelegerea beilerbeiului cu principele în privința repetatelor şi reciprocelor încălcări de hotare, în zonele de frontieră (Documente turceşti, I, p. 130).

Octombrie 23 Isa este sangeac bei iar Sinan cadiu de Gyula.

Noiembrie 5 Beilerbeiul de Timişoara către principe despre situația generală de la hotarele lor (Tőrt. Adattár, 1874, p. 90–91). Astfel de schimburi de scrisori ce tratează probleme curente sunt cu zecile în fiecare an.

F.D. Ferhad este beilerbei de Timişoara în 1577 şi 1578.

Anul 1578

Ianuarie 20 Sultanul le ordonă beilor şi cadiilor din vilayetul de Timişoara să strângă gizia şi să raporteze la Poartă despre situația timarelor şi a zeametelor (Káldy Nagy Gyula, 1982, p. 13).

Ianuarie Mehmed bei este emin de Lipova, spune pincipele într-o scrisoare către marele vizir şi într-alta către beilerbeiul de Timişoara (Szálay L., 1862, p. 344–345, 345).

F. D. Ambasadorul habsburg la Istanbul scrie despre faptul că soldele garnizoanei din Buda sunt plătite din veniturile vilayetelor de Timişoara şi Buda (Agoston Gábor, 1998, p. 370).

Anul 1579

F. D. Conform unor deftere otomane în vilayetul timişorean erau 55 cnezi, 28 muselimi, 6 fii de spahii, 5 spahii pensionari,

2 fii de spahii pensionari şi 5 crainici deţinători de posesiuni, în afara celorlalţi zaimi şi timarioţi activi, dintre musulmani 101 sunt de origine sud-slavă. (Fodor P., 1996, p. 38).

F. D. Vilayetul de Timişoara era format din 8 sangeacuri (Timişoara, Cenad, Becicherecu Mare /Zrenjanin/, Ciacova, Panciova, Lipova, Moldova/Veche/, Orşova).

F. D. Călătorul italian Antonio Posevino face o descriere interesantă a Banatului otoman şi creştin: „Un alt căpitan este cel al Banatului («Banato») adică al guvernământului sau cârmuirii Severinului, precum şi al comitatului Zarandului… Aşadar regii Ungariei obişnuiau întotdeauna să încredinţeze toată acea regiune foarte întinsă unui guvernator bine ales, de o mare vitejie şi autoritate. Şi cum guvernatorii nu se numeau palatini sau voievozi, ci bani tot astfel s-a îmtâmplat şi cu această provincie, şi de aceea am numit-o Banat, adică stăpânire cârmuită de un ban; ceea ce înseamnă guvernator, cu drept totuşi de apel la principe. Acest ban se numeşte de Lugoj după o localitate numită Lugoj unde îşi are reşedinţa, şi el ţine din porunca principelui, un număr mare de oşteni — până la cifra de 3.000 — şi mai buni decât în orice altă cetate. În afară de aceasta mai are un castel şi un alt oraş numit Caransebeş, reşedinţă a nobi-lilor. În tot acest ţinut care, având Transilvania în spate, se întinde de o parte spre Timişoara, unde se află un paşă al sultanului, pe de altă parte spre Moesia inferioară, se găsesc români şi sârbi care mai sunt catolici până în ziua de azi”. (Călători străini, II, p. 557).

F.D. În listele defterului otoman apare oraşul Dite–Loviran, azi Deta, cu privilegii ale dervengiilor. Deta avea acum 2.380 locuitori iar, împreună cu Denta de Sus (Sredni-Dente/ Virati Gay) şi Denta de Jos (Dolna Dente/Kun Dent), 3.120 locuitori. Locuitorii erau împăţiţi în trei părţi: cea musulmană cu 37 plătitori de dări, aprox. 183 persoane; partea sârbească cu 269 plătitori (aprox.1.345 locuitori) şi

partea românească cu 170 plătitori (850 pesoane).Cele două sate Denta aveau 148 plătitori, adică aprox.740 locuitori. Sunt înşiraţi toţi locuitorii — capi de familie — plătitori de dări; unii au menţionată funcţia socială, atât la musulmani, cât şi la creştini (Halasi Kun Tibor, 1979, p. 117).

F. D. În acelaşi defter există şi menţiunea că în nahia Semlit din livaua Timişvar este „Varoş-i Semlit, nam-i diger Virşaç" — în traducere: oraşul Semlit, cu alt nume Vârşeţ. Aceasta explică şi rezolvă vechea controversă referitoare la numele vechi al actualului oraş Vârşeţ, anume Semliţ/Semlac, sau cetatea Kis–Somlyo. Tot acum defterul aminteşte „karyie-i Ali–Pinari, nam-i diger Moşandi" care în traducere este: satul Alibunar, cu alt nume Mocşanda/Maxond (Idem, 1976, p.71).

F. D. În defterul acestui an apar date extrem de interesante în privinţa sangeacurilor, nahiilor şi chiar satelor acestora. Astfel în nahia Arad satele Sf. Ioan şi Balvanus sunt vakâf şi plătesc dijme în valoare de 5.612 şi respectiv 5827 akçe; sangeacul Cenadului are 4 nahii (Cenad, Bećej, Galat, Becicherec) iar defterdarul este Hasan, scrib fiind Ibrahim ibn Abdullah; nahiile Gyula şi Arad aveau 79 sate şi puste; oraşul Arad are acum 19 familii impuse la dare, specificate nominal, nahia Arad făcând parte din sangeacul Gyula; mănăstirea Hodoş–Bodrog are trei călugări (Todor, Anton, Gheorghe (?Gyura) iar satul Hodoş de lângă are 6 familii impuse la dare; nahia Bèkès are 73 sate iar cea a Zarandului are 82 sate şi puste (Káldy Nagy Guyla, 1982, p. 11, 35, 40, 70, 138, 148, 273).

F. D. În Lipova trăiesc 77 de familii creştine impuse la dare. Tot aici aflăm şi mănăstirile creştine Ostrov şi Udnije, în afara locaşurilor de cult otomane (Fodor P., 1996, p. 317).

Anii 1580–1582

F. D. Daud paşa este berilerbei de Timişoara.

Anii 1580–1581

F. D. Daud beilerbei îl recomandă pe Cender bin Sadi, ca pe un viteaz veteran al părților de la hotare fiind demn să primească un timar de 1.000 groşițe.

Anul 1580

Februarie–aprilie În cetatea Caransebeş castelani sunt Bona Vaida şi Ioan de Racovița, iar jude Ladislau Lățug.

Anul 1581

F. D. Defter otoman asupra numărului de locuitori şi de oi deținute în sangeacul Cenadului. Dintre satele de azi sunt amintite Nerău cu 1200 oi, Saravale cu 3.805 oi, Igriş cu 368, Sânpetru Mare cu 2.184, Seceaniul Mare şi Mic cu 4.808,Variaş cu 3298 oi etc. (Birăiescu,T. 1934, p. 48– 49).

F. D. Sangeac beiul de Cenad îl recomandă pe acelaşi Cendar bin Sadi pentru un alt timar de 1.000 groşițe, iar defterdarul din Timişoara — în urma altor servicii prestate de acelaşi viteaz, îl recomandă şi el pentru un alt timar, tot de 1.000 groşițe (Szentklaray J., 1917, p. 10).

Iunie 4 Sultanul îl recomandă pe Regep, căpitanul corăbierilor din Smederevo, să primească un zeamet de 40.003 akçe în sangeacul Timişoarei, nahia Panciovei, pentru faptele sale de arme (Ibidem).

August 9 Ordin sultanal pentru Ferhad, tunar în cetatea Soimoş, care primeşte ca timar satele Ofşeniţa, Rudna şi Dolaţ din nahia Ciacova, a sangeacului de Timişoara, pentru meritele sale militare (Idem, p. 10–11).

August Misionarul iezuit Sfrondata este la Timişoara spre a acorda asistenţă religioasă catolicilor (Farago J., 1925, p. 60).

F. D. Călătorul italian Antonio Posevino descrie astfel situaţia catolicilor din Banatul creştin: „Acelaşi lucru (lipsa de preoţi) se poate spune şi despre acei catolici care se află în Banatul Lugojului şi care păstrează aproape cu toţii credinţa catolică. Totuşi neavând nici ei un preot catolic, ci banul (Toma Tornyai, N.N.) căutând cu toată străduinţa să răspândească printre ei arianismul, ei s-au îndreptat de mai multe ori cu lacrimi calde, venind în cete întregi de fraţii noştri, deşi până acum nu li s-a putut da un alt ajutor decât prin cuvinte şi nu prin oameni sau preoţi”. (Călători străini, II, p. 569).

Anul 1582

Februarie 3 Scrisoare pentru ca un oştean călare din garnizoana Lipovei, remarcat în luptele împotriva lui Gaspar Becheş, să primească — pe lângă cele 2/3 de timar pe care-l avea în sangeacul Timişoarei, şi 2/3 dintr-un alt timar în sangeacul Budei, în valoare de 5.233 akçe (Szentklaray J., 1917, p. 10).

Martie 8 Catolicii din Timişoara se adresează papei de la Roma solicitând preot şi dascăl pentru şcoală; semnează judele

Stefan Herceg, Simion fiul lui Mihai,Toma Boccovius, Petru Balom,Toma Szabo, Petru Hegeg, Martin fiul lui Gaspar (Tőrtènelmi Adattár, III, p. 120).

Aprilie 14 Stefan Bathory, rege al Poloniei şi fost principe transilvan, îi dăruieşte lui Ştefan Stepan satul Oloşag pentru bunele sale servicii militare (Veress A., 1914, II, p. 225–226).

F. D. Vilayetul de Timişoara trimite la Istanbul 1.542.000 akçe (Fodor Pál, 1996,. p. 32).

F. D. Apare Palia de la Orăştie: „Cu mila lui Domnedzeu şi cu ajutoriulu fiiulu şi cu săvârşitul duhului sfîntu Eu Tordaşu Mihaiu alesu Piscopul Românilor în Ardealu şi cu Herce Stefan propeveduitoriulu Evanghiliei lu Hs. în oraşul Căvăranu Sebeşului, Zacan Efrem dascălul de dăscălie a Sebeşului, şi cu Pestişel Moisi propoveduitoriul Evangheliei în orqşul Logojului, şi cu Arhirie protopopul varmighiei Henedoarei ţinum întruna pentru jelanie scripturei sfinte că vădzuu cum toate limbile au şi înflurescu întru cuvintele slăvite alui domnedzeu numai noi Romanii pre limbă nu avem pentru aceaia cu mare muncă scoasem den limba jidovească, şi grecească şi sărbească pre limba românească, 4 cărţi ale lui Moisi prorocul şi patru cărţi ce se cheamă ţrstva şi alţi proroci câţiva şi dăruim voao fraţilor Rumâni şi cetiţi şi nu judecaţi necetindu înainte…” (I. D. Suciu, *Literatura bănăţeană*).

1582 şi după Iankul Lugosian este viceban al lui Gheorghe Palatici.

Anul 1583

F. D. Scrisoare a sultanului către principele Transilvaniei, Cristofor Báthory, referitoare la protecţia acordată creştinilor (Szentklaray J., 1917, p. 19–20).

Noiembrie 10 Moare la Timişoara misionarul iezuit Bartolomeo Sfrondata, primul misionar romano-catolic ce a venit şi slujit aici după anul 1552 (Juhász K., 1938, p. 313–314).

Anul 1584

Februarie 2 Călătorul italian G. P. Campani despre situaţia catolicilor din Banat: „Azi au fost trimişi doi nobili români din Lugoj şi Caransebeş, provincie românească, spre a cere un preot pentru părţile acelela… A venit azi din Timişoara un altul… Am primit o altă delegaţie de la Lugoj şi Caransebeş. Au venit şi ei cu o trăsură ca să ia pe unul dintre ai noştri"; aceştia solicită un preot catolic pentru zeci de sate, dar misionarii nu pot intra în vilayet sau în Banatul de Lugoj–Caransebeş decât cu o scrisoare de recomandare a principelui transilvan (Călători Străini, III, p. 104).

Februarie 27 Misionarul Ferante Capecci scrie din Cluj despre situaţia catolicilor din Timişoara şi despre moartea părintelui Sfrondata „al patrulea locaş (al iezuiţilor N.N.) ar fi fost la Timişoara, dacă ar mai fi rămas în viaţă şi cu vioiciunea minţii părintele Sfrondata. Bunul părinte a murit la începutul lui noiembrie, după ce s-a împărtăşit cu sfintele taine, ca un creştin; căci s-a bucurat de atâta har, încât şi-a păstrat cunoştinţa până la sfârşit. Un catolic din Timişoara, în a cărui casă a murit, mi-a povestit despre aceasta; şi am făcut în această provincie o slujbă pentru odihna sufletului său împreună cu cele 2 liturghii". (Idem, p. 78–79, 96).

Iulie 28 Un misionar iezuit numeşte Banatul, „ducato de Temisfar" (Juhăsz K., 1938, p. 299–300).

Decembrie 27 Paşa de Bosnia este aşteptat cu armata sa la Timişoara (Veres E., 1929, I, p. 325).

Anul 1585

Iulie 11 Beilerbeiul Mehmed de Timişoara este schimbat cu un alt Mehmed (Idem, III, p. 30).

August 9 Iezuitul Valentin Lado povesteşte despre misiunea sa în Banat şi despre alungarea „ereticilor” din trei oraşe, dar şi despre satele în care au oficiat liturghia, au botezat şi cununat populaţia, după ritul catolic (Juhász K., 1938, p. 315–316).

F. D. Lista aşezărilor ce fac parte din sangeacurile Arad (135) şi Lipova (578) a vilayetului de Timişoara, din care multe (unele dispărute, altele existente şi acum) fac parte azi din judeţul Timiş (Ráth K., 1862, p. 45–49).

1585 decembrie–1586 ianuarie Iezuitul Valentin Lado a venit şi a stat o lună la Caransebeş şi Lugoj, unde a readus la catolicism mulţi oameni, alungând pe pastorul protestant de aici. Relatarea sa este amplă, concisă şi merită consemnată „Acum o lună când am venit la Caransebeş am găsit aici o mulţime de locuitori catolici, cam la trei mii, care erau siliţi să îl asculte şi să-l servească pe preotul eretic din cauza a opt nobili care sunt eretici. Dar după venirea mea l-au părăsit pe preotul eretic şi doamna băneasă care se lăsase proape de credinţa catolică s-a convertit şi s-a mărturisit şi împărtăşit împreună cu toată casa. Iar domnul ban (Gheorghe Palatici de Ilidia, N.N.) este atât de binevoitor faţă de ai noştri, încât zi de zi nu a vrut să prânzească şi să cineze fără mine. Este un om foarte cumpătat şi foarte vigilent şi iubeşte mult de tot pe oamenii cumpătaţi şi sobri. M-a rugat stăruitor (ca să-l las) pe fiul său de 10 ani să vină la locuinţa mea ziua şi să-l învăţ să citească. Şi la plecarea mea să-l las pe tânărul meu pe care-l aveam cu mine să rămână în urmă pentru a-l învăţa pe fiul său. Căci el nu vrea ca acela să fie iniţiat de ereticii plini de răutate. Am ascultat mai bine de 28 de

mărturisiri, am botezat 18 copii. Am fost silit să țin predică pe românește, limba lor, din ziua de Rusalii tot mereu, căci puțini știu ungurește. Dumnezeu m-a inspirat să învăț imba lor şi să-i pot ajuta. Nenumărați ar veni să se mărturisească de la Dunăre până aici. În ziua de duminică de după sărbătoarea Sfintei Treimi am ținut predică şi am făcut slujbă bisericească, după care toți locuitorii oraşului împreună cu judele s-au dus la domnul ban şi, în fața lui, au declarat că nu mai vor să aibe un preot eretic, nici să plătească pentru el. Doar opt nobili vor un preot eretic. Domnul ban i-a trimis la principe. Iar acum judele oraşului şi tot senatul (orăşenesc, N.N.) au trimis doi nobili de seamă la principe ca să-l alunge pe eretic, pe care nu-l vor nicidecum. Şi preotul eretic a venit aici la Alba Iulia să se plângă. Vom vedea ce va urma cu ajutorul harului divin…" (Călători străini, III, p. 120–122).

Anul 1586

F. D. „lege pentru taxele de târg în satul Orşova", „lege pentru portul satului Orşova" şi „lege pentru mäjerii din portul Orşova", sunt trei acte oficiale otomane ce reglementează toate taxele plătite pe uscat sau la malul apei (Trâpcea T., 1979, p. 207–210).

Anul 1587

F. D. Misionarii iezuiți Mathias Thomany şi Stefan Arator stau câteva luni la Timişoara, acordând asistență religioasă catolicilor de aici.

Martie Iusuf, fostul beilerbei pleacă la Buda şi vine noul beilerbei de Timişoara Hasan, fost bostangibaşî — şeful portarilor de la palatul imperial (Cronici turceşti, I, p. 361).

Mai 5 Sultanul scrie administrației timişorene despre faptul că Kasâm Alioglu ce are un zeamet în sangeacul de Gyula, mai primeşte un timar în sangeacul de Timişoara, în valoare de 1.400 akçe (Szentkláray J., 1917, p. 11).

Octombrie 10 Misionarul iezuit Ştefan Szanto se gândeşte să traducă textele sfinte în limba maghiară, sau să meargă în Moldova şi Țara Românească unde se anunță un climat favorabil pentru catolicism, sau cel puțin să meargă în Banat, la Lugoj şi Caransebeş, unde este nevoie de misionari (Călători străini, III, p. 148).

F. D. Francezul De la Noue inițiază un proiect de cruciadă antiotomană (Turcica, III, p. 161).

Anul 1588

Iunie 20 Sultanul către beilerbei despre Mohamed Irioglu, posesorul unui timar de 20.000 akçe în sangeacul Timişoara, care primeşte un alt timar de 20.100 akçe în sangeacul Gyula — satul Gyoma — rămas liber după moartea fostului posesor, Mustafa (Szentklára J., 1917, p. 11).

August 4 Sultanul îi acordă lui Ahmed Abdalahoglu, timariot din sangeacul de Timişoara, pentru faptele sale de arme împotriva imperialilor la Ecsed şi Satu Mare, pe lângă timarul de 3.000 akçe şi un altul, cu valoare mai mare (Idem, p. 10).

August 4 Pentru fapte similare, sultanul îi acordă timariotului din sangeacul de Timişoara, Mustafa Mikizoglu, pe lângă timarul său de 4.000 akçe şi un altul de 5.500 akçe (Ibidem).

Octombrie 14 Sultanul constată că din dările vilayetului se strâng, din 1554 încoace, 2 milioane akçe şi din casa imperiului se mai dau 50.000 guruşi (3.500.000 akçe) (Fodor Pál, 1996, p. 32).

F. D. Principele transilvan îl numeşte ca ban de Lugoj şi Caransebeş pe Gheorghe Palatici de Ilidia (Tomoni D., 2002, p. 131).

Anul 1589

F. D. Privilegiile Banatului de Lugoj–Caransebeş sunt reactualizate în acest an, aşa încât principele transilvan trimite o solie, condusă de Nicolae Gavay, spre a reaminti faptul că însuşi sultanul Soliman I a acordat principilor transilvani acest banat (Feneşan Cr., 1977, p. 231).

F. D. Hasan paşa, beilerbeiul de Timişoara este mutat la Buda iar în locul său vine Djafer paşa (Fenyvesi L., 1995, p. 264).

Anul Hegirei 999–1000/ Anul 1590–1591 d.C.

Un registru de solde al unor cetăţi bănăţene pentru aceşti ani de la sfârşitul secolului al XVI-lea a fost publicat de Laszlofalvi Velics Antal şi Kammerer Erno, în culegerea de deftere otomane. El conţine mai multe documente — 17 — câte unul pentru fiecare cetate cu garnizoană otomană din vilayetul Timişoarei. Redăm mai jos, în ordinea din lucrarea citată, conţinutul acestor documente:

Doc. nr. CLXXIV

„Registrul de solde al ulufegiilor, azapilor, martologilor şi muteferica din TIMIŞOARA în anul H. 999–1000”

ULUFEGII

Prima trupă are 53 oameni, este împărțită în 6 ode şi este condusă de Aga Amrullah care are solda zilnică de 32 akçe.

1. Salih Ahmed stegarul 10 a, (solda zilnică de 10 akçe N.N.), Mustafa Abdullah 8 a; Mustafa Abdullah (altul) 8 a; Mohamed Abdullah 8 a; Pervane Jusuf 8 a; Osman Timur 8 a; Djafer Abdullah 8 a; Durgud Suleiman 8 a; Mustafa Abdullah (al treilea, N.N.) 8 a.
2. Stegarul Kurd Abdullah 10 akçe; Suleiman Perviz 8 a; Ali Mustafa 8 a; Ali Mahmud 8 a; Kurd Edris 8 a; Ali Ahmed 8 a.
3. Stegarul Hasan Isa 9 akçe; Ali Mohamed 8 a; Osman Ibrahim 8 a; Rizvan Abdullah 8 a, Mohamed Jusuf 8 a; Ibrahim Mohamed 8 a, Ramazan Abdullah 8 a; Saban Uveiz 8 a; Abdi Abdullah 8 a.
4. Stegarul Hasan Abdullah 9 akçe; Kurt Divane 8 a; Hasan Tevdis 8 a; Mustafa Abdullah 8 a; Uveiz Abdi 8 a; Jusuf Saban 8 a; Ibrahim Lufti 8 a; Gazanfer Bozna 8 a; Ferhad Abdi 8 a.
5. Stegarul Djafer Husein 10 akçe; Kurd Bosna 8 a; Husein Hasan 8 a; Mustafa Abdi 8 a; T. Mustafa 8 a; Mohamed Turkhan 8 a; Ali Abdullah 8 a; Ali Seidi 8 a; Hasan Zulfikar 8 a.
6. Stegarul Arslan Ferhad 10 akçe; Safar Ibrahim 8 a; Mohamed Husein 8 a; Husein Osman 8 a; Bekr Daud 8 a; Ramazan Kurd 8 a; Husein Abdullah 8 a; Rizvan Abdullah 8 a; Tevdis Seidi 8 a.

   A doua trupă are 42 oameni. Hamza aga are 20 akçe pe zi; stegarul Halil Behram are 8 akçe zilnic. Trupa este împărțită în patru ode, a câte 10 soldați fiecare, ce primesc tot 8 akçe ca şi prima trupă.

AZAPI ŞI REISI

Prima companie are 75 oameni şi este condusă de Husein Aga ce are zilnic 15 akçe; Durak chehaia are 10 akçe pe zi. Primul „rias"este condus de Mohamed T. reis (12) cu 12 akçe pe zi si are 2 ode cu 20 oameni ce primesc zilnic 46 şi, respectiv, 48 akçe. Al doilea rias este condus de Behram Bozna reis cu 11 akçe pe zi. Cuprinde 2 ode cu 20 oameni. Solda primei ode este de 54 akçe pe zi, iar a celei de-a doua ode de 46 akçe pe zi. Al treilea rias este condus de Ali reis cu 12 akçe pe zi şi se compune din două ode a câte 10 oameni fiecare, ce primesc drept soldă câte 46 respectiv 51 akçe. Al patrulea rias are1 odă, 1 stegar, şi 9 oameni ce primesc, în total, zilnic 52 akçe.
A doua companie are 44 de oameni şi este condusă de Ahmed Aga cu 27 akçe zilnic şi de Haider chehaia cu 12 akçe pe zi. Primul rias îl are comandant pe Djafer Mahmud reis cu 9 akçe pe zi. Al doilea rias îl are pe Suleiman Pervane reis cu 10 akçe zilnic şi 20 oameni plătiţi cu 5 şi 6 akçe.
A treia companie are 2 ode a câte 1o oameni fiecare, este condusă de reis ce are 12 akçe pe zi, iar plata odelor este de 46 şi 51 akçe zilnic.
A patra companie are 1 odă, 1 stegar şi 9 oameni, solda lor zilnică fiind de 52 akçe.

MARTOLOGII

Halil aga, are 10 akçe zilnic, în total 1.690 akçe. Baiazid Ali căpitan 6 a; Behram Abdullah 6 a.; Dimitri Vucit 4 a.; Vancea Iovan 4 a.; Radosa Petru 4 a.; Mili Nicola 4 a.; Petru Iovan 4 a.; Mihăilă Pavel 4 a.; Matias 4 a.; Stoian Mihăilă 4 a.; în total sunt 10 oameni cu 46 akçe solda zilnică. Nicola Ivan stegar 5 a.; Pavel Dimitrie 4 a.; Nedelco Radici 4 a.; Stoian Dimitrie 4 a.; Nicola Brasoik

4 a.; Petru Mihăilă 4 a.; Nicola Bosik 4 a; Miklos Masarovit 4 a.; Giura Palcik 4 a.; Nicola Radovik 4 a.; total 10 oameni cu 41 akçe solda zilnică. Mai erau 2 ode cu 19 oameni. În total erau 40 martologi.

MUTEFERICA

Basli chehaia intendentul are 20 akçe pe zi; Husein aga 13 a.; Zulfikar Mustafa 10 a.; Ali Celebi 16 a. numărul total al ulufegiilor, azapilor, martologilor şi muteferica este de 258 oameni. Acestora li se mai adaugă un număr, neprecizat aici, de tunari şi muhafâzi.

Doc. CLXXV

Solda garnizoanei cetăţii FĂGET din vilayetul Timişoara pe anul 999–1000 (1590–1591).

ULUFEGII Prima companie este a lui Ibrahim aga, cu o soldă zilnică de 26 akçe, în total primeşte 3170 a. Mai sunt 4 sergenţi cu câte 9 a. şi, în total, are 40 oameni. Solda zilnică a sergenţilor este de 10 akçe, iar a soldaţilor de 8 akçe. A doua companie a lui Ali aga, care are zilnic 22 akçe, şi are 4 ode cu 4o oameni în total, cu aceiaşi soldă ca şi prima companie.

AZAPII şi REIS – II Aga Ali cu 12 a. zilnic, primeşte în total 1.902 akçe. Aga tunarilor, Mustafa, are 7 a. pe zi, primeşte 1.210 a. Besir chehaia are a. zilnic, primeşte 1.047 a. Ali Hasan reis are 6 a., primeşte 876 a. Mai sunt 1 sergent şi 7 oameni, a căror soldă zilnică este de 40 a. Numărul ulufegiilor şi azapilor din Făget este de 94 oameni.

DOC. CLXXVI

Solda garnizoanei cetății BOCŞA din vilayetul Timişoara în anul 999–1000 (1590–1591).

ULUFEGII Suleiman Aga cu trei ode, are în total 30 oameni. Aga primeşte zilnic 25 a., cei din prima odă 73 a, dintr-a doua 84 a, dintr-a treia odă 74 a, în total 231 a.

MARTOLOGII Cender aga are 20 akçe pe zi, Ridvan sutaşul (căpitanul) are 6 a. pe zi. Prima companie a lui Vuk Radu ce are 5 a, are 9 oameni: Milos Bicola, Petru Stoian, Andrei Zoboko, Stoian Nicola, Janos Milos, Mihak anos, Stoian Pavlovit, Petru Andrei, Dimitrie Mihal, ce au fiecare 4 a. pe zi. În cele 2 ode sunt 20 oameni. Numărul total al ulufegiilor şi martologilor din Bocşa este de 63 oameni.

DOC. CLXXVII

Solda garnizoanei cetății GYULA din vilaietul Timişoara pe anul 999–1000 (1590–1591).

ULUFEGII Mohamed aga, cu o soldă zilnică de 30 (total 5.100) akçe; sunt 6 ode, în total 60 oameni. Solda zilnică a subofițerilor este de 0–20 a., a soldaților de 8 a. Al doilea agă,Veli, (cu solda zilnică 30 a.) are 7 ode a câte 9 oameni şi 2 ode a câte 7 călăreți. Total 86 oameni. Ramazan, al treilea agă, are 8 ode, în total 77 oameni. Al patrulea agă, Mustafa are 5 ode cu 49 oameni. Numărul total al ulufegiilor este de 276 oameni.

MUHAFÂZII (apărătorii) cetății interioare Gyula Comandantul Abdi are zilnic 16 a. Adjuncții sunt Husein Bozna, Mevlana Mujiedin. În total sunt 13 bulucuri (14) de

muhafâzi a câte 7–8 oameni, în total 112. Solda zilnică a bulucului este între 48–52 akçe.

Apărătorii cetăţii exterioare Gyula
Omar aga are zilnic 14 akçe, în total 2.288 a. Hurem chehaia, în total are 1974 a. Sunt 4 bulucuri având în total 36 oameni. Numărul total al muhafâzilor este de 140 oameni.

AZAPII cetăţii Gyula: Ibrahim aga cu 20 a.zilnic; Bechir chehaia 14 a.; Ferhad reis 13 a.; sunt 5 bulucuri cu 45 oameni. Solda lor zilnică este de 41, 46 şi 51 a. Mustafa aga are 24 a., Ibrahim chehaia are 15 a., Ferhad reis are 15 a. Cinci ode au în total 48 oameni ce primesc zilnic 41, 46 şi 51 a.
Numărul total al azapilor este de 106 oameni.

MARTOLOGII: Husein aga (cu solda zilnică de 24 a.) are 4 ode cu 37 oameni, cu solda zilnică de 29,33,37 şi 40 akçe. Mohamed aga (solda zilnică de 17 a.) are 4 ode cu 37 oameni a căror soldă zilnică este de 29, 33, 35 şi respectiv 48 a. Totalul martologilor este de74 oameni, sârbi şi câţiva turci.

MUTEFERICA cetăţii Gyula: Tevdij aga capudan are zilnic 24 a. Ali Dizdar (16) are zilnic 18 a. Lufti chehaia are zilnic 10 a. Veli aga tunarilor are 12 a., Ali chehaia de tunari… (lipsă text, N.N.) şi Mohamed, aga podului are zilnic 21 a.
Numărul total al garnizoanei din Gyula este de 709 oameni.

DOC. CLXXVIII

Solda zilincă a garnizoanei cetăţii ERDŐHEGYI din vilayetul Timişoara pe anul 999–1000 (1590–1591). Ţine de livaua Gyula.

MUHAFÂZII: Djafer aga, comandant, are zilnic 20 a. Ali chehaia are 10 a. Sunt 4 bulucuri cu 9–10 oameni, în total 38; 3 bulucuri au zilnic câte 49 a., altul are 61 a. zilnic.

ULUFEGII: Mohamed aga are 7 ode cu câte 10 oameni, în total 70 oameni. Solda zilnică a agăi este de 25 a., a odelor între 82–85 a. Jusuf aga are 6 ode a câte 8–9 oameni fiecare, în total 52. Solda zilnică a agăi este de 28 a. iar a călăreţilor, ca şi a celor din primele 7 ode.

AZAPII: Regep aga are 30 a., Kurd chehaia are 12 a., Ferhad bairactarul are 8 a. Sunt 4 ode a câte 9–10 oameni, total 38. Timur aga are 20 a., Mustafa chehaia are 15 a., Hasan Abdullah reis are 14. În cele 2 ode sunt 19 oameni.

MUTEFERICA: Behram aga de tunari are 12 a., Ali Divane chehaia are 12 a., Murteza muezinul mecetului are 8 a., Ihrahim ajutorul de muezin are 8 a., Muhajedin imam şi chatibul hasului mecetului are 9 a.Totalul oamenilor din cetate este de 260.

DOC. CLXXIX

Registrul de solde al cetăţii BEKES din vilayetul Timişoara pe anul 999–1000 (1590–1591).

ULUFEGII: Primul agă, Zulfikar, are 30 a. zilnic. Sunt 8 ode a câte 8–9 oameni, în total 73. Al doilea agă, Gasan, are zilnic 16 a., şi 4 ode cu câte 9–10 oameni, în total 49.

MUHAFÂZI: Ibrahim aga are 15 a., Hasan aga tunarilor are 11 a., Piri chehaia are 10 a., Husein chehaia are 11 a., Khurem muezinul are 6 a. soldă zilnică. Sunt în total 4 bulucuri cu câte 9–10 oameni, în total 37.

AZAPI: Mohamed aga are zilnic 25 a., Hamza chehaia are 10 a., Ferhad reis are 9 a. Sunt 4 ode cu câte 9 şi 10 oameni, în total 38.

MARTOLOGI: Malcoci aga are 10 a., Jusuf sergentul are 8 a. Sunt 3 ode cu câte 9–10 oameni, în total 29 oameni. Totalul garnizoanei din Bekes are 238 oameni.

DOC. CLXXX

Registrul de solde al gernizonaei cetății SZARVAS, din livaua Gyula, vilayetul Timişoara.

ULUFEGII Baiazid Timurhan aga are 30 a, Suleiman chehaia are 14 a soldă zilnică. Sunt 9 ode cu 8 şi 10 oameni, în total 75. Hasan aga are 30 a soldă; sunt 6 ode cu câte 8–9 oameni, în total 52 călăreți.

AZAPI şi REISI: Hasan aga are 18, Ibrahim chehaia 12 şi Ahmed reis 19 akçe soldă pe zi; sunt 4 ode cu 34 oameni.

MARTOLOGI: Djafer aga are 22, Hadji Safer chehaia 8 şi Osman Ali 9 a. soldă pe zi. Sunt 2 ode cu un total de 20 luptători sârbi.

MUTEFERICA: Bali dizdar are 16, Suleiman chehaia 14 a., Mohamed Timur aga tunarilor 12, Mohamed Murad chehaia tunarilor… (lipsă în text). Mumi Divane sergent de tunari 8 a.soldă zilnică. Numărul total este de 195 oameni.

DOC. CLXXXI

Registrul de solde al apărătorilor cetății ARAD pe anul 999–1000 (1590–1591). Cetatea ține de vilaietul Timişoara. Fetulah aga are 10 a., Hasan chehaia 10 a., Djafer Saban sergentul tunarilor 10 a., Durgud chehaia 8 a.pe zi. Două bulucuri de muhafâzi au 20 oameni. Solda zilnică a primului buluc este de 48, a celui de-al doilea de 50 akçe. Un buluc de tunari cu sergentul Saban şi ajutorul său Durgud are 10 oameni. Solda zilnică a tunarilor este de 36 a. Numărul muhafâzilor şi tunarilor din Arad este de 32 oameni.

DOC. CLXXXII

Registrul de solde al garnizoanei din LIPOVA pe anul 999–1000 (1590–1591).

ULUFEGII: Prima trupă a lui Omar aga are 3 ode cu 29 oameni. Solda zilnică a agăi este de 20, iar a fiecărei ode este de 67, 75 şi 76 akçe. A doua trupă, a agăi Urudj, are 3 ode cu 29 oameni şi 3 ajutoare. Solda zilnică a agăi ste de 20 a., a oamenilor din ode este de 73, 67 şi 70 akçe.

AZAPII şi REISII cetății Lipova. Hasan aga cu 19 a, Osman chehaia cu 17a. Mohamed Abdullah conduce 3 rias. Reisul primei este Omar Husein cu 10 a., ce are 2 ode cu câte 10 oameni fiecare. Solda zilnică a primei ode este de 41, a celei de-a doua de 51 akçe. Al doilea reis este Abdi Tezvidj cu 10 a.; are 1 odă cu 10 oameni cu o soldă zilnică de 36 a. şi o odă cu 5 oameni ce primesc 26 a. pe zi. Al treilea rias are 2 ode şi este a lui Hasan reis. Prima odă, cu 7 oameni are zilnic 36 a., a doua odă are 9 oameni cu 41 a. soldă zilnică. Al patrulea rias, a lui Saban, are 9 oameni. Numărul total al azapilor şi reisilor conduşi

de Hasan aga este de 66. Al doilea corp de azapi şi reisi din cetatea Lipova. Hamza aga are 20 a. pe zi. Regep chehaia are 10 a. Prima odă are 10 oameni cu 46 a pe zi, iar a doua odă cu 4 oameni are 21 a. pe zi.Al doilea rias a lui Djafer Divane (cu 10 are 2 ode: prima cu 8 oameni are solda zilnică de 41, a doua odă cu 10 oameni are zilnic 51 a. Al treilea rias, cu Uveis Bali reis —12 a.zi — are 2 ode. Prima are 10 oameni cu 51 a., zilnic, a doua are 8 oameni cu 41 a. pe zi. Totalul luptătorilor agăi Hamza este de 55 oameni.

MARTOLOGII cetății Lipova. Ibrahim aga are zilnic 12 a. iar Husein aga 10 a. Odele primului agă au 8 oameni cu 32 a. pe zi, 8 oameni cu 29 a. pe zi şi 4 oameni cu 17 a. pe zi (deci erau 3 ode, N.N.). Prima odă are sergent şi celelalte 2 un sutaş. Trupa celui de-al doilea agă are 10 oameni plătiți cu căte 44 a., 8 oameni cu 25 a. şi ultima (odă, N.N.) are 3 oameni plătiți cu 13 a.; este un sergent şi 2 sutaşi. Cei mai mulți soldați sunt slavi.În total sunt 43 oameni.

MUTEFERICA: Elias capudanul are 40 a. soldă zilnică. Totalul garnizoanei Lipova este de 229 oameni.

DOC. CLXXXIII

Soldele apărătorilor cetății VĂRĂDIA din vilayetul Timişoara pe anul 999–1000 (1590–1591)

ULUFEGII: Endris aga are 25 a. zilnic, Baiazid sergent de tunari are 10. Sunt 4 ode cu 10 oameni şi 81 a. pe zi, cu 9 oameni şi 66 a pe zi, cu 9 oameni şi 65 a. pe zi, respectiv 10 oameni cu 81 a. soldă zilnică.

MARTOLOGI: Besir aga are 8 a. pe zi, Ahmed căpitanul are 10 a. pe zi. Sunt 2 ode cu 8 şi 9 oameni a căror soldă zilnică este de câte 33 a. Totalul garnizonaei din Vărădia este de 58 oameni.

DOC. CLXXXIV

Soldele cetăţii ŞIRIA din vilayetul Timişoara pe anul 999–1000 (1590–1591)

AZAPII: Jusuf aga şi Hudaverdi aga au 2 ode. Solda agăi este de 12 a, a chehaiei de 14 a. Prima odă are 7 oameni şi o soldă de 33 a, a doua odă are 9 oameni cu 41 a. pe zi.

MARTOLOGII: Isa Hasan aga are 10 a., Regep Ali căpitanul are 8 a. pe zi. Prima odă are 9 oameni cu 37 a. zilnic; a doua odă are 8 oameni cu 29 a. pe zi. Garnizoana Şiriei are 37 oameni.

DOC. CLXXXV

Registrul de solde al cetăţii INEU din vilayetul Timişoara pe anul 999–1000 (1590–1591)

ULUFEGII: Primul agă este Feiz cu 17 a. Are 11 ode cu 105 oameni, solda zilnică fiind între 56–73 akçe. Ahmed, al doilea agă, are 30 a. pe zi. Sunt 80 călăreţi în 8 ode cu solda zilnică între 71–73 akçe.
AZAPII: Prima trupă a lui Ibrahim aga cu 1o a. (1.700 a. în total), Ali chehaia (1.210 a.) Moharem reis (1.360 a.) şi Veli Divane stegarul (1.118 a.). Prima odă are 8, celelalte două câte 9 oameni, solda zilnică fiind de 41 akçe pe odă. A doua trupă este a lui Mustafa aga (total 1.757 a.) cu Mustafa chehaia (1.700 a.) Abdullah reis (4 a./zi, total 826). Prima odă are 1o oameni cu 48 a./zi, a doua odă are

9 oameni cu 41 a./zi, a treia odă are 7 oameni…*(lipsă text). A treia trupă este a lui Mustafa Piri aga (11 a./zi), Lufti Iusuf chehaia (10), Osman Hasan reis…(lipsă text). Prima odă are 9 oameni cu soldă de 41 a./zi, a doua şi a treia au câte 10 oameni fiecare, cu 35 şi 46 a. solda zilnică.

MARTOLOGII: Veli aga (13 a./zi) are 3 ode cu 10, 8 şi 8 oameni şi solda zilnică de 36, 28 şi 28 a. Husein aga are 3 ode cu 9, 8 şi 7 oameni. Solda zilnică a agăi este de 10 a., a oamenilor de 42, 29 şi alte 29 a.

MUTEFERICA: Mustafa capudanul are 40 a., Hasan dizdarul are 18 a., M (25) chehaia garnizoanei are 12, Ferhad Tezvidj sergentul tunarilor are 10 a., Mohamed chehaia tunarilor are 8 a.
Totalul garnizoanei din Ineu numără 331 oameni.

DOC. CLXXXVI

Registrul de solde al celor din TOPINCS din sangeacul Ineu,vialyetul Timişoara, pe anul 999–1000 (1590–1591)

MARTOLOGII: Hudaverdi aga are zilnic 11 a., iar cele 3 ode au, împreună, 27 oameni. Prima are 1o cu 44 a./zi. A doua are 8 cu 29 a./zi. A treia are 9 oameni cu 37 a./zi. Totalul oamenilor este de 26.

DOC. CLXXXVII

Registrul de solde a cetății CENAD din vilayetul Timişoara pe anul 999–1000 (1590–1591)

ULUFEGII: Hasan aga are18 a./zi. Are 44 oameni, în 5 ode, cu solda zilnică de 7 a.

MARTOLOGII: Selim aga are zilnic 12 a. Hasan Ramazan chehaia are 6 a./zi. Radoka căpitanul are 7 a./zi. Sunt 3 ode cu total de 28 oameni.
Totalul garnizoanei numără 73 oameni.

DOC. CLXXXVIII

Registrul de solde al cetăţii MIZAKI (Mucsaki?) din vilayetul Timişoara pe anul 999–1000 (1590–1591)

AZAPII şi REISII: Mohamed aga are 9 a./zi, Regep chehaia are 8, Zulfikar Abdullah are 5 a. soldă zilnică. Are 2 ode cu 19 oameni.

MARTOLOGII: Durak aga are 10 a./zi, Edris căpitanul are 6 a./zi. Sunt 3 ode cu 18 oameni, toţi slavi. Prima odă are 5 luptători, a doua are 7 şi a treia are 6. Numărul total este de 42 oameni.

DOC. CLXXXIX

Martologii cetăţii VRSAC din vilaietul Timişoara în anul 999–1000 (1590–1591)
Ali Pervane aga are 15 a./zi, Abdullah căpitanul are 8, Mustafa chehaia are 8 a. soldă zilnică. Farkas Matyas sergentul are 5, Jovan Markovit are 4, Pijale Abdullah 4 şi mai sunt 7 oşteni sârbi cu căte 4 a. fiecare. Sergentul Stoian Damian are 4 a., Gyura Ogri are 4, Nicolka Popovik are 4 şi alţi 7 slavi au fiecare câte 4 akçe.

DOC. CXC

Registrul soldelor azapilor din DANDABAD (Vardabad?) din ţinutul vilayetului Timişoara în 999–1000 (1590–1591)

Gazi aga are 16 a./zi, Ibrahim Hosrev are 12, Husein reis are 4 a. Sunt 2 ode cu 19 oameni cu o soldă zilnică de 4–5 akçe. În total sunt 22 oameni.
(Haţegan I., Vincze C., 2002).

Anul 1591

F. D. Veniturile vilayetului de Timişoara s-au ridicat la suma de 10.812.449 akçe care au fost cheltuite pentru solde (6.2711.931 akçe) şi altele (1.2488.089 akçe). Aceste sume provin 54 % din muktataa, 25,79 % din gizie, 8, 87 % din darea oilor (Fodor P., 1996, p. 33).

Martie În centrul Europei se ştia de dorinţa beilerbeiului timişorean de a ocupa restul Banatului, dar şi de plata de 500 mărci de argint pe care i-a plătit principele transilvan spre a potoli pretenţiile acestuia (Hurmuzaki E., III/2, p. 27).

Martie 25 Principele transilvan îi scrie beilerbeiului de Timişoara despre Ibrahim, beiul de Ineu şi problemele create de el în zona cetăţii şi domeniului Dezna.

F. D. Vilayetul de Timişoara are acum 6 sangeacuri: Timişoara, Cenad, Lipova, Ineu, Gyula, Moldova.

Noiembrie Lista oştenilor din cetatea Gyula, pe nume, funcţii şi unităţi, cu suma cuvenită fiecăruia. Sumele au fost plătite de eminul muktataa din Timişoara şi Cerna (Fekete L., 1955, p. 515–519).

Decembrie 17 Banii necesari pentru hrana a 34 oşteni sunt dăruiţi de eminul Ahmed Celebi din Sarad (localitate dispărută pe lângă Giarmata) (Idem, p. 515).

Anul 1592

F. D. Hasan paşa este numit beilerbei de Timişoara, dar moare cu prilejul unor lupte în Bosnia, înainte de a-şi prelua funcţia (Cronici turceşti, I, p. 495). Este numit Mustafa (circa 1592–1593) Fenyvesi L., 1995, p. 264).

Anul 1593

Iunie 23 Marele vizir Sinan paşa, îl trimite ca beilerbei la Timişoara pe Kirli Hasan, cu rang de vizir (Cronici turceşti, III, p. 6), care îl înlocuieşte pe Mehmed paşa.

F. D. Solul francez Jaques A. de Thou scrie că paşa de Timişoara (Kirli Hasan, N.N.) l-a înscăunat domn al Ţării Româneşti pe Mihai Viteazu (Mihai Viteazu, 1983, II, p. 128).

Iulie 4 Otomanii declară război imperiului romano-german.

August Se produc mari inundaţii în Transilvania şi ţinuturile învecinate.

Septembrie–octombrie Marele vizir, cu trupe timişorene, atacă şi cucereşte cetăţile Vèszprem şi Pálota din Ungaria, după care se retrage la Buda, inclusiv beilerbeiul de Timişoara, deşi austriecii îşi încep contraofensiva (Cronici turceşti, III, p. 31).

Noiembrie 8 Din Lugoj, banul Gheorghe Palatici scrie despre incursiunea „ungurilor" asupra târgului Mako, unde i-au surprins pe turci la moschee şi au ucis 200 dintre ei (Veress A, 1914, IV, p. 40).

1593–1606 Războiul dintre otomani şi imperiali, declanşat de „Liga Sfântă", la care vor participa şi cele trei tări române, dar şi trupele vilayetului de Timişoara.

II.c. Între două lumi 1594–1616

Anul 1574

Februarie–iunie Răscoala românilor şi sârbilor din Banat împotriva dominației otomane, cu notabile succese locale şi înfrângeri repetate ale beilerbeiului de Timişoara.

Februarie Cetele de haiduci, însoțite de populație, atacă şi cuceresc târgul, palanca şi cetatea Vârşețului. Într-o scrisoare către împărat, principele transilvan scrie că „ai noştri au reuşit să ocupe la Vârşeț curtea beiului şi i-au distrus pe turcii care se aflau acolo, în afara celor ce au scăpat cu fuga în cetate". Conducătorul acestei armate populare a fost Petru Maijos, român de origine, fost în slujba banului de Lugoj–Caransebeş, apoi stabilit în satul Obad. Răsculaților li se alătură şi minerii de la o mină de argint din preajma Vârşețului. Răsculații ocupă şi alte sate şi târguri din zona Căraşului, având Vârşețul ca punct de sprijin (Feneşan Cr., 1985/6, p. 106–107).

Februarie Un nou centru al răscoalei este Valea Almăjului, unde răsculații sub conducerea lui Ioan Lugojanul (cu câțiva ani înainte Iankul Lugosian fusese viceban al lui Gheorghe Palatici) controlează întreaga zonă.

Martie Răsculații ajung şi incendiază cetatea Bocşei, apoi 500 de răsculați ocupă târgul Margina. În acelaşi timp garnizoana otomană a Făgetului, dar şi a altor fortificații mureşene se refugiază la Timişoara, cetățile părăsite fiind ocupate imediat de banul de Lugoj–Caransebeş, Gheorghe Palatici. (Tomoni D., 2002, p. 131–132).

Martie Marele vizir Sinan paşa trimite un corp de oaste în Banat să cerceteze amploarea şi consecinţele mişcării populare.

Martie Răsculaţii atacă şi distrug podul de pontoane de pe Dunăre, pregătit pentru trecerea armatei lui Sinan paşa, capturează provizii şi materiale de război, obligându-l pe marele vizir să treacă în Ungaria prin altă parte decât Banatul (Feneşan Cr., 1985/6, p. 109).

Martie sfârşit Actele crude de represiune asupra populaţiei (spintecarea, tragerea pe roată, tragerea în ţeapă) au făcut ca locuitorii din zona Lipovei să confişte corăbiile trimise după sare spre Transilvania şi să ucidă echipajele otomane (Ibidem).

Martie–aprilie Răscoala se extinde şi în alte regiuni dunărene, Serbia, Bulgaria. Arderea moaştelor sfântului Sava, pe 27 aprilie la Vraçar, din porunca lui Sinan, provoacă răscoala poporului sârb (Ibidem).

Aprilie Ceauşul Ahmed, trimis de beilerbei la Alba Iulia să ceară explicaţii pentru instigarea la răscoală, este ucis, fapt care agravează raporturile bilaterale. O comisie anchetează acest omor, îi dă satisfcţie deplină beilerbeiului şi-l invită să asiste la execuţia celor vinovaţi; paşa refuză şi, drept urmare, vinovaţii sunt eliberaţi (Idem, p. 110).

Aprilie 1 Scrisoarea marelui vizir, care ajunge acum la Alba Iulia, specifică prinderea unor răsculaţi — în frunte cu Stancu — la Irhova, a 7 răsculaţi la Devihaba, 4 răsculaţi plus cei 7 fraţi ai unui anume Lazăr în satul Azoviţa; satul Juriu Mare a trecut integral de partea răscoalei, la fel şi locuitoriii din Bileni. În aceiaşi perioadă răsculaţii din Almăj, sub conducerea lui Mâtniceanu, se pregătesc să atace cetatea Făgetului (Idem, p. 107–108).

Aprilie Hasan, beilerbeiul timişorean, este înlocuit cu Sofu Sinan paşa.

Aprilie 17 Mihai Viteazu îl trimite pe postelnicul Toma la Gheorghe Palatici „Fiindcă am fost nevoiţi să trimitem la

Domnia Ta pentru deosebite lucruri de nevoie pe postelnicul curții noastre Toma prin care am vestit din belşug despre toate lucrurile din aceea pricină rugăm pe Domnia Ta, pe prietenul nostru vecin binevoitor, să-i credeți vorbele pe care le va spune cu cuvintele noastre". (Veress A., 1933, IV, p. 75 şi Hațegan I., 1985, p. 213–214).

Mai 26 Lupta de la Panciova, dintre otomani şi răsculați, în care mor mulți sârbi, inclusiv Vukadin, spahiul din Parta, mor pe câmpul de luptă (Feneşan Cr, 1985/6, p. 112).

Mai sfârşit Principele transilvan trimite spre Banat o armată condusă de Moise Secuiul care, sprijinită de forțe locale, a cucerit Şiria, Lipova, Făgetul, stăpânindu-le însă scurt timp (Trâpcea Th., 1986, p. 275)

Mai sfârşit Cucerirea palăncii Obad de răsculați a însemnat extinderea mişcării spre vest, până la Mureş şi Tisa.

Iunie 1 Răsculații atacă şi cuceresc cetatea Becicherecu Mare (Zrenjanin). 2000 de răsculați atacă cetatea iar san geacbeiul şi o parte a garnizoanei otomane fug.

Iunie început Două atacuri succesive ale noului beilerbei timişorean, Sofu Sinan paşa, sunt zdrobite de răsculați în zona Becicherecului Mare Prima luptă s-a dat la Pretay, unde trupele beilerbeiului şi ale sangeacbbeilor de Lipova, Cenad şi Gyula, estimate la 11.000 luptători, au fost învinse şi au scăpat doar o mie dintre aceştia. Al doilea atac otoman este şi el respins.

Iunie Răsculații se dispersează spre punctele strategice de pe Tisa unde cuceresc, la Titel, corăbiile otomane cu provizii, apoi oraşul Bećej, fără cetate însă.

Aprilie–iunie Schimbări repetate ale beilerbeiilor timişoreni: Hasan este schimbat cu Sofu Sinan paşa, apoi şi acesta îi cedează locul lui Hasan cel Tânăr; sunt semne ale neputinței otomane de a stăpâni situația din Banat.

Mai–iunie Trupe imperiale asediază cetăți din Ungaria, trupe otomane (inclusiv timişorene) conduse de marele vizir, contraatacă (Cronici turceşti, III, p. 6–7).

Mai–iunie Răscoala se întinde şi în sud-estul Banatului iar o solie este trimisă la principele transilvan. Ea este condusă de către Vlădica Todor din Lipova şi obține un steag şi promisiunea de ajutor. Numărul răsculaților ajunge la o mie cinci sute iar printre conducători, Vlădica Todor, căpitanii Doțian, Petru Moisuț şi Ioan Lugojanul (Păiuşan–Sav, p. 30).

Iunie 9 şi 10 Două solii ale răsculaților bănățeni sunt la imperiali; prima, condusă de George, ajunge la Hatvan şi-i cere generalului von Teuffenbach trupe şi muniții; cealaltă, sub conducerea lui George Raț, ajunge la arhiducele Matthias la Esztergom, şi-i cere un comandant destoinic spre a conduce trupele bănățene.

Iunie Imperialii trimit un ajutor simbolic (tunuri şi cavalerie uşoară, respectiv 400 oşteni–300 călăreți şi 100 archebuzieri).

Iunie Contraofensiva otomană în Banat; detaşamentele imperiale sunt distruse la Mănăştiur.

Iunie Mustafa paşa este amintit drept beilerbei de Timişoara (Cronici turceşti, I, p. 415).

Iunie 13 O scrisoare a conducătorilor răsculaților către principele Transilvaniei despre vizita lui Mihail Vaida din Lugoj şi sprijinul promis şi aşteptat din partea acestui principe „Banul Sava Veli Mironit şi Vlădica Todor. Această scrisoare o scriem cu toții, toți spahiii, cnezii şi întreaga sârbime şi toată creştinătatea, toți care ne-am botezat de la un Dumnezeu…. Vrem să vestim pe Domnia Ta (Moise Secuiul, N.N.) că a venit între noi Mihai Vajda (din familia bănățeană Vajda, N.N.) şi ne-a găsit în tabără, vreo mie. De aceea, am trimis în toate părțile pe acest pământ şi în două sau trei zile se pot aduna cinci sau şase mii. Iară cnezii şi creştinii se adunară cu toții aici şi

jurară înaintea lui Veli Mironit Sava şi a Vlădicăi şi a lui Mihai Vajda că slujesc cu credinţă şi cu adevărat Maiestăţii Sale craiului… (Veress A., 1929, IV, p. 77–79). Acest Mihai Vaida a fost confundat în mod frecvent cu Mihai Viteazu, fără temei însă.

Iunie 23 Scrisoare a principelui transilvan către sultan, la sfatul lui Mihai Viteazu, cu scopul de a-l amăgi asupra adevăratelor sale intenţii asupra Banatului. (Idem, p. 84).

Iulie Numirea lui Hasan cel Tânăr ca beilerbei aduce şi riposta hotărâtă a trupelor otomane, care încep ofensiva şi obţin victorii decisive asupra localnicilor.

Iulie 10 Bătălia de la Becicherecu Mare, dintre cei 4.300 răsculaţi şi trupele otomane, se soldează cu un adevărat măcel, din care scapă doar 300 creştini (Decius Barovius, 1866, p. 102–108).

Iulie Otomanii înving trupele răsculate lângă Timişoara, apoi pe cele conduse de Iancu Halabur la Parta. Urmează o represiune sângeroasă, dar otomanii — speriaţi de bejenia generală a locuitorilor — promit iertarea generală pentru cei care se vor întoarce în satele lor.

August 4–8 Armata otomană este la Buda, inclusiv trupele vilayetului timişorean conduse de Mihalidji Ahmed paşa, plus alţi patru beilerbei şi încep asediul cetăţii Esztergom.

Septembrie 4 Hasan, beilerbeiul de Timişoara, îi scrie lui Ştefan Báthory, rudă cu principele transilvan, cerându-i credinţă şi-l va ridica în scaunul principatului. O mişcare diplomatică inteligentă, ce urmăreşte dislocarea forţelor creştine (Veress A., 1929, II, p. 104–108).

Septembrie–octombrie Atacuri şi cuceriri otomane în Ungaria cu participarea beilerbeiului de Timişoara. În 22 octombrie se declanşează revolta celor trei Ţări Române (Decei A., 1978, p. 265 – 269).

Septembrie 20 Din Bratislava se scrie că transilvănenii au intrat în vilayet şi, unindu-se cu sârbii, se îndreaptă spre Timişoara (Hurmuzaki E., III/2, p. 50).

F. D. O relatare engleză spune că „… prinţul Transilvaniei şi-a adunat forţele şi a intrat în paşalâcul Timişoarei, unde a trecut toate garnizoanele turceşti prin foc şi sabie şi la urmărit pe Hasan paşa până la porţile cetăţii Timişoara". (Tappe E. D.. 1964, p. 92).

Toamna Cronicarul otoman Mustafa Selaniki descrie astfel intrarea transilvănenilor în Banat, luptele de aici şi asediul Timişoarei: „… la serhatul Timişoarei, afurisitul de ardelean, cunoscând foarte bine situaţia de la Poarta Fericirii, a început să adune ghiauri şi să se răzvrătească. S-a arătat că atunci când el a atacat cetatea Lipova sangeacbeiul ei a căzut, trecând în rândul martirilor, iar ghiaurii au pus stăpânire pe cetate". El notează cu durere că otomanilor le-au rămas doar sangeacurile Timişoara şi Gyula, restul intrând în mâna duşmanilor (Documente turceşti, I p. 367–368).

Octombrie 25 Raport despre faptul că principele şi-a împărţit armata în două părţi, dintre care una împotriva Timişoarei şi cealaltă împotriva Gyulei (Hurmuzaki E., III/2, p. 52).

Noiemrie 11 Roma Papa primeşte un raport al principelui în care acesta promite că va asedia Timişoara (Veress A., 1929, II, p. 150–151).

Noiembrie 20 Trupe transilvane îşi stabilesc cartierul general la Lugoj şi cuceresc fortificaţiile cu garnizoane otomane din estul şi nordul vilaietului. Moise Szekely asediază şi cucereşte Făgetul (Marki S., 1895, II, p. 18–19).

Decembrie În zona Lugojului Mihnea Turcitul, venit în sprijinul otomanilor, a fost învins de către trupele transilvane (Lupta, 1981, p. 76).

Iarna 1594/1595 Tătarii iernează în vilayet, dar fac stricăciuni atât de mari încât beilerbeiul spânzură câţiva, iar hanul, supărat, ordonă plecarea tătarilor de aici (Călători străini, III, p. 428–429 şi Marki S., 1895, II, p. 123).

Iarna Din decembrie noul beilerbei este Mihaloglu Ahmed, până în mai 1595, apoi din nou din august 1595 până în toamna lui 1596 (Fenyvesi L., 1995, p. 264).

Anul 1595

F. D. Registrul de socoteli al Sighişoarei consemnează pentru acest an cheltuielile cu pedestraşii trimişi de oraş la Caransebeş (Hurmuzaki E., XII, p. 27).

F. D. Un cutremur triplu afectează toate zonele carpatine şi dunărene, inclusiv Banatul (Armbruster A., 1980, p. 404).

Ianuarie Tătarii, plecaţi din Banat, sunt învinşi de fraţii Buzeşti şi revin la Timişoara (Hurmuzaki E., III/2, p. 2).

Februarie 20 Din Kosice se scrie că „bulgarii sau moldovenii, transilvănenii şi nişte sârbi, în număr de 18.000, au respins pe tătari şi i-au prins în cleşte la Timişoara, aşa că n-au mai putut să mai dea înapoi ori să înainteze, i-au bătut, au dobândit pradă mare şi au slobozit pe robii creştini, duşi cu ei…” (Lupta, 1981, p. 9).

Martie Lipsă de provizii în vilayet, concomitent cu sosirea unor noi forţe militare otomane aici (Hurmuzaki, XII, p. 38).

Aprilie 1 Bostangi Husein ceauş cere permisiunea principelui de a merge spre Moldova, solictând şi retrimiterea la Timişoara a ceauşului trimis la Aron Vodă, care l-a luat prizonier şi l-a trimis la Alba Iulia (Tőrt. Adattár, 1874, p. 36).

Aprilie 25 Trupe ardelene, comandante de Andrei Bârcianu, luptă la gurile Dunării (Hurmuzaki, E., III/2, p. 95).

Aprilie–Mai Se fac mari pregătiri militare şi au loc schimburi de solii între părţile beligerante.

Mai 10 Mihalidji Ahmed paşa de Timişoara este numit la Buda (Cronici turceşti, I, p. 368).

Mai 27 Gheorghe Borbely este ban de Lugoj şi Caransebeş (Iványi I, 1875, p. 73).

Iunie Mihai Viteazu îl trimite pe Gheorghe Palatici la cancelarul Ştefan Josica, arătându-şi credinţa faţă de tabăra creştină (Veress A., 1929, IV, p. 243– 244).

Iunie–iulie Campania transilvană asupra vilayetului de Timişoara se soldează cu cucerirea cetăţilor din zona

mureşană Cenad, Făget, Vărădia de Mureş (8 august), Chelmac, Lipova, Şoimoş, Arad, Felnac, Nădlac, Şiria, Pâncota, Ineu. Trupele principelui atacă apoi, şi cucersc, cetăţile Bocşa (18 iulie) şi Vârşeţ (22 iulie, unde Deli Kuer aga — comandantul cetăţii — este ucis) (Marki S., 1895, II, p. 24).

Vara Beilerbeiul de Timişoara participă la apărarea cetăţii Esztergom, este schimbat, iar noul paşă merge cu trupele sale la Hatvan (Cronici turceşti, I, p. 368).

August 1 Beilerbeiul de Timişoara pradă până la Dobra şi stârneşte riposta transilvană (Marki S., 1895, II/2, p. 21).

August 8 Gh. Borbely ocupă oraşul Lipova şi ucide mulţi duşmani, îl pradă şi se alege cu o bogată pradă (Hurmuzaki, E., III, p. 83).

August 13–14 Gheorghe Borbely, banul de Lugoj şi Caransebeş, înfrânge armata beilerbeiului de Timişoara (venit să recucerească cetatea) la Făget. Cad prizonieri 8.000 otomani şi beii Lipovei şi Ineului (Barovius,1866, p.180–186).

August Transilvănenii atacă şi cuceresc apoi Lipova (19 august), iar restul cetăţilot mreşene — inclusiv Cenadul — sunt părăsite de otomani.

August Djafer, beilerbeiul de Timişoara, pleacă cu trupele sale la Szeged, asediază Szolnok, apoi ajunge la Hatvan — cucerit între timp de imperiali — şi se întoarce la Szeged.

Septembrie–octombrie Asedierea cetăţii Timişoara de către principele Sigismund Bathory; la sosirea unor trupe otomane, transilvănenii se retrag. Iată o relatare a cronicarului otoman Ibrahim Pecevi asupra acestui asediu „Apoi a trimis oastea sa purtătoare de semne de înfrângere la asediul Timişoarei. Hadâm Djafer Paşa, care venise la Belgrad, s-a îndreptat asupra acestora cu oamenii săi care se găseau alături de el, precum şi cu oastea din acele părţi. Atunci, afurisiţii, neputând să mai rămână, s-au retras de

lângă cetate şi, ridicându-şi tunurile, au plecat în capitala lor nenorocită (Cronici turceşti, I, p. 174–175).

Octombrie 19 Din Târgovişte italianul Piccolomini scrie despre sosirea acolo a lui George Palatici — fost ban de Lugoj–Caransebebş — cu 60 de oameni, pentru a intra în serviciul lui Mihai Viteazu (Călători străini, III, p. 567).

Octombrie 26 Nicolae Dascălul, venit în Muntenia cu Sinan paşa şi plecat odată cu el „A auzit că sub Timişoara a fost acum 2 luni oaste creştină, de asemenea şi sub Lipova, dar amândouă nu au făcut nimic", mai spune că „transilvănenii au luat o cetate turcească oarecare chiar pe graniță (Vârşeț, N.N.), dar după aceia a sosit acolo oastea turcească, a respins oastea transilvănenilor până la graniță" (Călători străini, III, p. 613).

Noiembrie 2 Principele transilvan discută varianta unui nou asediu al Timişoarei, scrie nunțiul papal arătând că aceasta este centrul unei regiuni (Hurmuzaki E., XII, p. 27).

Noiembrie 5 Albert Lonyai, unul dintre conjurații anului trecut, a ajuns la Timişoara, de unde a plecat apoi la Istanbul (Idem, p. 62).

Noiembrie 14 Filippo Pigafetta scrie din Braşov că „Ar fi îndemnat principele să se îndrepte spre Timişoara… țara e îmbelşugată în alimente şi oraşe pentru cvartiruierea armatei…" (Călători străini, III, p. 553).

Noiembrie 24 Acelaşi italian scrie că „Din Ungaria veşti bune. Turcii nu ar mai avea decât 2.000 oameni la Timişoara. I se scrie principelui să vină cu restul armatei să o cucerească. Iar dacă nu ar merge el, ar putea-o cuceri chiar de acolo, deoarece acel căpitan (Gh. Borbely, N.N.) are 6.000 combatanți şi aşteaptă şi ceva ajutor de la arhiducele Maximilian". (Ibidem).

Noiembrie 29 Italianul Cesare Vandana îi scrie ducelui de Mantua că „La Timişoara au fost trimişi 3.000 pedestraşi cu luntrea, folosind o apă foarte mare, un râu (Mureş, N.N.)" (Idem, p. 657).

Decembrie Djafer paşa este numit beilerbei de Timişoara „Mai sus numitul Djafer paşa, în rebi ül-ahîr (decembrie, N.N.) intrând în Belgrad, a trimis la Timişoara pe beii de Alagea Hisar şi Velcetrin şi de Semendria, împreună cu zaimii lor, pentru a izgoni pe duşmanii maghiari care atacaseră cetăţile Lipova, Ineu şi Cenad din apropiere de Timişoara. De astă dată Sinan paşa, trimiţînd poruncă lui Mehmed paşa, beilerbeiul de Anatolia, i-a încredinţat acestuia conducera treburilor de la graniţă, iar Djafer paşa a fost însărcinat cu paza ţinutului Timişoarei". (Cronici turceşti, I, p. 374).

Decembrie 6 Filippo Pigafetta, sol italian ajuns în zonă şi participant la asediu, descrie astfel cetatea Timişoara: „Timişoara este un oraş mic în afară de orice închipuire pentru că nu are de jur împrejur mai mult de o jumătate de milă: este încercuit de râul Timiş (Timişul mic, azi Bega, N.N.)… de la care îşi ia numele. Var înseamnă oraş sau cetate şi Timiş fiind râul, este ca şi când ar vrea să spună cetatea Timişului… Jumătate din Timişoara este închisă de un zid de pământ şi lemn după obiceiul acestei ţări şi din această parte are mlaştini nespus de mari şi smârcuri, şi şanţuri, şi ape foarte adânci, astfel că din cauza depărtării nu poate fi bătută cu artileria. Cealaltă jumătate este întărită cu zidărie de cărămidă, după sistemul vechi al balistelor. Înăuntru se întinde o tranşee modernă, lungă de 150 de paşi (pasul florentin are 1,67 m, N.N.) şi largă şi adâncă de cel puţin 3 paşi, socotind pasul la şase picioare şi la mijloc un turnuleţ ce slujeşte de baterie pentru a apăra acea aşezare, care are şanţul de apărare format din acelaşi râu Timiş". (Călători străini, III, p. 557).

Decembrie 10 Din Alba Iulia se scrie că „… La fel cei din Timişoara, aşteptându-se la un asediu al principelui din Transilvania, au dat drumul să iasă din acea fortăreaţă 70 de care de bagaje şi un număr mare de turci, dintre bătrâni şi bolnavi şi alţii care nu erau apţi pentru război, şi având

cei din Lipova informații despre această plecare, i-au atras în ambuscadă într-un pas îngust, i-au tăiat pe toți şi s-au întors cu pradă bună de război acasă; pentru aceasta Alteța Sa ardea atât de mult de nerăbdare să asedieze Timişoara încă din această iarnă, ceea ce era aproape imposibil". (Mihai Viteazu, V, p. 48).

Anul 1596

Ianuarie 5 Cosimo Caponi către ducele Toscanei despre venirea la Timişoara a noului beilerbei de Timişoara; vechiul beilerbei cu familia şi slujitorii se retrage, dar este întâmpinat pe râul Timiş de Martin Horvath cu trupele sale care, profitând de întunericul nopții şi de luminile făcliilor aprinse de otomani, atacă, ucid şi pradă micul convoi; sunt eliberate 75 femei ce urmau a fi închise în seraiurile otomane, ia 300 cai şi 13 care cu valori (Veress A., 1929, V, p. 2–3). Este vorba despre acelaşi fapt din decembrie 1595. Tot acum aflăm că fratele hanului tătar are ordin de a veni la Timişoara cu 20.000 luptători, dar şi faptul că aici au ajuns deja 8.000 otomani, ca sprijin pentru beilerbeiul de aici.

Februarie Deli Marco cu cei 300 călăreți dalmațieni ai săi luptă prin părțile Timişoarei. Pe 2 martie el este ales comandant al celor 3.000 haiduci liberi din zona Lipovei, după care se mută cu ei mai aproape de Timişoara, spre a putea acționa în voie împotriva otomanilor (I. Georgescu, Baba Novac, p. 65).

Februarie 20 Ştefan Iosica, cancelarul principatului Transilvaniei, aflat la Praga, discută cu solii italieni despre poiectul de asediere şi cucerie a cetăților bănățene (Veress A., 1929, V, p. 13–14).

Martie 4 Gheorghe Borbely cu 2.000 de oşteni atacă convoiul otoman ce se îndrepta spre Istanbul, capturând prăzi impresionante. A fost ucis fostul beilebei de Timişoara, iar creştinii au capturat 300 de cai şi valori de 150.000 scuzi, încărcate pe 13 căruţe, inclusiv 160 femei creştine destinate haremurilor (Păiuşan R., p. 33).

Martie 28 La Alba Iulia a sosit vestea că zilele trecute haiducii ar fi bătut un corp de 400 otomani între Timişoara şi Cenad şi puţini ar fi reuşit să fugă de acolo (Hurmuzaki E., XII, p. 244).

Aprilie–mai Trupele otomane de la Timişoara asediază cetatea Lipova. Iniţial armata turco-tătară pradă zona Crişurilor şi Mureşului, apropiindu-se de cetate, pe 28 aprilie, sub comanda lui Soliman. Garnizoana, deşi inferioară numeric, iese la luptă dar pierde 400 oameni şi se retrage în cetate. Pe 5 mai otomanii încep asediul, bombardnd-o cu artilerie. Ziua, apărătorii — cifraţi la circa 3.500 — respingeau atacurile iar noaptea reparau distrugerile zidurilor Aici au luptat şi 143 mercenari scoţieni; 25 dintre ei au murit aici. Comandantul Lipovei, Gheorghe Borbely, a ordonat ca în noaptea de de 10 spre 11 mai să tragă necontenit artileria cetăţii. Beiul otoman a crezut că au sosit ajutoare şi a comandat retragerea spre Timişoara (Hurmuzaki E,. III/2, p. 190).

Mai 10 Trupele principatului transilvan, în număr de 20.000 oameni, pleacă din Alba Iulia spre Timişoara.

Mai 14 Ştirea despre ridicarea asediului otoman asupra cetăţii Lipova ajunge la Alba Iulia.

Mai 26 Trupele şi principele ajung la Ilia, înaintând cu greu din pricina ploilor ce fac impracticabile drumurile.

F. D. Un Avisso în limba germană tipărit la Praga, având titlul *Despre victoria fericită şi împrăştierea multor mii de turci şi tătari din faţa oraşului Lipova, pe care aceştia l-au asediat în cursul lunii aprilie a anului 1596…,* aduce elemente inedite, necunoscute direct istoriografie româneşti.

Iată textul „Atunci în a treia zi de septembrie 1595 a cucerit armata noastră creştină oraşul Lipova. Prin urmare, armata turcă împreună cu tătarii au asediat acest oraş din nou în cursul lunii aprilie (1596 N.N.). Cu toate că hoardele turco-tătare s-au retras, dar nu mai departe de două mile şi fiindcă au aflat că Inălţimea Sa principele Transilvaniei o să lipsească mai mult timp, au năvălit iarăşi asupra Lipovei în 12 mai, a patra duminică după Paşti; au adus opt tunuri mari de câmp împreună cu opt căruţe cu pulbere, crezând că pot distruge cetatea. În timp ce tătarii aveau 4.000 şi turcii 20.000 oameni, ai noştri din cetate nu numărau mai mult de 3.000 şi au început să atace; au ridicat scările pe ziduri atacând cu toată superioritatea. Domnul Georg Barbir (Gh. Borbely, N.N.) din Lipova a dat dispoziţie să se ducă tunul mare la poartă şi l-a încărcat de mai multe ori. Atunci când atacul a fost mai puternic şi ai noştri s-au arătat viteji peste tot, domnul Georg Barbir a dat ordin de deschidere a porţii şi duşmanii au năvălit imediat în număr mare; ai noştri au tras în schimb din interior şi le-au provocat pierderi considerabile. De asemena au fost trimişi afară husarii pentru a-i hărţui. Dar fiindcă au văzut că mulţi au căzut, s-au retras din nou în cetate. În timp ce din cetate s-a văzut că duşmanul îi atacă atât de puternic pe ai noştri, comandantul nu a mai putut ţine porţile deschise şi le-a închis, dar câţiva husari au întârziat. Acest fapt nu l-a împiedicat pe duşman să atace între timp sub porţi. Artileria grea a fost din nou încărcată, ai noştri au deschis din nou porţile şi au ieşit afară provocând mari pierderi duşmanului. Acest atac a durat de la 7 până după amiaza la 2, timp în care tătarii se odihneau şi ceilalţi atacau oraşul. Când duşmanul a văzut că nu e nimic de făcut, s-a lăsat păgubaş şi s-a retras cu ruşine, fugind şi lăsându-le alor noştri pulberea împreună cu 3 tunuri de câmp. În timpul hărţuirilor paşa de Timişoara a fost rănit grav, beiul din Gyula şi cel din Cenad au rămas

morți pe câmp; în total au murit în jur de 3.000 turci şi tătari. Domnul Barbir a ieşit personal la hăituire şi s-a mirat că ei nu au luat cele 3 tunuri şi nu s-au gândit să ducă pulberea înapoi. În aceiaşi zi ai noştri au aprins la Timişoara aproape toate casele şi fiindcă duşmanul a văzut focurile din depărtare, a lăsat Lipova şi s-a grăbit spre Timişoara". (Hațegan I., 2003, p. 333–340).

Iulie Acelaşi Avviso despre ce se întâmplase de fapt atunci la Timişoara „Cei din Timişoara, fiindcă au văzut şi au ştiut că Lipova este asediată şi că ai noştri sunt puțini nu s-au speriat de duşmani, dar domnul Palatici («Balatisch» în textul original, N.N.) comandantul Lugojului a trimis 400 de trabanți într-o expediție la Timişoara şi când au ajuns în mare grabă acolo nu s-au pus la odihnă ci au aprins suburbiile şi au bătut toba în mijlocul Timişoarei în cinstea Inălțimii Sale; aşa cum se spune, au făcut pradă frumoasă, dar fiindcă au fost puțini n-au putut sta prea mult ci s-au dus acasă, întâmpinați pe drum de domnul Palatici împreună cu restul trupei şi i-a condus în cetatea Lugojului. De asemena ai noştri au eliberat în jur de o mie creştini prizonieri la Timişoara şi i-au dus la Lugoj". (Ibidem).

Iunie Principele transilvan ajunge cu armata sa la Lipova, unde remarcă meritele lui Gh. Borbely, Gh. Palatici, Petru Barabaş şi Ioan Captari; vizitează câmpul de luptă, apoi cetatea. Consiliul de război ținut aici indică continuarea campaniei prin asediul Timişoarei.

Iunie Tătarii sunt la Cenad, de unde intreprind acțiuni împotriva principelui, aflat la asediul cetății Timişoara.

Iunie Garnizoana timişoreană, comandată de beilerbeiul Mihalidji Ahmed paşa, are 10.000 oameni, din care jumătate sunt archebuzieri (Decei A., *Istoria…,* 1978, p. 281).

Iunie 11–24 Principele transilvan începe un nou asediu, şi acesta nereuşit, al cetății Timişoara. La început creştinii reuşesc să umple o parte a albiei Timişului cu pământ spre a se

apropia de ziduri, dar garnizoana otomană bombardează asaltul şi acesta eşuează. Cu acest prilej otomanii folosesc țiței şi dau foc lucrărilor, la fel cum procedaseră creştinii asediați aici în 1552.

Iunie 19 De la Alba Iulia sunt trimise la Florența ştiri despre acest asediu „La 10 iunie principele s-a prezentat sub Timişoara cu oştirea. Noaptea a pus să se instaleze 20 piese, cu care a început baterea din trei părți: 12 piese de 10 livre, celelalte de 30. Cu bateriile din 11 (iunie) a fost înfundată artileria duşmanului. Intenționează să facă în noaptea de 11 un deal de pământ care se întreacă fortăreața. Se apropie atât de mult cu tranşeele, încât ai noştri se gândesc să treacă la etape. Turcii dinlăuntru cu paşa, până la 10 mii, însă numai jumătate sunt archebuzieri bravi. La apariția trupelor noastre au făcut o ieşire, însă au fost aruncați înapoi cu moartea a 160 şi 20 de-ai noştri şi tot atâția prizonieri, care înaintaseră prea mult. Tabăra principelui e de 40.000 combatanți, şi la tranşee au 15 mii de archebuzieri. Tătarii sunt până la 35.000 şi s-au retras sub Cenad 10 mile de Timişoara, de unde fac jefuiri". (Veress A., 1929, V, p. 37–38).

Iunie 21 Acelaşi diplomat italian scrie că „Astăzi a sosit un civil aici din tabără, care relatează că Alteța Sa a bătut ieri fortăreața Timişoarei, că în parte făcuse o spărtură prin care ar putea intra 8 care deodată, şi că Alteța Sa a făcut să se dea un asalt şi că intraseră de-acum câteva steaguri cu soldați, care au ajuns până deasupra bastioanelor. Insă în acea clipă turcii şi tătarii care stăteau aici prin împrejurimi s-au adunat şi au făcut mare pagubă, luând vreo 1.000 de care de provizii şi ajungând până la tranşee şi asaltându-i pe ai noştri din trei părți. Cauză pentru care ai noştri de la asalt se întoarseră jos, ca să vină în ajutorul celorlalți, ceea ce dacă nu se producea, ar fi luat fortăreața". (Idem, p. 38– 39).

Iulie 4 Cancelarul Iosica scrie despre asediul nereuşit al Timişoarei, menţionând două asalturi creştine, pe 17 şi 23 iunie, apoi în noaptea următoare, principele ordonă retragerea trupelor sale la Lipova (Veress A., 1929, V, p. 38–39).

Iunie În timpul asediului otomanii folosesc ţiţei – la fel ca şi creştinii în 1552 — pentru a da foc lemnului întins de asediatori peste mlaştinile din jurul zidurilor (Trăpcea N. Theodor, 1986, p. 277).

Iulie „Ştiri scurte şi adevărate, ardeleneşti, tătărăşti şi turceşti în care se relatează ce s-a întâmplat înainte şi după asedierea Timişoarei, cu atacuri şi trageri, lupte şi hărţuiri. Relatate de o persoanşă nobilă care a participat la ele şi le-a scris"; relatarea este tipărită, cu aprobare, în iulie 1596, fără specificarea locului şi are pe prima pagină portretele (fanteziste) ale lui Sigismund Báthory şi ale hanului tătar. Iată textul referitor la campania princiară „Consemnare oficială cum înalt slăvitul şi înalt nobilul domn Sigismund, domnul Transilvaniei, al Ţării Româneşti şi al Moldovei, comite şi domn al secuilor, s-a retras din faţa şi din Timişoara şi ce s-a întâmplat înainte şi după asediu, relatat veridic de un nobil transilvănean şi descris în amănunt, precum urmează. După ce nobilul domn i-a alungat pe turci şi tătari cu mari pagube pentru ei din faţa Lipovei, înălţimea sa cu aceiaşi armată s-a îndreptat spre Ferolak (Felnac, N.N.) a cucerit într-o zi această localitate şi i-a lăsat să plece pe turcii staţionaţi aici, care fără nimic s-au îndreptat apoi spre Timişoara. Între timp câţiva tătari, în jur de 6.000, s-au apropiat de Lugoj, în scopul cuceririi acestei localităţi şi a celor din jur. Intre timp însă, ai noştri aflând de aceasta, cei din Lugoj, cei din Lipova şi cei din castelul Posa (Coştei, azi lângă Lugoj, N.N.), împreună i-au atacat serios pe tătari, au ucis în jur de 3.000 şi i-au pus pe fugă. Săracii prizonieri creştini, care au fost căraţi de tătari prin toate locurile, au fost salvaţi, toate animalele

furate au fost recâştigate, restul însă (al tătarilor N.N.) s-au dus la Sarad pe râul Timiş şi s-au salvat în preajma Timişoarei, ocupată de ai lor. După aceia, ai noştri, sosiți în fața Timişoarei în duminica Trinitatis (9 iunie N.N.) s-au plasat între Galad şi Sarad şi şi-au făcut câteva tranşee în aceiaşi noapte. Au început să tragă, după aceea au cucerit suburbia rascienilor fără pagube deosebite în 13 iunie, apoi s-au oprit cu tunurile şi cu armele şi au spart zidul între cele două bastioane încât puteau intra câte 6–8 căruțe, ceea ce s-a îmtâmplat în inima zidurilor de apărare, apoi domnul Kornis a trecut peste şanț să facă multe pagube cu ajutorul armelor de foc şi de aprindere đeşi nu s-a putut cu nimic să fie împiedicat să aprindă focuri în cetate, dar acestea au fost mereu stinse de turci cu lucruri umede. Fiindcă s-a văzut că aruncarea de focuri a fost zădărnicită de zelul turcilor, s-a început a se ridice, în fața unei biute, pământ şi în două zile s-a ajuns să se poată intra, printr-o spărtură mare, în bastion. Aşa cum s-a decis aceasta pe 15 ale acestei luni, în consiliul de război. În timp ce ai noştri dezlănțuiau zilnic atacuri periculoase, au fost hărțuieli împotriva turcilor şi tătarilor în afara Timişoarei; fiind atacați de aceştia s-au pierdut provizii dar prin mutarea a 100 de căruțe cu începere din 17 s-a pregătit un atac general, şi s-au luat toate măsurile necesare de strângere a proviziilor şi, în zorii zilei, s-a trecut la atac. În această dimineață la ora 3 a venit în lagărul nostru un voluntar tătar şi, intrebat fiind de santinelele noastre, a spus că a venit de bunăvoie la creştini şi a mai spus că a auzit din gura hanului tătarilor că intenționează să atace tabăra creştină atunci când aceasta va ataca serios cetatea şi de aceea s-a amânat atacul şi s-a adeverit acest fapt, căci la ora 7 circa şase sute de tătari au atacat tabăra. Le-au fost opuşi 200 de husari care au fost obligați să se retragă, apoi au fost trimişi în ajutorul lor muschetarii şi aceştia s-au descotorosit de

tătari, trăgând asupra lor şi cu tunurile. Au murit peste 50 tătari şi dintre ai noştri nu au murit, dar au fost răniți destul de mulți cai şi oameni de săgețile tătăreşti. Aşa încât unii păreau arici din cauza săgeților şi pe urmă au murit şi câțiva soldați din pricina rănilor. După ce tătarii au fost puşi pe fugă, hanul a venit cu mare tam-tam spre tabără, cu urlete îngrozitoare „Allah, Allah" şi i-a atacat pe cei din afara taberei şi i-a mânat până în parcul de căruțe, apoi s-au îndreptat tunurile spre ei şi au fost nimeriți în plin: împotriva lor au fost trimişi mai mulți oameni decât data trecută, aşa încât i-au pus pe fugă iar tătarii, furioşi din pricina pierderilor, au înconjurat timp de 3 ore tabăra pentru a găsi un loc potrivit pentru a intra, dar au fost întâmpinați în aşa fel încât foarte mulți au rămas pe câmp. Apoi turcii din Gyula şi mulți tătari şi-au încercat norocul crezând că pot cuceri artileria, sau cel puțin să o distrugă, şi cei din cetate au ieşit în număr mare dar domnul Albrecht Kiral (Albert Kiralyi, N.N.) a avut mare grijă de artilerie, a încărcat tunurile şi a tras în desimea turcilor, făcând prăpăd printre aceştia; marile pierderi suferite i-au făcut pe turci să-şi piardă încrederea încetul cu încetul; de data aceasta numărul lor a fost de opt mii de călăreți din care în mod sigur jumătate nu au mai părăsit câmpul de luptă; ei aveau şi un mare număr de trupe neregulate în spate, acolo unde erau şi femeile tătare îmbrăcate bărbăteşte şi puse pe cai pentru ca numărul lor să pară mai mare. Pe 16 iunie pregătirile erau încheiate şi şanțul umplut, însă turcii aflaseră prin sârbi că ai noştri vor să atace, cu toate că trupa era de părere să nu se atace ci să se facă noi poziții de tragere, dar până la urmă s-a hotărât să nu se mai piardă ocazia ci în ziua următoare să se încerce norocul, cu voia Domnului, şi Înălțimea Sa să păstreze tabăra. Dar în aceiaşi noapte au sosit din Szolnok şi Gyula, în cea mai mare taină, 100 de călăreți fără pedestraşi care s-au ascuns în stufăriş la o milă depărtare şi au hotărât — pentru a

împiedica atacul nostru — să ne atace tabăra împreună cu tătarii. Pe 17 iunie, dimineața devreme, ai noștri s-au pregătit de atac pentru care promiseseră ajutor și sârbii dar răufăcătorii s-au ascuns în pivnițele suburbiilor și în alte locuri, așa încât trabanții noștri au trebuit să atace singuri, lucru ce s-a și făcut serios căci ai noștri au început foarte curajoși atacul. În timp ce tunurile noastre trăgeau turcii au fost nevoiți să se retragă și rapid au fost cucerite câteva steaguri turcești, dar apoi ai noștri au fost siliți să se retragă din pricina numărului mare al dușmanilor care au vrut să intre în oraș și chiar au pătruns la început în tabăra de care, dar au fost respinși. Atunci când cei din cetate au observat acest lucru au făcut mult rău alor noștri dar și turcilor lor cu foc și pulbere.Un locotenent a căzut în luptă și căpitanul a fost rănit la braț. Presați de acest contraatac, ai noștri au fost siliți să se retragă, iar turcii au ieșit iarăși dar au fost în așa fel întâmpinați cu foc și pulbere încât au rămas pe loc peste 200 turci, timp în care turcii și tătarii din afara Timișoarei au înconjurat cu mare larmă, timp de vreo două ore, tabăra noastră. Atunci când ai noștri au văzut că incep să obosească caii adversarilor au dat ordin unui mare număr de călăreți și pedestrași să-i atace; tătarii, cu caii obosiți, au observat acest lucru și au început să fugă iar călăreții noștrii i-au urmărit cam 2 mile și pe mulți i-au răpus. Până au ajuns la un loc cu mușchi, tătarii au crezut că sunt în siguranță, dar ai noștri au trecut prin locul acela și i-au urmărit. Când au văzut asta tătarii nu s-au mai luptat ci au lăsat totul baltă și au fugit fiindcă caii lor nu au mai rezistat, fiecare s-a salvat cum a putut. Atunci ai noștri au omorât, împușcat orice au vrut și au găsit multe arcuri, săgeți, săbii tătărești și multe alte lucruri și au sosit în tabără cu toată prada și cu prizonierii; printre altele cu cei 500 de boi pe care hanul îi ascunsese în stufăriș. Mulți au crezut că și hanul este prins și au trimis repede știre în tabără despre el și despre uciderea a

4.000 şi mai mulţi duşmani. Cu noroc bun ai noştri au ajuns înapoi la Timişoara şi acum puteau să şi atace pentru că tătarii nu mai erau, dar între timp turcii săpaseră necontenit şanţuri şi au tras spre noi şi se apărau mai bine ca înainte. De asemenea principele Transilvaniei aflase, prin anumiţi spioni, că în Timişoara este o mare armată, bine aprovizionată cu muniţii şi asigurată cu hrană asigurată de sârbi şi de jefuitorii liberi (haiducii liberi, N.N.) dar şi faptul că mulţi dintre aceştia fugiseră. Totuşi principele, fiindcă se răriseră rândurile şi ajutoarele promise întârziau, nu a întreprins nimic împotriva duşmanului. În schimb turcii aşteptau şi sperau în ajutorul lui Chiafer paşa (Djafer paşa N.N.) să vină cu 60.000 oameni. De aceea principele considera înţeleaptă măsura de a-i ierta de data asta pe duşmani şi să se retragă disciplinat şi în ordine pentru ai lui şi pentru întreaga creştinătate. S-a retras deci la Lipova şi a făcut tabără acolo. Vroia să vadă încotro se îndreaptă duşmanul, să-şi odihnească trupele, să adune cât mai mult popor, să-i cheme pe secui şi să mobilizeze ţărănimea. Aştepta şi ajutorul promis pentru a se opune duşmanului cu puteri înzecite şi cu ajutorul Domnului…”; urmează scrisoarea principelui către împărat, în care relatează — din punctul său de vedere — campania acestui an. (Traducerea românească este inedită, fiind făcută în anii optzeci de regretatul Horst Helfrich, om de cultură timişorean).

F. D. Egumenul Pamfilie din Partoş îi scrie unui episcop din Meedia (Mehadia) despre moartea vlădiciilor Doţian şi Teodor din zona Timişoarei şi a vlădicii din Lipova în cursul răscoalei bănăţene din anul 1594 (Cotoşman Gh., 1956, p. 110).

August Hasan paşa îi oferă principelui transilvan pacea, în ciuda asedierii Timişoarei (Hurmuzaki E., XII, p. 274).

August 12 Gheorghe Borbely cucereşte cetatea Făgetului, apărată de trupe ale beilerbeiului de Timişoara şi ale beilor de Lipova şi Ineu (Borovszky S., 1896, I, p. 218–219).

Septembrie 6 La Timişoara este amintit negustorul Francisc Olas („italianul", N.N.) care vine la Lugoj şi oferă informaţii banului de aici Ştefan Becheş care — la rându-i — le transmite cancelarului Josica. În esenţă ele vorbesc depsre campania sultanală pornită deja asupra Ungariei şi despre situaţia de la Timişoara (Hurmuzaki E., III, p. 277).

Septembrie 10 Armata transilvană, comandantă de cancelarul Ştefan Josica, merge spre Lipova şi de acolo — cu oşti din Banatul de Lugoj–Caransebeş — vrea să atace peste Oradea, trupele otomane din Ungaria (Veress A., 1929, V, p. 42– 44).

Septembrie 10 Din Alba Iulia principele donează lui Nicolare Peica din Caransebeş, pentru multele sale merite, şapte predii pe malul Dunării lângă Tisoviţa, foste ale soţiei sale, cucerite apoi de turci, recucerite acum de creştini.

Septembrie–octombrie Campanie sultanală asupra cetăţii Eger, la care participă şi beilerbeiul de Timişoara, timp în care cancelarul transilvan cu oşti princiare şi bănăţene vine spre Lipova şi Timişoara, pe care le asediază fără succes.

Octombrie 16 La Alba Iulia ajunge ştirea despre victoria lui Mihai Viteazu, în Ţara Românească, împotriva tătarilor veniţi din Ungaria şi de la Timişoara (Hurmuzaki E., XII, p. 280). Este singurul scuces din acest an al Ligii Sfinte.

Octombrie 26–noiembrie 12 Asediul şi cucerirea cetăţii Eger; trupele beilerbeiului de Timişoara ocupă o parte a dispozitivului otoman de asediu (Hurmuzaki E., III, p. 272).

Decembrie 23 Principele transilvan donează cancelarului Ştefan Josica şi fraţilor acestuia târgul Bujor cu aşezările şi pertinenţele fostului district, la fel şi Fârdea, posesiunile Poieni şi Lunca(ni) dar şi muntele Padeş ce ţine de cetatea Margina (Tomoni, 2002, p. 135).

Anul 1597

Ianuarie 4 La Alba Iulia se ştie că două mii de otomani au fost trimişi la Timişoara (Mihai Viteazu, 1986, IV, p. 91).

Ianuarie 6 La Praga se cunoaşte despre luptele celor din Lipova cu turcii şi uciderea a 200 dintre ei, inclusiv capturarea mai multor prăzi (Hurmuzaki E., III/2, p. 228).

Ianuarie 7 Hasan paşa, fiul lui Mehmed paşa, îi scrie principelui transilvan despre ajutorul pe care i l-a dat anul trecut, prin determinarea sultanului să nu vină asupra Transilvaniei, apoi prin intervenţia sa la sultan pentru a-l ierta pentru asediul Timişoarei, fapt împlinit (Mihai Viteazu, I, 1982, p. 152).

Februarie 9 Vizirul Hasan paşa raportează sultanului despre pregătirile de război ale creştinilor, care adună oaste pentru a merge asupra Budei şi Timişoarei (Cronici turceşti, I, p. 383).

Februarie Un ceauş otoman soseşte la Alba Iulia la principe; la plecarea acestuia, beilerbieul de Timişoara solicită o nouă întrevedere cu alţi doi ceauşi care propun pacea (Hurmuzaki E., III/2, p. 513).

Martie 17 La Praga au sosit ştiri despre o luptă în preajma Lipovei cu turcii, respinşi şi fugiţi de acolo (Idem, p. 237).

Aprilie 12 Este amintit Mehmed, ca beilerbei de Timişoara (Mihai Viteazu, 1986, IV, p. 99).

Aprilie 13 Soldaţii din Caransebeş împreună cu haiducii au făcut un raid fulger la sudul Dunării şi au interceptat 60 de ieniceri ce mergeau de la Belgrad la Smederevo, au luptat şi au învins, aducând principelui transilvan trei steaguri ale acestora. Tot acum s-a aflat de la prizonieri că beilerbeiul de Timişoara şi sangeac beiul de Szeged vor să construiască o cetate la gurile Caraşului şi o a doua puţin mai jos şi la dreapta primeia, pentru a se opune celor din banatul creştin (Veress A., 1929, V, p. 64).

Mai 4 Principele donează lui Petru Bethlen de Ictar şi rudelor sale, pentru faptele lor de arme şi credincioase slujbe, posesiunile Ictar — cu castelul, acum pustiu, Harabocz, Draganfalua, Kustelek, Suştra, Racoviţa, Herzovasela, Cralovăţ, Chevereşu Mare, Rekasecz, Remetea Mare, Racoviţa, Hisias şi prediul Zlavoselo, fost eale familiei, ocupate de turci şi acum revenite în mâna creştinilor (Tomoni, 2002, p. 135).

Mai 25 Cu prilejul unor tratative dintre imperiali şi otomani, primii cer restituirea cetăţii Timişoara, în schimbul căreia ar plăti anual un tribut de 12.000 scuzi aur (Hurmuzaki E., IV/2, p. 224).

Mai 28 Principele donează nobiluiui Francisc Fiat şi rudelor sale satele din districtul Caraşovei, acum intrate în stăpânire creştină: Caraşova, Gârlişte, Ciudanoviţa, Jitin, Agadici, Ilsawa cu alt nume Maidan, Răchitova, Goruia, Greoni, Petrovecz, Gorwicza şi Zpenczuracz; semn că hotarele Banatului creştin s-au extins spre vest (Feneşan Costin, 1980, p. 98–100).

Mai 24 Principele donează districtul Margina cu 43 sate şi districtul Mănăştiur cu 31 de sate lui Ştefan Turcu (Tőrők). La punerea în posesie asistă Ioan Câmpu, ofiţer din Făget, castelanul Ştefan Bekes şi Micu Iancu, fost castelan. (Ibidem).

Mai Principele a ordonat trupelor sale să facă o incursiune spre Lipova şi Timişoara, spre a testa rezistenţa otomană.

Vara Principele transilvan îl trimite ca sol la sultan pe Martin, diacul din Lipova, fin diplomat şi bun cunoscător al limbii turce; acesta obţine bunăvoinţa sultanului dar, odată întors în principat, află că principele s-a răzgândit şi nu mai vrea pace; îl trimite pe acelaşi Martin, de data aceasta ca sol la împăratul german.

Iunie 4 Visconti către cardinalul Aldobrandini, din Alba Iulia „Soldaţii din Lipova bănuind pe căpitanul lor că ar trata predarea acelei fortăreţe în mâna turcilor care, după cum

se află prin spioni, se adunau în acest scop la Timişoara, l-au făcut prizonier, şi alteţa sa a poruncit să fie adus aici ca să facă cercetare, crezându-se că totul nu este decât o bănuială, deşi se aude că după arestarea acestuia, turcii aceia s-au reîntora la locurile lor fără a mai încerca ceva. Altminteri e linişte la hotare". (Călători străini, III, p. 390).

Iunie 6–15 Cronicarul Mustafa Selaniki, prin gura unui ciorbagiu de ieniceri ajuns la Istanbul, spune că „este adevărat că ghiaurii umili, venind cu nenorociţii cei afurisiţi, au asediat Pesta şi Timişoara. Găsiţi o cale şi luaţi măsuri, căci până când măria sa padişahul va sosi la Belgrad, duşmanii legii vor termina ce au de făcut". (Cronici turceşti, I, p. 385).

Iunie 16 Serdarul (comandantul N.N.) armatei otomane arată că beilerbeiii de Buda, Bosnia şi Timişoara au fost schimbaţi (Ibidem).

Iunie 26 La Praga se ştia despre o luptă la Lipova, soldată cu victoria creştină (Hurmuzaki E., III/2, p. 247).

Vara Hanul şi oastea tătară se află în preajma Timişoarei, ca sprijin împotriva transilvănenilor (Mihai Viteazu, V, 1988, p. 146).

August 18 Principele îi donează fidelului său Andrei Bârcianu, banul de Lugoj–Caransebeş, târgul Caraşova şi posesiunea Goruia, ocupate de turci şi reocupate acum de creştini (Tőrtènelmi Adattár, III, 1873, p. 305–308).

August 20 La Praga se ştie despre o încăierare dintre oştenii din banatul creştin şi trupe otomane din Timişoara, soldată cu 40 de prizonieri la creştini (Hurmuzaki E., III/2, p. 256).

Septembrie 9 Din Lipova Gheorghe Borbely îi scrie principelui despre plecarea tătarilor spre hotarele Moldovei, ştiri aflate de la nişte turci din Timişoara (Idem, XII, p. 314).

Septembrie 11 Principele îi reaminteşte banului Bârcianu despre vechile privilegii ale târgului Caran (Caransebeş, N.N.) şi-i cere să ţină seama de ele (Feneşan Costin, 1977, p. 311).

Septembrie Oşti transilvane, conduse de cancelarul Ştefan Iosica, vin în Banat.

Octombrie 17–noiembrie 27 Transilvănenii asediază cetatea Timişoara, dar se retrag fără să o cucerească (Borovszky S., Temesvár, p. 52 – 53,Trâpcea N. Theodor, 1986, p. 277–278).

Octombrie 20 Din tabăra de la Timişoara cancelarul Ştefan Iosica scrie că „Numitul cancelar a fost trimis la Becicherec cu 2.000 călăreți şi toți atâția pedestraşi şi cu două tunuri mari, pentru a cuceri cetatea. De asemenea au fost trimişi peste Tisa şi 400 de haiduci, s-au aşezat mai jos de Cenad şi au năvălit asupra castelului Martona, unde au găsit doi bei, pe care i-au luat, pe unul din ei i-au ucis, pe celălalt l-au interogat: şi întrucât castelul sus amintit era, cum am mai spus, dincolo de Tisa, s-au întors în tabără cu celălalt bei şi cu o pradă bogată…” (Mihai Viteazu, IV, 1986, p. 79).

Octombrie „S-a scris că, dinspre Timişoara, un voievod, cu 35.000 turci, împreună cu un nou ceauş, au năvălit cu forța asupra principelui… (Radu Mihnea) (Idem, p. 103).

Octombrie 25 Cancelarul Ştefan Iosica scrie din tabăra de la Timişoara despre avansarea lucrărilor de asediu, despre faptul că au doborât deja trei întărituri „Acum ai noştri au construit trei şanțuri din care să se poată trage bine asupra oraşului şi castelului şi să se producă pagube. Turcii au năvălit odată asupra şanțurilor noastre, dar au fost respinşi de ai noştri cu pierderi, căci au fost prinşi vii zece şi mai mulți turci, după cum au fost aduse şi multe pagube. Aşa cum relatează turcii prinşi, prin tragerea asupra cetății, poporului din cetate li se pricinuiesc mari pierderi, astfel încât este dezbinat din cază că unii vor să predea cetatea, alții nu…” (Idem, p. 104–105).

Noiembrie 14 şi 19 Două scrisori scrise din tabăra transilvană de sub Timişoara, ajunse la Praga pe 13 decembrie, arată că cetatea era încă supusă asediului; oameni de încredere

din tabără spun că lucrurile nu merg cum trebuie şi asediatorii nu mai au aproape deloc provizii iar o parte din trupe sunt necorespunzătoare.Cum duşmanii atacă aproape continuu este de aşteptat de pe o zi pe alta retragerea creştinilor de acolo (Idem, p. 107).

Noiembrie 18 S-a desfăşurat un nou asalt creştin asupra fortificaţiilor Timişoarei, fără succes (Idem, p. 106).

Toamna–iarna „Discurs" (Scurte ştiri şi povestiri espre ce s-a petrecut din toamna trecută până în timpul nostru de 4 luni… Tipărit la Nürnberg cu aprobare, 1598". Acest avisso, descrie faptele acestor luni, folosind diverse scrisori ajunse la Nürnberg din Transilvania. Din cele 36 de pagini ale tipăriturii, 11 se ocupă exclusiv cu luptele din Banat şi Timişoara; redăm aici evenimentele: „Atunci când principele transilvan a ajuns cu trupele în faţa Lipovei au cucerit cetatea Nădlac din apropiere şi au murit mulţi turci care erau în cetatea respectivă şi care se apăraseră. După aceea s-au ocupat de Cenad, care cu ani în urmă a fost un minunat centru episcopal; principele a ocupat-o şi a lăsat aici provizii şi muniţii. După cucerirea cetăţii amintite, au pornit în faţa Timişoarei. Au tras şi au asediat-o. Domnul cancelar şi Gaspar Kornis — cu câteva zile înainte de sosirea lui Albert Király de la Oradea — au asediat cu trupele lor cetatea Timişoara; despre faptul că mai mulţi bărbaţi şi femei nobile din Timişoara s-au dus în tabăra creştină şi i-au rugat să cucerească cât mai repede cetatea… În timp ce Timişoara a fost asediată şi se trăgea cu tunurile, Armat (Ahmat sau Ahmed) paşa (beilerbei de Timişoara N.N.) l-a chemat pe fiul surorii hanului tătăresc despre care s-a mai povestit iar serdarul Ungariei i-a cerut. Drept care cere ajutor căci fără ajutorul lui îi era imposibil să ţină cetatea. Serdarul a ordonat paşei din Anatolia să trimită ajutoare. El însă nu putea să îndrăznească să-l atace pe principele transilvan şi nici nu a vrut, dar după ce acesta a cucerit cele două mari castele din Joskerek (Becicherecu

Mare, N.N.) şi Martona susnumitul cancelar cu două mii de pedeştri şi două mii de călăreți a pornit spre Joskerek, l-a cucerit, a omorât tot ceea ce i s-a opus — aşa cum îi scrie cancelarul domnului Bochkay. Mai departe el a amintit faptul că la Timişoara s-au pus în poziție trei tunuri mari şi că cel de-al patrulea bastion este încercuit şi turcii au încercat o ieşire puternică prin spatele transilvănenilor dar aproape toți au fost măcelăriți. Deasemenea sunt neînțelegeri în cetate: unii sunt pentru predare alții nu. O serie de tătari au sosit dar au fost respinşi iar pe 25 octombrie 400 de haiduci au trecut Tisa dincolo de Cenad şi au atacat castelul Martona, i-au ucis pe toți cei din interior, au prins doi begi, pe unul l-au decapitat şi au luat tot din castel, aflând acolo lucruri minunate, apoi i-au dat foc. Au adus un beg, oştean cu experiență, în fața taberei din Timişoara. Pe 29 octombrie principele transilvan l-a trimis pe domnul Pancrațiu Segnyei la secui la Braşov, apoi la Mihai, voievodul Valachiei, ca să vină cu 15.000 oameni — pedestraşi şi călăreți iar pe cei 3.000 trabanți să-i trimită la Dunăre, iar cu cei 6.000 secui să cucerească cât mai repede Timişoara… Intre timp această cetate a fost asediată tot mai mult de principe şi nu le-a venit nici un ajutor (otomanilor, N.N.). Câțiva turci — vre-o cinci mii de grăniceri — au vrut să-i sperie în 4 noiembrie, dar principele i-a aşteptat la râul peste care trebuiau să treacă cu 10.000 oameni. Conducătorul turcilor, Harman paşa, era experimentat, iar când turcii au vrut să treacă transilvănenii i-au atacat atât de serios, încât cea mai mare parte a lor a rămas în apă şi nemai ajungând în fața Timişoarei, iar restul au fugit la fel şi Harman paşa care a fugit în munți şi a fost urmărit câteva mile spre a fi prins. Fiindcă acum le revenise totul, transilvănenii au început cu mare atenție şi sârguință să asedieze mai serios cetatea, să o încercuiască mai strâns; s-au adus 10 sau 12 tunuri mari din Alba Iulia, după care cancelarul a dat ordin ca pe 12

noiembrie să se atace şi au atacat patru ore fără pagube pentru ei. De această dată turcii au făcut o ieşire puternică, de care principele aflase deja, drept care ei au fost întâmpinați cu o ploaie de foc, fiind nevoiți să se retragă cu mari pierderi. La acestă ieşire au fost prinşi 5 turci nobili care au spus că nu mai este posibilă să fie ținută Timişoara dacă nu îi vine ajutor şi au mai spus de asemenea că sunt mari neînțelegeri între locuitorii Timişoarei, mulți vrând să predea cetatea iar alții nu sunt de acord. De aceea transilvănenii au sperat să cucerească cât mai repede cetatea. În 14 noiembrie principele a ordonat să vină mai multe tunuri din Alba Iulia şi să se facă totul şi să atace cetatea şi cu mai mult entuziasm. Turcii retraşi de la Vac, în jur de 6.000, s-au adunat între Hatvan şi Szolnok, pentru a despresura Timişoara, lucru aflat de ai noştri şi drept urmare cancelarul a trimis în întâmpinarea lor, din tabăra de la Timişoara, două mii de călăreți şi două mii de pedestraşi, fără cei patru mii de trabanți, cu ordinul să-i macine; Timişoara rămânea în continuare asediată. (Turcii atacă spre Oradea şi Albert Kiralyi, aflat la Timişoara, se întoarce acolo, N.N.)… dar înainte, fiindcă nu le plăcea să plece din fața Timişoarei, au mai atacat-o o dată serios pe 25 noiembrie de dimineața până seara iar cetatea a fost atât de distrusă de trageri încât cel ce ar fi văzut-o altădată nu ar mai fi recunoscut-o. Dar turcii, cu ajutorului lemnului şi a pământului, au opus o dârză rezistență iar ai noştri — şi datorită timpului nefavorabil — s-au hotărât să renunțe şi să alerge în ajutorul Orăzii”. (Traducerea acestui text a fost făcută de regretatul coleg Horst Helfrich, în castelul Huniazilor din Timişoara, acum mai bine de două decenii).

Anul 1598

Ianuarie La retragerea de la Timişoara transilvănenii au fortificat un castel şi au pus acolo un corp de cavalerie care putea ataca vilayetul timişorean în oricare direcţie în care era nevoie (Hurmuzaki E., III/2, p. 271).

Ianuarie 18 Diploma de înobilare a lui Petru Băila din Baia de Criş pentru meritele sale militare dovedite în toamna trecută la asediul Timişoarei (Veress E., 1914, p. 142).

F. D. Corpul de oaste munteană, venit în ajutorul principelui transilvan, a fost cantonat la Lugoj.

Aprilie Muteferica Mahmud Efendi este defterdar de Timişoara (Cronici turceşti, I, p. 386).

Aprilie 11 Laurenţiu Bogar şi Ioan Szepsy din Lugoj îi pun în posesia domeniului Ictar pe membrii familiei Bethlen. La acest eveniment sunt prezenţi toţi vecinii şi megieşii, mai întâi nobilii: diacul Martin Ilosvay, Petru Sebesy şi Martin Luca din Lugoj, chibzuiţii Francisc Stoica şi Petru Cernea din Chevereşu Mare, judele Roman Giurca şi Grigore Vlah din Silagiu, Daniel Zalasdi, judele Ioan Giruca, Ioan Costicean şi Peia Giuchici din Buziaş, Gheorghe Budai, judele Roman Baia şi Serb Păla din Ficătari, Matia Maghiar, judele Petru Terla şi Roman Stepan din Belinţ, diacul Matia Stănişa, Martin Sion jude şi Curta Racul din Jabăr, dar şi iobagii acestoea din satele vecine (Feneşan Costin 1981, p. 105–106).

Mai O solie transilvană ajunge la hanul tătar, căruia îi cere să intervină la sultan pentru ca vilayetul Timişoarei să fie dat integral Transilvaniei (Hurmuzaki E., XII, p. 352).

Mai–iunie Inainte de 10 iunie Gheorghe Borbely este confirmat de principe drept comandant al cetăţii Lipova (Călători străini, IV, p. 94).

Iunie 11 Comisarii imperiali ajunşi la Târgovişte, raportează despre intenţia otomanilor de a ataca Cenadul, Lipova, Lugojul şi Caransebeşul (Hurmuzaki, E., XII, p. 361).

Vara Beiul Suleiman din Timişoara asediază Cenadul, dar este silit să se retragă la intervenţia trupelor transilvane (Popovici Gh., 1906, p. 243).

Iunie 13 De la Lugoj Andrei Bârcianu (Barchay) raportează despre mişcările otomanilor din Banat şi despre: „cetatea făcută de turci la gura râului Caraş unde în vechime se afla o cetate de clopot, într-un loc mlăştinos de care ne se putea apropia decât pe apă (Palanca Nouă N.N.)". (Veress E., 1914, p. 168).

Iunie 27 Otomanii atacă Lugojul dar sunt respinşi de apărători, care fac multe capturi (Barovius, 1866, p. 326–328).

Iulie 4 Se desfăşoară o altă luptă la Lugoj, despre care banul Andrei Bârcianu spune textual: „Azi în zori de zi ne-am luptat, până la ceasurile unsprezece am adus 25 de capete, o sută vii; dar jumătate din ostaşi sunt încă în urmărire. împreună cu mulţi ţărani…" (Veress E., 1929, V, p. 171).

Iulie 13 Serdarul otoman ordonă construirea unui pod peste Dunăre, mai jos de Belgrad, care este terminat cu mari eforturi în 18 zile şi are o lungiome de 1850 de zira (arşin = 0,711 m, N.N.) (Cronici turceşti, III, p. 23).

August 2–3 Trupele otomane comandate de serdar — marele vizir — trec Dunărea în Banat în şesul Panciovei, ajunge apoi la Becicherecu Mare unde rămân 45 de zile aşteptându-l pe hanul tătar (Bárányi A., 1845, p. 27–28).

August–septembrie Marele vizir şi trupele sale străbat vestul Banatului până la Cenad (2–5 septembrie). Un cronicar otoman — Solakzade Mehmed Hemdemi — descrie astfel momentul: „… duşmanii din sus numitul Cenad, când au văzut cât sunt de înconjuraţi de o astfel de oaste nenumărată, în noaptea aceea, ieşind din cetate, s-au grăbit să fugă şi împrăştiindu-se… au lăsat cetatea goală. Oastea islamică, în special cea tătărească, urmărindu-i şi

vânându-i… i-a făcut prizonieri. În ziua aceea au fost măcelăriți în fața cortului lui Satârgi pașa 150 de dușmani prinși. Sangeacbeilâcul de Cenad a fost acordat lui Sajșaki Ibrahim bei…”; trupele otomane cuceresc apoi Aradul, după care pleacă spre Oradea (Cronici turceştiu, II, p. 160–161).

Septembrie Yogun aga din Timişoara călăuzeşte armata otomană de la Becicherecu Mare la Cenad (Cronici turceşti, III, p. 24).

Octombrie 4 Dintr-o scrisoare către domnul Moldovei aflăm: „Cred că a aflat Măria Ta că vizirul cu hanul tătăresc au plecat de la Belgrad. Aşa că ai noştri au lăsat Cenadul pustiu, Aradul, Felnacul. În Cenad au intrat (turcii N.N.), pe celelalte le-a ars însuşi. Mulțmită lui Dumnezeu, până acum n-a jecmănit şi nici n-a ars. Dar unde e al impăratului turcesc, între Mureş şi Cirş, satele şi oraşele cuprinse, pe unde au trecut tătarii le-au ars pe toate; ceea ce este mai mare pagubă pentru ei decât pentru creştini”. (Veress A., 1929, V, p. 197–198).

F. D. Principele Sigismund Bathory îi răsplăteşte pe Mihail, Ioan, Nicolae şi George Vaida din Lugoj pentru serviciile militare cu posesiunile Kaperlo, Pogăneşti şi Făget.

F. D. Hadâm Hafiz Ahmed, paşa de Timişoara, este înfrânt în acest an de către Mihai Viteazu (Mihai Viteazu, 1980, I, p. 565).

Noiembrie Dev Suleiman, beilerbeiul de Timişoara, participă la asediul Orăzii, după care este numit beilerbei la Buda, iar în locul lui vine Ismail (Cronici turceşti, I, p. 392).

F. D. Un avvisso (Zeitung aus Siebenbürgen) din acest an povesteşte o luptă cu turcii: Cei din Lipova, ieşind din cetate, au avut o ciocnire destul de puternică cu paşa de Szekesfehervar, l-au înfrânt, i-au tăiat capul şi au făcut prizonier pe fiul acestuia împreună cu mulți turci de vază; au luat prinşi de asemenea un mare număr de oşteni precum şi două steaguri. După această ispravă, s-au strâns la un loc câteva paşale, în intenția de a răzbuna această

faptă şi au pornit o incursiune în Valahia… ţăranii valahi însă i-au învins…” (Mihai Viteazu, IV, doc. 103).

Anul 1599

Martie–aprilie Dieta principatului transilvan, desfăşurată la Mediaş, hotărăşte să treacă cetăţile Făget şi Margina sub jurisdicţia banului de Lugoj–Caransebeş deoarece acestea nu s-au achitat de o vreme de îndatoririle lor militare (Tomoni D., 2002, p. 135).

Mai 27 Din Cluj, Andrei Báthory îi scrie lui Ali paşa, beilerbei de Timişoara (Hurmuzaki E., XII, p. 445).

F. D. Trupe otomane şi tătare se adună în vestul Banatului la Becicherecu Mare (Mihai Viteazu, II, p. 225), apoi — pe 3 iunie — atacă şi pradă Lugojul şi Caransebeşul (Hurmuzaki E., XII, p. 434).

Vara Comandantul otoman se întoarce de la Buda la Timişoara, unde află că austriecii au contraatacat şi se întoarce (Cronici turceşti, I, p. 553).

Iulie 2 Din Praga se scrie că „s-au liniştit mişcările paşei din Timişoara, fiind incendiate şi părăsite acele pământuri până la graniţa sa…” (Mihai Viteazu, I, p. 238).

Septembrie 5 Aflat la Istanbul, solul principelui Báthory cere de la otomani cetatea Lipova, promiţând în schimb să-i ajute la cucerirea Orăzii (Hurmuzaki E., XII, p. 452).

Noiembrie Întors din campania din Ungaria, marele vizir Damad Ibrahim paşa ia o serie de măsuri pentru calmarea ţinuturilor otomane ce sunt devastate de haiduci. Astfel el organizează unităţi ale populaţiei (români, sârbi, maghiari, etc.) din aceste ţinuturi care luptă alături de trupe otomane pentru uciderea acetora cete de haiduci — tâlhari care pradă tot ce întâlnesc în cale. În acest fel marele vizir redă siguranţa internă a acestor zone (Decei A., 1978, p. 288).

Noiembrie Trupele Banatului de Lugoj–Caransebeş nu vor să ajungă la Şelimbăr în ajutorul lui Andrei Bathory, ce va fi înfrânt de Mihai Viteazu. Oştile de la Lipova, Ienopole şi Lugoj n-au sosit în ziua luptei în ajutorul cardinalului; dacă ar fi sosit altfel s-ar fi întâmplat lucrurile". (I. Crăciun, Cronicarul Szamőskőzy…,1938, p. 126 şi Hurmuzaki E., XII, p. 504).

Noiembrie 20 Beilebeiul de Timişoara îl felicită pe domnul muntean pentru cucerirea Transilvaniei. Cei doi soli sunt răsplătiţi pe loc cu 3.000 taleri (Mihai Viteazu, I, p. 289).

Noiembrie 29 Un trimis italian scrie că: „au venit câţiva oameni de-ai noştri din Lugoj şi Lipova care ne-au spus că Ibrahim paşa şi tătarii s-au dus spre casele lor" şi a rămas doar un paşă şi trei bei la Belgrad (Hurmuzaki E., XII, p. 521).

Decembrie 8 Mihai Viteazu are deja oamenii săi la Lipova, Ineu, Şiria, Lugoj şi Caransebeş (Idem, p. 536). Baba Novac cu 56.000 haiduci este în garnizoană la Lipova, spre a o apăra de otomani (Georgescu I., *Baba Novac*, p. 112).

Decembrie 24 Mihai Viteazu se pregăteşte să lupte împotriva otomanilor în Banat şi să cucerească, la anul, cetatea Timişoara (Idem, I, p. 331). Titlul său pentru Banat este „eiusdem Cis Transilvaniam partiumque eidem subiectivorum fines exercitus generalis Capitaneus" (căpitan general al armatelor din părţile transilvane de peste munţi). Andrei Bârcianu, banul de Lugoj–Caransebeş, este un sprijinitor activ al domnului muntean.

Anul 1600

Ianuarie 1 Mihai Viteazu îi donează credinciosului său George Borţun din Caransebeş satul Sărăzani ce ţine de cetatea Jdioara şi se află lângă satul Bujor (Tr. Vuia, N.N.) pentru meritele sale (Veress A., 1929, VI, p. 1–2). Borţun va fi

unul dintre locțiitorii domnului în Transilvania în momentul plecării acestuia spre Moldova. La întoarcere (11 august), Mihai îi donează o casă în Caransebeş.

Ianuarie 10 La Plsen se ştia despre steagul de domnie trimis de sultan lui Mihai Viteazu şi care-i va fi înmânat de către beilerbeiul de Timişoara (Hurmuzaki E., XII, p. 609).

Inauarie 14 Solii transilvani la Poarta Otomană scriu despre faptul că „turcii au lăsat Lipova şi Ineul pe vecie ardelenilor". (Idem, p. 615).

Ianuarie 15 Sultanul este înştiințat despre incursiunea lui Baba Novac şi a haiducilor săi din Lipova asupra vilayetului timişorean, arzând multe locuri (Georgescu I., *Baba Novac*, p. 112).

Iarna În proiectul tratatului cu împăratul, Mihai cere ca „…cetățile de pre margini ce se vor slobozi dăn mâna păgânilor spre Domnia Lui: Timişoara, Felnacul, Cenadul, Beşcherecul (Zrenjanin, N.N.), Panciova, Beriniul, cu toate ținuturile câte sunt pân la Dunăre, să fie moşie, fir pre fir, şi pre feate". (Hurmuzaki E., IV/1, p. 217).

Februarie 11 Trupele lui Baba Novac, vin de la Lipova atacă oraşul Timişoara şi mahalelele sale, arzând, prădând şi luând prizonieri. Îşi continuă campania ocupând 4 castele şi ajunge până la Panciova (Georgrescu I, *op. cit.,* p.112).

Februarie 18 Mihai Viteazu îi răsplăteşte pe George – castelan al cetății Jdioara — şi pe frații săi Ciocăneşti pentru meritele lor militare, ridicându-i la statutul de nobil şi descrie blazonul lor (Feneşan Costin, 1980, p. 115–117).

Februarie 22 O solie otomană, cu steagurile de domnie pentru Mihai, este la Timişoara şi se îndreaptă spre Alba Iulia (Mihai Viteazu, V, p. 268).

Aprilie Avvisso: „La Lipova şi în împrejurimle acesteia se află unul, numit Baba Novac, vestit căpitan de haiduci, care are cu el circa 4.000 haiduci şi mai poate aduna încă 4.000 în câteva zile. El ajunsese la neînțelegeri cu domnul voievod, având chiar o atitudine rebelă. Domnul voievod i-a trimis

multe vorbe bune şi i-a oferit bune condiţii, astfel că în cele din urmă s-au împăcat, el revenind la devotamentul şi ascultarea anterioară; voievodul i-a promis întreaga sa bunăvoinţă, favoruri şi bunuri. El urmează să vină acum (la Alba Iulia, N.N.) aici; un curier din Lipova a sosit astăzi aici cu această ştire (Mihai Viteazu, V, p. 265).

Aprilie Baba Novac asediază cetatea Jdioara, apărată de bănăţeanul Nicolae de Harmadia, unul dintre puţinii rămaşi credincioşi familiei Bathory, apoi pleacă cu domnul în Moldova (Georgescu I., *Baba Novac*, p. 115).

Aprilie 14 Mihai Viteazu îl aşteaptă pe Baba Novac ca să poată porni spre Moldova (Veress A., 1929, VI, p. 80–81).

Aprilie 16 Comisarii imperiali ce tratează la Alba Iulia cu Mihai Viteazu notează că „periculoasă este situaţia în garnizoanele Lipova, Ineu, Lugoj şi Caransebeş şi fortificaţiile din jur”. (Mihai Viteazu, I, p. 468).

Aprilie 24 Trupele lui Baba Novac au ajuns la Alba Iulia şi armata stă gata să pornească spre Moldova (Veress A., 1929, VI, p. 90–91).

Mai Beilerbeiul de Timişoara este însărcinat să poarte tratativele de pace cu domnul român (Mihai Viteazu, V, p. 268). Pe 2 iunie el este primit de domn la Iaşi. Imediat după întoarcere domnul vrea să pornească împotriva Timişoarei. Iată vorbele sale din 2 iunie „…dacă domnii mei nu ar fi zăbovit atât, cu ajutorul lui Dumnezeu, până acum aş fi ocupat şi cucerit, fără măcar o ghiulea de tun, Timişoara, Gyula şi Beşcherecul, căci aşa mi-a arătat mie cel de Sus” (Idem, p. 270).

Mai 11 Comisarii imperiali sunt speriaţi de tratativele secrete purtate de Mihai cu beilerbeiul de Timişoara (Hurmuzaki E., XII, p. 901).

Mai 25 Comisarii imperiali raportează despre pregătirile militare otomane, menţionând faptul că Ibrahim paşa a făcut o legătură între Belgrad şi Timişoara (Idem, p. 915).

Mai 27 La Alba Iulia ajunge ştirea despre deplasarea trupelor şi artileriei otomane de la Timişoara la Vărădia de Mureş (Mihai Viteazu, IV, p. 262).

Iunie 1–2 La Cluj se ştie că otomani şi aliații lor tătarii atacă Lipova (Hurmuzaki E., XII, p. 933).

Iunie 8 Comisarii imperiali scriu că „Trebuie — dacă nu e oprit în Moldova — ca Mihai să atace Timişoara", dar se mai întreabă de unde să-i dea bani (Idem, p. 938).

Iunie 12 O parte dintre cazacii domnului român merg spre Lipova şi Ineu (Idem, p. 941).

Iunie 19 Turcii sunt la Lipova şi Ineu şi vor să ajungă şi la Lugoj şi Caransebeş (Idem, p. 719).

Vara–toamna Mihai îl aşteaptă pe Basta ca să-şi împlinească planurile, dar situația se schimbă prin lupta de la Mirăslău. În Muntenia polonii îl pun guvernator pe bănățeanul Ladilau Becheş, pentru puțin timp însă.

Septembrie Un curier de-al lui Mihai Viteazu vine la Lugoj să ceară sprijin militar dar toți locuitorii se refugiaseră în pădure din cauza veştilor despre venirea turcilor (Mihai Viteazu, IV, p. 296).

Septembrie 7 Trupe credincioase domnului muntean asediază de 27 de zile cetatea Jdioara, apărată de Nicolae de Armadia, unul dintre puținii bănățeni rămaşi credincioşi familiei Báthory (Pesty Fr., 1884, IV, p. 240).

Septembrie 14 Gheorghe Palatici cere ca să fie unul dintre membrii soliei ardelene la Mihai Viteazu (Szadeczky L., 1883, p. 634).

Septembrie 14–21 Răspunsul împăratului la solia lui Mihai Vodă „Cât priveşte Timişoara, de care domnul voievod are mare nădejde s-a dobândească şi arată mult zel la aceasta, Sfânta Maiestate Imperială în schimb este gata să-şi arate printr-o asemenea strălucită pildă generozitatea, astfel încât dacă domnul voievod ar redobândi Timişoara, deşi aceasta ține de Ungaria, s-o poată avea ca feud şi s-o stăpânească, primind investitura de la Sfânta Maiestatea Sa

şi de la regii Ungariei, numai domnul voievod să apere şi să poată ocroti ținutul de atacurile duşmanilor, astfel să fie despăgubit cu alte bunuri care, după socoteala dreaptă, să fie asemenea Timişoarei”. („Lupta…”, 1981, p. 107).

Septembrie 27–30 La Sibiu se ştie despre intențiile otomanilor de a ataca Lipova şi Ineul (Szadeczky L., 1883, p. 636).

Octombrie 19 Andrei Bârcianu scrie din Lugoj despre mişcările otomane, despre venirea fiului lui Ibrahim paşa, la Timişoara (Hurmuzaki, E., IV/1, p. 175).

Octombrie 21 Armata lui Mihai, înfrântă pe 3 sept. la Mirăslău, fuge spre Caransebeş şi Craiova (Idem, p. 177).

Octombrie 31 Mihai Viteazu pleacă de la Curtea de Argeş cu 500 de oameni prin Lugoj spre Praga (Mihai Viteazu, V, p. 380).

Noiembrie 22 Nobilimea ardeleană recunoaşte meritele militare ale lui Andrei Bârcianu, banul Lugojului şi Caransebeşului, şi-l recomandă atenției imperiale (Hurmuzaki E., XII, p. 1090).

Octombrie–noiembrtie După ce Mihai Viteazu a fost înfrânt de poloni şi a plecat spre Praga, noul domn este bănățeanul Ladislau Becheş (Veress A., 1929, VI. p. 273).

Decembrie 17 Generalul Basta scrie că Baba Novac împreună cu 1.000 călăreți şi 600 pedestraşi merge spre Lipova (Hurmuzaki E., XII, p. 1114).

F. D. Scrisoarea unui necunoscut către Ştefan Vaida din Caransebeş: „Îți ofer servicile mele ca Domnului de încredere şi amicului meu. Doresc ca Domnul Dumnezeu să-ți dea tot norocul. Am aflat de la mai mulți oameni care au venit de acolo în mijlocul nostru despre D-voastră de câte bunătăți le-ați făcut parte sărmanei mele soții, copilului meu, pentru care lucru dacă Dumnezeu mă va trăi, îți voi mulțumi şi te voi răsplăti aşa ca şi D-ta să fii mulțumit, dacă Sf. Dumnezeu va da să mă duc acolo, lucru de care să nu te îndoieşti deloc, şi de aici înainte arată-le aceiaşi bunăvoință şi nu îi părăsi pe sărmanii de ei, ca bunăvoința adevărată a Domniei Tale să se arate prin fapte

bune; apoi să te gândeşti bine şi la starea în care te afli tu insuţi, ca să rămâi (?) eu nimic nu scriu; dar aveţi urechi şi le auziţi toate; eu îţi sunt tot amicul şi ruda bună din trecut. D-zeu să te ţie în bună sănătate. Am scris în tabăra de la Timişoara. Soţia unei slugi a D-tale e în robie la Becicherec. Viteazului domn Ştefan Vaida din Caransebeş să i se dea această scrisoare. (Hurmuzaki E., IV/1, p. 224).

Anul 1601

Ianuarie Cronicarul Szamőskőzy scrie acum că „Baba Novac era din satul Poreci, lângă Dunăre, aproape de Semendria. El şi preotul român Saski aveau de gând să dea Lugojul şi Caransebeşul pe mâna turcilor. Pe acest preot l-a trimis Baba Novac cu cărţi, dar a fost prins. Baba Novac a scris paşei din Timişoara: să vii când îţi scriu eu şi Lugojul va fi al vostru”. (I. Crăciun, Cronicarul…, p. 143–144). Acest tip de ştiri fac parte din cele ce urmăresc distrugerea susţinerii lui Mihai Viteazu. Pe 5 ianuarie Novac va fi ars pe rug la Cluj.

Februarie Din Kosice se scrie despre ajutorul cerut de Sigismund Báthory beilerbeiului de Timişoara, care îşi pregăteşte oşti („Lupta…”, 1981, p. 114–115).

Martie Se ştie că soţia şi fiul lui Mihai, împreună cu alte 5 persoane importante, fiind prizonierii lui Basta, vor fi trimişi la Timişoara (Mihai Viteazu, IV, p. 321).

Martie 18 Beilerbeiul de Timişoara vine la Gyula, dar este bătut de transilvănenii conduşi de către Gheorghe Borbely (Veress E., 1929, VI, p. 339).

Mai 9 Principele Sigismund Bathory îi donează lui Ioan Vlad din Lugoj satele Drinova şi Stoiceşti din Timiş (Idem, VI, p. 365).

Mai 23 Acelaşi principe îi donează lui Andrei Bârcianu, banul de Lugoj şi Caransebeş, oraşul şi castelul Lugoj şi satele Oloşag, Mikefalwa, Lugojel, Visag, Sacoşu Mare, Sinersig, Hodoş, Boldur, Sâlha, Biniş, Valea Lungă şi Serked, ce țin de castelul Lugoj (Feneşan Costin, 1981, p. 121–123).

Iunie Beilerbeiul de Timişoara îi cere lui Sigismund Báthory Lugojul, Lipova şi Ineul, în schimbul unui ajutor militar (Mihai Viteazu, IV, p. 334).

Iunie 11 Împăcat cu Basta, Mihai Viteazu se întoarce în Transilvania, dar trimite oameni să discute problema ajutorului militar cu cei din Lipova, Gyula şi Lugoj (Veress A., 1929, VI, p. 361–362).

Vara Ştiri şi scrisori false despre presupuse tratative între Mihai Viteazu şi Ibrahim, beilerbeiul de Timişoara (Mihai Viteazu, IV, p. 340–342). În septembrie atunci când beilerbeiul află de moartea domnului român, trimite 12.000 oameni la pradă în Ungaria (Idem, p. 373).

Martie 23 La introducerea în posesie a moşiilor primite anul trecut de Andrei Bârcianu se află ca martori vecinii nobili Paul Kereszteşi din Româneşti, Gheorghe Zolati din Coştei, lugojenii: Stefan Petru şi Balthasar Sebessi, Matia Maghiar, Toma Pişchi, Mladin Pizdrinesi, Nicolae de Bozvar, Ladislau Dogan din Dragomireşti, Ioan Gala, Martin Bența şi Vlasiu Căliman din Armadia etc.

Anul 1602

Februarie, început La Lipova, Gheorghe Borbely primeşte ştirea despre luptele din Țara Românească („Lupta…”, 1981, p. 235).

Iarna–primăvara Basta introduce o administrație dură, iar opoziția transilvană se coagulează în jurul lui Moise

Secuiul, care cere ajutor otoman oferind Lipova şi Ineul (Decei A., 1978, p. 292).

Mai 24 Donaţie a principelui către George Borţun (Pitar) din Caransebeş pentru posesiunea Silagiu din Timiş (Veress A., 1929, VIII, p. 32–33).

Iunie 7 Sigismund Bathory îl înobilează fără blazon, pe Nicolae Iuga din Făget, vicecrainic şi familiar al lui Nicolae Vaida din Caransebeş. Din aceiaşi diplomă mai aflăm despre prima atestare a Făgetului ca târg, dar şi numele a doi vecini ai noului nobil, pe Opra Iuga şi Stefan Alman (Feneşan Costin, 1981, p. 17).

Vara Bektaş beilerbeiul de Timişoara, cu ajutorul oştirii anatoliene, porneşte pe Valea Mureşului împotriva lui Basta. Pe 7 august cucereşte cetatea Lugojului, apoi se îndreaptă spre Făget, combinând atacul cu tătarii care distrug semănăturile şi fortificaţiile din zonă.Trece apoi în Transilvania, dar este învins de Basta şi se reîntoarce la Timişoara. La Timişoara se afla şi Moise Secuiul, pe care beilerbeiul timişorean îl vrea domn în Ţara Românească (Tomoni D., 2002, p. 136).

August 6 Comandantul cetăţii Oradea scrie că „…paşa de Anatolia a trecut Dunărea la Panciova cu oştile şi unindu-şi forţele cu Bekteş paşa, care era deja cu oastea sa la Gyula, a făcut tabără la Timişoara şi vrea să jefuiască, să pustiască şi să treacă prin foc şi sabie tot acest ţinut, adică de la Oradea la Lugoj şi Caransebeş în jurul cetăţilor Ineu şi Lipova, iar dacă s-ar ivi prilejul să asedieze una din cetăţi, Ineu sau Lipova şi aceasta cu scopul de a ţine în loc pe domnul Gheorghe Basta, de a-l întârzia şi de a-l trage cu totul dinspre Ţara Românească, aşa ca aceasta să nu mai fie în puterea şi stăpânirea lui …" („Lupta…", 1981, p. 235).

August 7 Din Lugoj judele Petru Gőrőg îi scrie lui Basta despre concentrarea de oşti otomane la Timişoara (Veress E., Basta, II, p. 50).

Septembrie 9 La Graz se ştie despre circa 10.000 turci şi tătari concentraţi în august la Timişoara (Veress A., 1929, VII, p. 53).

Octombrie 23 Ştefan Becheş, castelan de Făget, îi scrie lui Gheorghe Borbely despre diverse jafuri întâmplate în zona Banatului creştin (Sziládi –Szilágyi, 1868, I, p. 41–42).

Decembrie Cetatea Şoimoş a fost cedată otomanilor de către Moise Secuiul; este asediată şi cucerită după patru zile de asediu de imperiali (Hurmuzaki E., VIII, p. 258).

Decembrie Bektaş beilerbeiul cu 500 pedestraşi şi 250 călăreţi, plus 20 tunuri, începe asediul Făgetului, apărat de castelanii Balas şi Cândea, dar şi de soţia lui Ştefan Becheş. Primii doi sunt ucişi, cetatea cade, iar viteaza femeie este luată prizonieră, însă reuşeste să scape.

F. D. Marele vizir Yemşci Hasan paşa îi scrie sultanului „…dacă ţara Transilvaniei va intra în mâna austriecilor, atunci să ne ferească Allah, nu ne vor mai rămâne nici Timişoara, nici Tara Românească şi nici Moldova" (Feneşan Cr., 1997, p. 406).

F. D. Sigismund Bathory învins, fuge prin Moldova şi Muntenia la Timişoara, apoi la Belgrad, unde se întâlneşte cu marele vizir (Hurmuzaki E., II, p. 387).

F. D. După dieta de la Cluj, Petru Husar este numit ban de Lugoj şi Caransebeş.

Anul 1603

Martie Hasan paşa de Timişoara, fratele lui Kara Yazâgi, este ucis iar funcţia de beilerbei este dată altcuiva (Cronici turceşti, II, p. 162).

Mai 28 Bektaş paşa, beilerbeiul de Timişoara, scrie despre situaţia din principat, despre prezenţa imperialilor în Transilvania (Szilády–Szilágyi, I, p. 42–43).

Aprilie–august Beilerbeiul de Timişoara, cu Moise Secuiul, trec prin Lipova, apoi prin Deva spre Alba Iulia dar sunt învinşi la Zărneşti pe 17 iulie, Moise este ucis iar beilerbeiul scapă la Timişoara doar cu 3 cai (Hurmuzaki E., VIII, p. 266–271 şi Veress A., 1929, VII, p. 156).

Iulie Cetatea Lugojului este cucerită prin trădare de către domnul muntean Radu Vodă, iar comandantul ei („Erősi Petru") este ucis (Veress A., 1929, VII, p.43).

Septembrie Gheorghe Borbely a adunat rămăşiţele armatei şi a ocupat Poarta de Fier a Transilvaniei, cu 5.000 oameni, asigurând astfel siguranţa principatului (Veress A., 1929, VIII, p. 166).

Septembrie Basta aşteaptă infanteria spre a merge la aasediul Timişoarei (Veress A., 1929, VII, p. 157).

Septembrie 27 Paşa de Timişoara se teme de asediul pregătit de Basta şi cere vizirului cinci mii de oşteni, muniţie şi alimente (Verss A., 1929, VII, p. 169).

Octombrie Basta şi armata imperială asediază Timişoara, cu ajutor muntean, dar fără succes (Decei A., 1978, p. 292). Iniţial trupele lui Basta au coborât pe Mureş până la Lipova. Cei 12.000 oşteni ajung apoi la Timişoara dar mişcările otomane spre principat determină retragerea (Veress A., 1929, VII, p. 177).

Noiembrie Basta îl numeşte pe Simion Lodi drept ban de Lugoj şi pe Paul Andrian, ban de Caransebeş.

Noiembrie–decembrie Turcii şi tătarii, circa 12.000, sunt la Timişoara, dar aici bântuie ciuma.

F. D. Istoria lui Deli (nebunul) Djelalî Hasan paşa de Timişoara este relatată de mai mulţi cronicari otomani; dintre ei relatarea interesantă o are Ibrahim Pecevi. Fost comandant de răsculaţi anatolieni (Djelali) Hasan este iertat şi primeşte vilayetul Bosniei. În 1603 el este mutat la Timişoara unde îşi atrage ura populaţiei şi armatei, prin purtările sale. Răscoala trupelor îl face să fugă la Belgrad unde este ucis. În timpul sale prezenţe bosniece Hasan a

trimis un om — cojocar din Timişoara — la papă şi în Spania care s-a întors cu scrisori dar s-a dus direct la sultan (Cronici turceşti, I, p. 511–512).

Anul 1604

Aprilie Beilerbeiul de Timişoara — Deli Hasan — îl ajută pe Ştefan Bocskay să ocupe tronul transilvan. Tot atunci este înlăturat de la vilayet şi ucis (Decei A., 1978, p. 295).

Mai 20 Din Cluj se relatează că „zilele acestea au fost prinşi doi trădători vestiți, care au fost aduşi aici şi cercetați strâns în taină, iar ce au mărturisit încă nu se ştie. De asemenea, aceştia nu departe de Caransebeş, cu ajutorul a vre-o sută de turci, au luat o cetate pustiită şi au vrut s-o dea turcilor. După aceea însă vre-o 300 de haiduci hotărâţi şi încercați, care erau în preajmă au luat-o, şi s-au aşezat la o trecătoare potrivită, aşteptând cu sârg pe zişii turci, Atunci când duşmanul cu Albert Nagy şi vre-o sută de ardeleni care se găseau cu ei s-au dus la zisa cetate, haiducii au căzut asupra lor pe neaşteptate, au bătut cea mai mare parte a ardelenilor, au tăiat cei 300 de turci şi au prins şi mulți dintre ei („Lupta…”, 1981, p. 237).

Mai Beilerbeiul din Timişoara vine la Lipova, o asediază, dar este silit să se retragă: „…calemgiul cel negru care a ajuns paşă la Timişoara s-a dus cu 2.000 oameni la Lipova unde au făcut gălăgie mare şi, fără a ține seama de numărul oamenilor, a dat atacul dar au fost izgoniți cu mare batjocură şi pierderea multor oameni de-ai lor, iar dintre ai noştri puțini au fost vătămați; după aceea haiducii le-au luat urma, iar paşa, vrând să li se împotrivească, a fost izgonit îndărăt. Pe lângă aceasta, zişii haiduci se țin bine de tot şi aduc zilnic câte 10–12 robi turci cu sine, iar turcii aduc mărturie că acel calemgiu cel negru cu paşa cel nou

vor să asedieze Lipova şi Ineul…” (Ibidem, doc. din 1 iunie, scris la Satu Mare, după informațiile primite de la Ineu).

Iunie 13 La Timişoara se află pretendentul la tronul muntean Ştefan, fiul lui Petru Cercel, care-i scrie lui Ioan Pribeg din Lugoj solicitându-i sprijin militar; sunt amintiți Luca Racz căpitan, Ilie aga, Ioan Pârcălab, demnitari lugojeni (Hurmuzaki E., IV/1, p. 374–375).

Iunie 30 Circa 300 cazaci vin din Muntenia spre Caransebeş unde se întâlnesc cu omul lui Gabriel Bethlen — Albert Nagy — şi doresc să lupte de partea lui Basta (Veress A., 1929, VII, 205–206).

Iunie–iulie Circa 100.000 tătari sunt ascunşi într-o pădure de lângă Timişoara (Idem, p. 203).

Septembrie Lupta de la Balinț dintre otomanii, aliați cu Ştefan Bocskay, Gabriel Bethlen şi imperiali, pierdută de primii; beilerbeiul scapă doar în cămaşă iar Bethlen, înotând în Timiş, îşi uită dolmanul în care erau scrisori în sprijinul lui Bocskay (Hurmuzaki E., VIII, p. 284 şi Dárány I., 1908, p. 128–129).

Septembrie 19 Bătălia de la Vărădia de Mureş (Marki, 1895, II, p. 43–44).

Anul 1605

F. D. Călătorul otoman Kyrimi Ibrahim, aflat prin vilayet, vorbeşte despre sangeacurile acestuia: Peciu Nou, Becicherecu Mare, Ciacova, Lipova, Panciova, Moldova, Cenad şi Timişoara (Szentkláray J., 1879, p. 11–12).

Februarie 18 Raport al comisarilor imperali pentru Basta despre garnizoana imperială de la Lipova care cere — prin comandantul ei Jacob de Seidlitz — provizii şi bani, considerate exagerate. Se mai vorbeşte despre Caransebeş,

Lugoj şi alte fortificatii intrate în mâna lui Bocskay şi despre marele pericol de a pierde întreaga zonă (Hurmuzaki E., IV/1, p. 410).

F. D. Hasan paşa de Timişoara îi mustră pe oştenii sârbi din Lipova care au atacat cetatea Lugojului, conturbând astfel linişteea ţinutului (Feneşan Cr., 1977, p. 233).

F. D. Inţelegerea dintre principele ales de otomani, Ştefan Bocskay, şi sultan pentru retrocedarea tuturor cetăţilor bănăţene cucerite de Bathory şi Basta (Pray, Epistolae, III, p. 280–281).

Iulie La început un corp de oaste otoman de 300 călăreţi, condus de Hilal Hasan, poartă o luptă în zonă, apoi Hasan paşa cu oastea sa atacă şi cuceresc Lipova pe 6 iulie — şi, prin predare, Siria (Marki S., 1895, II, p. 47).

August 1 La Istanbul se ştie deja că cetăţile Lipova şi Ineu au fost cucerite de otomani (Hurmuzaki E., IV/1, p. 285).

Septembrie 18 Paul Keresztesi, banul de Lugoj şi Caransebeş, scrie despre trimiterea nobilului Ladislau de Gârlişte în explorare la Timişoara, apoi spre Cenad (Szilády–Szilágyi, I, 1869, p. 57–58).

Noiembrie 11 Bektaş paşa este amintit ca beilerbei de Timişoara (Marki, 1895, II, p. 47).

Anul 1606

F. D. Noul beilebei timişorean este Djanpulad zade Ali paşa sau Memi paşa (Fenyvesi L., 1883, p. 264 şi Cronici turceşti, III, p. 42).

Martie Beilerbeiul de Timişoara trimite 6.000 oşteni la asediul cetăţii Oradea (Veress A., 1929, VII, p. 264).

Martie Cetatea Lipovei este predată de locuitori principelui Transilvaniei. Iată relatarea cronicarului Szamőskőzy despre modul în care s-a întâmplat: „Secretarul craiului

Bocskay îi propune lui Ştefan Petnehazy să ia prin viclenie cetatea Lipovei din mâinile sârbilor, care au predat-o turcilor. Totul se va întâmpla fără ştirea lui Bocskay, ca acesta să nu poată fi învinuit de turci, ci să se creadă că sârbii au înapoiat cetatea fără ştirea principelui… Locuia în acea vreme la Ienopole (Ineu, N.N.) un vlădică român cu numele Sava. Petnehazy îi descoperi acestuia planurile şi-l trimise la Lipova. Acesta a înduplecat pe capii sârbilor să înapoieze cetatea şi oraşul domnului nostru Bocskay, iar acesta să le ierte toate greşelile de până acum. Sârbii s-au învoit şi ei, căci doar dau oraşul pe mâna creştinilor. Conducătorii sârbilor erau atunci în Lipova aceştia: Radu Căpitanul, Petru Kalauz, Stefan Papi, Radan Starkovici, Sava Deli, Bosno Nedal, toți oameni de frunte….” (I. Crăciun, Cronicarul Szamoskőzy…, p. 195).

Martie Principele Bocskay îi va încredința lui Ioan Lugojanul (Lugassy) funcția de căpitan suprem al cetăți Lipova (Tomoni D., 2002, p. 126).

Octombrie Cetatea Făgetului este reparată de transilvăneni, care numesc aici un nou castelan, pe Martin Tőrők, care primeşte ca posesiuni satele Coştei(ul de Sus) şi Higyed, de lângă cetate (Idibem).

Octombrie 30 Revelatoare pentru raporturile militare dintre principat şi vilayet este scrisoarea lui Ioan Lugojanu trimisă beilerbeiului de Timişoara. Câteva pasaje lămuresc această situație: „Mi-au dat astăzi, luni, scrisoarea Măriei Tale, în care Măria Ta scii despre construirea Făgetului şi întrebi Măria Ta, din voința cui o facem şi care este cauza acesteia. La acestea pot scrie Măriei Tale, că nu este nici un alt motiv, decât numeroasele tâlhării care au pustiit toate părțile Ardealului, adică ținutul Iliei, ținutul Devei, ținutul Hunedoarei şi ținutul Băii de Criş şi cărora nu li s-a putut pune capăt până acum… A doua cauză este aceea care ne foloseşte nu numai nouă ci şi Măriilor Voastre, căci din acele castele pot intercepta drumurile numeroşilor

tâlhari vagabonzi, iar din acelea îmi dau ştire… şi astfel pot alunga după dorinţă pe tâlhari şi aşa toţi aceia, sărăcimea… nu are decât să rămână pe loc şi să supravegheze… A treia cauză este aceea că… puternicul împărat a făcut legământ.. că în starea în care a găsit ţările şi hotarele, în acelea să le menţină…" Cum beilerbeiul ameninţă ca va porni cu oaste împotriva principatului, căpitanul suprem al Lipovei scrie textual „… şi eu posed câteva mii de săbii… Şi desigur nici noi nu ne vom lăsa patria în mâinile Măriei Tale… Însă precum văd, Măria Ta ai şi început lucrul împotriva păcii, de pe când ai reţinut acolo pe solul Inălţimii Sale… pe Iacob Deak… De aceea atrag Măriei Tale prietenos atenţia, să laşi în pace astfel de acţiuni pripite, căci problema lui este un lucru aspru…" (Feneşan Cr., 1975, p. 186).

Anul 1607

F. D. Istoria lui Djanpulad Zade Ali paşa de Timişoara este sintetizată de cronicarul Naima: „ … după un an de şedere, datorită apucăturilor sale rele, a ieşit la iveală firea de scorpion care se ascundea în başbug, a încărcat multe zaherele unui număr oarecare de ostaşi din ogeacul ghedikli, spahii şi silahdari, precum şi ostaşilor tătari, cu ajutorul cărora s-a grăbit să transporte zahereaua la Timişoara… A stat un an la Timişoara… Ostaşii s-au răsculat, au venit să-l ucidă şi a fugit la la Kadiz Ali paşa care l-a închis la Belgrad, apoi l-a ucis (Cronici turceşti, III, p. 42).

Iarna La moartea principelui Ştefan Bocskay, Gheorghe Borbely vrea să devină principe (Veress A., 1929, VIII, p. 5). Până la urmă este ales Sigismund Rakoczy.

Ianuarie–februarie Noul principe îi scrie banului de Lugoj şi Caransebeş, Ştefan Vaida, despre situaţia politică şi militară a Banatului (Szilády–Szilágyi, 1867, I, p. 64).

Iarna Noul principe îi scrie beilerbeiului că îi va preda cetăţile bănăţene cucerite de antecesorii săi (Pray G., Epistolae, III, p. 292–293).

Iunie 28 Principele Sigismund Rakoczy donează unor oşteni sârbi din Lipova (Ioan de Panciova şi Papi) satele timişene Gelu, Vantelek şi Faluhely, pentru meritele lor militare. (Juhász K.,1935, p. 13).

Toamna–iarna Tătarii (circa 8.000) iernează în vilayet şi jefuiesc toate aşezările (Veress A., 1929, VIII, p. 36–37).

Noiembrie 30 Principele donează Vlădicii Sava din Lipova pentru meritele sale dovedite de atâtea ori în trecut, o moară pe Mureş la Radna (Idem, p. 35–36).

F. D. La Timişoara vine Ştefan, fiul lui Simion Movilă, respins din Moldova de vărul său Mihai, după sprijin pentru ocuparea tronului Moldovei (Idem, p. 47).

Anul 1608

F. D. Noul principe transilvan, Gabriel Bathory, recunoaşte importanţa strategică a cetăţii Făgetului, aducându-şi aici trupe proprii (Tomoni D., 2002, p. 37).

F. D. La Timişoara soseşte un nou pretendent muntean, Gavrilă fiul lui Mihnea.

F. D. Noul beilerbei este Mustafa paşa, nepotul lui Djanpulad paşa, care stă doar un an la Timişoara (Cronici turceşti III, p. 67).

Anul 1609

Aprilie 3 Principele Gabriel Báthory confirmă diploma regelui Ladislau V din anul 1457 dar şi diploma de nobilitate a nobililor români din oraşul Lugoj, primită în anul 1551 de la regina Isabella Zápolya (Veress A., 1929, VIII, p. 59–65).

Septembrie 15 Principele donează unor haiduci credincioşi satele Serked, Ferged, Zombor şi Tőmpős din zona mureşeană (Juhász K., 1935, p. 13).

Anul 1610

Decembrie 13 Fragment dintr-o scrisoare despre evenimentele în pregătire în Principat: „Principele a plecat din Bălgrad pe 6 decembrie. Merge în Sibiu, cheamă acolo pe toți domnii şi căpitanii generali şi va fi acolo până când vine Gheorghe Racz de la Radu Vodă cu cererea de a da şi de a primi norod spre ajutor, după confederație, iar dacă Radul dă îndărăt, îşi trimite toate oştile contra Munteniei şi o pustieşte, purtându-l şi răzbunarea din vară. Ion Lugassy a venit cu 10.000 de către Lipova, Lugoj, Caransebeş, şi dinspre Poarta de Fier". (Veress A., 1929, VIII, p.110–111).

Anul 1611

Ianuarie 7 Primele măsuri din „planul dacic" al principilor transilvani. Principele Gabriel Báthory, îl alungă pe Radu Şerban din Muntenia, unde se vrea el domn, şi îl numeşte

pe Ştefan Bogdan domn al Moldovei (Idem, VIII, p. 115–116); fapte pe care banul de Lugoj Caransebeş le face şi apoi, printr-o solie, le spune sultanului (Idem, p. 114–115).

Aprilie 28 Principele transilvan Gabriel Báthory conferă Lipovei importante privilegii. Sunt amintiţi cu acest prilej principalii notabili şi nobili ai Lipovei: primarul Andrei Leorinczy, Mihail Tőrők, Ioan Gazdagh, Luca Varga, George Magyar Makai, Luca Meszăros timişoreanul, Gaspar Halasz, Ioan Varga, George Goz, Blasiu Balassy, George Ban, Ladislau Varga, Nicolae Makai, George Sarkőzy, Toma Mihalffy, Gaspar Makai, Volfgang Nagy, Baltasar Nagy, Mihail Maroti, Ladislau Szarafoly (din Saravale N.N.) Blasius Nagy, Valentin Eőtvős Sebastian Szábo, Ioan Balica, Ioan Meszăros, Nicolae Otvős, Martin Hajas (Eisenkolb Aurel, 1899, p. 14–22).

Iunie 5 La Satu Mare se ştie că Radu Şerban i-a gonit pe oamenii lui Báthory din Muntenia; pe George Racz l-a decapitat, iar pe Ioan Lugassy l-a făcut prizonier (Veress A., 1929, VIII, p. 170).

Iulie Partida nobiliară potrivincă lui Gabriel Báthory îi solicită pe oştenii din Lipova, Ineu şi Arad ca forţă armată pentru îndepărtarea principelui (Idem, VIII, p. 191).

August 22 La curtea imperială din Praga se ştie despre învoiala principelui Báthory făcută cu otomanii pentru a se menţine în scaun: cedează patru cetăţi importante de pe Mureş şi Criş (Hurmuzaki E., VIII, p. 340).

August Bătut de Radu Şerban la Zărneşti, Báthory fuge la Lipova, unde aşteaptă ajutorul otoman (Veress A., 1929, VIII, p. 201).

F. D. Zulfikar este beilerbei de Timişoara.

Noiembrie Un raport veneţian din 26 arată că noul beilerbei timişorean este Sefer (Hurmuzaki E., IV/2, p. 329).

Anul 1612

Iunie Campanie otomană prin Banat (doar la Timişoara sunt şase mii de otomani) spre Transilvania unde este instalat Gabriel Bethlen (Veress A., 1929, VIII, p. 261).

Iunie 18 Din Lipova Gabriel Bethlen se adresează lui Ştefan Vaida, căpitan suprem al Lipovei, cerându-i să interzică oamenilor săi cucerirea satelor din vilayet, să-i lase în pace pe iobagii din satele din împrejurimi, dar să perceapă dijmele fără nici un fel de favoruri; să afle veşti despre vecini (otomani N.N.) şi să le trimită imediat principelui; alimentele adunate de la populaţie să fie conscrise pentru a putea fi înapoiate mai târziu; oricine ar ridica capul împotriva căpitanului suprem să fie prins şi pedepsit conform legii (Szilády–Szilágyi, I, 1868, p.107).

Vara Sefer, beilerbeiul timişorean, cu munteni şi tătari, intră în Moldova unde îl instalează domn pe Ştefan II Tomşa (Decei A., 1978, p. 369).

Octombrie 4 La Praga ajunge ştirea că cetăţile Ineu şi Lipova sunt pe cale de a fi cucerite de către otomani („Lupta…”, 1979, p. 155).

1612–1618 Misionarul iezuit Iacob Tugolino slujeşte la Timişoara, având credincioşi slavi şi maghiari (Juhász K., 1938, p. 316).

Noiembrie 8 Ştefan Somogy de Lugoj, locţiitorul banului de Lugoj–Caransebeş, ţine aici, împreună cu ceilalţi asesori, scaunul de judecată şi rezolvă mai multe pricini juridice ale locuitorilor (Feneşan Costin, 1981, p.135–141).

Decembrie 17 Planul financiar al vilayetului cuprinde 5.510 din impozitul muktataa iar restul bugetului provine din veniturile beilerbeiului şi din impozitele plătite de ortodocşi (Fodor Pál, 1996, p. 32).

F. D. Beilerbei de Timişoara este amintit Mehmed paşa (Fenyvesi L.,1995, p. 264).

Anul 1613

Februarie 20 Principele îi donează lui George Bosy din Lugoj trei sate în comitatul Hunedoara (Kun R., Oklevelèk, p. 85).

Februarie 22 Acum otomanii află că oştile principeul Báthory s-au retras din cetăţile Ineu şi Lipova, la auzul ştirii că sultanul a strâns oaste spre a le cuceri. Otomanii le-au ocupat imediat. (Cronici turceşti, III, p. 554–555).

Mai 14 Notarul jurat la Lugojului, Nicolae Ivul, transcrie judecata târgului Lugoj cu Ştefan Micşa de Caransebeş, pentru o datorie veche de 1.000 florini pe care târgul o plătise, dar care nu a fost dată de intermediar celui cuvenit (Feneşan Costin, 1981, p. 135–141).

August 21 Beilerbeiul de Timişoara şi pretendentul transilvan Gabriel Bethlen sunt în cetatea Timişoarei cu 10.000 oşteni şi vor să cucerească cetăţile vestice (Lipova, Arad, Ineu etc.). „Arădenii şi lipovenii şi-au trimis afară atât femeile cât şi copiii, au rămas numai ei în cetate… a sosit vestea că a sosit la paşa Skender alt vizir cu 40.000 turci…" (Veress A., 1929, VIII, p. 312–313).

August Cronicarul Ibrahim Pecevî scrie despre intrarea otomanilor în Transilvania prin Porţile de Fier ale Ardealului şi înscăunarea lui Gabriel Bethlen (Cronici turceşti, I, p. 518).

Octombrie 23 La lucrările dietei Bethlen este ales principe, apoi primeşte investitura şi din partea sultanului prin beilerbeiul de Timişoara, Iskender; se întâlneşte aici şi acum şi cu cei doi domni români (Radu Mihnea şi Ştefan II Tomşa) (Decei A., 1978, p. 370–371).

F. D. Raguzanii catolici din Timişoara cer sultanului permisiunea de a-şi ridica o biserică. Tot aici vin doi iezuiţi din Transilvania (Grigore Vasarhely şi Stefan Szini) care predică (Oltványi Pál, 1866, p. 133).

F. D. Vilayetul de Timişoara are 3.679 soldaţi, fiind al doilea ca mărime după cel din Buda (Agoston G., 1998, p. 362).

Anul 1614

Februarie 13 Mustafa paşa îi scrie din Timişoara lui Petru Bethlen, ban de Lugoj şi Caransebeş, despre mişcările de trupe otomane prin Banat care pot provoca pagube sărăcimii; în aceste cazuri banul să-l înştiinţeze ca să poată curma orice posibilă pagubă adusă locuitorilor (Feneşan Costin, 1979, p. 193–194).

Februarie 28 Principele îi cere banului de Lugoj–Caransebeş informaţii despre mişcările otomane (Feneşan Costin, 1976, p. 417).

Aprilie 14 La Cluj se ştie despre faptul că Lipova a fost cucerită de otomani prin trădarea a doi români: unul Sânpetru şi altul un preot; cei doi au fost prinşi iar primului i s-a tăiat capul, celălalt fiind ars de viu (Suciu-Constantinescu, I, p. 102–104).

Aprilie Spre sfârşitul lunii circa 60.000 otomani erau în zona Lipovei şi Ineului (Marki S., 1895, II, p. 59).

Mai–iulie Gabriel Bethlen cedează otomanilor cetăţile Lipova, Ineu, Arad, etc. (Idem, p. 63). Locuitorii acestora şi ai ţinuturilor învecinate se opun însă (Hatványi M., 1859, IV, p. 84–85).

Iunie 2 Principele îi cere fratelui său, Petru Bethlen, banul Lugojului şi Caransebeşului, să rezolve problema lui Ştefan Borsa şi să afle opiniile zonei asupra cedării cetăţilor mureşene (Feneşan Costin, 1976, p. 189).

Iulie 1 Prevederile tratatului dintre Poarta Otomană şi principele Gabriel Bethlen, cu privire la retrocedara ţinuturilor amintite „Satele şi oraşele de la serhaturile de la Solnoc, Gyula, Ineu Lipova şi Timişoara care, până la răscoala lui

Sigismund Báthory, dăduseră odată haraci şi dări…toate atârnă de partea aceasta şi de aceea să-şi dea dările lor potrivit obiceiului şi să nu se facă intervenţii şi să nu se pună piedici din partea Transilvaniei…" (Cronici turceşti, III, p. 46).

Iulie 5 Un magnat transilvan îi scrie lui Radu Vodă despre faptul că Ştefan Vaida, cel care ţinuse pe seama împăratului cetăţile Lipova şi Arad a fost înlăturat (Hurmuzaki E., IV/1, p. 557).

Iulie 6 Principele, către banul de Lugoj şi Caransebeş, cerându-i informaţii despre intenţiile beilerbeiului de Timişoara (Feneşan Costin, 1976, p. 180–181).

Septembrie 1 Locuitorii din Lipova şi Arad se împotrivesc cedării cetăţilor pe seama turcilor şi cer ajutor imperial.

Octombrie 13 Principele, către fratele său Petru Bethlen, cerând noi informaţii despre otomani (Feneşan Costin, 1976, p. 182).

F. D. Beilerbei de Timişoara este Sefer paşa (Fenyvesi L., 1995, p. 264).

Anul 1615

Ianuarie Beilerbeiul de Timişoara îi scrie principelui transilvan despre felul în care s-au întâmplat faptele la Lipova, dar şi despre schimbul lor repetat de solii (Sziládyi–Szilágyi, I, 1868, p. 126–128).

Ianuarie 28 Acelaşi schimb de scrisori între cei doi, cu lămuriri suplimentare asupra situaţiei de la Lipova (Idem, I, p. 128–130).

Ianuarie 28 Scrisoare a principelui către banul bănăţean cu dorinţa de a şti ce mişcări are de gând să facă beilerbeiul de Timişoara (Feneşan Costin, 1976, p.182).

Februarie 3 Ştire despre situaţia Lipovei „Mai pot scrie cu siguranţă Măriei Tale şi aceea că cea mai mare parte din tunurile vechi şi treascurile din Lipova au fost duse la Deva, care cetate o acoperă din cale afară de tare; iar Lipova şi Ineul e silit Bethlen a le preda sultanului oricând le va pofti, potrivit noului său act de credinţă ce i-a dat" (Veress A., 1929, IX, p. 42).

II.d Inflorirea vilayetului de Timişoara 1616–1686

Anul 1616

Martie 4 Mehmed paşa, beilerbeiul Timişoarei, îi scrie lui Petru Bethlen, banul Lugojului şi Caransebeşului spunând că cei vinovaţi din vilayet vor fi pedepsiţi pentru faptele lor, dar cere ca să nu mai gonească oile celor supuşi de pe pământurile creştine; mai cere banii pentru oile primite cadou de la principe şi pe care le-a trimis la Lugoj spre a fi vândute (Feneşan Costin, 1979, p. 194–196).

Aprilie Dieta principatului Transilvaniei decide ca cetăţile mureşene Lipova, Marginea, Făget, Mănăştur şi Sinteşti să fie predate otomanilor. Întrucât Paul Keresztesi, comandantul Lipovei nu vroia, a fost nevoie ca trupele princiare să ocupe Lipova şi apoi să o predea paşei de Timişoara (Tomoni D., 2002, p. 137).

Mai 5 Importante forţe otomane sunt la Timişoara şi Orşova şi vor să treacă prin Transilvania împotriva polonilor din Moldova (Veress A., 1929, IX, p. 82).

Mai 6 Reprezentanţii celor trei „naţiuni” transilvane îi scriu căpitanului suprem al Lipovei, Paul Keresztesi, cerându-i să nu înrăutăţască situaţia cu rezistenţa sa în faţa cedării Lipovei, acesta find preţul plătit pentru liniştea ţării (Szilády–Szilágyi, 1868, I, p. 144–145).

Mai 6 Ordin princiar pentru căpitanul suprem al Lipovei ca să strămute pe locuitori la Lugoj şi Ilia, asigurându-le cele necesare existenţei (Idem, p. 145).

Mai 24 Principele Gabriel Bethlen scrie despre metodele de adunare a armatei, despre modul de răsplată a nobililor şi haiducilor ce vin la oaste, dar şi despre mişcările otomane de pe Dunăre şi din vilayet (Idem, p. 146–147).

Mai 26 Un citat semnificativ pentru starea principatului este cuprins într-o scrisoare din Satu Mare „Iară pe voievodul Ardealului l-a lăsat la Bălgrad, nu are nici oaste, comitatele sunt foarte indispuse şi se strâng cu greu în jurul lui. Aşa înţeleg că s-ar sili să pedepsească cu plăcere pe locuitorii din Lipova că nu s-au supus voinţei sale. Dar e sigur că până acum nu se află încă acolo nici oaste turcească, nici tătară (Veress A., 1929, IX, p. 90–91).

Iunie 10 Aflat, în fruntea trupelor sale, la asediul Lipovei, principele Gabriel Bethlen îi scrie solului său la paşa de Buda, despre problemele curente, politice şi militare (Szilády–Szilágyi, 1868, I, p. 148–164).

Iunie 14 Cetăţile mureşene sunt oficial cedate otomanilor (Marki S., 1895, II/2, p. 66).

Iulie 19 Mehmed beilerbeiul se întoarce de la Lipova la Timişoara şi-i scrie banului bănăţean despre succesele de acolo (Szilády–Szilágyi, 1868, I, p. 167).

August 6 Mehmed beilerbei de Timişoara îi scrie lui Ştefan Bethlen despre situaţia militară şi politică din vilayetul său şi din jur (Miko Imre, Erdelyi…, p. 331– 333).

August 31 Papa Paul al V-lea aminteşte despre catolicii timişoreni şi situaţia lor (Farago J., 1925, p. 56).

Anul 1618

Primăvara Misionarul Cassius îl află la Timişoara pe iezuitul Iacob Tugolino care ridică o capelă catolică, după ce ragusanii de aici obţin aprobarea Porţii Otomane (Juhasz K., 1938, p. 316).

Iunie 29 Episcopul ortodox Iosif din Mehadia scrie ca să fie primit fastuos de popor la sosirea sa la Caransebeş (Cotoşman Gh., 1956, p. 107).

Iulie 20 Episcopul ortodox Iosif îşi mută oficial reşedinţa episcopală la Caransebeş (Ibidem).

Vara Se produc inundaţii în urma ploilor torenţiale, în toate Ţările Române (Armbruster A., *Daco-romanica Saxonica,* p. 384).

Anul 1619

Februarie Principele Gabriel Bethlen îi scrie beilerbeiului de Timişoara cerând încetarea hărţuielilor de la hotarul Crişurilor (Szalaky F., 1985, p. 366).

Noiembrie 11 Mehmed paşa, beilerbeiul Timişoarei, îi scrie principelui transilvan despre problemele bilaterale (Miko Imre, *Erdelyi*, p. 334).

F. D. Principele transilvan Gabriel Bethlen intră în război împotriva împăratului german; la campanii participă şi trupe din banatul de Lugoj–Caransebeş.

F. D. Călătorul otoman Ali Aini află în vilayet şase sangeacuri (Timişoara, Lipova, Cenad, Gyula, Moldova, Ineu).

Anul 1620

Ianuarie 4 Beilerbeiul îi scrie lui Paul Nagy, banul Lugojului şi Caransebeşului despre mişcări de trupe în zona Orăzii (Idem, p. 335).

Ianuarie 5 Ibrahim, noul beilerbei timişorean, îi scrie principelui despre pretenţiile nobililor transilvani ca ţăranii supuşi ai

vilayetului să le plătească şi lor dările (Szilády–Szilágyi, 1868, p. 367).

Ianuarie 5 Acelaşi beilerbei îi scrie şi lui Ştefan Bethlen, guvernatorul principatului despre jafurile pe care transilvănenii le fac asupra posesiunilor alaibeiului şi sangeacbeiului de Lipova, asupra unor posesiuni ale sangeacbeiului de Gyula dar şi asupra zonei Beiuşului care plăteşte dările către împărat (Miko I., *Erdèlyi*…, p. 336–337).

F. D. Ibrahim beilerbei către banul creştin de Lugoj şi Caransebeş despre mişcări de trupe creştine înspre Oradea dar şi despre prezenţa unor contingente creştine la Lugoj, fapt care îl îngrijorează şi cere explicaţii (Idem, p. 337–338).

F. D. Principele transilvan cucereşte — în august — Viena. Paşa de Timişoara este gata oricând să-i dea ajutor în luptele împotriva habsburgilor, dar principele nu-l vrea (Călători străini, IV, p. 484–485).

F. D. În vilayetul Timişoarei există un corp de armată de 3.679 soldaţi (Hegyi K., 1995, p. 56).

Decembrie 30 Ibrahim beilerbeiul către banul creştin despre jafurile făcute de trupele cantonate la Lugoj (Idem, p. 340–341).

Anul 1621

F. D. Otomanii, aliaţi cu trupe transilvane, atacă şi devastează Croaţia, ajungând până în faţa Vienei (Cronici turceşti, III, p. 519).

Octombrie 1 Scrisoare a lui Iusuf paşa către guvernatorul principatului, Ştefan Bethlen, despre jafuri în teritoriul otoman şi despre ducerea în principat a peste o mie de case de iobagi (Miko I., *Erdèlyi*…, p. 347).

Octombrie 1 Diacul Ibrahim aga scrie şi el aceluiaşi demnitar despre probleme similare, săvârşite la hotarele dintre ei (Idem, p. 348).

Octombrie 16 Iusuf, beilerbeiul timişorean, îi scrie aceluiaşi demnitar transilvan, acuzând acum jafuri în zona Ineului, a văii Mureşului şi chiar spre Timişoara, săvârşite de creştini (Idem, p. 348–349).

Octombrie 28 Un corp de oaste tătară traversează principatul, îndreptându-se spre Lipova şi Banat (Hurmuzki E., IX/1, p. 919–920).

Anul 1622

F.D. Cunoscutul cronicar otoman de mai târziu, Ibrahim Pecevi, este funcționar la defterdariatul din Timişoara, fapt care-i permite să introducă în cronica sa multe informații despre vilayetul de Timişoara (Cronici turceşti III, p. 525).

Mai Halil paşa este numit beilerbei de Timişoara, cu rangul de vizir (Ibidem).

Octombrie La sfârşitul lunii este numit beilerbei Derviş aga, comandant de răscoale în Anatolia; iată un text otoman semnificativ pentru acesta: „Deli Derviş din Istanbul a fost numit beilerbei de Buda, dar înainte de a ajunge aici a fost mutat la Timişoara. Dervişul cel rău, născut nebun, departe de a-şi câştiga faimă la Timişoara, căzând de pe cal, a încălecat iute ca zefirul dimineții pe ocul morții…" (Idem, p. 556–557).

Anul 1623

F.D. Odată cu moartea lui Derviş Dada se schimbă şi beilerbeiul, dar numele acestuia nu apare în izvoare şi nici în cronici.

Anul 1624

O imagine deosebit de interesantă asupra demnitarilor civili şi religioşi, a garnizoanei otomane din Timişoara acestui an, este oferită de către documentul „Veniturile funcţionarilor şi ale oştenilor cetăţii Timişoara din vilaietul Timişoara în anul 1034" (pe primele 160 zile ale anului, începând cu 13 octombrie)

A. PERSONALUL RELIGIOS

I. Personalul primei geamii

1. ABDELBAKI khalfa prim imam şi reis serif khan are zilnic 20 akçe = 7200 a., din care se scad 135 a. drept impozit, rămân 7065 S-au plătit deja 2000 din veniturile Ciacovei, 1000 din veniturile oraşului şi 140 din visterie.
2. ALI khalfa kiatib şi al doilea imam are venit zilnic de 45 a., total 7.200. Impozitul este de 135, rămân 7.065 a., plătite din veniturile Ciacovei 2.000 a., din veniturile oraşului 500 a. şi de la visterie 4565 a.
3. ALI khalfa muezin ,devrkhan şi temmdsid khan şi ihlazkhan are 34 a., total 5.440 a, din care impozit 102

a, rest 5334 a. S-au plătit din veniturile oraşului 6oo a,din visterie 4734 a.

4. SABAN Khalfa muezin şi devrkhan are 14 a., total 2.240 a. Impozitul este de 42 a, rest 2.198 a, plătite din visterie.
5. BEKR khalfa muezin şi devrkhan are 12 a, total 1.920 a, din care 36 a. impozit, rămân 16oo, plătite din visterie.
6. ALI kajim are 10 a./zi, total 1.600, din care impozitul este de 30, rămân 1.570, plătite din visterie.
7. SABAN ciakir are 4 a./zi + 640 a., din care 12 a. impozit, rest 628 a.
8. ALI devrkhan are 3 a./zi, total 480, impozit 15, rest 465 a.
9. T. SALIH kajim are 10 a./zi, total 16oo a., Impozit 3o a, rest 1570 a. plătite din visterie.
10. ALI siradji are 10 a., total 1.600, impozit 3o , rest 1570 a.
11. MOHAMED siradji: la fel ca precedentul.
12. MOHAMED khlalfa vaiz şi ihlaz serif khan, are 31 a./zi + 4980 a., din care 93 a .impozit, rest 4867 a.
13. JUSUF khalfa imam şi imamul *mecetului paşei Tevdsid* are 12 a./zi, .total 1920 a., impozit 36 a., rest 1884 a., din care plătite de la oraş 300 a., din veniturile oraşului 1000 a. şi din visterie 464 a. şi rămân de plată 120 a.

Total 13 persoane, cu salariul zilnic de 215 akçe.

II. Salariile personalului geamiei interioare, a hasului

1. MUSTAFA khalfa imam are 15 a./zi, total 2.4oo a., impozit 45 a., rest 2.355 a., plătite de la oraş.
2. ABDELBAKI khalfa kiatib şi mahfil are 35 a./zi, total 5600 a., impozit 105 a., rest 54995 a. plătite din visterie.

3. ALI khalfa devrkhan şi muezin are zilnic 13 a., total 2080 a., impozit 39 a ., rest 2.041 a., plătite din visterie.
4. HASAN khalfa muezin şi devrkhan are pe zi 10 a., total 1600 a., impozit 30 a., rest 1.570 a.
5. MUSTAFA khalfa muezin şi deverkhan are 11 a. pe zi, total 1.760 a., fără impozit 1.727 a., plătite 1462 din veniturile oraşului şi 265 din visterie.
6. ISMAIL kajim are 13 a. pe zi, total 2.080 a., impozit 39, rest 2041 din care s-a scăzut suma de 390 akçe, impozitul pe berat (18), rămân 1651a.
7. HASAN khalfa reis serif khan are 6 a. pe zi, total 960 a., după scăderea impozitului rămân 942 a.
8. HASAN khalfa muezin şi devrkhan, are 10 a. pe zi, scăzând 30 a. impozit, rămân 1.570 a.
9. ALI khalfa mecteb are 12 a. pe zi = 1920 a. minus 36 a. impozit, rămân 1884 a.
10. MOHAMED khalfa mecteb are 8 a. pe zi = 1290 a., 24 a. impozit, rest 1.256 a. S-a plătit suma din veniturile oraşului 1.176 a. şi din visterie 80 a.
11. ZULKFIKAR khalfa engam khan are 10 a. pe zi, total 1600, fără impozit 1570 a.
12. MUSTAFA khalfa reis serif khan are zilnic 12 a., total 1570 a.

Total 12 oameni cu solda zilnică 152 a.

III. Salariile personalului geamiei *cartierului orăşenesc Segesd*

1. HEIDER khalfa sermahfil are 25 a. pe zi = 4.000 a., 75 a. impozit, rest 3.925 a. plătite din veniturile Panciovei 5oo, a visteriei 425 a.
2. HASAN khalfa imam şi profesor la şcoală are zilnic 25 a. = 4.000, după impozit 3.925, din care sunt plătite din veniturile oraşului 1.200, a visteriei 1.725 a.

3. MUSTAFA khalfa muezin are 8 a./zi = 1.280 a., impozit 24 a., rest 1256 a.
4. HUSEIN khakfa reis serif khan are 8 a./zi, total 1.256 a.
5. HUSEIN khalfa muezin are 9 a. retribuție = 1.440, scăzând 27 impozit, rămân 1.413 a., plătite din veniturile oraşului 500, din visterie 913 a.
6. MUSTAFA khalfa al doilea imam are 14 a./zi = 2.400, fără 45 a. impozit rămân 1.355 a., plătite din veniturile oraşului 400 a., din veniturile oraşului GY…(lipsă în text), din visterie 1.635 a.
7. SABAN khalfa muezin şi devrkhan are 10 a./zi. total 1.660, din care rămân 1.570 a.
8. AHMED IBRAHIM siradji are 6 a. = 960, impozitul de 18 a., rămân 942 a.
9. JUSUF KHALFA kajim şi siradji are 11 a. = 1.760, impozitul este 33 a., rămân 1727 a.
10. AHMED IBRAHIM kajim are 6 a./zi = 960, impozitul 18 a, rămân 942 a.

Total 10 oameni cu salariul zilnic de 123 akçe.

IV. Personalul geamiei *cartierului Hizr-aga*

1. HASAN khalfa imam şi kiatib are zilnic 12 a., în total are 1920, se scad 36 a. impozitul şi rămân 1.884, plătite din visterie.
2. RIZVAN khalfa are 10 a./zi, total 1.570 a., plătite 400 din veniturile oraşului, veniturile Ciacovei 1.000 a, din visterie 170 a.
3. AHMED khalfa temdsid khan are 5 a./zi = 800, rămâne cu 785 a.
4. PERVIZ kajim are 6 a./zi = 960, rămâne cu 9.422, dintre care au fost plătite 500 din veniturile oraşului şi 442 din visterie.

5. MUSTAFA muezin şi salakhan are 13 a./zi = 2.080, rămâne cu 2.04l a.
6. MUSTAFA khalfa imam şi reis serif khan are 20 a./zi = 3200, rămâne cu 3140 a.
7. HUSEIN khalfa mecteb şi mukajim are 15 a. = 2.400, rămâne cu 2355 a.
8. ABDELBAKI mukajim are 12 a./zi = 1.920, impozitul 32 a, rămâne cu 2.355 a.
9. MOHAMED khalfa devrkhan şi…(lipsă text are 9 a. = 1.440, rămâne cu 1.412 a.
10. HASAN khalfa ihlaz serif khan şi siradji are 11 a. = 1.760, rămâne cu 1.727 a.
11. AHMED khalfa muezin are 12 a.= 1.920 a., impozitul este de 36 a., rămâne cu 1.884 a., plătite 800 din veniturile oraşului, 1.084 din visterie.

Total 11 oameni cu 124 a total pe zi.

V. Personalul mecetului din *cartierul Mahmud chehaia*

1. SALIH khalfa imam are 30 a./zi = 4.800, 90 a. impozit şi rămâne cu 4.710 a., dintre care au fost plătite 5oo din veniturile de la Mazakar(?), 3.000 din veniturile Ciacovei şi 1.010 din visterie.
2. MOHAMED khalfa muezim şi kajim are 15 a./zi = 2.400, rest 2.355 a,. plătite 2.205 din veniturile oraşului, 150 din visterie.
3. OSMAN mutekaid are 20 a. = 3.200, rest 3.160, dintre care oraşul a plătit 1000 a.
4. ISMAIL siradji are 5 a. = 500 a.
5. IBRAHIM khalfa engamkhan are 12 a./zi = 1.920, impozit 35 a., rest 1.884 a.
6. ISAC khalfa …(lipsă text) khan are 12 a. = 1.920, rest 1.884 a. de achitat din visterie.

Total 6 persoane cu salariul zilnic de 94 a.

B. FUNCȚIONARI

1. Mutecaizi, duagi, sagirti, mehteri etc.

- HUSEIN khalfa mucajim şi profesor la medresă are 19 a., total 3.040, rest de plată 2.983 a.
- ALI khalfa memcmteb,profesor şi cântăreț are 17 a./zi,total 2.720, rămân de plată 2669 a.
- MUJIEDIN khalfa medrese are zilnic 20 a. ,în total 3.200 a. ,fără 6o a. impozit,rămân de plată 3.140 a.
- ABDELBAKI ihlaz serif khan are 15 a./zi = 2.400, rest de plată 2.355 a.
- HASAN khalfa ihlaz khan are 8 a; în total fără impozit are 1256 a.
- ALI khalfa mutecaid are 25 a.= 4.000 a, din care 75 a. impozit, rest 3.925 a.
- MOHAMED khalfa mucajim şi …(lipsă text) are 24 a., fără 72 a. impozit, rămân 3768 a de plată.
- ISMAIL kajim khan are 12 a. = 1920, fără 36 a.impozit;rest 1.884 a.
- HALIL duag are15 a = 2.355 a (fără 45 a. impozit).
- MUSTAFA DEDE ihlaz serif khan are 8 a. = 1.280, fără impozit 1.256 a. de plată.
- AHMED khalfa ser engam khan are 35 a./zi = 5600, 105 a. impozit, rest de plată 5.495 a.
- MUSLIHEDIN ihlaz khan are 15 a., total 2.355 a.
- MUSTAFA khalfa ihlaz khan are 8 a., în total 1.256 a.
- MURTEZA kiatib bejt ul mal (supravhegetor, administrator visterie) are 12 a., în total 1.884 a.
- CENDER khalfa engam serif khan are zilnic 12 a. total 1884 a.
- MUSLIHEDIN khalfa kajim khan are pe zi 15, total 2355 a.

- VELI chehaia cântarului are zilnic 20 a., după impozit rămâne cu 3170 a.
- JUSUF mehher 15 a./zi = 2355 a.
- BECHTAS mehter are 12 a./zi, total 1884 a.
- MOHAMED kiatib djesr (perceptor de vamă) 19 a./zi – 2983.
- ABDELBAKI engam khan zilnic 10 a, total 1570 a.
- ALI khalfa temdsid khan 8 a./zi, total 1256 a.
- SALIH sagird ruznamce (cel ce ține la zi registrul schimbării dărilor), zilnic 8, total 1257 a.
- OMAR sagird muktataa (cel ce ține evidența chiriilor, scrib) 8 pe zi, total 1256 a.
- MUSTAFA sagird muhasebe (ofițer de intendență, de finanțe) zilnic 15, total 2355 a.
- HASAN khalfa… serif khan 5 pe zi, total 785 a.
- MUSTAFA khalfa ihlazkhan, 10 pe zi, total 1570 a.
- MOHAMED khalfa, muderris, zilnic 30, total 4.710.
- MOHAMED, mutecaid, zilnic 3, total 475 a.
- MOHAMED, mutecaid (altul) 20 pe zi, total 3140 a.
- MAHMUD duag, zilnic 5, total 785 a.
- BEKR duag, 5, total 785 a.
- BEKR khalfa duag, 8, total 1256 a.
- MOHAMED khalfa duag, 13, total 2041 a.
- RIZVAN, khalfa engam khan, 10, total 1.570 a.
- RIZVAN DEDE Şeic… 15, total 2355 a.
- MOHAMED khalfa mecteb în cartierul Segesd 8, total 1256 a.
- HASAN khalfa duag 15, total 2355 a.
- RIZVAN nazirul geamiei, nu are trecut salariul.
- SABAN aga musulmanilor, nu are trecut salariul.
- SALIH khalfa beitserif khan (prim cântăreț) 8, total 1.256 a.
- ABDELKADER mehter khanize 15, total 2.355 a.

- SULEIMAN muhasib (ofițerul cu soldele) 8, total 1.245 a.
- HASAN duag, 12, total 1.884 a.
- ABDELBAKI sagird muhasib (ofițer cu soldele, salariile), 12, total 1.884 a.
- IBRAHIM diak aga (şeful elevilor) 20, total 3.140 a.
- SEIC MUSLIHEDIIN… 8, total 1.256 a.
- HEIDER khalfa ihlaz serifkhan, 13, total 2.041 a.
- SALIH khallfa ihlaz serifkhan, 10, total 1.570 a.
- ABDELKADER khalfa mecteb kajim 7, total 1.099 a.
- ABDELKADER khalfa mecteb kajim (altul), 7, total 1.099 a.
- SEID OSMAN mutecaid, 15, total 2.355 a.
- MUSLIHEDDIN mutecaid, 6 total 942 a.
- BABA HUSEIN… dar, zilnic 7, total 1.099 a.
- HUSEIN mirmiranul seraiului 12, total 1884 a.
- ZULFIKAR khalfa duag 10, total 1.570 a.
- A… ALI…, 8, total 1.256 a.
- IBRAHIM mutecaid, 10, total 1.570 a.
- MUSTAFA ihlazkhan, 11, total 1.727 a.
- SAF…, 6, total 942 a.
- …EFENDI 15, total 2.355 a.
- AHMED khalfa imam la geamia Khasim, 1o.

Total 62 care primesc zilnic 795 akçe.Taxa de 3 berat este de 240 akçe.

2. Ceauşii divanului

KHALIL ceauş, zilnic 30, total 4.710 a.
AHMED ceauş, zilnic 20, total 3.140 a.
HUSEIN ceauş, zilnic 25, total 3.975 a.
HUSEIN ceauş (altul) zilnic 20, total 3.140 a.
RIZVAN ceauş, zilnic 20, total 3.140 a.
În total 5 ceauşi, zilnic au 115 akçe.

C. NUMĂRUL MILITARILOR

I. Paza internă

1. Ibrahim kiatib 30 a/zi; Husein alemdar (stegar) 17 a.; Omar Ali djebel(cuirasat) 12 a.; Gazanfer djebel 8 a.; Ibrahim djebel 10 a.; Husein M, 10 a.; Fuad bevvab (portar) 10 a.; Sesuvar bevvab 10 a.;
2. Ali Divane sergent 15 a.; Ahmed Husein 12 a.; Veli Bozna 7 a.; Mustafa Bozna 10 a.; Ibrahim Fuad –; Gazanfer 8 a.; Ahmed 10 a.; Fuad 10 a.; Regep Bozna 10 a.; Mohamed Divane 8 a.
3. Iusuf Abdullah sergent 15 a.; Husein 8 a.; Mohamed 7 a.; Mohamed Abdullah 8.; Mohamed Bozna 8 a.; Ahmed Mustafa 7 a.; Mustafa Divane 8 a.; Jusuf Abdullah 1o a.; Omar Mustafa 9 a. ; Husein Mohamed 7 a.;
4. Ibrahim Divane sergent 15 a.; Fuad Ibrahim 12 a.; Mohamed M. 8 a.; Rizvan Abdullah 7 a.; Ali Saban 7 a.;
5. Zulfikar sergent 15 a.; Ahmed 10 a.; Mustafa 7 a.; Jusuf Divane 10 a.; Muhai Abdullah 7 a.; Mustafa Abdullah 7 a.; Jusuf Abdullah 7 a.; A… 8 a.
6. Mohamed Abdullah sergent 15 a. Ibrahim Suleiman 10 a.; Hasan Mustafa 7 a.; Ali Veli 10 a.; Ahmed 10 a.; Ibrahim Abdullah 8 a.;Mustafa Rizvan 9 a.;Ahmed Abdullah 10 a.; Manzur 10 a.; Ali Bozna 7 a.; Osman Bozna 9 a.;
7. Ibrahim Mustafa sergent 15 a.; Mohamed Divane 10 a.; Ahmed Husein 7 a.; Husein Abdullah 9 a.; Osman 10 a.; Regep 7 a.; Mohamed Rizvan 7 a.;
8. Mohamed Dj 7 a.; Ahmed 7 a.;
9. Mahmud sergent 10 a.; Mustafa Abdullah 8 a.; Mahmud 9 a.; Isa Mohamed 8 a.; Mohamed Mustafa 8 a.; Ramazan Abdullah 7 a.; Ahmed Bozna 7 a.; Ali

Mohamed 8 a.; Hasan Mahmud 8 a.; Ahmed Bozna 8 a.;

10. Hasan Divane sergent 15 a.; Omar 10 a.; Mustafa Mohamed 8 a.; Abdi Husein 7 a.; Husein 7 a.; Mohamed Osman 10 a.;
11. Manzur sergent 15 a.; Husein 10 a.; Durak 7 a.; Mohamed Ibrahim 7 a.; Ali Divane 10 a.; Abdullah 8 a.; Mohamed Abdullah 10 a.;
12. Jusuf ergent 14 a.; Suleiman Bozna 10 a.; Husein Divane 10 a.; Ahmed Bozna 10 a.; Mohamed Bozna 10 a.;Mohamed Husein 10 a.; Ahmed Ali 10 a.; Durak 10 a.; Mohammed Osman 10 a.; Muhjieddin 10 a.;

Total 95 oameni cu 9.915 akçe soldă. Adăugând şi beratele 570 + 956 = 1.526 a.

II. Paza internă (tunarii)

Zulfikar aga 30 a.; Khalil chehaia 20 a.; Ali stegarul 12 a.; Jusuf sergent 15 a.;
În total sunt 23 oameni, ce au zilnic 244 akçe. Beratul este de 450 akçe.

III. Tunarii externi

Selim chehaia 30 a.; Selim khalfa kjarhane (meşter în fabrica sultanală) 15 a.;
În total sunt 54 oameni ce au zilnic 517 akçe soldă. Beratul este de 270 akçe.

IV. Paza externă

Jusuf aga 40 a.; Hasan stegar 10 a.; Hasan Mahmud sergent 12 a.; Sunt 2 bulucuri cu 26 oameni ce au pe zi 274 akçe soldă. Beratul este de 720 akçe.

V. Paza depozitului de muniții

Hamza aga 31 a.; Jusuf Abdullah sergent 11 a.; şi încă 14 oameni. Solda zilnică de 151 akçe, beratul de 240 a.

VI. Barutdgii timişoreni (fabricanții prafului de puşcă)

Mohamed aga 56 a.; Ahmed chehaia 27 a.; Ali khalfa 23 a.; Ali nazir 30 a.; Jusuf kiatib 16 a.; Mohamed duag 11 a.; Ahmed stegar 18 a. şi 7 bulucuri cu 75 oameni în total, zilnic 1006 akçe soldă.

VII. Paznicii de noapte (pasban) timişoreană

Ferhad aga 26 a.; Mustafa chehaia 20 a.; Ali 12 a.Total 17 oameni cu 231 a. solda zilnică.

VIII. Muteferica din Timişoara

Regep aga cu cei 14 oameni ai săi au solda zilnică de 13 akçe, a agăi este de 32 akçe, iar kapudanul Gaspar are 40 akçe pe zi.

IX. Ulufegii

1. Prima trupă timişoreană de călăreți: Moharrem aga 50 a.; Ali kiatib –; Ali stegart –; Ali Dede duag –; Husein seroda 15 a.; Mohamed Divane 10 a.; Total sunt 12 seroda (companii?) cu 112 oameni, cu solda zilnică de 1241 a.; beratul este de 600 a.
2. A doua trupă de călăreți :Safar aga 50 a.; Ismail kiatib 16 a.; Mustafa stegar 16 a.; Mustafa seroda 20 a.; În total sunt 7 seroda cu 70 oameni şi solda pe zi de 796 akçe.

3. A treia trupă de călăreți Mustafa aga 46 a.; Husein stegar 12 a.; Bekr seroda 12 a.; Husein Divane 10 a.; în total sunt 6 seroda cu 64 oameni şi 715 akçe solda pe zi.
4. A patra trupă decălăreți: Mohamed aga 60 a.; Hasan duag 15 a.; Abdelkader kiatib 15 a.; Mustafa stegar 12 a.; Ibrahim 10 a.; Mustafa seroda 25 a.; Ahmed 10 a.; Hasan Divane 10 a.; Mustafa Divane 10 a.; Rizvan 10 a.; Husein Divane 10 a.; Sunt 10 oda cu 74 oameni total, 843 akçe solda pe zi.

X. Azapii timişoreni

1. Prima trupă: Ibrahim aga 50 a.; Mahmud chehaia 22 a.; Salih stegar 15 a.; Bali reis 22 a.; Murteza Saban 14 a.; Saban kiatib 12 a.; S….., seroda 16 a.; Ahmed Divane 10 a.; Sunt 5 riasuri, 11 ode, total 131 oameni, zilnic au 1.231 akçe soldă. Beratul este de 1.725 akçe.
2. A doua trupă: Hasan aga 40 a.; Mahmud chehaia 20 a.; sunt 2 riasuri cu 5 ode, total 62 oameni ce au solda pe zi de 603 akçe, beratul fiind de 3.030 akçe.
3. A treia trupă: Mohamed ga 43 a.; Ali chehaia 23 a.; Hasan stegar 13 a.; sunt 2 riasuri cu 6 ode, în total 64 oameni ce au pe zi solda de 586 akçe..

XI. Martologii timişoreni

1. Prima trupă: Hasan aga 35 a.; Osman sermaie (sutaş) 16 a.; Petru Martin stegar 8 a.; K. Benedik seroda 12 a.; Berudan Damian 4 a.; Gyura Ilie 4 a.; Sojo 4 a.; Radosdak 4 a.; Stoian Divane 4 a.; Giurita 4 a.; R… Marko 4 a.; sunt 5 ode cu 4o oameni şi 226 akçe solda pe zi.
2. A doua trupă: Mohamed aga 35 a.; Miklos sermaie 16 a.; Miklos stegar 8 a.; Istovan seroda 8 a.; Iancu 4 a.;

Jovan Benedik 4 a.; Farca Berenik 4 a.; Lucaci Berenik 4 a.; sunt 5 ode cu 23 oameni,au pe zi 154 akçe.

XII. Koprudji (paznicii podurilor)

Mohamed aga 20 a.; Gozdan kjar 6 a.; Pavel kjar 6 a.; P… kjar 6 a.; Giura kjar 6 a.; Koza kjar 6 a.; Sladi 6 a.; Lucaci kjar 6 a.; sunt 14 oameni în total ce au pe zi 98 akçe.

TOTAL GENERAL

Personalul religios şi şcolar a celor 5 geamii	51
Profesori, invăţători, cântăreţi, preoţi militari, funcţionari financiari şi economici, meşteşugari, pensionari, ceauşi	67
Garnizoana interioară	95
Tunarii din interior şi exterior	77
Garnizoana exterioară	26
Paza şi lucrătorii la pulberărie	106
Ulufegiii	320
Azapii	255
Martologii	63
Păzitorii podurilor	14

Total 1074 oameni
(Haţegan I.,*Timişoara*…, 2002).

F. D. Registrul de solde al funcţionarilor civili şi religioşi, ca şi al garnizoanei otomane din Timişoara, oferă informaţii extrem de interesante. Astfel la geamia mare din cetate sunt 13 clerici musulmani, la cea de-a doua geamie sunt 12 clerici, la geamia mică din cartierul Segesd sunt 10 clerici, la geamia din cartierul lui Hizr aga sunt 11 clerici, la mecetul din cartierul lui Mahmud aga sunt 6 clerici; în total sunt 51 clerici şi profesori la şcolile otomane. Funcţionarii sunt în număr de 62, lor adăugându-li-se şi 5 ceauşi. Garnizoana numără 956 luptători. Documentul îi

menţionează pe fiecare nominal, cu funcţia deţinută şi cu solda zilnică cuvenită (Velics–Kammerer, 1896, II, p. 414–426; traducerea românescă şi comentarii asupra textului în Haţegan I., *Timişoara anului 1624*, 2002).

F. D. La Timişoara acelaşi defter aminteşte şi plasarea unor geamii şi meceturi (locaşuri islamice mici) în cartierele chehaiei Mahmud, agăi Hizr, Segesd şi a paşei Teszvids; sunt primele denumiri otomane ale unor one din cetate şi oraş.Tot aici sunt amintite cele 7 mecteburi/şcoli otomane inferioare şi o medresă/şcoală medie, gimnaziu otoman (Ibidem).

Anul 1625

Iunie 12 Papa Urban al VIII-lea îi dă episcopului romano-catolic de Smederevo dreptul de jurisdicţie asupra catolicilor din Banat (Farago J., 1925, p. 56).

Decembrie 3 În autobiografia sa episcopul romano-vcatolic al principatului — Ştefan Szent-Andrassy — mărturiseşre despre prezenta în Banatul de Lugoj–Caransebeş a 10.000 creştini trecuţi la catolicism de Ioan Capistrano, zonă în care a slujit şi el pe vremuri (Veress A., 1929, IX, p. 272–273).

Anul 1626

Iunie 26 Beilerbeiul timişorean, Ahmed paşa, scrie despre pretenţiile unor nobili de a cere dări locuitorilor unor sate din vilayet, în special din satele deţinute de Abdulahh beiul de Lipova (Szilády–Szilágyi, 1868, I, p. 440–441).

F. D. Arslan, sangeac beiul de Lipova îi scrie principelui transilvan despre încălcări de hotare dar şi despre mersul soliilor şi ştirilor din zonă, inclusiv despre veşti de la Istanbul (Idem, p. 480–481).

F. D. Un document interesant, fără dată şi indicaţii suplimentare, oferă date despre efectivele militare din mai multe cetăţi bănăţene; după ton informaţiile erau destinate curţii imperiale habsburgice. Pentru unele cetăţi bănăţene sunt oferite două cifre. Prima se referă la fortificaţii, cea de-a doua la 21 fortificaţii. Cum la această dată majoritatea acestora erau sub stăpânire otomană, excepţii fiind Mehadia, Lugojul şi Caransebeşul, cifrele trebuiesc considerate ca aparţinând trupelor din vilayetul Timişoara. La Orşova sunt 300 călăreţi şi 300 pedestraşi, la Mehadia 200–200, la Almăj 100–100, la Carsansebeş 200–200, la Karaşova 100–100, la Bocşa 50–100, la Lugoj 600–700, la Făget 100–200, la Vărădia de Mureş 50–50, la Chelmac 50–50, la Lipova 600–700, la Şiria 100–100, la Felnac 150–200, la Cenad 400–500, la Szarvas 200–200, la Gyula 500– 00, la Ineu 400–400; în total erau 4.000 călăreţi şi 5.100 pedestraşi. În cel de-al doilea document figurează 21 fortificaţii cu 14.950 călăreţi şi pedestraşi, la Kovin 1.000–1.000, la Palanca Nouă (Uivar) 1.000–1.000, la Moldova 1.000–1.000, la Orşova 1.000–1.000, la Severin 2.000–2.000, la Almăj 100–100, la Caransebeş 200–200, la Lugoj 500–500, la Făget 300–300, la Caraşova 300–300, la Pente (?) 300–300, la Becicherecu Mare 1.000–1.000, la Ciacova 300–300, la Cenad 1.000–1.000, la Arad 300–300, la Lipova 500–700, la Chelmac 50–50, laVărădia de Mureş 50–50 şi la Soimoş 50–50 (Szilády–Szilágy, 1868, I, p. 471–489).

Anul 1627

Ianuarie 9 Petru Pazmany, episcop romano catolic, îi scrie nunțiului apostolic din Viena despre faptul că în Banat sunt şi mulți catolici, atât români, cât şi maghiari şi dalmați, care de douăzeci de ani nu au preoți (Juhász K., 1938, p. 300).

Septembrie 25 Principele transilvan aminteşte despre Lugoj, Caransebeş şi Zăicani ca puncte de vamă ale Banatului creştin şi numeşte un nou vameş (tricesimator) în persoana binecunoscutului şi influentului nobil caransebeşan Vaida Bona (Feneşan Costin, 1981, p. 153–154).

Anul 1628

Ianuarie 2 La Timişoara se află solul spaniol Diego Duque de Estrada, care pleacă la Caransebeş, unde stă o lună.

Iulie 15 Vameşul de la Ineu — Grigore Desi, primeşte ca donație satele Harmat şi Sânnicolau din zona sud mureşană (Juhász K., 1935, p. 13).

F. D. Călugării franciscani recatolicizează o parte a populației (nobilimii) din Banatul de Lugoj şi Caransebeş (Farago J., 1925, p. 56).

F. D. Misionarul Bandini întocmeşte un raport asupra stărilor religioase din Banat, menționând refuzul poporului de a accepta botezul catolic şi îndreptarea lor spre ortodocşi şi calvini (Ibidem).

F. D. Mustafa bei de Lipova este trimis ca sol imperial la Esztergom, cu propuneri ale sultanului.

Anul 1629

F. D. Beilerbei de Timişoara este amintit atât Ibrahim (Fenyvesi, 1995) cât şi Bekir (Schwicker J. H., 1866, p. 209).

F. D. Raport al misionarilor catolici spre Roma în care menționează că „în provincia di Temisvar” unde mare majoritate sunt catolici, nu este nici un preot catolic şi locuitorii trăiesc şi mor fără sfintele taine iar copiii fără a fi botezați (Juhász K., 1938, p. 247).

Decembrie 3 Ibrahim, beilerbeiul timişorean, îî scrie omologului său — Muharem — din Buda despre starea de lucru de la hotarele şi din interiorul principatului după moartea principeul Gabriel Bethlen (Tőrt. Tár, 1884, p. 292).

Decembrie 17 Acelaşi beilerbei îi scrie lui Ştefan Bethlen, cel care luase conducerea principatului la moartea lui Gabriel Bethlen (Idem, p. 301).

Anul 1630

F. D. Vilayetul timişorean era împărțit acum în 5 sangeacuri: Timişoara, Lipova, Cenad, Gyula şi Moldova (Fodor Pál, 1996, p. 198).

F. D. La Timişoara, în fața porții Azapilor, se ridică un caravanserai, probabil primul din oraş; inainte vreme călătorii erau găzduiți în casele locuitorilor de aici (*Der Lőwe…*, 1981, p. 67–68).

Octombrie 1 Într-un raport despre starea catolicizării locuitorilor din zona creştină este amintit şi George Buitul din Caransebeş, călugăr franciscan, care contribuie alături de alți 7 franciscani şi doi iezuiți la această operă (Veress A., 1929, IX, p. 311). George Buitul este unul dintre cei mai importanți umanişti români ai veacului al XVII-lea.

Octombrie 17 Ştefan Bethlen, care i-a luat locul decedatei sale rude Gabriel Bethlen, îi scrie beilerbeiului de Timişoara înştinţându-l despre situaţia principatului (Szilády–Szilágyi, 1876, IV, p. 170–171).

F. D. Bekir paşa este amintit ca ocupând funcţia de beilerbei la Timişoara (Cronici turceşti, III, p. 181).

Anul 1631

Octobrie 6 Celebrul Tetraevangheliar tipărit la Braşov în 1530 este donat bisericii ortodoxe din Lugoj „să se ştie că pre această carte au dat Chiţău Ianăş 6 groşi/bani gheaţă şi au dat-o în oraşul Lugojului… şi cine o ar lua dela besearică să fie proclet…"

Iulie 2 Fiica lui Avram Cserepes din Orăştie primeste în posesie satele timişene Hasiaş, Sebel, Teş, Gurguria.

F. D. Timarurile kilidji din vilayetul de Timişoara ajung acum la 348 (Dávid G. Fodor P., 2004, p. 500), iar la sfârşitul veacului numărul lor aproape se dublează: 710.

Anul 1632

Iulie Hagi Ayvaz Suleiman paşa, intendentul marelui vizir Husrev paşa, primeşte beilerbeilâcul de Timişoara, dar după un singur an este schimbat din funcţie (Cronici turceşti, III, p. 74).

Anul 1633

Iulie La schimbarea beilerbeilor, numirea îi aparține lui Ridvan pașa, fost bostangibașî, dar acesta este ucis la Alep pe când se îndrepta spre noul loc (Ibidem).

Decembrie La Lipova se întrunesc patru cadii otomani (judecători) care dezbat cererea vlădicii Teodor, reprezentant al mitropolitului ortodox, referitoare la faptul că locuitorii catolici nu vor să plătească tributul la fel ca şi ortodocşii (T.R.E.T, 1911, p. 64).

F. D. În aceiaşi cauză, un anume Ali (probabil cadiu N.N.). deliberează şi află că locuitorii catolici dețin o scrisoare privilegiată care-i scuteşte de acest tribut; la întrebarea dacă ortodocşii suferă pagube prin neplata tributului de către toți locuitorii. Ali răspunde afirmativ dar explică faptul prin existența scrisorii privilegiate a sultanului (Ibidem).

F. D. Aceiaşi problemă în discuția judecătorilor otomani care constată că până acum toți locuitorii au trăit în pace şi bună înțelegere, iar acum catolicii prezintă o nouă poruncă imperială de scutire, aşa încàt Mustafa cadiul o respectă (Idem, p. 65).

F. D. Ismail, administrator lipovean, certifică faptul că locuitorii creştini din Radna nu au biserică şi de aceea au dreptul să desfăşoare liturghia în casele lor fără a fi conturbați sau deranjați de cineva (Ibidem).

Anul 1634

F. D. Noul beilerbei timişorean este Orudj paşa, care rămâne aici şi în anul următor (Fenyvesi I., 1995, p. 264).

Anul 1635

Aprilie 15 Pietro Sabbatini, vicarul general de Smederevo, va călători prin Banat, spre Caraşova, Timişoara şi Caransebeş, ca să vadă starea catolicilor de aici (Juhász K., 1935, p. 301).

F. D. Bekir este atestat ca beilerbei de Timişoara între 1635 şi octombrie 1637 (Fenyvesi L, 1995 p. 264 şi Cronici turceşti, III, p. 83).

Anul 1636

F. D. Iezuitul Petru Sabici este preot la Timişoara, avându-l drept ajutor pe Petar Parcevici. Între anii 1648–1651 păstoreşte singur.

Februarie 4 La rugămintea lui Sigismund Fiat de Caransebeş cineva (nespecificat nominal în text) îi scrie beilerbeiului de Timişoara rugându-l să oprească samavolniciile oficialilor săi din Remetea şi Berzovia (sate pe râul Bârzava) asupra animalelor celui de mai sus, aduse aici la păşune (Szilády–Szylágy, II, 1869, p. 301–302).

Martie 26 Mihai Fodor, judele principal al Caransebeşului, îi scrie lui W. Daly, omul principelui transilvan, despre ştirile aflate prin spionii săi trimişi la Belgrad, despre mişcările duşmanilor, dar şi despre cele 30 de tunuri pe care le aşteaptă (Tőrt.Tár, 1884, p. 319).

Mai Nasuh, beilerbeiul de Buda, vine cu trupe la Gyula cu dorinţa de a-l schimba din domnie pe Gheorghe Rakoczy I; îl numeşte comandant al armatei pe Bekir, beilerbeiul de Timişoara (Cronici turceşti, III, p. 527).

Iunie 31 Principele Gh. Rákoczy îi donează diacului George Tisa din Ineu 14 sate şi puste în fostele comitate Arad, Cenad şi Timiş (Juhász K., 1935, p. 13).

August 23 Cineva (după tonul scrisorii, probabil principele) le scrie beilerbeiului şi chehaiei sale de la Timişoara, arătând problemele divergente dintre ei (Szilády–Szilágyi, 1869, II, p. 394–397).

Septembrie 13 Acelaşi nesemnat autor îi scrie din nou beilerbeiului timişorean despre pricinile dintre ei (Idem, p. 403–404).

Octombrie 10 Lupta de la Salonta dintre otomani şi Gh. Rakoczy este pierdută de primii. O descriere extrem de plastică a campaniei şi luptei este oferită de cronicarul otoman Mustafa Naima „Când Nasuhpaşazade a ajuns la Gyula, oastea pe care o chemase s-a adunat în localitatea aceea. Şesurile Gyulei şi Lipovei se umpluseră de oşti. Husein paşa a rămas în acea localitate, iar pe Bekir paşa, beilerbei de Timişoara, l-a trimis în partea Transilvaniei, numindu-l serdar asupra oştii, ca fiind cel mai bătrân. El i-a ataşat şi pe beilerbeiul de Bosnia şi pe ceilalţi emiri de sangeacuri. De asemenea le-a dat drept călăuză pe Ştefan Bethlen, cel care era cauza tulburărilor, împreună cu supuşii săi ghiauri. Aceştia la rândul lor au pornit la drum într-un ceas bun. Pentru a fi odihniţi la locul de luptă, ei au pornit punând în căruţe pe ienicerii de Buda şi oastea pedestră. Locurile acelea erau drepte, iar din pricina unor ape şi a unor lacuri erau foarte numeroase terenurile greu de umblat şi stufăriile. Existau mlaştini în care se putea pierde un călăreţ, dacă ar fi nimerit în ele. Fără călăuză, drumul a fost foarte greu pentru oaste. Din cauza braţelor de ape şi a lacurilor care se întindeau, drumurile lungi de mai multe zile au fost parcurse numai prin mlaştini şi stufăriş. De pildă ei mergeau ce mergeau şi, negăsind drum, veneau din nou la locul de unde plecaseră. Era un loc de trecere pe unde se putea ajunge la

locul dorit, dar în ambele părți se afla o întindere periculoasă de noroi, asemenea unui ocean. Trecătoarea aceea fiind găsită cu mii de greutăți, au trecut-o şi au ajuns la palanca ghiaură numită Salonta, care se afla între Gyula şi Timişoara. De asemenea aproape de localitatea aceea se afla şi cetate Oradea, care fusese asediată mai înainte de Satàrdji paşa. Când colo, Rakoczy îşi adunase oastea în cetatea Salonta şi se pregătise acolo. Apariția duşmanului fiind sigură, Bekir paşa a dat sfaturi oştirii, care s-a aranjat în rânduri. Ghiaurii, la rândul lor, venind împotriva lor, şi-au rânduit alaiurile, potrivit obiceiului unguresc, în formă de coarne de bou şi au apărut ca nişte turme de porci. Ei au atacat îndreptàndu-şi lăncile lor numite kostandinje. Pornindu-se din partea aceasta cu pieptul deschis, s-au ciocnit puternic. La primul atac, respingând oastea islamică, ei au ucis mulți gazii. Când au ajuns la oştile paşalelor, acestea s-au năpustit zicând „Allah, Allah" şi au împroşcat nenumărate gloanțe pe fețele ghiaurilor. Afurisiții nu s-au întors şi cei mai mulți dintre ei au căzut la pământ, din cauza rănilor pricinuite de puşti. Vitejii ieniceri, aruncând din nou gloanțe, ca ploaia, i-au întins pe ghiauri la pământ. Afurisiții, neavând încotro, s-au retras. Ştefan Bethlen legase câte un şervet de brațele celor 5–6 sute de ghiauri care se aflau cu el, pentru că, fiind îmbrăcați la fel ca duşmanii, era nevoie să fie semn în luptă că ei nu sunt dintre ghiaurii potrivnici. Afurisitul de Rakoczy, văzând această situație, a legat şi el şervete de brațele multor sute de ostaşi ai săi pentru ca aceştia să nu poată fi deosebiți de supuşii lui Bethlen. Afurisiții aceia cu şervete au pàndit rândul oştenilor lui Bethlen şi s-au amestecat cu ei. Ostaşii lui Bethlen, văzându-i cu aceleaşi semne, au crezut că sunt de-ai lor şi nu s-au grăbit să se apere. Atunci, năpustindu-se cu săbiile, ei au trecut prin sabie aproape toată oastea lui Bethlen. Acest eveniment s-a întâmplat în anul 1046 în djemazi-ul-

evvel (10 octombrie 1636 N.N.) în ziua de miercuri. Lupta se dăduse după amiază. Într-adevăr din partea musulmanilor mulți oameni au devenit martiri, dar şi peste 2.000 ghiauri căzând pe câmpul de bătălie, prin lovituri de săbii şi puşti, sufletele lor au fost trimise în iad. Pe scurt, oastea islamică i-a respins pe ghiauri, distrugându-i. Se spune că dacă i-ar fi urmărit nu ar fi putut scăpa de la ei nici un om. Când s-a lăsat noaptea, cele două oştiri, neputându-se distinge una de altsa, s-au retras. Deşi oastea islamică se aşezase cu mândrie şi deşi oastea ghiaurilor fugise de la luptă, totuşi, din întâmplare, diavolul a scos din gura unor proşti şi renegați strigătul „În noaptea aceasta Rakoczy va trebui să vină şi să dea un atac?". Din pricina acestui zvon, oastea s-a înfricoşat şi s-a produs învălmăşeală. În stfel de împrejurări, chiar dacă sosirea duşmanului ar fi fost sigură, cel care era serdar de oaste trebuia să se ferească de împrăştiere în timpul nopții şi trebuia să rămână pe loc, înoptând acolo cu oastea sa. Mai ales când duşmanii, învinşi, o luaseră la fugă şi nu se părea probabilă strângerea lor din nou, nu era deloc sănătos să se dea crezare unui simplu zvon. Dar Bekir paşa, dând crezare unor astfel de cuvinte ale oştii, s-a gândit să se întoarcă de acolo şi să vină la locul unde se aflau corturile şi poverile. Indată ce a rostit vorbele: „întoarcere" şi „vedeți-vă de cai", s-a răspândit în oaste vestea că serdarul a şi fugit. De aceea oştile, agitându-se în zadar, s-au împrăştiat valuri după valuri şi au pornit la fugă. N-au avut timp să spună: „Bre, nu este adevărat, paşa este aici", ostaşii, lăsându-şi caii şi bagajele, au şi început să se reverse înapoi ca un râu, grupuri după grupuri şi cu frica în suflet. Serdarul, văzând această învălmăşeală şi neavând încotro, a încălecat împreună cu cei din suita sa şi au venit înapoi, la locul unde se aflau corturile. Tocmai cei care dau zvon despre o întâmplare o iau la fugă! Ca dovadă a nenorocirii date de Allah, ostaşii au fost cuprinşi

toată noaptea de mare spaimă, încât până dimineața, au umblat cete după cete buimăciți prin locurile acelea prăpăstioase şi cu păduri dese. Când s-a făcut ziuă, oastea era distrusă de oboseala luptei din ziua trecută şi de omnul din timpul nopții, precum şi de spaima pătrunsă în suflete. Neştiind drumurile şi neavàâd călăuze, ostaşii au umblat şi s-au învârtit în locuri muntoase şi prăpăstioase. Oricât umblau prin locuri străine, drumul lor nimerea într-o mlaştină şi, neavând încotro, se întorceau înapoi. Cei care din întâmplare au dat peste trecătoare sau cei care, găsind călăuze, au fost conduşi la trecătoare, au venit la oaste. Nenumărate suflete de pedestraşi şi călăreți care, negăsind trecătoarea, au nimerit cu caii lor în mlaştini, au rămas împotmoliți în noroaie. De aceea au pierit foarte mulți musulmani. Ghiaurii acelor locuri, care dădeau şi haraci în partea aceasta, prindeau pe cei care rămâneau împotmoliți în acele mlaştini şi, dezbrăcându-i, îi duceau cu mâinile lor proprii şi-i predau ostaşilor lui Rakoczy". (Cronici turceşti, III, p. 80 – 82).

Octombrie După lupta de la Salonta trupele otomane se regrupează pe linia Mureşului, în zona Lipovei, sub conducerea lui Nasuh, beilerbeiul Budei. Acelaşi cronicar îşi continuă frumoasa sa povestire astfel: „Astfel, pronind de acolo, el a venit la Lipova şi s-a aşezat în partea de dincoace a apei Mureş. Din zi în zi, cei rămaşi din oaste au venit mirați şi cu inimile înfricoşate. Deşi, distrugându-se oastea lui Rakoczy, situația lui schimbase în rău, totuşi când el a aflat despre situația oştii islamice, s-a lăcomit şi pregătind o oaste grea lângă Salonta, a pornit asupra cetății Lipova. Unii dintre gaziii viteji au vrut să meargă şi să dea mâna cu ei (să se lupte N.N.) dar vizirul, văzând neliniştea ostaşilor, i-a împedicat să treacă apa Mureşului şi să meargă la duşman. Scopul lui era să meargă şi el cu oastea dar, din întâmplare, căzând ploi multe, pământul a devenit un ocean de noroi. Vizirul a atacat şi el pe ostaşii

ghiaurilor iar aceştia la rândul lor s-au împrăştiat fără motiv în timpul nopţii şi au luat-o la fugă. Cei din oastea islamică, prinzând de veste, au trecut cu toţii apa şi au văzut că ghiaurii au fugit în grabă, lăsând mulţi cai şi multe muniţii şi arme şi corturi şi alte lucruri. Fugiseră lăsând chiar şi vinurile şi chebaburile lor în frigare şi găinile şi celelalte mâncăruri pregătite, pe care nu le putuseră mânca. Ciudată întâmplare! Ostaşii islamici, petrecând cu acele bogăţii, s-au întors îmbelşugaţi, după ce au prădat oştile lor". (Idem, p. 83).

Octombrie 23 Aflat încă la Lipova, după încetarea operaţiunilor militar, Bekir paşa de Timişoara, îi scrie princielui transilvan despre misiunea lui Omer aga (Szilády–Szilágyi, 1869, II,p. 414–415).

Octombrie 23 În aceiaşi zi principele, aflat în tabără la Ineu, îi răspunde beilerbeiului timişorean în legătură cu misiunea lui Omer aga, pe care o acceptă (Idem, p. 415–416).

Octombrie 26 Se încheie o înţelegere „Pro memoria" între cele două tabere, Rakoczy reuşind să-şi asigure pe mai departe domnia (Idem, p. 417, 417–419 şi 426–428).

Octombrie 31 Se definitivează înţelegerea dintre cele două părţi, prin schimb reciproc de solii, iar cea transilvană se îndreaptă spre Istanbul spre a parafa situaţia convenită (Idem, p. 428–431).

Noiembrie 10 Solia principelui, aflată încă la Poartă, îi scrie despre cearta dintre un otoman din Lipova care se judecă cu un nobil din zona Gyula pentru împărţirea unui sat (Szakaly F., 1985, p. 368).

Noiembrie 12 Principele Gheroghe Rakoczy I descrie campania sa din această toamnă atât de la Salonta cât şi cea de pe Mureş, încheiată pe 21 octombrie (Beke A.–Barabas S., 1888, p. 336).

Noiembrie 20 O evaluare a situaţiei militare zonale, cu indicarea efectivelor şi a necesarului de trupe din Banat şi

Hunedoara, în eventualitatea unor noi conflicte (Szilády–Szilagyi, 1868, II, p. 458–459).

Decembrie 4 Chehaia vizirului din Buda îi scrie principelui Rákoczy despre primirea mesajului său de înțelegere (Idem, p. 471–472).

Decembrie 19 O solie transilvană, compusă din Ştefan Haller, Ştefan Szalanczy şi Francisc Farkas,vine la beilerbeiul de Timişoara pentru reglarea problemelor legate de înlocuirea lui Rakoczy cu Ştefan Bethlen (Idem, II, p. 475–476).

Anul 1637

Aprilie 3 Pentru neîndeplinirea sarcinilor, beilerbeiul timişorean Bekir este destituit, dus la Poartă şi ucis; în locul său vine Ali paşa, mai apoi la scurt timp, Hasan paşa (Hurmuzaki E.,VIII, p. 456).

Decembrie 17 Ismail, alabei de Timişoara, îi scrie lui Sigismund Fiat din Caransebeş „Inchin Milostiviei Tale întreaga-mi cinstită prietenie de vecin, aşa cum se cuvine din parte-mi, ca vecinului şi prietenului meu de bine voitor. Dmnezeu să binecuvânteze pe Milostivia Ta cu tot binele. Nobile vecin şi prieten al meu! Iobagul Milostiviei Tale mi-a adus scrisoarea Milostiviei Tale şi am înțeles ceea ce-mi scrii Milostivia Ta acolo. Milostivia Ta scrie, că în vrema din urmă, iobagii mei din Jebel ar fi mânat nişte porci în hotarul Milostiviei Tale de ghindă, la păşunat, anume pe moşia Milostiviei Tale din pădurea Jebelului, iar oamenii de la Jebel ar fi făcut-o pe ascuns pentru a nu plăti taxa, care nici n-a fost plătită. Mai mult, tocmai omul care a adus scrisoarea ar fi venit oficial după taxă şi a fost încredințat oficial cu aceasta. Milostivia Ta scrie, că taxa pentru porci ar face douăzeci şi unu de florini. Domnule bun vecin şi nobil prieten al meu! Iată, din scrisoarea

Milostiviei Tale înțeleg treaba dar, mergându-i pe urme, am aflat că acei porci au umblat puțin: unii o săptămână, alții cinci–şase zile şi unii vreme de trei săptămâni, deoarece n-a fost destulă ghindă ca oamenii să-şi îngraşe acolo porcii, aşa că este cu neputință să plătească chiar aşa de mulți bani. De aceea nu pot să năpăstuiesc sărăcimea să plătească în acelaşi chip. Cel ai cărui porci au umblat pe acolo zile puține va trebui să plătească puțin; cel ai cărui porci au fost mai multe zile vor plăti însă mai mult. Eu nu pot face de dragul Milostiviei Tale ceea ce nu e cu putință, dar nicidecum nu pot plăti atâția bani atunci când porcii lor au umblat pe acolo doar puțin timp. De aceea am hotărât să se stabilească partea de bani pentru fiecare, după câtă vreme au umblat porcii şi voi trimite banii Milostiviei tale de cum îmi va fi cu putință. Iar Milostivia Ta să te mulțumeşti cu această dreptate Sper ca Milostivia Ta să mă socoteşti drept un prieten de bine voitor. Dumnezeu să te țină pe Milostivia Ta". (Feneşan Costin, 1993, p. 80–81).

F. D. Ahmed fiul lui Mehmed, cadiu de Timişoara, adevereşte faptul că creştinul Maranko avea o dugheană în fața marii moschei timişorene (piața Sf. Gheorghe de azi) moştenită de Mihail şi Ivan, ce plătesc taxa de 80 aspri şi despre catolicul Petru, fiul lui Petru, care plăteşte 20.000 aspri pentru cumpărarea ei. (T.R.E.T, 1910, p. 159).

Anul 1638

F. D. Situația misionarilor catolici din zonă devine tot mai grea, întrucât turcii intră în lăcaşurile lor, beau, mănâncă, iar pe călugării prinşi pe stradă îl bat, îi despoaie de toate cele, inclusiv de mantii, cu care acoperă spatele cailor lor;

lăcaşurile lor sunt în pragul ruinării (Juhasz K., 1925, p. 306).

F. D. Situaţia misionarilor catolici în Banat (franciscani şi iezuiţi) este dificilă, iar numărul lor este redus (Adalekok, 1903, p. 94).

Anul 1639

F. D. Se semnează tratatul de alianţă dintre principele Gheorghe Rákoczy I şi regatul Suediei (Szilády–Szilágyi, 1868,II, p. 140–143).

Mai 23 Raport despre starea militară a Banatului de Lugoj–Caransebeş şi despre proiectele militare otomane pentru acest an (Idem, III, p. 36–37).

Anul 1640

Martie Noul sultan îl numeşte pe Silahdar Mustafa Paşa beilerbei de Buda dar, înainte de a ajunge acolo, îl trimite la Timişoara (Cronici turceşti, II, p. 96).

Mai 3 Cadiul de Lipova, Ramazan ben Mustafa, emite o scrisoare valabilă pe teritoriul vilayetelor Timişoara, Buda, Bosnia şi Kanizsa, pe seama misionarilor catolici spre a fi feriţi de complicaţii: „nici ei, nici animalele şi nici averile lor să nu fie atacate şi să-şi urmeze drumul dintr-un loc într-altul în pace fără să mai strige la ei: sunteţi călugări, daţi-ne bacşişuri…” (Biräiescu T., 1934, p.11).

Mai 16 Instrucţiunile principelui transilvan pentru solul său Ştefan Szalanczy la paşa de Buda, aflat acum la Belgrad (Szilády–Szilágyi, II, p. 59–60).

Mai–iunie Ahmed aga scrie despre convorbirile sale cu solul transilvan Ştefan Szalanczy (Szilády–Szilágyi, 1868, II, p. 58).

F. D. Ali, alaibei de Cenad, colonizează mai multe sate pustiite din sangeacul său, oferind avantaje economice celor ce se vor stabili aici (Homan B.–Szekfü Gy., 1933, III).

Anul 1642

Aprilie 15 Beilerbeiul de Timişoara participă, împreună cu sultanul, la campania de la Marea Azov. (Cronici turceşti, II, p. 129).

Vara-toamna După încheierea campaniei, sultanul îi ordonă lui bostangibaşi să-l ucidă pe beilerbeiul timişorean Silahdar Mustafa paşa, ceea ce acesta şi face (Idem, III, p. 269).

Noiembrie 20 Beilerbeiul de Buda către principele transilvan despre raportul lui Hasan paşa, beilerbeiul timişorean cel care, împreună cu beiul, alaibeiul, zaimii şi agalele cetăţii Gyula, ale căror sate se află pe graniţa dintre cele două state, au prezentat un raport asupra jefuirii unor sate de către cei din Ineu „la 10 noiembrie au jefuit şi pustiit mai multe sate, ducând vitele cu ei şi ducând şi raialele”; beilerbeiul cere pedepsirea răufăcătorilor, altfel va face un raport la Istanbul (Decei A., 1978, p. 21–22).

F. D. Muhammed, cadiul din Lipova, adevereşte cererea locuitorilor din Radna de a-şi ridica o biserică catolică pe ruinele celei vechi, întucât nu au de ani de zile un asemenea lăcaş (T.R.E.T. 1911, p. 65).

F. D. Acelaşi cadiu lipovean îi scrie unui oficial al arsenalului din Timişoara, adeverind cererea locuitorilor din Radna pentru ridicarea bisericii; aceştia nu vor avea linişte până nu reuşesc să o ridice, aşa încât solicită şi el acordul oficialilor timişoreni (Idem, p. 66).

F. D. Locuitorii din Radna cer în scris divanului din Timişoara aprobarea pentru a ridica zidurile şi tavanul bisericii pe vechiul amplasament şi roagă să le fie aprobată cererea, aprobare fără care ei nu pot ridica lăcaşul (Ibidem).

F. D. Ilias aga adevereşte dorința locuitorilor din Radna de a-şi ridica biserica, aceştia cerându-i un ordin prin care îşi pot exercita credința în prezența preotului lor Andria (Ibidem).

F. D. Hasan, beilerbeiul de Timişoara, scrie că s-a adresat omologului său din Buda în problema bisericii din Radna şi aşteaptă răspunsul acestuia (Idem, p. 66–67).

F. D. La întrebarea unui „Zeidus” dacă într-o cetate cucerită se află o biserică şi un cimitir care nu mai funcționează, el o poate cumpăra sau nu, iar în acel loc se mai pot înmormânta oameni, răspunsul (probabil al unui cadiu N.N.) sună astfel „Dumnezeu (Allah) este unic şi atoateştiutor: Nu”. (Idem, p. 67). Intrebarea şi răspunsul se referă la aceiaşi situație de la Radna.

Anul 1643

Ianuarie–iulie Husein, fiul lui Serhoş Ibrahim, instalat în toamna trecută, îşi continuă misiunea ca beilerbei de Timişoara; în iulie este înlocuit cu Djendi Halil paşa (Cronici turceşti, III, p. 92).

August 23 Un călător prin Banat aminteşte despre existența unei parohii la Lipova (Suciu–Constantinescu, I p. 106–107).

F. D. Se emite o hotărâre a divanului din Timişoara către oficialitățile din Lipova, cu privire la cererile locuitorilor din Radna — 35 case în total — din care doar 8 plătesc contribuția, adică trei pătrimi din întreaga dare (Juhász K., 1935, p. 247–248).

Anul 1644

Ianuarie 22 Într-o scrisoare sunt amintite legăturile voievodului muntean Matei Basarab, prin intermediul omului său Toma, cu Banatul şi în special cu caransebeşenii (Szilády–Szilágyi, 1868, III, p. 257).

Martie Djendi Halil paşa este mazilit de la Timişoara iar în locul său vine Sarî Siavuş paşa, poreclit Komalak, mazilit din vilayetul Alep (Cronici turceşti, III, p. 92–93).

F. D. La cererea vlădicii ortodoxe misionarii iezuiți sunt expulzați din Caraşova şi împrejurimi şi sunt intemințați la Deta, Vârşeț şi Timişoara, ca fiind agenți imperiali habsburgici.

Anul 1645

Februarie 8 Un anume Ibşir Mustafa paşa este numit beilerbei de Timişoara, dar numirea îi este anulată în aceiaşi zi (Idem, p. 94).

Mai 7 Mai multe scrisori princiare către prelați şi diplomați francezi, printre ele remarcându-se cea trimisă cardinalului Mazarin, informând asupra relațiilor principatului Transilvaniei cu Casa de Habsburg (Szilády–Szilágyi, III, 1868, p. 326–329).

August 15 Principele Gheorghe Rakoczy acordă o diplomă de nobilitare cu blazon pentru credincioşii săi lugojeni, remarcați în multe campanii militare: Radu Olos conducător, Giucoane şi Giura Raț, Ioan Borghici, Gheorghe Varga timişoreanul, Gheorghe Szőcs, Giura Bosniacul, Roman Românul, Nicolae Deac, Florea Raț, Mihai Boşneac, Petru Raț, Nicolae şi Moise Palici, Radivoi şi Mihail Raț, Iovan Raț, Petru Horvat, Gheorghe

şi Stoian Horvat, Mihail Sebessi, Mihail Radovan, Preda Olah, Iovan Românu, Micu Breazovan, Ioan Serb, Gheorghe Vaida, Matia Horvat, Giura Boşneag, Giura Dunai, Ilie Olaszi, Ioan Flora, Achim Petcu, Petru Horvat alias Boşneac, Martin Szőcs, Paul Grigore Petru şi Gheorghe Molnar, Andrei Ivuț alias Coştei, Martin Mihnea alias Coştei, Gruia Raț, Giura Curea, Nicolae Ion, Stefan Rada, Marcu Branicevici, Maxim Saradi, Sava Modosi alias Raț, Bogdan Raț, Iovan Sremeț, Martin Mârzei, Nicolae Raț, Marcu Dentei, Radu Bânda, Marcu Pap alias Raț (Feneşan Costin, 1981, p. 186–189).

Anul 1646

Mai Raport asupra situației din Banat şi a acțiunilor beilerbeiului de aici asupra unor sate atacate şi pustiite (Szilády–Szilágyi, III, 1868, p. 38–382).

Iulie 3 Donație princiară pentru unii dintre apărătorii cetății Ineu asupra unor sate nord mureşene şi a trei puste din aceiaşi zonă (Juhász K., 1935, p. 13).

Octombrie 14 Gheorghe Rákoczy îşi exprimă punctele de vedere asupra situației cetăților de margine cerând oprirea construirii unora noi, dar şi asupra modului în care negustoirii creştini sunt tratați în vilayetul timişorean (Veress A., p. 386–387).

Anul 1647

F. D. Stefan Fogaraşi, pastor reformat din Lugoj ,traduce în româneşte un catehism, sub protecția lui Acațiu Bârcianu,

banul de Lugoj şi Caransebeş (Suciu I. D., *Literatura bănăţeană*, p. 15).

Martie 28. Martin Kiss, comandant de haiduci din Cheresig, primeşte ca donaţie princiară satele Zombor, Ferjed, Pordeanu,Tőmpős din jurul Cenadului şi Covăsânţul de lângă Arad (Juhász K., 1935, p. 13).

F. D. Kara Ceauş Mustafa Aga, fost agă de ieniceri, devine beilerbei de Timişoara până pe 2 noiembrie, când este înlocuit de Hamza paşa zade Mehmed, cel care stă doar până pe 29.03 anul următor (Cronici turceşti II, p. 171 şi Fenyvesi L., 1995, p. 264).

Anul 1648

Martie–noiembrie Perioada de beilerbeilâc a lui Hamza paşa zade Mehmed.

Noiembrie 1 Schimbarea beilerbeiului timişorean are drept cauză „Sublimul mare vizir Sofu Mehmed paşa nefiind sigur de vizirul Fazîl paşa, i-a acordat eyaletul Timişoara şi poruncindu-i să plece l-a scos în ziua aceea din Istanbul" (Cronici turceşti III, p. 98).

Noiembrie 22 Principele Gheorghe Rakoczy îl trimite ca sol la beilerbeiul de Timişoara pe Adam Racz, spre a trata 6 puncte de interes comun (Szilády–Szilágyi, 1868, II, p. 412–413).

Noiembrie 28 Cerere timişoreană către marele vizir în legătură cu plata ienicerilor aflaţi în soldă în cetăţile Eger, Timişoara, Esztergom, Székesfhèrvár şi Buda (Andreev S., 1978, p. 197).

Anul 1649

Decembrie 2 Principele Gheorghe Rákoczy al II-lea îi dăruieşte lui Abraham Fejer, viteaz oştean din Ineu, pustele Apatfalva şi Tővis de pe Mureşul bănăţean (Juhász K., 1935, p. 13.

Anii 1650–1653

Vine la Timişoara ca mitropolit ortodox Iosif, remarcabil prin faptele sale şi protecţia acordată ortodocşilor bănăţeni. Din viaţa sa remarcăm tratativele cu beilerbeiii de Timişoara, o serie de minuni ca stingerea incendiului care a ars o parte din oraş (Palanca Cârnă) dar aflăm şi despre biserica mitropolitană din mahalaua Răduţilor, sau despre uliţa argintarilor şi tunarilor. După trei ani se retrage la Partoş, unde ridică o nouă biserică lângă cea veche din lemn şi se săvârşeşte din viaţa în anul 1656. Va fi sanctificat în secolul XX sub numele de Sfântul Iosif cel Nou de la Partoş şi va deveni patronul ortodoxiei bănăţene (I. Haţegan, Timişoara mitropolitului Iosif).

Circa 1650

La Timişoara este Ignad, latin şi catolic, ca tălmaci şi doctor al beilerbeiului de aici. După mai multe fapte, descrise de cronicarul otoman Ali, moartea sa se produce în cursul unei călătorii spre Lugoj, probabil prin pădurea Silagiului de azi (Kreutel R., *Der Lőwe*, 1981, p. 53–54).

Anul 1650

F. D. La Timişoara, o turcoaică se îndrăgosteşte de Ali Efendi, fiul lui Ahmed Efendi, şeic al ordinului islamic Uşakî, căruia îi dedică o poezie, transmisă posterităţii de acelaşi cronicar otoman citat mai sus (Idem, p. 71).

F.D Fostul capudan (comandant al flotei otomane N.N.) Deli Husein paşa primeşte beilerbeilâcul vilayetului de Timişoara (Cronici turceşti, II, p. 70).

Vara Sultanul îl numeşte de Iosif, călugăr de 82 de ani de la muntele Athos mitropolit al Banatului. Bătrânul vine aici însoţit de tânărul Damaschin Udra, un învăţăcel bănăţean de 34 de ani, care-i va fi aproape până la moarte şi va scrie despre viaţa şi minunile săvâ.rşite de acesta. Prima se petrece pe podul umblător peste Dunăre la Palanca Nouă, atunci când caiii se sperie de valurile fluviului, căruţaşul îi întărâtă iar Iosif îi potoleşte cu vorba (Cotoşman Gh. 1956, p. 64). O a doua minune se petrece pe pământul Banatului când, din pricina furtunii, caleaşca mitropolitului, ajunsă în Jamu Mare, este ajunsă din urmă de călăreţi otomani, care-l solicită pe acesta să se întoarcă la Vârşeţ unde prima cadână a agăi Ismail nu poate naşte — din cauza unui vis — decât în prezenţa sa. La împotrivirea protopopului Haralambie de Palanca, mitropolitul răspunde că se întoarce spre a face voia Domnului iar, pe când trecea prin faţa porţii haremului, femeia a născut un băiat. Acesta s-a întors în satul mamei sale Vărădia, a fost botezat ortodox şi a devenit — după studii la Şcoala Grămăticească din Caransebeş – călugăr, fiind ales eposcop ortodox de Caransebeş la 1695 (Idem, p. 65–70).

Vara Beilerbeiul de Timişoara, Faslî — creştin trecut la islamism — trimite o escortă de 50 de călăreţi la vadul Timişului la Parţa care-l aduc cu onor pe mitropolit

în cetatea Timişoarei. Aici este întâmpinat de mult norod, venit din toate părţile, să-l vadă pe mitropolitul căruia i se dusese vestea despre minunile pe care le face. Caleaşca ajunge în faţa reşedinţei paşei, care-i iese în întâmpinare cu bucurie, iar Iosif îi răspunde în turceşte şi apoi — poporului adunat — în româneşte. Alaiul se îndreaptă spre reşedinţa mitropolitană prin „Uliţa argintarilor". Chiar înainte de a intra pe uliţa bisericii vechi, feciorii lui Iovan Capră — olog de 20 de ani — îşi scot tatăl pe pat spre a privi aleiul. Mitropolitul a coborât, a pus mâna dreaptă pe cap, s-a rugat Donmnului şi ologul a păsit pe propriile-i picioare (Idem, p. 71–79).

Iulie 21 Iosif este hirotonisit mitropolit al Banatului (Idem, p. 79).

Octombrie 20 La Timişoara misionarul iezuit Petru Bascevici, conducătorul misiunii de aici află despre faptele lui Dezmancici, susţinut şi iubit de catolici, cel care a înfiinţat aici misiunea şi biserica iezuită, a botezat, cununat şi înmormântat multă lume; acum este plecat în pelerinaj la Roma (Zach K., 1979, p. 129–130).

Anul 1651

F. D. Kara Ceauş (Ceauşul Negru N.N.) Mustafa aga este numit beilerbei de Timişoara, dar pe drum este ucis. Motivaţia este simplă şi obişnuită: ca agă al Ienicerilor, el a condus o răscoală a acestora la Istanbul şi, pentru a potoli mişcarea, i s-a promis iertarea şi numirea într-o funcţie importantă în imperiu; dar, tot ca de obicei, sultanul a ordonat să fie ucis (Cronici turceşti, II, 100–102).

F. D. Numirea paşei „Korişanţ" la Timişoara, tratativele şi peşcheşurile mitropolitului cu şi pentru acesta, spre a-şi

feri credincioşii de asuprire (Cotoşman Gh., 1956, p. 80–81).

Iunie 29 La Timişoara se serba hramul bisericii „vechi vlădiceşti din maidanul Răduților” în momentul în care izbucneşte un foc uriaş din „Palanca cârnă” care trece peste Cetate şi aprinde în Palanca Mare dughenele negustorilor de sub „Zidul Iosimi” şi de acolo focul aprinde casele tunarilor. Focul se întinde şi spre cetate dinspre vest şi ard din trei părți Palăncile; ajunge la oborul vaidei şi, de acolo, la casa paşei până spre biserica unde slujea liturghia mitropolitul Iosif: „Şi-au ars case, şi oameni, şi muieri şi copii, au murit arşi”. Iosif iese în fața bisericii, îngenunchează şi se roagă intens. Şi, scrie cronicarul Udra mai apoi „într-o nimică de ceas s-a pornit o ploaie cum nu s-a mai pomenit, de-au curs apele ca potopul şi-au încetat focul şi-au stins tăciunii şi-au spălat toate urmele prăpădului”. Au ieşit 7 curcubee iar mitropolitul s-a sculat, complet uscat, din mijllocul prăpădului şi s-a retras trei zile în chilia sa. Iar atunci când a ieşit în lume avea semnul crucii pe dosul mânii stângi, semn auriu ce lumina la umbră (Idem, p. 81–82).

Octombrie 30 Un alt misionar iezuit, Luca Diodati, vine la Timişoara şi află despre faptele misiunii iezuite de aici, de la Lipova, de la Caraşova etc., raportând situația superiorilor săi, inclusiv venirea lui Rudolf — un iezuit austriac (Zach K., 1979, p. 141–142).

Decembrie 4 Papa Inocențiu al X-lea îi salută pe toți catolicii din Banat şi le cere să îndure cu credință prigoana otomană îndreptată asupra lor (Juhász K., 1926, p. 303–304).

Decembrie 23 Voievodul muntean Matei Basarab îi scrie principelui transilvan Gheorghe Rákoczy al II-lea despre mersul lucrurilor, inclusiv despre Banat „Sluga credincioasă a Măriei Tale ne-a dat scrisoarea Măriei Tale din care înțelegem afacerea. Am luat în nume foarte bun din partea Măriei Tale că Mèria Ta şi în această împrejurare şi-a arătat față de noi bunăvoința de vecin,

după datorie, şi o recunoaştem şi noi, când în astfel de împrejurări şi stări am afla ceva, voind să ne purtăm la fel faţă de Măria Ta, căci toate acestea au adus asupra noastră întristare şi mare cheltuială. Iar ceea ce scrie (omul acela) în răvaşul scris româneşte, că el se află acum în locul numit Belinţ, noi ştim locul acela, nu este departe dincolo de Dunăre, mai sus şi dincolo de oraşul cu numele Dii, care oraş este la Dunăre, în faţa locului din ţara noastră numit Mehadia. Dar nu ştim ce să credem şi nu putem afla pricina pentru care a fost nevoit să vină atât de aproape de Dunăre şi la margine şi să ia şi să ceară şi învăţătură de la supusul Măriei Tale Nicolae Macskasi (Măciăşanul, N.N.) Nici nu putem crede altceva despre el decât aceea că vine acum Aga Elţi Hasan Merge în solie la Impăratul şi vine pe aici pe la noi şi vrea să meargă şi la Măria Ta, dar să nu fie cumva vre-o meşteşugire în afacerea aceasta, să nu fi pus ceva la cale cu aga Hasan şi să nu meargă cumva acolo sus de partea Împăratului, la cumnatul său, prin ţara Măriei Tale, adică prin acel ţinut turcesc mărginaş (vilayetul timişorean N.N.), putem crede şi aşa ceva despre dânsul. Pentru aceea să poruncească Măria Ta şi lui Nicolae Macskasi, pe viaţa sa şi pe capul lui, cât şi celorlalţi slujbaşi de la hotar, să-l supravegheze, atât pentru liniştea viitoare a Măriei Tale cât şi pentru a noastră; ba Măria Ta să cerceteze cu dinadinsul pe Macskasi ce vorbă i-am trimis, în afară de răvaş. Dumnezeu să ţină pe Măria Ta, împreună cu tot norodul casei, îndelung, în bună şi plăcută sănătate". (Veress A., 1929, X, p. 237–239).

F. D. Spre sfârşitul acestui an sau la începutul anului următor, marele vizir Gürgi Mehmed paşa este mazilit şi este trimis beilerbei la Timişoara (Cronici turceşti, II, p. 192).

Anul 1652

Aprilie 24 Gürgi Mehmed paşa pleacă la Kanizsa, iar în locul lui vine Bőruzen, fost defterdar (Cronici turceşti, II, p. 103).

Iunie Noul beilerbei de Timişoara este Ahmed paşa, soţul prinţesei Gülsün (Idem, III,p. 100).

F. D. Este amintită biserica ortodoxă din lemn Sfinţii Apostoli din mahalaua Răduţilor din Timişoara (Cotoşman Gh., 1956, p. 97).

Noiembrie Mitropolitul Iosif este invitat la hramul mănăstirii din Partoş „Sf. Arhangheli Mihail şi Gavril" (8.11.), prilej de pelerinaj pe jos a mitropolitului. În urma sa s-au înşirat locuitorii satelor. La intrarea în biserică, după obicei, erau ologii; la intrarea mitropolitului şi la rugile sale ologii s-au vindecat (Idem, p. 91).

F. D. La Timişoara funcţionează o şcoală teologică, în incinta reşedinţei mitropolitane (Ibidem).

F. D. Noul episcop de Caransebeş este Ioanichie (1652–1659), iar episcop de Lipova este Moise (Ibidem).

Anul 1653

Mai 8 Ahmed, beilerbeiul de Timişoara, îi scrie banului de Lugoj şi Caransebeş: „Ahmed paşa, administrator al cetăţilor de margine şi al supuşilor de dincoace de Dunăre ai împăratului nostru puternic şi neînfrânt şi, din mila lui Dumnezeu, în prezent vizir la Timişoara etc., doreşte ca Dumnezeu să dăruiască tot binele celor aflaţi în vecinătate. Vecin nouă iubit şi binevoitor! Iată cu ce lucru trebuie să ne adresăm Milostiviei Tale prin scrisoarea noastră. În vremea din urmă de la Sebeş (Caransebeş N.N.)

a venit aici la Denta, în aceste părți, un tânăr român din Sebeş numit Oprea, şi s-a pus chezaş să fie slugă ceauşului din Denta. Dar, după câteva zile, gândindu-se la o tâlhărie şi stăpânul nefiind acasă, i-a spart lada şi a luat trei sute de florini ai acestuia. Apoi, cu cheltuială şi osteneală, cu sprijinul nostru, a fost găsit în Țara Ardealului şi dregătorii l-au şi prins potrivit cu legea şi l-au dat pe mâna păgubaşului. Dar, deoarece acei bani aparțineau altcuiva, stăpânul banilor nu se mulțumeşte cu uciderea tâlharului, fiindcă a dat două sute din florinii lui surorii sale mai mari şi i-a lăsat la țesătorul David şi la numiții Petru şi Pavel. Astfel bietul păgubaş a fost nevoit să se nevoiască de două–trei ori să meargă la Sebeş pentru a-şi cere drepturile, dar dregătorii de acolo n-au dat răspuns nici la scrisoarea trimisă de chehaia mea, nici nu i-au restituit acestui nenorocit banii. De aceea, dragul meu vecin, iată mai dau încă o dată ştire Milostiviei Tale despre această treabă ca, ocupându-te aşa cum se cuvine de acest lucru, să cauți acei două sute de florini pe care falsul tâlhar Oprea i-a lăsat la sora sa Ana, la Petru, Pavel şi David, şi care a sporit cu denunțul şi alte cheltuieli cu o sută cincizeci de florini. De aceea, dacă Milostiviei Tale îi este scumpă cinstea Dumnezeului vostru şi a principelui tău, să dați banii, deoarece dacă nu apar, vor reveni la mine plângând, aşa că eu voi scrie din nou principelui, iar aici vor fi reținuți în schimb oamenii voştri. Deci să nu ne fie nouă spre păcat, ci dregătorii de la Sebeş să-i înlocuiască paguba, căci ce fel de neomenie este din partea dregătorilor voştri nici măcar să nu ne răspundă la scrisoare, nici să restituie paguba bietului pârâş. Iată, rămâne pe seama Milostiviei Tale să-i intorci paguba şi aştept deci veşti despre asta". (Feneşan Costin, 1993, p. 81–83).

F. D. La Timişoara vine episcopul bosniac franciscan Beulici, dar şi misionarul iezuit Giaccomo Huomo Dei, ce stă în

caza iezuiților de aici, alături de Luca Diodati (acesta întrea anii 1651–1655).

F. D. Un defter otoman consemnează existența, în cele şase sangeacuri ale vilayetu-lui de Timişoara a 710 timaruri kilidji şi a 3.000 timaruri de spahii (Fodor P., 1996, p. 36).

F. D. Negustorii italieni din Timişoara în călătorie lor spre Oradea au fost atacați şi prădați de haiduci din zona Ineului, iar oficialii otomani cer banului Bârcianu să-i despăgubească (Szilády–Szilágyi, 1868, III, p. 440–441).

F. D. Beilerbei de Timişoara este numit Emir, schimbat în acelaşi an cu Surnasem (Cotoşman Gh.,1956, p. 91)

F. D. Mitropolitul ortodox primea de la credincioşi următoarele taxe miri rinsum (taxa pentru fisc), tesadnik akceleri (milostenii), zarazkasabie (taxa pentru vite tăiate în mănăstiri, patrâklâk resmi (taxa patriarhului), metropolidik resmi (taxe mitropolitului), apoi taxe pentru bâlciuri, agheazmă, untdelemn, cununie, înrmomântare, moştenire (Idem, p. 105).

F. D. Mitropolitul Iosif îl lasă urmaş în scaun pe episcopul Moise de Lipova, ar el se retrage la mănăstirea din Partoş, unde viețuieşte încă trei ani (Ibidem).

Anul 1654

Iulie 29 Husein, ceauşul beilerbeiului de Buda, scrie despre jafurile trupelor transilvane asupra cetăților şi satelor din Timişoara, Gyula, Szolnok (Szakoly F., 1985, p. 368).

Septembrie 29 Principele Gheorghe Rakoczy, la insistențele repetate ale lui Acațiu Bârcianu, ban de Lugoj şi Caransebeş, de a elibera din iobăgie țăranii, emite decretul de rigoare. Prea târziu însă pentru că zona cade sub stăpânire otomană peste patru ani (Feneşan Cristina, 1977, p. 233).

Noiembrie29 Ali, aga spahiilor din Lipova îi scrie lui Acaţiu Bârcianu, banul Lugojului „Nu demult au venit aici în cetate la noi sărmanele raiale cu ştirea că au apărut câţiva tâlhari în preajma satului Căzăneştii (din apropiere de Brad, unde s-au mai petrecut fapte similare, după alte documentre turceşti). Atunci, luând câţiva spahii cu mine, am plecat în direcţia amintită şi am dat peste răufăcători. Pe unii i-am tăiat, pe alţii i-am prins. Pe când ne întorceam cu ei spre cetate, un lotru numit Giurgiu, pe care-l ştiam de mai înainte, ne-a ieşit în cale, pe care l-am arestat odată cu căruţa, nevasta şi copilul său şi i-am dus cu noi. Pe urmă iarăşi ne întîlnirăm cu doi răufăcători care veneau dinspre ţinutul Caransebeşului, pe care de asemenea prinzându-i cu căruţa, caii, neveste şi bagaje, i-am mânat cu noi şi i-am predat comandantului nostru. Asta aşa s-a întâmplat. Apoi îţi mai comunic, prietene, că aici alimentele s-au scumpit extraordinar. S-a mai întâmplat că un anumit locuitor din Româneşti, numit Petre, pe când se întorcea acasă cu bucate, soldaţii din Caransebeş l-au prins, l-au închis şi deşi avea permisul la el, l-au băgat în temniţă. Şi mai înainte au mai prins vreo 30 de astfel de fraiale în împrejurimile Caransebeşului. De astfel, prietene, tâlharii ce i-am prins vor fi pedespsiţi de comandant (Szilády–Szilágyi, 1868, III, p. 435–436).

Anul 1655

Octombrie 13 Capuchehaia marelui vizir se adresează principelui transilvan cu referire la problemele bilaterale de la hotare.

Anul 1656

August Trecerea în nefiinţă a mitropolitului Iosif cel Nou este povestită astfel de scrierea hagiohrafică „Iară el, luni înainte de Sânta Mărie Mare, a chemat la el pe egumenul Nifon al sf. mănăstiri şi i-a spus că ceasul se apropie pentru dezlegarea de viaţa aceasta. Şi a lăsat cu limbă de moarte despre toate cum să se împartă şi cum să se orânduiească. Şi mormântul i-a fost înainte gătat în faţa altarului sfintei biserici celei noi, pe care el a ridicat-o din piatră, lângă biserica cea veche din lemn. Şi a chemat pe toţi fraţii călugări şi a luat iertare de la toţi, iar după aia s-a cuminecat cu sfintele taine şi, la apusul soarelui şi-a dat sufletul, ocolit de toţi fraţii din mănăstire şi de multă lume strânsă în mănăstire la vestea morţii lui. Iar în clipa când a părăsit sufletul lui această lume pământească, clopotele noi, din sfânta biserică cea nouă, au început să bată singure, că nici ţipenie de om nu a fost în biserică, şi-au zvonit vreme de un ceas, fără să atingă nimeni pălămarele. Iară lumea s-a minunat tare şi s-au închinat şi-au conoscut că cu adevărat om sfânt a fost mitropolitul Iosif" (Cotoşman Gh., 1956, p. 110).

Octombrie 27 Cerere către marele vizir în privinţa soldei garnizoanelor otomane din vilayet. Se aminteşte şi despre haraciul plătit de ţiganii din Banat (Andreev St., 1979, p. 197).

Noiembrie 29 Altă scrisoare a aceluiaşi Ali, aga călăreţilor din Lipova către Acaţiu Bârcianu, banul Lugojului, despre jafuri asupra localităţii Komancsista, despre tâlharul George prins de otomani, dar şi despre acel Petru din Româneşti, deţinut la Caranebeş fără vină (Szilády–Szilágyi, 1868, V, p. 435–436).

F. D. Beilerbei de Timişoara este Topal (şchiopul) Mehmed paşa (Fenyvesi L., 1995, p. 264).

Anul 1657

Martie 23 Noul beilerbei de Timişoara, Mustafa paşa, cere oficialilor principatului transilvan să oprească jafurile la hotarele nord-vestice ale vilayetului său, amintitnd jafurile asupra iobagilor din zona Ineului, Salontei, inclusiv cel asupra negustorilor ragusani din Timişoara aflaţi în drum spre Oradea etc., etc. (Szilády–Szilágyi, 1868, V, p. 440–441).

Iunie 5 Aflat la Ineu, George Haller, trimisul principelui, scrie despre situaţia reclamaţă de beilerbeiul timişorean (Szakoly F., 1985, p. 368).

Iunie 24 Hubiar, aga din Timişoara, îi scrie lui Acaţiu Bârcianu despre situaţia zonală (Szilágyi S., 1891, II, p. 415–417).

Octombrie 30 Chenan paşa îi scrie, din Lipova, lui Acaţiu Bârcianu, despre mişcările marelui vizir împotriva lui Gheorghe Rakoczy II, principele Transilvaniei (Szilády–Szilágyi, 1868,V, p. 443 – 445).

Octombrie 1657– octombrie 1658 Se naşte la Timişoara, Osman aga, ca fiu al lui Ahmed Aga venit de la Begrad; copilul învaţă şi româna, sârba şi maghiară în Timişoara sa natală; va deveni cronicarul unul vestit beilerbei otoman de Timişoara (Kreutel R., *Der Lőwe*, 1981, p. XVIII).

Anul 1658

Răscoala antiotomană a celor trei Ţări Române şi riposta otomană. Marele vizir trece prin Banat spre Ineu, pe care-l cucereşte pe 2 septembrie. În vară principele transilvan l-a bătut pe paşa de Buda pe, şi la nord de, Mureş. În septembrie, odată cu intrarea tătarilor în principat, situaţia se inversează şi principele este silit să plece; acum sunt

cucerite Lugojul şi Caransebeşul şi transformate în sangeacuri otomane.

Martie Beilerbeiul de Timişoara, vizirul Fazâl paşa, este ucis din ordinul sultanului (Cronici turceşti, III, p. 98).

Mai 17 Cehaia Mehmed, omul vizirului, îi cere judelui clujean să trimită de urgenţă ovăz şi pâine trupelor paşei de Timişoara, care duc mare lipsă de provizii (Szilády–Szilágyi, III, 1868, p. 464).

Iunie 6 Paşa de Buda este primul care se apropie de graniţele principatului, dar Gheorghe Rákoczy al II-lea îl înfrânge în lupta desfăşurată între Arad şi Gyula (Totoiu I., 1960, p. 8).

Iunie 28 O primă luptă, desfăşurată în faţa Ineului, între beilerbeiul de Buda şi principele Rákoczy, este câştigată de ultimul, care însă nu exploatează victoria, întrucât alte trupe otomane şi tătare intraseră în principat.

Iunie 29 La Partoş, la mormântul Sf. Iosif se produce una din multele minuni, povestite de scrierea hagiografică „La sf. Apostoli Petru şi Pavel, au venit la mănăstire Ianăş Muică, cu fata lui, care dintr-un beteşug avut mai înainte cu doi ani, a rămas surdă şi mută. Ei au venit cu două zile mai nainte şi-au ajuns osteniţi de drum de la Ramna, şi călugării I-au omenit cu mâncare şi hodină. Iar fata a fost trecută de 15 ani, a fost nemăritată şi tare frumoasă, numai a avut smintă (i-a lipsit ceva) şi a avut şi oleacă de sminteală la cap de pe urma beteşugului şi nu au prea vrut feciorii să vină în casă la ea. A fost singrul copil a lui Ianăş, care a fost om cu avere în Ramna. Iar în seara de dinante de sărbătoare, tareţul la Vecernie, a cuminecat-o şi toată noaptea fata a rămas în biserică, îngenunchiată la mormântul Sfântului Iosif. Iară înspre ziuă fata a aţipit pe mormânt. Iară când au venit în zori călugării la Utrenie, au aflat-o adormită pe lespedea mormântului. Iară când au trezit-o din somn, ea s-a uitatla ei şi-a întrebat, mirată, că unde se află. Şi atunci i-a răspuns stareţul şi

ea a vorbit cu el, şi a văzut că i-a venit graiul şi auzul. Şi-au adus laudă lui Dumnezeu şi sfântului Iosif. Iară tatăl ei a făcut daruri bogate la sf. Mânăstire” (Cotoşman Gh.,1956, p.127–128).

Iulie 6 A doua luptă dintre cele două tabere se desfăşoară la Păuliş şi transilvănenii câştigă din nou, dar se retrag fără a exploata victoria (I. Totoiu, op.cit. p. 8).

Vara Campania acestui an este descrisă de mai mulţi cronicari otomani. Dintre ei relatarea lui Silahdar Fândâklî Mehmed aga este cea mai interesantă. Reproducem câteva pasaje pentru a înţelege felul în care era privită situaţia politică, dar mai ales desfăşurarea evenimentelor prin, şi pe lângă, hotarele vilayetului de Timişoara. Marele vizir cu trupele sale a ajuns pe 4 iulie la Belgrad, unde a aşteptat intrarea tătarilor în principat. Apoi pe 6 august „pornind din Câmpia Belgradului, oştile au trecut peste marele pod care a fost construit, în opt zile, peste Dunăre şi au descins în câmpia Purcid, de pe malul celălalt, unde şi-au aşezat corturile… (pe 11 august)… pornind şi din menzilul Panciovei, au parcurs distanţe şi, ajungând, au descins îm câmpia Timişoarei, unde au fost aşezate corturile. Şi în acest loc au rămas de nevoie şase zile, în care timp beilerbeiul de Buda… a intrat în ţinuturile de margine ale duşmanului celui fără de lege, împreună cu trupele sale de gardă şi cu oştile eialetului său, în frunte cu emirii de la margine şi cu oştile islamice nenumărate, cu oştile cuceritoare de ţări, din acele ţinuturi… După aceea (pe 24 august N.N.) plecând şi de acolo, au ajuns pe neaşteptate într-un loc unde s-a căutat apă şi nu s-a găsit nici o picătură… În acel loc se află cetatea numită Ineu, care era cheia cetăţilor ghiaure şi care era puternică şi întărită… Cucerirea şi eliberarea în primul rând a cetăţii mai sus fiind importante (în 30.08) s-a ajuns în câmpia cetăţii Ineu şi corturile au fost aşezate în jurul oraşului, astfel încât, din pricina oştilor de diferite feluri, faţa pământului semăna

cu învălmăşeala din lumea cealaltă…A doua zi noaptea, când s-a ajuns sub zidurile cetăţii Ineu, tunurile cele cu guri de balaur, zdrobitoare de cetăţi şi dărâmătoare de turnuri, fiind transportate cu ajutorul carelor în apropierea cetăţii asediate, au fost aşezate în locurile de tragere iar ienicerii, la rândul lor, potrivit firmanului vizirului, au făcut în jurul cetăţii trei rânduri de întărituri, care au fost terminate la miezul nopţii. După ce fiecare s-a aşezat în şanţul său, s-au pregătit cu toţii de luptă… Când duşmanii cei josnici au privit din vârfurile turnurilor afară, au văzut că cetatea este înconjurată din toate părţile de o mulţime de oşti, asemenea unui ocean. Atunci îngrozindu-se, au înţeles că nu există altă cale de scăpare decât predarea cetăţii Ineu. Chiar în ziua aceaa (2.09. N.N.) ghiaurii au aşezat steagul alb pe vârful cetăţii şi au trimis la serdarul măriminos câţiva oşteni renumiţi cu scrisoare şi cu rugămintea deiertare… Astfel ei au predat cetatea… li s-a dat învoire şi au fost iertaţi, cu condiţia de a ieşi din cetate până în seara aceleiaşi zile (Cronici turceşti, II, p. 298–300).

Septembrie 2 Ineul se predă marelui vizir.

Septembrie Trupele otomane şi tătare, care prădaseră principatul, ajung şi ele la Ineu. Otomanii oferă tronul principatului transilvan lui Acaţiu Bârcianu (Barcsay) cu condiţia predării Banatului de Lugoj–Caransebeş, fapt care se şi întâmplă în aceiaşi lună septembrie, după tratative între Kenan, beilerbeiul de Buda şi Acaţiu Bârcianu.

Septembrie 9–13 Cenghizade Ali paşa este mazilit din Alep şi primeşte funcţia de beilerbei de Timişoara (Cronici turceşti, III, p. 119).

F. D. Vilayetul otoman de Timişoara avea 8 sangeacuri (Timişoara, Cenad, Ineu, Lipova, Moldova Veche, Orşova, Gyula şi Lugoj–Caransebeş (Fodor P., 1996, p. 198).

F. D. Sediul vilayetului de Timişoaa a fost mutat imediat la Ineu. Beilerbeiul purta titlul de Timişoara şi Ineu, de Ineu

şi Timişoara, sau de Ineu între anii 1658–1667, apoi pâná prin 1695.

Noiembrie 18 La Timişoara se află marele vizir care discută cu solul noului principe transilvan despre situaţia politică a zonei (Veress A., 1929, X, p. 332–333).

Anul 1659

Mai Trupe otomane se îndreaptă spre Banat spre a-i fi de ajutor principelui transilvan.

Mai 23 Seydi Ahmed, beilerbeiul de Buda îi scrie, din Belgrad, lui Acaţiu Bârcianu că va sosi cât de curând la Timişoara, de unde-l va putea sprijini cu tot ceea ce are nevoie (Szilágyi S., *Erdelyi*, 1891, p. 541–542).

August 23 În Timişoara sunt trupe otomane şi transilvane, scrie un sol creştin aflat în zonă (Idem, p. 543–545).

Septembrie 24 Un alt transilvănean, Petru Budai, scrie din tabăra turcească de la Timişoara aceleaşi lucruri (Idem, p. 545–546).

Octombrie 29 Din Timişoara principele Acaţiu Bârcianu îi scrie cancelarului ungar despre conflictul cu Gheorghe Rakoczy (Hurmuzaki E., V/1, p. 55).

F. D. Husein, beilerbei de Timişoara, participă la campania din principat (Cronici turceşti, II, p. 197).

Noiembrie 1 Seydi Ahmed este transferat de la Buda la Timişoara (Hurmuzali E., V/1, p. 59).

Noiembrie 9 Aflat la Timişoara, Mihail Tholdalagy îi scrie lui Gabriel Haller, anunţându-l despre plecarea trupelor otomane din Banat spre principat (Szilágyi S., *Erdelyi*, 1891, p. 549–552).

1659 noiembrie 7–1660 iarna Oastea otomană pleacă din Timişoara şi intră în Transilvania, „pacificând” principatul şi asugurându-i domnia principelui. Iată un fragment de

cronică otomană ce descrie campania „Când purtările sale (principele Gheroghe Rákoczy al II-lea) de acest fel au fost aduse la cunoştinţa Pragului califatului (adică la Istanbul, N.N.), s-au emis hatt-I humaiun purtător de fericire şi înalte porunci pentru vizirul Seidi Ahmed paşa, care era însărcinat cu paza vilaietelor Ineu şi Timişoara, ca să strângă oştile şi să pornească împreună cu toţi supuşii care se aflau lângă el, precum şi cu oştile de la Buda şi de la Agria, şi să meargă în ţinutul Transilvaniei, dându-şi osteneală, împreună cu oastea, într-un chip demn de legea împărătească şi de cinstea sultanului. Pentru distrugerea oştii acelui fără de lege (adică a celui care nu mai vrea să asculte de sultan N.N.) şi cu credinţă detestabilă şi îndrăzneţ ca un câine fusese trimis vizirul Seidi Ahmed paşa ca să-l prindă oriunde s-ar găsi el şi în orice stare s-ar afla. Şi acesta — Ahmed paşa — a pornit, supunându-se cu toată sinceritatea şi cu tot devotamentul poruncii demne de supunere şi, luând cu el chiar a doua zi toată oastea, a considerat că de acum încolo aşteptarea este dăunătoare. Şi …(pe 7 noiembrie 1659) Seidi Ahmed paşa a pornit spre Porţile de Fier cu gândul de a trece în Transilvania …" Urmează descrierea camapaniei otomane cu lupta de la trecătoare şi asigurarea otomană asupra principatului (Cronici turceşti II, p. 311–313).

1659–1660 Ahmed paşa de Buda iernează la Timişoara, dar în corturi sau în bordee, în afara cetăţii, spre a nu provoca neplăceri locuitorilor „Anotimpul de iarnă apropiindu-se, onoratul serdar întorcându-se cu oastea victorioasă, a descins în câmpia Timişoarei. Spre a feri populaţia acestui vilaiet de strâmtoare, în acea iarnă nu i-a permis oştii să stea în case, ci a fost aşezată în corturi. Dar fiind înştiinţaţi în acest sens, unii dintre ei au construit locuinţe din pietre, alţii din lemne şi mulţi dintre ei, săpând pământul, au petrecut iarna în acele locuri pline de greutăţi. Aşteptând

primăvara, după cum se cuvine, şi-au îndeplinit sarcina lor (Idem, p. 181).

Anul 1660

Ianuarie 20 Lupta dintre oştile transilvane credincioase lui Rákoczy şi cele otomane, comandante de Seydi Ahmed paşa, s-a desfăşurat la „ Atuk" lângă Poarta de Fier a Transilvaniei.

Ianuarie Pentru contribuția sa la luptă, lui Abaza Sarî Husein paşa, i s-a oferit postul de beilerbei al vilaietului de Timişoara–Ineu (Idem, p. 312).

Mai Trupele otomane, comandate de Seydi Ahmed paşa, străbat principatul şi-l inving pe Rákoczy pe 22 mai în bătălia de la Feneş; rănit principele fuge la Oradea unde moare mai apoi (Idem, p. 314).

Iunie 16 O altă întâlnire intre cele două armate dar, inferiori numeric, partizanii lui Rákoczy fug, abandonând câmpul de luptă.

Vara Trupele otomane străbat Banatul în drum spre Oradea, pe care o cuceresc după asediu şi transformă ținutul într-un vilayet. Iată periplul otoman prin vilayetul timişorean „… au trecut fluviul Dunărea lângă Belgrad şi au înaintat spre Panciova şi apoi au ajuns la Timişoara, parcurgând ca un torent de primăvară dealuri, munți şi câmpii, iar de acolo în (4 iulie 1660 N.N.) au ajuns şi au descins la hotarul cetății Ineu". Aici se produce joncțiunea cu oastea lui Seidi Ahmed paşace venise din principat (Idem, p. 314–315).

Iunie Celebrul glob-trotter otoman, Evlyia Celebi, străbate pentru prima dată Banatul, în armata otomană care merge spre Oradea. Printre primele localități descrise se numără şi palanca Denta"... aceasta este o întăritură de formă pătrată, construită din nuiele; are dizdar şi 50 de neferi şi

cincizeci de neferi/apărători/, un depozit de muniții, o geamie, un han şi câteva dughene. Grădinile sunt roditoare" (Călători străini, VI, 1976, p. 491).

Iunie Cetatea Panciova în viziunea lui Evlyia Cebebi „Aceasta este o palancă de lemn în formă patrată şi e aşezată într-o luncă, din apropiere de vărsarea râului Timiş în Dunăre. De jur împrejur are o sută de paşi. În ea se află un dizdar, cincizeci de neferi, suficiente depozite de muniții, o geamie, un han şi un mic bazar, dar nu are baie. Casele sunt acoperite în cea mai mare parte cu stuf şi cu nuiele… Panciova este un cadiat în vilayetul Timişoarei, scutit de obligații, iar cadiul are un venit de 150 aspri (Ibidem).

Iunie Evlyia Celebi descrie, pe câteva pagini, cetateaTimişoara (Călători străini, VII, p. 491–503).

Iunie De la Timişoara armata otomană se îndreaptă spre nord şi întâlneşte cetatea Kaçat (greşit identificată cu Făgetul — Călători străini, VI, p. 503 — când în realitate este Kakat/Orțişoara). Iată cum o vede Evlyia Celebi „E o construcție în formă patrată, frumoasă şi tare. La apus se află o poartă care dă în câmpie. Are un dizdar, trei sute de ostaşi aleşi şi material de război: e acoperită în întregime cu şindrilă, dar nu are piață şi bazar sau altceva. Este doar un turn din serhat" (Ibidem).

Iunie Evlyia Celebi ajunge la Felnac „Este hassul paşei de Timişoara şi e administrată d voievodul acestuia. Se află sub jurisdicția naibului cadiului din Timişoara. Din acest hass paşa scoate un venit de 2 poveri de aspri. Cetatea e aşezată pe malul râului Mureş, pe o colină înaltă; e o cetățuie destul de frumoasă, construită din cărămidă. Are doar patru sute de paşi în circumferință. De asemenea are o singură poartă care dă spre miazăzi şi o mică geamie de pe vremea lui Suleiman han (Sultanul Soliman Magnificul N.N.). În cetate sunt numai 5 case şi 5 tunuri împărăteşti. În fața porții se află un pod mobil cu lanțuri iar în fața acestuia se găseşte un chioşc. Are un dizdar şi 50 de

ostaşi. Dar oraşul din afară nu are palancă. În el se află vreo sută de case acoperite cu scànduri şi despărţite prin curţi. În afară de 10 dughene, nu mai sunt alte clădiri, dar se găsesc foarte multe vii" (Idem, p. 503–504).

Iunie Descrierea Aradului de către Evlyia Celebi „A fost cucerită pe vremea lui Suleiman han, în anul 958 (1551 N.N.) de către Ahmed paşa, al doilea vizir. Deoarece o ocupase apoi duşmanul, Sokollu Mehmed paşa a cucerit-o din nou. Cu timpul s-a ruinat iar, mai târziu, Kőprüllü Mehmed paşa, cucerind cetatea Ineu, a refăcut această cetate şi a aşezat în ea un dizdar cu 50 de ostaşi, precum şi cu muniţii. El a mai clădit apoi o geamie, un han mare, un ospiciu, o locuinţă pentru intendentul de vakâfuri, şcoală, tekke, o clădire de utilitate publică şi o casă de oaspeţi, în care toţi călătorii, săraci sau bogaţi, sunt ospătaţi gratuit, zi şi noapte, cu mâncăruri alese. Are o baie mică şi o piaţă destul de mare dar îngustă. Cetatea se află în apropierea cetăţii Gől de lângă râul Mureş şi este construită din ziduri de umplutură de pământ, având o circumferinţă de 400 de paşi. Are 2 porţi tari din lemn; una este poarta Ineului, înspre nord. În afara ei se găsesc 200 de case creştine. Alta e poarta Timişoarei; lângă ea se află o mică palancă patrată, care slujeşte drept fortăreaţă interioară. Aceasta are o singură poartă, dar solidă. La intrarea în această cetate interioară se percepe o tază. Are şi un mic pod cu chioşc. În partea dinspre Timişoara a acestui pod se află 200 case de creştini, cu acoperişuri de stuf sau scânduri; pe malul râului Mureş se găsesc dughene în colibe sărăcăcioase, acoperite cu stuf sau cu scândură; odată pe an, la aceste dughene se adună 70–80.000 raiale şi beraiale ghiauri şi ţin un asemena târg încât nu se poate descrie. Timp de zece zile şi zece nopţi, mütevelli guvernează peste această mulţime. Cu toate că se află în eialetul Timişoarei, târgul are administraţie

proprie şi cade sub jurisdicția naibului cadiului de la Timişorara". (Idem, p. 504).

Iunie De la Felnac Evlyia Celebi se îndreaptă spre puternica cetate Lipova căreia îi consacră cinci pagini (Călători străini, VII, p. 505–509). Din cauza lumgimii descrierii reproducem aici doar paginile despre: „Meşteşugurile şi curiozitățile şi obiceiurile din această cetate. Aici se face un fel de curea, ca de bumbac, pe care locuitorii o pun sub formă de curea uleioasă pe vârtelnițe cu vălătuc. Toți locuitorii din serhat îşi fac din aceste curele funiile, hamurile şi paivanele pentru priponit caii. Ei lucrează şi un postav numit şaiac. Locuitorii sunt toți bosnieci. După obiceiul oamenilor din serhat, ei poartă haine stâmte şi scurte. Luându-se după zicala că „haina cea mai bună e haina scurtă", ei poartă haine de postav până la genunchi, scurteică de postav şi de piele, cu nasturi de argint, cusuți pe piept şi pe mâneci. Mijlocul şi-l încing cu brâu de mătase. Nădragii, cam strâmți, sunt făcuți din postav sau din piele albă. Pe cap nu poartă turbane ci toți poartă căciuli din postav roşu şi verde, în forma celui de samur, şi pe ele pun coroane din aripi de şoim. Este un popor luptător pentru credință (adică musulmani, N.N.). Cinstesc foarte mult pe învățați şi pe străini şi le dau pomană şi daruri. Femeile lor nu trec niciodată de pragul porții; ies doar pe năsălie. În această privință sunt foarte habotnici, dar aşa e bine în vremurile de azi". (Este doar descrierea bosniecilor musulmani colonizați aici şi nu a românilor şi sârbilor localnici, care au alte obiceiuri şi credința ortodoxă, sau catolică, N.N.) (Călători străini,VI, p. 508).

Iunie Palanca Radna, cetatea Vefraş, cetatea Vărădia sunt descrise în acelaşi tipic (Idem, p. 509), cu cetățile Şoimoş, Şiria şi Ineu (Idem, p. 511–515).

Iulie–august Asediul şi cuceirea cetăţii Oradea. Oastea otomană iernează apoi la Timişoara în timp ce Evlyia Cebebi călătoreşte prin Banat spre Bosnia.

F. D. Kasâm, sangeac beiul de Lipova, îi scrie principelui Apaffy despre faptele oamenilor principelui care au cerut sătenilor din zona Almaşului dările pentru nobili, au prădat satul Balta şi au luat vitele, veşmintele şi uneltele locuitorilor, acceştia reclamând faptele (Decei A., 1978, p. 23).

Decembrie 12 Mahomed fiul lui Ali, în calitate de molla al oraşului Moldova, aminteşte despre mahalaua geamiei Atîk, despre problemele lui Ahmerd bin Sefer cu Jusuf ben Abdallah (renegat de origine maghiară); martori sunt locuitorii Mehmed Celebi fiul (ibn sau ben) lui Abdallah, Nalbend Mustafa fiul lui Abdallah, Elhagi Ali fiul hagiului Mustafa, Djafer Celebi fiul lui Ibrahim, Ibrahim Celebi fiul lui Abdulaziz (Szilády–Szilágyi, 1868, III, p. 490).

1660 Decembrie 27–25 noiembrie 1664 Călugării mitropoliei ortodoxe din Ipek (Peci) vin în Banat („Vlaşca") după milostenii. La Timişoara ei primesc donaţii din partea următorilor locuitori: odobaşa Cragui, popa Drăgoilă, Ioan Giurgea, Miloş Obradovici, Petru Hagiu, meşterul Isac, Andrei, Miloş, Andrei Hagi, odobaşa Mihail, Giuriţa Rujici, Raca, Alimpie, bulucbaşa Marin. Dintre celelalte sate primesc donaţii din partea locuitorilor din Banloc, Becicherecu Mic, Berecuţa, oraşul Beşenaova/Dudeştii Vechi/, Biled, Butin, Bulgăruş, Cebza, Cenei, Cerna, Ciavoş/Grăniceri, Checea, Gelu, Chevereşu Mare, oraşul Deta, Denta, Diniăs, Dolaţ, Ficătari, Firiteaz, Foeni, Gad, Gaiu Mic, Ghilad, Hitiaş, Hodoni, Iecea, Ivanda, Jamu Mare, Jimbolia, Lovrin, Satu Mare, Opatiţa, Roviniţa Mare, Partoş, Parţa, Periam, Pordeanu, oraşul Rudna, Saravale, Sarchinez, Săcălaz, Sculea, Sângeorge, Sânmihaiu Român, Sânpetru Mare, Soca, Sag, Semlacu

Mare, Teremia, Tolvădia-Livezile, Topolovăț/u Mare/ Tormac, Variaş, Vălcani, Visad, Vizejdia.

F. D. După cucerirea Orăzii, marele vizir transformă în vakâf mai multe sate din zona mureşană, construieşte noua cetate a Aradului şi alte aşezăminte de utilitate publică.

Anul 1661

Ianuarie 11 Intemeierea vakâfului de la Arad se produce prin firmanul marelui vizir Mehmed Kőprüllü „Marele vizir Mehmed paşa, orânduirea lumii, azilul celor săraci, protectorul celor slabi, Allah să-i împlinească dorințele, a dispus ca pentru reparațile şi întreținerea marelui pod de pe Mureş, de curând construit, a palăncii de la Aradu Nou, a sfintei geamii, a luminoasei şcoli şi pentru hanul cel bine aşezat, construit pentru drumeți şi trecători, precum şi pentru toate celelalte fundațiuni pioase aflate în numita palancă — să fie colonizate de o parte şi de alta a numitului pod 400 de familii dintre raialele nomade — care locuiesc în corturi sau nu sunt înscrise în defter"; în continuare vizirul ordonă ca fiecare familie să primească loc de casă, arie pentru treieratul bucatelor, curte, grădină şi pământ îndeajuns (Totoiu I., 1960, p. 17).

Ianuarie 11 Comisia de hotărnicie a satelor vakâfului de pe malul stâng al Mureşului avea, printre membri, şi pe Hamza fiul lui Bekir, bei de Cenad, Mehmed aga ibn Suleiman, serdarul ienicerilor timişoreni, Mehmed aga ibn Regep delegatul ceauşilor din Timişoara, Elhak Kenan aga comandantul celorlalte oşti din garnizoana timişoreană (Totoiu I., 1960, p. 17).

Ianuarie 11 În acelaşi document se specifică faptul că satul Variaş din cazaua Timişoara „fiind făcut vakâf cu dijme legale şi dări prescrise pentru reparațiile şi intreținerea

palăncii, a podului, a moscheii, a hanului (din Arad N.N.)… a fost scutit de dări şi de orice alte sarcini şi a fost emis un firman ca de acum înainte nici beilerbeiul, nici birarii să nu se mai amestece în treburile sale”. (Ibidem).

Vara În vilayetul de Timişoara s-au adunat 87.000 oşteni otomani aflaţi sub comanda a 7 viziri, 20 de beilerbei, 120 de sangeacbei şi toţi sub serdarul Ali paşa, care se îndreaptă apoi spre Transilvania, în sprijinul lui Acaţiu Bârcianu, confruntat cu revolte interne (Călători străini, VI, p. 529–530). În urma acestei campanii principatul este redus cu o treime ca suprafaţă, distrus din puncte de vedere economic şi parţial depopulat. Principatul nu-şi va mai reveni după această campanie cumplită.

Iunie început Beilerbeiul timişorean Seydi Ahmed paşa este ucis din porunca marelui vizir Mehmed Kőprüllü (Kreutel R., *Der Lőwe*, p. 272).

Iunie Evlyia Celebi, însoţind alte trupe otomane, ajunge la Sinersig unde vede „un sat cu 300 de case, un zeamet bine întocmit, ale cărui raiale sunt numai români. În nici o ţară nu se găsesc ca aici afine mari cât prunele” (Călători străini,VI, p. 533).

Iunie Acelaşi Evlyia Celebi ajunge, a doua zi, şi la cetatea Lugojului „Acum este reşedinţa unui sangeacbei aparte. Are alaibei şi trei ciorbagii, pentru odele de ieniceri, o odă de topcii, o odă de gebegii, dizdar, chehaie, muhtesib, strângător de taxe… Este o cetate de lemn şi de pământ, pătrată, aşezată pe malul râului Timiş. Şanţul din jurul ei este plin cu apa râului… Cetatea are o singură poartă. Deasupra şanţului cetăţii se află un pod mobil, împodobit, care este ridicat în fiecare noapte. În cetate sunt 300 de case ale ungurilor, unele acoperite cu stuf altele cu scânduri. Cetatea interioară e de asemenea pătrată; e o cetate mică de piatră cu şanţ separat. Are o poartă de lemn care dă spre răsărit. Şi deasupra acestui şanţ se află un pod mobil. În jurul oraşului pământul este roditor,

acoperit cu vii şi cu grădini. Raialele sunt toți români. Dintre produse, sunt vestite prunele de aici, ca şi merele şi cerga albă… Zece poveri de aspri sunt vakâf pentru Mecca şi Medina şi, în fiecare an, vine trimisul ca să primească de la defterdarul Timişoarei cele 10 poveri de aspri, şi luându-le, pleacă înapoi" (Ibidem).

Iunie Evlyia Celebi pleacă de la Lugoj la Jdioara care „…e o palancă de lemn, în formă pătrată, aşezată între munți, pe malul râului Timiş… Are dizdar, şi ostaşi. Fiind cucerire nouă nu are construcții publice" (Călători străini,VI, p. 534).

Iunie–iulie Evlyia Celebi ajunge la Caransebeş „este reşedință de sangeacbei în eialetul Timişoarei. Venitul beiului este de 300.000 aspri. Are 15 zeamete şi 105 timare. Are alaibei şi alți demnitari; oastea se compune din o mie de oameni. Este un cadiat organizat de curând cu rang de 150 de aspri. Are trei odale de ieniceri, subasi de topcii şi gebegii, muhtesib, strângător de taxe, chehaia de oraş, agă pentru haraci. Şi din haraciul acesteia zece poveri se trimit la Medina. Raialele sunt cu toții români. Cetatea e frumoasă, de o construcție trainică, aşezată pe malul râului Timiş. Circumferința ei este de vreo patru sute de paşi; a spus-o meşterul constructor în timpul renovării ei. Are două porți; şanțul nu este adânc. În cetate sun trei sute de case de ale ungurilor, cu acoperişuri de lemn. Are o geamie scundă, făcută de defterdarul Ibrahim paşa. Fiind construită într-un loc foarte potrivit, e vizitată de multă lume. Este o geamie frumoasă, cu acoperiş de olane şi cu minaret înalt. În mijlocul acestui zid de apărare se mai află o puternică cetate interioară, în cinci colțuri, solid construită şi greu de pătruns. În afară de dizdar nu mai are nimic altceva. Este plină cu tot felul de materiale de război şi de tot felul de tunuri ungureşti, strălucitoaere ca aurul. Această cetate interioară are o singură poartă mică, în partea dinspre nord. Ca să ajungi la această poartă, trebuie

să urci 30 de trepte de piatră.Printre coşurile de deasupra ei se află găuri pentru a arunca pietre iar în stânga şi în dreapta se află găuri de creneluri, încât e o poartă foarte tare. Dar în oraşul de afară are bazar şi un târg frumos. Având apă şi aer bun, acolo se găsesc tineri voinici şi fete frumoase, care abia veniseră, şi e în plină refacere. Are multe vii şi grădini. Între produsele sale sunt renumite: merele, prunele şi cerga pestriță de cai" (Idem, p. 534–535).

Iulie În campanie cu oastea otomană, Evlyia Celebi mai vizitează şi descrie cetatea Dezna (? pe valea Bistrei, N.N.), apoi stațiile Büyük Tabur, Eski Tabur, Musek Dereki, Katia, apoi ajunge la Poarta de Fier a Transilvaniei, pe care o descrie (Idem, p. 535–437).

F. D. În acest an schimbarea beilerbeiului de Timişoara Sari Husein este pusă când în primăvară (Cronici turceşti II, p. 318) când toamna tàrziu (Fenyvesi L., 1995, p. 264) sau la începutul anului următor (Szilády–Szilágyi, 1868, IV, p. 331).

Toamna–iarna „Serdarul Ali paşa, după ce a pus rânduială în crăiia Transilvaniei, a vrut să se întoarcă spre locul de iernare de la Timişoara, împreună cu oastea norocoasă care se afla lângă el. Atunci mai sus numitul crai Apafy Mihail, de teama vicleniei predecesorului său Kemeny, nu a avut curajul să rămână singur în Transilvania. De aceea, pentru a-l linişti pe cel manitit mai sus, a fost numit un beilerbei spre a-l păzi. Într-adevăr Kemeny văzând că serdarul mai sus amintit s-a întors la iernat, a venit cu nişte afurisiți într-un loc apropiat de cetatea care era reşedința lui Mihail Apafy. Luându-se măsuri de prevedere, beilerbeiul de Ineu Kucük Mehmed paşa, fusese numit pentru paza craiului mai sus arătat. Aflând de atacul lui Kemeny, el a mers în grabă asupra lui şi când a început să se lupte cu el, Kemeny şi-a găsit beleaua în timpul bătăliei bând din cupa morții" (Cronici turceşti, III, p. 133).

Decembrie 30 Beilerbeiul de Ineu şi Timişoara, Kucük Mehmed paşa, scrie o scrisoare, în plină campanie de iarnă (Szilády–Szilagyi, 1868, IV, p. 16–17).

Anul 1662

Ianuarie 7 Hasan, chehaia beilerbeiului de Ineu–Timişoara scrie despre tratativele purtate cu Gabriel Kendeffi (Szilády–Szilágyi, 1868, IV, p. 19).

Ianuarie sfârşit Sultanul îi scrie principelui Apaffy arătând că se poate baza pe sprijinul beilerbeiului de Ineu, Kuçük Mehmed paşa (Idem, p. 22–23).

Februarie 2 Solul principelui transilvan Mihai Apafy scrie despre tratativele desfăşurate la Timişoara cu paşii de Timişoara şi Oradea (Idem, p. 23–24).

Februarie 15 Stefan Daniel, solul principelui transilvan raportează, din Timişoara, despre discuţiile purtate cu chehaia beilerbeiului de aici (Idem, VII, p. 404).

Februarie Sfârşitul campaniei otomane în principat şi întoarcerea prin Deva–Haţeg–Caransebeş, spre Timişoara.

Vara Beilerbeiul timişorean se află cu trupele sale în principatul transilvan, consolidând acolo influenţa otomană.

Iulie 6 Scrisoare a marelui vizir despre tratativele de la Timişoara şi despre prezenţa lui Kuçük Mehmed paşa în principat (Idem, IV, p. 69).

Iulie 20 Principele Apaffy îi scrie marelui vizir despre desfăşurarea campaniei dar şi despre cele trei solii ce se află acum la Timişoara (Idem, IV, p. 69–70).

Iulie Beilerbeiul Kuçük Mehmed paşa este şi păzitor al graniţelor dunărene dar şi cârmuitor al Ersekujvárului (Idem, IV, p. 71).

F. D. Beilerbeiul îi scrie principelui transilvan că „… după ce am venit de la Ersekujvár la Timişoara, am scris de mai multe ori despre situaţia satelor şi raialelor din jurul Ineuului şi Lipovei, ca să-şi ia màna de pe ele (nobilii transilvăneni, N.N.) căci aceia cu toţii sunt iobagii puternicului nostru padişah şi-i plătesc dare, nu pot să plătrească în două locuri, nici nu se îngăduie acest lucru ca

să se plătească darea în două locuri, acest lucru nu-l îngăduie nici puternicul nostru padişah. Este adevărat că dintre principii care au fost înaintea Măriei Tale erau unii de acord să-I facă să plătească în două părți, dar ce şi-au adus pe cap cu asta poate s-o ştie Măria Ta, căci le-a văzut…" (Decei A., 1978, p. 20).

F. D. Abdulkadir, cadiu al Lugojului şi Caransebeşului, scrie despre Vasile Barbu din cazaua Timişoara care a cumpărat oi, capre etc. şi creştinul Lupu ce a primit o decizie a şeriatului timişorean asupra unei situații economice, iar drepturile lor vor fi încasate de la un anume Gabor din zona Caransebeşului (Ibidem).

Decembrie 20 Michael Puserus, sol ajuns la Timişoara, scrie despre situația de aici (Szilády–Szilágyi, IV, p. 84).

Anul 1663

Descrieri ale Timişoarei medievale sunt destul de puține. Cea mai consistentă este cea a globe troterului otoman Evlyia Celebi ce a vizitat Timişoara de mai multe ori în intervalul anilor 1660–1664.

Acestei mărturi dorim să-i aducem o alta, la fel de corectă şi edificatoare, ce are însă în plus o stampă (pe care o considerăm cea mai veridică dintre toate celeeditate până acum şi o hartă a străzilor Timişoarei medievale — unicat în întreaga istoriografie consacrată acestei localități. Este vorba despre un fragment (Descrierea Timişoarei) din manuscrisul lui Henrik Ottendorf, redactat în ciornă la Timişoara în primele 6 luni ale anului 1663.

HENRIK OTTENDORF, DESCRIEREA TIMIŞOAREI

„Oraşul Timişoara, care-şi are numele de la râul Timiş şi de la cuvântul var care pe ungureşte înseamnă cetate, este situat dincolo de Dunăre şi de Tisa (privind de la Viena, N.N.) în acea parte care este socotită a face parte din Ungaria de Jos şi este numită de aceştia (maghiari, N.N.) comitatul Timiş (denumire de epocă pentru zona centrală şi, prin extensie, pentru întregul Banat de azi, N.N.). Puține din casele oraşului se văd de departe, doar turnurile moscheilor, fiind aşezat (oraşul, N.N.) pe şesul întins şi, în mare parte, acoperit de pomii grădinilor din jurul oraşului.

Către răsărit are câmpiile „maroniscche" (câmpia Maxond, N.N.) şi, peste Dunăre, Bulgaria. A fost construită înaintea accestora (otomanilor, N.N.) de către regii maghiari. Către miazăzi are oraşul Belgrad sau Griechische Weissenburg şi Dunărea la 13 mile. Către apus are Tisa, lângă o cetate şi un orăşel pe nume Petsch (Novi Becej, N.N.) la opt mile. Către miază-noapte sunt Eyssen Thor (Poarta de Fier a Transilvaniei) şi Transilvania la 9 mile, după cum se văd de la Timişoara munții Transilvaniei.

În suburbie, către răsărit şi miazănoapte, pe o milă aproape de jur împrejur, se întinde un câmp mare şi neted unde mai mulți ani la rând şi-a făcut tabăra Ali–paşa. În dosul acestui câmp se află o pădure şi un tufăriş scund care se întinde spre Denta pe patru mile: aici sunt şi diferite poduri căci Timişul străbate aşezările fiind foarte întortocheat. Pe de altă parte pădurea aceasta nu e mai lată de o milă iar prin ea drumul este neted ca într-o cameră. Trecând de pădure, se întinde o câmpie netedă şi nelocuită pe care nu se vede nici o tufă sau deal şi puține sate ale căror case sunt toate sub pământ: acest şes se întinde până la Palanke Panske (Palanca Panciova, N.N.), două mile sub Belgrad şi, mai departe, până la Dunăre.

Pe bună dreptate Timişoara este împărțită în trei părți: cetatea, oraşul şi suburbiile ,care de asemenea sunt de două feluri şi o parte a lor se numeşte Insula, iar cealaltă Oraşul rascian (oraşul ortodocşilor N.N.).

Castelul (a) (Castelul Huniazilor N.N.), situat către miazăzi, este o clădire veche, în patru laturi cu un zid şi patru turnuri puternice, pătrate, înconjurată din toate părțile de mlaştini adânci şi de raul Timiş. Afară, în fața castelului este înc turn mare, în patru laturi care, asemenea celorlalte, este unit de castel printr-un zid şi are o poartă mare şi, în fața acesteia, un pod peste care trebuie să treci ca să intri în cetate. După descrierea lui Ortelius a asediului Timişoarei acesta pare să fie turnul de apă care, aşezat între cetate şi oraş şi, cucerit primul de către turci, a fost una din cauzele predării căci prin aceasta , legătura dintre oraş şi castel este tăiată. În castel sălăsluieşte caimacanul paşei de Timişoara sau guvernatorul: pentru că de data aceasta paşa nu este el înşuşi prezent, iar caimacanul supraveghează veniturile, muniția, proviziile şi prizonierii, nu a vrut niciodată să lase pe vre-unul dintre ai noştri înăuntru.

Oraşul este înconjurat de un zid cu palisade puternice, înalte, din împletitură de nuiele lipită cu lut, în numeroase locuri zidit puternic în acest fel şi umplut cu pământ, astfel încât stau pe el piesele de artilerie. În dosul acestui zid, pe alocuri şi mai ales la Poarta Azapilor stă oarece zid ărie veche care a rămas de la fostele clădiri ale cetății şi ale oraşului, iar în anul 1577 a fost dărâmat în întregime din cauza exploziei pulberăriei, ceea ce a cauzat mare pagubă. Sanțurile care înconjoară oraşul sunt foarte adânci iar Timişul face aceasta în multe locuri în mod natural, în altele cu ajutorul oamenilor: cum însă turcii nu se îngrijesc prea mult cu întreținerea acestora, le lasă să se astupe şi le curăță doar foarte rar.

Cinci sunt porțile oraşului: prima se numeşte Kuciuk Kalle Kapî („Mica poartă a cetății" N.N.) care nu este, de

altminteri, decât o poartă făcută din palisade înalte: este solidă prin faptul că este aşezată într-un unghi foarte aproape de cetate: aici fiind un loc foarte mlăştinos are un pod lung către suburbie. Cealaltă poartă se numeşte Soukapî (Poarta Apei, N.N.) şi este un puternic turn pătrat iar deoarece Timişul se adună aici dinspre cetate, şanţul dintre oraş şi insulă are apa limpede şi proaspătă, bună de băut, din care pricină notabilităţile oraşului pun să li se aducă apă de aici de către matararschilar sau „purtătorul de sticle". Ceilalţi locuitori, care stau în alte ărţi ale oraşului şi în suburbii, îşi iau apa din şanţul oraşului care însă este îndeobşte destul de murdară pentru că se spală şi se aruncă în ea tot soiul de murdării, astfel încât unul îşi spală picioarele sau cârpe vechi ori aruncă în ea intestinele oilor tăiate, iar altul, alături, îşi unmple cana pentru băut.

Există şi fântâni pe la case şi chiar o fântână deosebit de bună în afara oraşului la Dervişi (lăcaşul islamic de cult Baba Husein N.N.), dar majoritatea sunt cu salpetru şi fiindcă turcii preferă să bea apă curgătoare în locul celei mai bune ape din fântâni, în general îşi iau apa din Timiş. După Ortelius aceasta este poarta unde , în timpul asediului, atât creştinii cât şi otomanii au şi luptat dar au şi păgubit atăt de mult.

A treia poartă se numeşte Azab Kapî (Poarta azapilor, N.N.) şi şi-a luat numele de la un fel de soldaţi turci numiţi azapi, care însă sunt mai neînsemnaţi decât ienicerii. Aceasta este un turn frumos, dreptunghiular, zidit din piatră de talie, ridicat de generalul imperial Castaldo înaintea acestora (a turcilor, N.N.). De trei ori pe zi, în zori cu două ore înaintea zilei, după amiază cu două ore înaintea seriii şi seara, cu două ore după apusul soarelui în turn bat tobele obişnuitul imn de slavă al turcilor în acompaniament de „schalmeye" (muzică militară, N.N.) Sub acest turn sunt agăţate, spre aducere aminte, numeroase ghioage mari, pinteni şi alte însemne ale uriaşilor sau giganţilor. Astfel şi lîngă poartă,

într-o ladă lungă, zac osemintele unui omm de o mărime incredibilă. La mijlocul turnului atârnă o placă de fier groasă cam cât degetul mare în care este înfiptă o săgeată trasă în urmă cu cinci ani de un agă al ienicerilor, cu atâta putere încât a străpuns placa ce a fost apoi agăţată aici spre aducere aminte.

A patra poartă se numeşte Horros Kapî(e) (Poarta Cocoşului, N.N.) care este de asemenea un turn frumos făcut din piatră de talie, sus cu un foişor acoperit, construit tot de Castaldo. Pe acesta se află şi un orologiu mare care bate orele şi le arată şi pe cadran. Dar pentru că turcii nu se prea pricep să-l mânuiască, rareori merge bine şi decade alături de alte lucruri care la noi (austrieci, N.N.) se caută a fi întreţinute.

A cincea şi ultima poartă se numeşte Kana Kapî(f) sau Poarta Sângelui şi, cu toate că este un turn în patru laturi, este mai prost zidit iar pentru că stă la capătul oraşului, prin ea se trece mai puţin.

În mijlocul oraşului este o răspântie cu căpriori deasupra şi acoperiş de scânduri care loc se numeşte Bazar (g) sau piaţă iar aici în bolţi (prăvălii, N.N.) se vând tot felul de mărfuri şi, pe 10, oameni, cai şi alte lucruri prin strigare sau prin haraciul obişnuit la ei, astfel încât marfa e a aceluia care oferă mai mult. De asemenea aici pe străzi au băncile de schimb, căci schimbă tot felul de moedă în schimbul unui anumit câştig, îndeletnicindue ei şi cu cămătăria.

La capătul uneia dintre străzile acoperite care dă spre poarta hanului, se ajunge la o străduţă unde se află un han cu o curte şi numeroase grajduri şi diferite camere deasupra lor, dar şi acesta decade.

Suburbia se împarte în două: Insula şi Oraşul rascian. *INSULA* se află în aproierea Cetăţii, în fapa Porţii Apei. Timişul o înconjoară de jur împrejur: pe o potecă îngustă se poate ajunge la Poarta Apei iar în rest se poate călători pe drumul obişnuit peste podurile Porţii mici a cetăţii. Pe

aici trece deasemenea un drum către Belgrad care însă nu e folosit decât de cei ce locuiesc în această parte a oraşului. Această Insulă este des pomenită în descierea asediului Timişoarei (din anul 1552, N.N.) căci turcii şi-au aşezat aici piesele de artilerie şi, de aici, au tras asupra cetăţii folosind de aici cea mai mare putere.

Cealaltă parte a suburbiei se numeşte *ORAŞUL RASCIAN* iar acesta este, de asemena, despărţit printr-un braţ îngust al Timişului şi este tot o insulă dar, fiind construite peste tot case şi poduri, nu se prea observă. Pe aici trece drumul obişnuit spre Belgrad şi pentru că, la urmă, Timişul trece prin faţă, trebuie traversată o poartă şi un pod lung. Celelalte părţi ale suburbiei se întind către apus de-a lungul Timişului şi suburbia este deschisă dinspre toate părţile fără porţi.

În ceea ce priveşte moscheile din Timişoara, sunt cu totul opt, mari, cu turnuri înalte, construite după obiceiul lor şi acoperite cu ţigle, iar turnurile acoperite cu plumb. În oraş sunt două, de fiecare parte a bazarului câte una, în Insulă este una, iar în restul suburbiei, cinci. Prima, care stă afară în suburbie, se numeşte Kadintzametschie(k) (moscheea cadânei, N.N.) şi se află într-o piaţă lângă hanul de acolo. Cealaltă se numeşte Kilissametschie(l) (moscheea transformată din biserică N.N.) şi este în suburbie pe drumul care duce la Belgrad. A treia moschee se află în oraş de partea aceasta a bazarului sau pieţii şi se numeşte Hunkiartzametschie(m) sau bisericile împărăteşti şi după ea trebuie să-şi potrivească toate celelallte rugăciunile (din minarete, N.N.). De cealaltă parte a bazarului, către cetate, stă a patra, pe nume Tzintzimitscha metschie(n) (Cincime, N.N.). A cincea stă în suburbie în apropiere de poarta hanului şi la şanţul oraşului: este o moschee nouă, frumoasă, se numeşte Seditzametschie(o) (moschea lui Seidi, N.N.), clădită de către Seidi Ahmed paşa, care a fost strangulat în umră cu doi ani de către Ali paşa la ordinul împăratului turc, iar mormântul sau — construit din piatră de talie de înălţimea şi forma unei mese de altar de pe la noi

— stă în curtea bisericii, la căpătîi cu un stâlp de piatră octogonal cu turban iar la picioare este unul care este ascuţit doar la vârf. Pe Insulă se află a şasea moscheie, pe nume Solitarzametschie(p) (Moscheea silahdarului N.N.). A şaptea moscheie, care se află în suburbie, nu departe de Poarta hanului, se numeşte Aisckkadintzanetschie(q) (Moscheea cadânei Aişa, N.N.). A opta şi ultima este afară, aproape la capătul suburbiei şi se numeşte Muradie(r) (moscheea sultanului Murad, N.N.).

În afara acestor moschei mari, în suburbii sunt încă trei mici şi mai proaste, clădite numai din lemn şi cu turnuri joase din lemn, sus însă deschise într-atât încât muezinul lor să poată merge de jur împrejur şi să poată striga la timpul obişnuit al rugăciunii. Una dintre acestea este lângă Poarta Azapilor,cealaltă lângă Timiş aproape de biserica ortodoxă, iar a treia la capătul Insulei.

Numeroşii creştini de religie ortodoxă care stau în acest oraş Timişoara, precum şi cei din satele apropiate au bisericile lor deosebite. Biserica catolică este în suburbie, aproape de Poarta Apei, într-o străduţă îngustă şi este înconjurată de o curte şi de case, iar alături locuieşte un franciscan. Aceasta cuprionde ca mărime cel puţin cinci şi şase sute de persoane. Rascienii sau ortodocşii îşi au biserica lor la capătul suburbiei, într- o grădină. Deşi nu este atât de mare ca şi cea catolică, ea este bine construită şi împodobită cu multe culori şi picturi. Alături de ea, într-o casă, locuiesc câteva călugăriţe bătrâne sau fenei cucernice.

Nu departe de biserica ortodoxă, afară, este o moară de pulbere pe un braţ al Timişului, înconjurată un zid înlat de palisade şi păzită de o sentinelă, ca nimeni su poată intra. Ali are aici numeroase piese de artilerie pe care le ia în bătălii. Nu departe de aici se află numeroase alte mori de grâne pe un alt braţ al Timişului, care trece de-a lungul Timişoarei.

Cât priveşte Timişul, acesta izvorăşte în apropierea munţilor Transilvaniei la graniţa românească numită Severin.

El curge dinspre răsărit spre Timişoara şi se întinde în jurul oraşului către apus, apoi se întoarce din nou şi curge o jumătate de milă dinspre oraş sspre răsărit, apoi pe o milă bună prin pădurea mai înainte pomenită, se întoarce din nou către apus către lacul Betzkerek, de unde se întinde până la două mile sub Belgrad către Palanske Panska (Pancevo, N.N.) şi se varsă în Dunăre la jumătate de oră de acolo.

Lângă oraş, către miazăzi, sunt diferite mlaştini dar în rest, aproape de jur împrejurul oraşului sunt multe grădini care dau multe fructe, iar unele dintre acestea datorită situației liniştite erau chiar plăcute şi le-am vizitat: acestea sunt întreținute în neorânduială şi prost, după obiceiul lor.

Atât străzile oraşului cât şi ale suburbiilor sunt podite cu lemn tare asemenea unui pod: cauza este că acestea nu sunt pavate şi pământul este adânc şi noroios dacă plouă cât de puțin.

Locuitorii oraşului sunt toți turci. Creştinii locuiesc în suburbii şi, asemenea multor turci, se întrețin din negoț, cultivarea pământului, creşterea animalelor şi altele asemenea. Pentru că prin aşezarea sa locul este foarte roditor şi populat, turcii înşişi spun despre Timişoara că cine a luat Buda n-a obținut decât un oraş, cine însă a luat Timişoara a obținut o țară întreagă. Aici se găseşte deasemenea o mulțime de vânat, parte datorită pădurilor din jur, parte pentru că este puțin urmărit. Deoarece şesul din jur este neted se găseşte puțină viță de vie, precum câteva vii în jurul oraşului care însă nu produc cât este nevoie, căci — deşi turcilor le este interzis vinul — ei îl beau pe ascuns, iar negoțul cu vin este al rascienilor (ortodocşilor, N.N.) care nu numai că au aproape în fiecare din casele lor vin de vânzare, dar îl beau şi ei înşişi cu deosebită plăcere. Il cumpără din satele de la munte şi, în mare parte, dinspre Belgrad.

Țiganii, ale căror ocupații sunt binecunoscute fiind fierari, de asemenea muzicanți, geambaşi, iar în unele localități se lasă folosiți în locul călăului. Ei locuiesc în apropierea

bisericii ortodoxe şi adunătura asta este amestecată cu porcii. Când ortodocşii îşi țin Paştele sau este târg la Timişoara, țiganii au obiceiul să-i oprească pe trecători, atât femei cât şi bărbați, şi să le ceară o plată. Pe cei care nu vor să dea nimic sau le dau mai puțin decât li se cere, îi aruncă în cea mai apropiată groapă cu apă sau noroi astfel încât stârnesc râsul.

În afara suburbiei, spre miazănoapte, cam la o loviture tun depărtare, locuiesc nişte dervişi sau călugări turci, lângă mormântul unuia dintre sfinții lor. Trăiesc din munca câmpului şi cerşesc. Ei au o fântână deosebit de bună din care se ia zilnic apă. Pe unul dintre aceşti sfinți l-am văzut de mai multe ori şezînd în apropierea Porții Azapilor. El cumpăra pâine din banii pe care îi cerşea şi hrănea cu aceasta vrăbiile care îl cunoşteau şi erau într-atât de blânde încât i se aşezau adesea pe cap. Şi suburbiile sunt clădite după felul turcesc: unele mai rău, altele mai bine, parte acoperite cu țiglă, parte cu şindrilă.

Cum baronul von Goes a fost trimis la Ali paşa pentru tratatul de pace a fost încartiruit în suburbie aproape de Poarta Azapilor şi (membrii soliei, N.N.) au fost găzduiți după cum urmează:

1) locuința baronului von Goes, 2) căpitanul locțiitor cu aprovizionarea trebuie să străbată grădina fiindcă nu putea trece pe străzi, 3) domnul Peres locuia deasemenea în acea grădină, 4) locuința mea, 5) domniii părinți iezuiți, 6) trompeții, bărbierii şi alții, 7) domnul Tullio, 8) curierii, 9) domnul Mennin, 10) domnul de Breueg şi colonelul Gruter; Ali Paşa şi-a avut locuința la nr. 11, nu departe de poarta hanului, la nr. 12 era chehaia sau intendentul acestuia, 13 stătea defterdarul sau casierul: 14 imbrohorul sau comisul, 15 zachyretschi sau ofițerul cu aprovizionarea, 16 Subaşa sau căpitanul ienicerilor care ne asigura paza, 17 Reis-efendi sau cancelarul, 18 celebi-ul, 19 Husein aga cel care a venit cu noi de la Viena, 20) Hagi Bekir bei secretarul sau kalletelscherebbi, 21 Hagi Halil, un căpitan bătrân, în rest un turc cinstitt şi cunoscut la noi, cum puțini am vâzut la ei.

De altminteri despre Timişoara trebuie să amintitm că în anul 1551 a fost asediată fără folos de turci. A fost insă cucerită în anul 1552 de către turci prin capitulare dar, de cum s-a retras, promisiunea nu a fost respectată şi toţi — chiar şi căpitanul lor Stefan Losonczi — au fost nimiciţi, dar locuitorii au fost mânaţi la casele lor. În anul 1577 cetatea a fost foarte distrusă din cauza explodării pulberăriei. În anul 1597 cetatea a fost asediată fără succes de transilvăneni, însă suburbia a fost incendiată iar turcii şi tătarii au fost învinşi cu această ocazie. În anul 1603 suburbiile au fost incendiate de două ori de către haiduci, iar acum în 1663 se negociază, fără succes, tratatul de pace cu Ali paşa.

Drumul şi staţiile de poştă organizate între Buda şi Belgrad.

De la Buda la Belgrad se socotesc cu totul patruzeci şi patru de mile şi pentru ca turcii să călătorească mai repede, mai ales în slujba împăraului lor, pe drumul accesta sunt aşezate 10 staţii de poştă cum se poate vedea din cele ce urmează Buda — 2 mile mici — 2 m. mici — Hamseve — 2 mile mici Ertschin — Jancourteran (prima poştă dinspre Buda) 2 mile mari — Penteli — 2 m. mari — Fedwar (a doua staţie de poştă) 3 mile mari Paxtum — Tolna 2 m. (a treia poştă) 1 milă Ovar — 1 milă Szeksard — 1 milă Bathosek (a patra poştă) — 1 milă Sekkksitz — 2 mile Mohacs (a cincea poştă) — 2 mile Birnebar (a şasea poştă) — 1 milarda — 1 milă Essek (a şaptea poştă) 3 mile Bukovar — a opta poştă — 3 mile Torawik — 1 milă Collowitz — 2 mile Metrowitz (a noua poştă) 3 mile un sat (a zecea poştă) 4 mile Semlin de aici se călătoreşte pe apă — Belgrad (şi de aici se călătoreşte cu poşta din nou pe apă până la Zemun).

DRUMUL DE LA VIENA LA TIMIŞOARA

Aşa cum l-a făcut domnul von Goes

Localitatea	cum a călătorit	mile mici
Viena	pe apă	
Bratislava oraş şi cetate	pe apă	10
Somorja sat	pe apă	2
Suly mori	pe apă	4
Raro–Asvany sat	pe apă	6
Wenek sat	pe apă	2
Komarom cetate şi târg	pe apă	2
		mile mari
Duna almas sat	pe jos	1
Esztergom oraş şi cetate	pe jos	4
Veresvar palancă	pe jos	3
Buda veche târg	pe jos	1,5
Buda oraş şi cetate	pe jos	0,5
Hamsewe palancă	pe jos	2
Ertschin	pe jos	2
Jancourteran	pe jos	2
Penteli	pe jos	2
Fedwar	pe jos	2
Paxum	pe jos	3
Tolna	pe jos	2
Ovar	pe jos	1
Szekszard	pe jos	1
Bataszek	pe jos	1
Seksitz	pe jos	1
Mohacs	pe jos	2
Birnebar	pe jos	2
Veresmarkh	pe jos	1
		milă mică
Sella sat	pe Dunăre	1

Zombor palancă şi oraş	1
Crvenka sat	3
Vrbas sat	3
Turija sat	2
Novi Becej palancă şi oraş	2
Galad sat	3
Totzin (Novi Kozarci) sat	3
Horatzin (Ban. Veliko Selo) sat	1
Tomba (Jimbolia) palancă	1
Checea sat	1
Bobda sat	2
Timişoara oraş şi cetate	1

DRUMUL DE LA TIMIŞOARA LA BELGRAD

Aşa cum am călătorit eu (Ottendorf, N.N.)

Timişoara	mile mici
Denta palancă şi sat	4
Margita sat sub pământ (bordee, N.N.)	2
Lokve (Senmihail) sat sub pământ	2
Ban. Novo Selo (Nordak) sat sub pământ	1
Pancevo (Panske) palancă şi târg peTimiş care la o oră de aici se varsă în Dunăre	1
Belgrad	2

De la Timişoara la Denta este pădure, restul până la Belgrad şes întins fără vre-un pom sau deal.

DRUMUL DE LA BELGRAD LA TIMIŞOARA

Aşa cum l-am străbătut la întoarcere

	mile mici
Belgrad pe apă până la Panske (Panciova) palancă	2
Koslovatz (Kovacica, N.N.) sat	2
Tomasin (Tomasevac (N.N.) sat la Timiş	2
Schuplan (Krajisnik N.N.) sat sub pământ	2
Parda (Medja, N.N.) sat	2
Timişoara	4

De la Belgrad până la o milă de Timişoara drumul accesta este tot şes întins pe care nu se vede nici un pom.

DRUMUL DE LA TIMIŞOARA LA BELGRAD

Aşa cum l-a călăuzit Husein aga pe domnul von Goes

Timişoara până la o poiană — 2 mile mici — o altă poiană — 2 mile mici — o a treia poiană la Timiş — 4 mile mici — Horlohad (Orlovac, N.N.) un sat pe Timiş 2 mile mici —Am lăsat lacul Becicherec la stânga până la Tisa: apoi pe un braț al acesteia până dincoace de Dunăre la un mal înalt pe care ei îl numesc Sardek 2 mile mici — Belgrad 3 mile mici (Hațegan I.–Negrescu M., 2002).

Anul 1663

F. D. Beilerbeiul de Timişoara asediază Lipova, apoi Szigetvar şi Pécs.

F. D. Vilayetul timişorean era împărţit în mai multe kaza (unitate juridică echivalentă sangeacului, care era o unitate teritorial-militară) Timişoara, Cenad, Vârşeţ, Panciova, Ciacova, Becicherecu Mare/Zrenjanin/, Orşova, Lipova, Moldova, Gyula, Ineu şi Lugoj–Caransebeş (Fodor P., 1996, p. 30).

Martie 18 Gabriel Haller, aflat cu solie la Timişoara, scrie principelui despre vizitele şi soliile ajunse aici, despre rezumatul discuţiilor cu paşa şi chehaia lui (Szilády–Szilágyi, IV, p. 89–91).

Martie 19 Un alt sol, Ladislau Ballo, aflat tot la Timişoara, îi scrie şi el principelui transilvan despre aceleaşi probleme, oferind detalii asupra venirii tătarilor (Idem, IV, p. 92–94).

Martie 20 O poveste obişnuită de la hotare: căpitanul cetăţii Ilia vine în districtul Căpâlnaşului şi pradă posesiunea Nezova de Sus, care era a lui Ibrahim, răpeşte şi jefuieşte iobagii etc. Beilerbeiul cere să se facă dreptate (Idem, VIII, p. 438–439).

Mai 24 Solul principelui, Gabriel Haller, aflat de mai mult timp la Timişoara, scrie în această zi trei scrisori detaliind atât misiunea sa cât şi pe cea a imperialilor (Rozsnay D., 1867, p. 413–415).

Vara Halil, beilerbeiul timişorean, este în campanie în principat împotriva imperialilor şi a lui Ioan Kemeny şi obţine succesul militar scontat; oferă scaunul princiar mai multor magnaţi care-l refuză şi-l înscăunează principe pe Mihail Apaffy (Griselini F., 1984, p. 92).

Vara Evlyia Celebi se reîntoarce în Banat, într-o echipă de inspecţie a cetăţilor de aici: „Relatare despre menzilurile şi toate cetăţile prin care am trecut, de când am păşit pe pământul sangeacului Cenad, din eialetul Timişoarei, în drumul nostru de cercetare a cetăţilor”. Dintre descrierile acestora se remarcă cea a Cenadului. „Acum este reşedinţa unui sangeac bei separat din eyaletul Timişoarei. Are 10 posesori de zeamete şi 600 timare.Toţi gazii sunt

înarmaţi. Are alaibei, ceribaşi, iuzbaşi. Impreună cu cei 1.000 de oameni ai beiului şi cu toți gebegiii zaimilor şi timarioților se adună, în timp de război, 6.000 de ostaşi. Are de asemenea chehaia de spahii, serdar de ieniceri, comandant de cetate, 300 oşteni înarmați şi curați pentru paza cetății, şeih-úl-Islam, nakib, cadiu cu o soldă de 157 aspri şi 7 căpetenii de comune şi 24o de sate ale comunelor, muhtesib, strângător de dări şi intendent de vamă, toți dintre supuşii din Timişoara. De asemenea mai sunt un arhitect pentru construcții şi o mie de agale pentru oşti, cu tui, aiani, topcibaşi, gebegibasi, agă al martologilor. Nu sunt însă agale ale oastei de Poartă cu odele lor.

Forma cetății Cenad. Se află într-o câmpie, la o depărtare de o aruncătură de săgeată de râul Mureş. Cetatea ei interioară este pătrată având ziduri tari de 700 de paşi de jur împrejur. Este o cetate puternică şi un loc bun de salvare. Înlăuntrul cetății se află patru geamii mari, cu minaretele transformate din clopotnițe. Geamia Hunkiar şi casa imamului şi a muezinului şi a chehaiei şi a şefului mehterhanelei se află în cetatea interioară. Depozitul de muniții, magazia de grâne, tunurile mari balimeze sunt tot aici, în cetatea interioară. Cetatea interioară are două rânduri de porți de fier şi sunt foarte trainice. Între ele şi şanț se află o temniță adâncă, sub pământ, de parcă ar fi în fundul iadului. Lipit de pivniță se află turnul cel mare, clădit în întregime din cărămidă.

Descrierea oraşului Cenad. În afara şanțului, de lângă cetatea interioară, se află un mecet destul de populat şi judecătoria şeriatului profetului. Această cetate-varoş este o palancă împrejmuită cu un zid de pământ bătătorit; are o poartă spre apus. De jur împrejur, cetatea asta are o mie de paşi;se găsesc în ea 185 de case încăpătoare, mai scunde şi mai înalte, acoperite cu şindrilă şi cu olane. Cea mai deosebită dintre toate este casa beizadelei; lângă acest

serai se află o mănăstire în ruine. Are opt dughene.Toate străzile din această cetate de mijloc sunt podite cu scândură, deoarece aici iarna este aspră, iar din pricina ploilor se face noroi foarte mult.

Descrierea oraşului cel mare din exterior. E un loc mai întins decât toate celelalte şi e frumos şi roditor. E o palancă de pământ înconjurată de un singur zid din grinzi mari de yalvan. Are trei porţi trainice; prima se deschide spre răsărit, a doua spre apus, a treia spre miazănoapte. Are 350 de case încăpătoare, făcute din piatră şi cu acoperişuri din olane roşii, ca trandafirii, având şi porţi. Sunt şi ogrăzi înfloritoare şi cu grădini întinse. Unele case sunt acoperite cu trestie şi stuf. Ele sunt locuinţe, ca nişte văgăuni de câini, ale săracilor. Are în total 12 mihraburi/ moschei (N.N.). Geamia lui Hadji Osman aga este o geamie frumoasă, clădită de curând. În faţa porţii de la cetatea din mijloc se află geamia gaziului Kúçúk Bali bei, cuceritorul cetăţii; el este înmormântat acolo, sub o cupolă de piatră. Celelalte sunt meceturi. Lângă această geamie se află saraiul beiului de Cenad, care are o ogradă minunată. Mai sunt trei medrese, trei mănăstiri de dervişi, patru şcoli pentru copii şi 300 de prăvălii de meseriaşi. Nu are bazar, dar poţi găsi aici toate felurile de mărfuri, fără de sfârşit. Are baie mică şi trei hanuri pentru negustori, dar nu are hanuri ca chervanseraiuri, căci uşile oamenilor de seamă din oraş fiind întotdeauna deschise pentru musafiri, ei nu-i lasă pe străini să tragă la han. În acest oraş sunt mai mulţi stăpâni de case decât în oraşul de mijloc. Şi în afara oraşului mai sunt multe case, dar nu ştiu câte; acestea nu sunt înconjurate cu palănci, dar au multe vii şi grădini. Toată populaţia oraşului îşi cară apa din Mureş. Având o climă foarte plăcută, aici sunt mulţi băieţi destoinici şi multe fete frumoase. Se găsesc însă şi multe femei de moravuri uşoare ... Este un vilaiet foarte bogat; în nopţile de iarnă, locuitorii organizează mari petreceri unii la alţii.

Toți sunt gazii, negustori şi hagii care vorbesc tot limba bosniacă şi se îmbracă ca cei de la serhaturi şi umblă cuminți, ca vitejii. Cei bravi merg întotdeauna în incursiune la hotare. Sărmanul de mine am cercetat cu de-amănuntul acest oraş iar pentru inspectarea cetății am primit 300 de guruşi. (Idem, p. 645–648).

Vara În continuarea inspecției sale Evlyia Celebi ajunge, după trei ceasuri de drum de la Cenad la *cetatea Beşenova/ Dudeştii Vechi/.* „Acum este un voievodat în sangeacul Cenad. Cetatea este o palancă mică, pătrată, pe malul unui lac mlăştinos, format din revărsările Mureşului, iar de jur împrejur are abia o mie de paşi. Are dizdar şi 80 de oşteni de pază şi un naib al cadiului de Cenad. Alți judecători nu sunt. Are o geamie, transformată din biserică, două mecete, o medresă, un tekke, două şcoli, o mică baie şi un han şi 8 dughene şi două hanuri acoperite cu scânduri. Pepenii verzi şi galbeni, ce se cultivă în grădinile de aici, sunt aşa de mulți şi de gustoşi cum nu se poate spune. O căruță cu pepeni de aceştia, se vinde cu un beşlik. Dar când se revarsă Mureşul şi îneacă bostănăriile şi băltoaca de lângă cetate, atunci pepenii sunt scumpi. Dar e o palancă înfloritoare”. (Idem, p. 648).

Vara Evlyia Celebi descrie cetățile Beçej, Becicherecu Mare, Felnac, Aradu Nou, Lipova, Radna, Şoimoş, Şiria, Gyula, Salonta, Caransebeş, Lugoj (Idem, p. 649–653).

Vara Pe drumul spre Muntenia Evlyia Celebi trece peste şi descrie podul de la Şag, renumitul pod al Ordiei „Acest pod are şase piloane şi este un pod de lemn, mare şi trainic (Idem, p. 691). Urmează apoi drumul spre sud, atinge Dunărea, vizitează şi descrie cetăți de pe ambele maluri (pe cel stâng Pescari, Liubcova, Drencova, Trikule, Pestera Veterani, Orşova şi Porțile de Fier ale Dunării) (Idem, p. 691–699).

Vara Soseşte la Timişoara episcopul catolic de Vacz, Francisc Szentgyőrgy, trimis de imperiali să afle intențiile otomane.

Inflexibil şi fără talent diplomatic, acesta nu reuşeşte să afle nimic şi — deşi a fost bine primit de beilerbei — el se îmbolnăveşte şi moare.

F. D. La Timişoara sosesc doi misionari franciscani.

F. D. Beilerbeiul Mehmed paşa îi cere principelui Apafy să se întâlnească pe malurile râului Timiş spre a proteja locuitorii Banatului şi Transilvaniei de rebelii din aceste zone. Este vorba despre rezistența opusă otomanilor dar şi despre mişcări antiprinciare.

Noiembrie 2 Trupele beilerbeiului timişorean se află la Lipova (Cronici turceşti, II, p. 274).

Decembrie Cenghizade Ali paşa de Timişoara cu trupele sale asediază cetățile Pècs şi Szigetvár (Cronici turceşti, III, p. 135).

Decembrie 20 Scrisoare a solului transilvan către sultan pentru pedepsirea locuitorilor din Coşteiul de Sus care au prădat un sat din principat.

Anul 1664

Februarie 28–martie 6 Ibrahim paşa se adreseazá timarioților şi zaimilor care vin din Karamania, atrăgâdu-le atenția să nu asuprească cumva raialele (creştini, N.N.) din cetățile şi ținuturile Orşova, Moldova şi Nova Palanka (Fekete L., 1929, p. 61–63).

Martie 9–18 Scrisoare a defterdarului timişorean către cadiii de Timişoara şi muteselimii din Ineu despre prezența sa în tabără (Idem, p. 63).

Martie 19–27 Beilerbeiul de Ineu–Timişoara, Kuçük Mehmed paşa, trebuie să se prezinte în tabără, dar este atenționat să nu uite să strângă cuvenitele dări de la locuitorii sangeacului de acolo. În plus este amintit faptul că la o răscruce de drumuri, lângă biserica numită Zeg, s-a format

o nouă aşezare iar un creştin, Cneaz Iovan, se angajează să dezvolte locuirea, plătind şi cuvenitele dări (Idem, p. 67).

Martie 19–27 Ordin pentru beilerbei şi cadii de a veghea asupra respectării posesiunilor vakâfului marelui vizir, iar dacă zaimii şi timarioții colonizează populație în satele lor ei trebuie să-i anunțe defterdarului (Idem, p. 68).

Martie 19–27 Ordin pentru cadii din sangeacurile Srem, Zvornik, Szeged, Timişoara (aici pentru cadiii din Becicherec, Lenauheim, Vrseț şi Ciacova), Eszek şi Valpo, pentru întâlnirea lor în sangeacul Požega pe 11 aprilie (Idem, p. 66).

Aprilie De sărbătoarea Ramazanului, din ordinul sultanului, i s-a tăiat capul lui Cenghizade Ali paşa, acuzat de asuprirea fără milă a supuşilor (Cronici turceşti, II, p. 326).

Aprilie 7–16 Poruncă către cadiii de Moldova, Ahram şi Liubcova, să mobilizeze populația zonei pentru a ajuta corăbiile de război şi cele comerciale din zona Porților de Fier să navigheze în amonte pe fluviu, pentru ca oştile şi proviziile de pe ele să ajungă în tabăra de la Timişoara (Idem, p. 71).

Aprilie 7–16 Poruncă către aceiaşi cadii, amintiți mai sus, de a mobiliza oameni şi căruțe pentru construcția podului de la Eszek (Osjek N.N.) (Idem, p. 72).

Aprilie 17–26 Asediul cetății Ujvár, la care participă beilerbeiii de Buda, Ineu–Timişoara, Oradea şi Eger (Idem, p. 77). Tot atunci ultimii trei sunt detaşați de la Nytra la Ujvár (Idem, p. 76).

Aprilie–mai Noul beilerbei este numit Djerah Kasàm paşa (Fenyvesi L., 1995, p. 255).

Mai 7–16 Ordin al noului paşă ca toți călăreții cetăților Ineu, Timişoara, Gyula, Lipova, Caransebeş şi a celorlalte cetăți din vilayet să se prezinte în tabăra beilerbeiului, iar cetățile să fie apărate doar de pedestraşi (Idem, p. 79).

Mai 17–25 Ordin ca cele 10.000 chile (o chilă avea circa 23–25 kg, N.N.) de provizii să fie transporate de raialele de aici

până la Ineu, iar de acolo de cele de la Oradea (Idem, p. 82).

Iunie 15–21 Ordin al beilerbeiului pentru ca din vilayetul său să vină în tabăra sultanului călăreții din cetățile Ineu, Timişoara, Lipova, Lenauheim, Lugoj, Făget, Vîrşeț, Panciova, Deta, Orşova, Mehadia, Kankîk(?), Şarde (?), Bocşa, Ciacova şi Ictar, dar şi azapii vechi şi noi, inclusiv pedestraşii sus-ziselor cetăți, iar pe de altă parte din Caransebeş să vină 70 de neferi în frunte cu comandantul lor (Idem, p. 85).

August 1 Otomanii pierd bătălia de la St. Gothard şi încep retragerea.

Septembrie 17 Marele vizir, o suită de alți viziri şi beilerbei, se întâlnesc la Timişoara cu solii imperiali pentru a discuta condițiile unei noi păci între cele două imperii.

Noiembrie 1–10 Poruncă pentru ca din vilayetul timişorean să se dea marelui vizir cai, după cum urmează: din kazaua Vîrşeț 550, din kaza-lele Ciacova şi Panciova 360, din Lenauheim 430 (Idem, p. 86).

Noiembrie 23 Calcule privitoare la sumele necesare plătirii garnizoanelor din vilayetul timişorean (Fekete L., 1955, p. 698–701).

Decembrie 20–29 Solul transilvan la Istanbul, Ştefan Nalaczy, solicită marelui vizir emiterea unei porunci către beilerbeiul de Timişoara, pentru a curma abuzurile pe care oamenii din palanca Coşteiul de Sus le fac asupra sătenilor din satul Cuşuiş.

Anul 1665

Martie 18 Ibrahim odobaşa de Caransebeş se judecă cu localnicii (Rozsnyay, 1867, p. 281).

Martie 25 Un anume Iovan, cu 20 de oameni, a atacat Orşova; ordin să fie urmărit şi prins (Idem, p. 92).

Iunie 25–iulie 4 Djerahh Kasâm paşa, beilerbeiul vilayetului, îi cheamă pe zaimii şi timarioţii timişoreni în tabără la Oradea (Fekete L., 1929, p. 97).

F. D. În vară Evlyia Celebi scrie că „Gerrah Kasâm paşa, valiul vilayetului stătea la Ineu. Scrisorile şi darurile craiului Ardealului, le-am dat caimacanului său Ahmed aga, care era la Timişoara şi am rămas o noapte aici. Apoi, în zori am plecat de la Timişoara, primind daruri şi însoţitori, precum şi scrisori de la mai sus amintitul Ahmed aga (Guboglu M., 1969, p. 54).

F. D. Sultanul încurajează acţiunea de colonizare cu raiale a vilayetului timişorean, oferind avantaje coloniştilor (Szentklára J., 1917, p. 18).

Decembrie 23 Conscripţia satelor vakâfului marelui vizir din sangeacul (livaua) Cenad cuprinde aşezările Khirlos, Kirknik, Krusha, pământul de arătură Korne Buras si satul Variaş din livaua Timişoara. Datoriile către fundaţia religioasă sunt darea veche, iar pe cap de gospodărie 3 ocale de ulei curat, miere, mielul, 40 akçe pentru o mireasă, ispengea de 100 akçe la Sf. Gheorghe, 100 akçe de Sf. Dumitru, 110 akçe darea militară pe gospodărie, 17 akçe pe cap pentru pastramă, 4 akçe darea nouă după casă pe cap de gospodărie, plus o sumă globală de 500 akçe de gospodărie pentru restul de taxe (Karácson Imre, 1914, p 259–272).

F. D. Se reia transcrieea şi hotărnicia din 1661 a satelor vakâfului de Arad şi a celui de la Ineu. Satul Holos din zona Comloşu Mare este descris în amănunţime cu toate hotarele sale. (Ibidem).

F. D. Satul Variaş are acum 20 case impozabile şi o sumă globală de plată spre vakâf de 28.965 akçe. La hotărnicia împrejurimilor sunt amintite şi localităţile Periam, Satu

Mare Timiş, Gelu, Satchinez, Pacaţ, Harmad şi Kalik, dispărute azi (Ibidem).

F. D. Obilgaţiile economice ale satului Sânnicolau Mic a vakâfului (azi cartier sud-mureşean al Aradului N.N.) aşa cum sunt ele expuse în documentul citat mai sus: 360 kile dijma din grâu;140 kile dijma din grâne amestecate; 4 kile dijma din linte; 250 kile dijma din cânepă; 350 akçe darea stupilor; 365 akçe darea porcilor; 230 akçe darea miresei; 300 akçe darea butoiului; 300 akçe dijma din varză; 300 akçe dijma morăritului;165 akçe darea din lemn şi cărbune; 300 akçe bedova (Ibidem).

Anul 1666

Aprilie Djerrah Kasàm paşa, beilerbei de Ineu şi Timişoara, cu reşedinţa la Ineu, este mutat la Buda (Cronici turceşti, III, p. 142).

Noiembrie 18 George Kapy îi scrie lui Mihail Teleki despre starea vilayetului: conflicte în zona Crişurilor; trupe din Caransebeş şi Lugoj sunt la Poarta de Fier a Transilvaniei; subaşa alaibeiului lipovean a prădat două sate de oameni şi animale; ienicerii timişoreni în frunte cu aga lor se îndreaptă spre Lipova, apoi spre Ineu (Szilády–Szilágyi, 1868, IV, p. 325–327).

Decembrie De Crăciun revin la Timişoara călugării din Ipek şi în 10 zile strâng donaţii de la următorii locuitori ortodocşi: Marincu covaciul (fierar), Bogdan, Marcu, protopopul Blagoie, fruntaşul Ioan, Cosma, Obrad, Boja, Chira, meşterul Isac, Marcu, Sava, Ioan, Andrei, Radosav Forga, Radivoi, Jivco covaciul, Peia giurcibaşa, Nicolae, Stoian, Petru, Rădoi, Stefan covaciul, Ivan, Marcu, Mihail, Radosav, Sava, Ivan ecmegiul, Matei, Stoica ecmegiul, Pavel hagiul Giuriţa, Hagiul Vartolomei, Andrei, meşterul

Solomon, Stefan, Vlaicu, Miloş, Obrad, odobaşa Stefan Ianăş, Coman, Petru, Vucici, Costea, Gruiță, Milutin, Radivoi puşcaşul, Gavril, şi becherii (feciori necăsătoriți, N.N.) Miloş, Dumitru, Radosav, Gavril, Vucici, Ieremia, Veselin, Ioan, alt Ioan, Radişa, Jivco, Păun, Stero, Nica, Iana, Chiriac, Ivul, Nica, Vuc, Jivco, Stoia, Luca, Sima. (Suciu I. D.–Constantinescu R., 1980 p. 120–128).

F. D. În cei doi ani călugării din Peć au strâns „mile” din următoarele localități bănățene: oraşele Timişoara, Dudeştii Vechi, Denta, Rudna şi satele Banloc, Berecuța, Periam, Biled, Bulgăruş, Valcani, Variaş, Visag, Gad, Diniaş, Dolaț, Nerău, Ivanda, Cherestur, Satchinez, Gelu, Checea, Lovrin, Satu Mare Timiş, Rovinița, Opatița, Becicherecu Mic, Partoş, Săcălaz, Saravale, Sângeorge, Mănăstire, Tolvădia, Topolovăț, Foieni, Ciacoş, Cebza, Cenei, Jamu Mare, Jimbolia, Şag, Şemlacu Mare, Tormac, Teremia, Soca, Sânpetru Mare, Sânmihaiul Român, Sculea, Iecea, Ghilad, Gaiu Mic, Firiteaz (Ibidem).

F. D. În cursul acestui an mor mama şi tata lui Osman aga (viitorul cronicar N.N.) şi sunt înmormântați în cartierul Insulă (Palanca Mică, N.N.) lângă moscheea de aici (Kreutel R., 1971, p. 3).

Anul 1667

Martie Kućük Mehmed paşa se adresează oficialilor din Timişoara în privința activității lor la cetatea Uivár (Szilády–Szilágyi, 1868, IV, p. 330–331).

Martie 23 Beilerbeiul Kuçük Mehmed paşa, beilerbei de Timişoara şi Ineu, îi scrie principelui transilvan despre intențiile otomane în nordul Ungariei (Idem, p. 331–332).

Aprilie 17 Instrucțiunile principelui Mihail Apáffy către solul său — Mihail Csermenyi — trimis la beilerbeiul timişorean (Idem, p. 332–339).

Aprilie Are loc un schimb de scrisori între beilerbeiul de Timişoara şi principele Mihail Apafy (Idem, p. 342–344 şi 344–345).

Mai 9 Beilerbeiul timişorean îşi continuă corspondența cu principele transilvan, pe probleme politice şi militare generale (Idem, p. 348–349).

August 7 Însemnare pe o carte la Lugoj „aciastă svântă carte care se chiamă Evanghelie cumpărat-o-au Cecovan Pătru ot Logoj. Si o adat la svanta bisearică din Lugoj…"

August 28 Sultanul ordonă lui Hasan, beiul de Lipova, şi cadiului de Timişoara să trimită pulberea cât mai repede la Belgrad, pentru campania militară din acest an din Cipru (Juhász K., 1917, p. 5).

F. D. Salvconduct pentru un catolic din Radna, emis de Ali conducătorul vakâfului de la Arad, ca acesta să meargă în Bosnia la mănăstirtea Sf. Petru şi să aducă un alt călugăr de acolo, întrucât credincioşii catolici de aici nu mai au preot după moartea lui Andria (T.R.E.T, 1903, p. 67–68).

F. D. În cursul acestui an este schimbat Kuehmed cu Piringi Mehmed paşa din Kavala (Cronici turceşti, II, p. 332).

Anul 1668

Mai 27 Scrisoare despre fapte de la hotare săvârşite de trei turci din Caransebeş în Hațeg şi Hunedoara, fapte similare ale agăi de Făget (Szilády–Szilágyi, 1868, IV, p. 422–423).

August 28 Sultanul cere vilayetului să urgenteze şi să sporească producția de praf de puşcă şi pe cea existentă să o trimită la Belgrad.

Decembrie 20 Mehmed paşa Kirindji este mutat la Silistra şi în locul lui vine vizirul Jusuf paşa Karbeki (Cronici turceşti III, p. 142).

Anul 1670

Ianuarie 1 Beilerbeiul de Oradea scrie despre cele 20.000 măsuri de salitră trimise la Timişoara şi de acolo la asediul insulei Creta (Andreev S., 1978, p. 197).

Martie Husein, aga de Făget, se plânge principelui din cauza răpirii unor locuitori din Vărădia de Mureş de către transilvăneni şi pentru faptul că aceştia vor fi eliberați doar după plata răscumpărării de 600 guruşi (Decei A., 1978, p. 23).

Aprilie 2 Husein, sangeacbeiul de Lugoj şi Caransebeş, se plânge principelui pentru aceleaşi incălcări ale unor sate, de data aceasta de cei din Vărădia, supărați pentru paguba suverită. Husein cere pedepsirea tuturor acestor tâlhari care tulbură liniştea de la hotare (Feneşan Cristina, 1977, p. 437–438).

Aprilie 13 Noul sangeac bei de Lipova se adresează principelui transilvan, dorindu-i bine şi sănătate şi apoi scrie textual că „aflându-ne la Yenişehir şi la Salonic împreună cu mărețul şi prea puternicul padişah, s-a dat poruncă ca în starea de lucruri de acum să mi se acorde ca o favoare sangeacul Lipovei sub formă de arpalâk şi să mi se încredințeze paza şi ocrotirea acelor ținuturi. De aceea s-a emis firmanul ilustru pentru că aflându-ne în slujba ilustră pentru a întări pacea şi linştea cu dreptate şi cu sinceritate, să le venim de hac haiducilor şi răufăcátorilor care se ivesc în ținuturile sangeacului nostru şi pentru ca să nu se săvârşească vre-un lucru potrivnic liniştii şi păcii…” (Idem, p. 438–439).

Aprilie 20 Noul sangeac bei din Lipova îi răspunde principeul transilvan în problema combaterii, reciproce, a răufăcătorilor (Szilády–Szilágyi, IV, p. 482–483).

Aprilie 21 Acelaşi sangeac bei îi scrie principelui despre întârzierea cu care îi sunt restituite bulucbaşei Kasâm bunurile răpite de haiduci (Feneşan Cristina, 1977, p. 439–441).

August 26 Mustafa, sangeac bei de Lipova, reclamă „deoarece creştinul numit Ianoş, unul dintr supuşii din satul Peştiş aflat în districtul Vărădia aparţinând sangeacului Lipova, s-a stabilit pentru un timp de câteva luni în satul numit Ususuău din districtul Dobra. Apoi când a voit din nou să se întoarcă în vechiul sat comandantul cetăţii Deva luându-i susnumitului Ianoş opt capete de boi şi o iapă şi un cal şi o căruţă cu provizii a pricinuit pagubă, a săvârşit o nedreptate. La sosirea prezentei este nevoie să daţi înapoi lucrurile luate prin asuprire de către comandantul cetăţii Deva ca el ajungând din nou în vechea linişte să se întoarcă în satul padişahului ca să plătească padişahului gizia. Măria sa padişahul nu îngăduie ca supuşii săi să sufere pagube, nedreptăţi şi abuzuri (Idem, p.442–443).

Septembrie 21 Probleme de hotare cu încălcări reciproce, cu sechestrări de persoane şi bunuri, tipice pentru această perioadă la hotarul dintre vileyet şi principat (Idem, p. 443–444).

Noiembrie 13 Beilerbeiul timişorean îi scrie principelui transilvan despre vechea şi nerezolvata problemă a condominiumului — plată dublă către otomani şi nobilii transilvani (Szilády–Szilágyi, VII, p. 85–87).

F. D. Husein paşa, beilerbeiul de Ineu, îî scrie principelui transilvan despre faptul că locuitoriii din zona Făgetului sun obligaţi la dare doar către sultan şi nu şi către nobilii de odinioară (Szilády–Szilágyi, 1868, IV, p. 502–503).

Anul 1671

Martie 11 Principele transilvan îşi reafirmă credinţa faţă de sultan, într-o scrisoare trimisă beilerbeiului de Timişoara (Idem, VII, p. 13).

Mai Şeik Mehmed paşa, vizir, este mutat de la Timişoara şi în locul său vine Hasan paşa (Cronici turceşti, II, p. 142).

Mai 14 Ahmat, beiul principal de Caransebeş, despre apelul lui Krimbicza de a fi ajutat în problema sa cu Husein aga de Făget (Idem, p. 33).

Noiembrie 13 Husein, beilerbei de Timişoara, către principele Mihail Apafy despre scrisoarea sultanului şi probleme de interes comun la frontierele lor (Idem, V, p. 857).

F. D. La Timişoara se naşte Osman aga, cel de-al doilea fiu al căpitanului Ahmed aga, cronicar otoman. Luat prizonier de austrieci la Lipova în anul 1688, stă 11 ani prizonier, fuge în 1699 şi revine la Timişoara, unde devine dragoman al beilerbeilor de aici, iar după 1716 pleacă la Istanbul. Cronica sa, printre puţinele cu caracter memorialistic din lumea otomană, oferă date foarte importante asupra Banatului otoman dintre anii 1688–1716 (Decei A., 1978, p. 125).

Anii 1671–1672

F. D. Din deftere reiese organizarea vilayetului în 12 sangeacuri (Timişoara, Vârşeţ, Panciova, Cenad, Ciacova, Becicherec, Orşova, Lipova, Moldova, Gyula, Ineu, Lugoj–Carannsebeş); dispar — circa 1685 — cele din Gyula, Ineu şi Moldova, dar apar cele din Făget şi Nova Palanka care vor exista până în 1699 (Fodor P., 1996, p. 199).

Anul 1672

Mai 10 Mustafa beiul principal din Sebeş-Lugoj, Disder aga, Ahmet aga, Suleiman aga, Husein aga, se plâng principelui transilvan Apaffy despre faptele cetei lui Petru Tornea, săvârşite asupra satelor din zona lor şi cer prinderea şi pedepsirea acestora (Szilády–Szilágyi, V, p. 111–112).

Mai 14 Ahmed bei cere sprijin transilvan pentru stoparea faptelor rele ale numitului Krimbicza şi a cetei sale, săvârşite în zona Făgetului (Idem,V, p. 33).

Noiembrie 26 Ali, sangeacbeiul de Lipova, se adresează principelui transilvan cu rugămintea de a-l opri pe Petru Tornea să mai prade satele din ținutul otoman (Idem, p. 153).

F. D. La mormântul Sf. Iosif cel Nou de la Partoş se petrece o nouă minune: „Iară în anul 1672 la Stretenie, chinezul Ilie Micuş din Ciacova şi-a adus pe fata lui, Anca, de 18 ani, carea a fost beteagă de pleană (epilepsie N.N.). Şi beteşugul a apucat-o chiar înainte de începerea sfintei liturghii. S-atunci au dus-o şi au aşezat-o pe lespedea de mormânt a Sf. Iosif. Iară acolo ea pe loc s-a molcomit, nu a mai făcut spume la gură şi nu s-a mai zbătut. Iară când a început sf. Liturghie ea s-a sculat citavă (sănătosă) şi a îngenuncheat pe mormânt şi aşa a stat cât a ținut sf. Liturghie. Iară după aia sănătoasă a ieşit din biserică. Iară tată-su a făcut danie frumoasă sf. mănăstiri"; faptul este cules de starețul Nichifor din gura lui Ilie Micuş „chinez mare alu Ciacova" adeverit de martorii Pavel — egumen, Irimie — diac şi de laicii Moise Ivaşcu şi Ghenadie Turcu (Cotoşman, Gh., 1956, p. 153).

Anul 1673

F. D. Defterul lui Osman aga aminteşte capii de gospodărie supuşi la dări: la Caransebeş 16, Lugoj 24, Cireşu Timiş 40, Petroşniţa 14, Buchin 10, Păltiniş 20, Zgribeşti 14, Ohaba Mâtnic 1, Apadia 1, Caraşova 14 (Dèlejtü, Timişoara, 1859, p. 325).

Mai 19 Kasâm paşa către principe despre faptul că 40 de familii creştine au fugit din oraşele Lugoj şi Caransebeş (veniturile lor erau trimise oraşului sfânt Mecca) şi s-au stabilit în Haţeg; paşa cere returnarea lor (Szilády–Szilágyi, VII, p. 169–170).

Anul 1674

F. D. Se naşte la Timişoara Ali fiul lui Mehmed, autorul cronicii despre viaţa lui Djafer, beilerbei de Timişoara. Copilăria şi-o petrece în oraşul natal, este luat prizonier la 14 ani de către austrieci şi, răscumpărat de tată, devine omul lui Djafer paşa pe care-l însoţeşte peste tot în peregrinări şi lupte. Numele de poet era „Nakşî”, iar Ali citea şi scria în turca osmană, arabă şi persană. Cronica sa, editată în germană sub titlul de *Leul din Timişoara*, oferă o cronică veridică a ultimului deceniu al veacului al XVII în vilayetul timişorean (Kreutel R., 1981, p. 14–18).

Aprilie 1674–martie 1675 (anul 1085 al Hegirei) Defterul asupra dărilor încasate în cazaua Sebeş–Lugoj indică 95 sate, iar suma totală cumulată din diverse dări se ridică la 9.198 akçe sau 138 florini (Hegyi K., 1983, p. 373–379).

Anul 1675

Februarie Mehmed paşa, beilerbei de Ineu, cere situația fiscală şi militară a zonei sale, în pregătirea noii campanii militare (Szilády–Szilágyi, VII, p. 367).

Iunie 16 Sultanul Mahomed al IV-lea le cere cadiilor din vilayetele de Buda şi Timişoara să detalieze starea pregătirilor de război şi sumele necesare campaniei (Szentklaray J., 1917, p. 21).

August 7 Scrisoare către Ahmed, cadiu de Timişoara, privitoare la problemele financiare ale zonei. Cu acest prilej este certificată o situație mai veche şi anume faptul că din 1660 beilerbeii stau la Ineu, iar vilayetul este numit când de Ineu, când de Ineu şi Timişoara. Situația durează câteva decenii până în momentul în care imperialii se apropie de hotarele vilayetului, cetatea Timişoara este reconstruită, iar beilerbeiii se întorc aici (Andreev S., 1978, p. 198).

Septembrie 14 Scrisoare către cadiul de Timişoara despre situația impozitelor, a plăților etc. (Ibidem).

Anul 1676

Ianuarie 20 Edirne (Adrianopol) Scrisoarea ultimativă a sultanului către principele transilvan în privința încălcărilor pricinuite de supuşii transilvani în sangeacul de Lugoj şi Caransebeş şi lipsa de măsuri din partea principelui (Feneşan Cristina, 1977, p. 448– 449).

Anul 1677

F. D. Durak, beiul de Lipova, adevereşte faptul că Ştefan din Timişoara are o datorie de 100 piaştri pe care trebuie să o plătească intr-o săptămână (T.R.E.T 1910, p. 159).

Noiembrie 23 Ştefan Malea din Haţeg vine la Lugoj să vândă sare. Aici el este acuzat de un anume Petru Stoica în faţa cadiului otoman că ar fi tovarăş al cunoscutului tâlhar Trâmbiţă. Cadiul îl închide, în fiecare vineri îi pune picioarele în butucul de tortură, şi-l bate. Este eliberat doar atunci când oficialii comitatului Hunedoara adeveresc faptul că este un om cinstit (Feneşan Costin, 1993, p. 85–87).

Anul 1678

F. D. Oastea vilayetului şi beilerbeiul pleacă la Silistra şi, împreună cu sultanul, spre Polonia (Cronici turceşti, III, p. 156).

F. D. Beilerbei de Timişoara–Ineu este Husein paşa (Fenyvesi L., 1995, p. 264).

Anul 1679

Iulie 14 Paşa de Buda adevereşte faptul că omologul său din Ineu–Timişoara i-a trimis 845 cântare de praf de puşcă (Andreev S., 1978, p. 198).

Anul 1680

Februarie 10 Concentrarea oştilor otomane se face în preajma Timişoarei, iar proviziile se aduc de la Panciova (Szenklaray J., 1917, p. 21).

Martie 3–12 Fratele patriarhului de Peć cere să fie plătite dările creştinilor din vilayet către patriarh (Fekete L., 1929, p. 101).

Iunie 19–28 Cadiii din Timişoara, Ciacova, Vârşeţ, Panciova şi Becicherec se întâlnesc aici pentru probleme curente ale jurisdicţiei otomane (Idem, p. 103–104).

Iunie 19–28 Ordin către chehaia din Ineu să plătească soldele garnizoanei (Fekete L., 1929, p. 104).

August 27–septembrie 5 Halil, cadiul din Ineu, Omer cadiul din Arad, sunt somaţi să prezinte socotelele vakâfului fostului mare vizir Kőprüllü Mehmed paşa (Idem, p. 105).

F. D. Noul paşă de Ineu–Timişoara este Kasâm, renumit doctor al sultanului care îi dă de soţie pe sora sa (Fenyvesi L., 1995, p. 264 şi J. H. Schvicker, 1865, p. 221–222).

1680–1682 În sangeacul Timişoara erau 120 timaruri şi ziamete, iar în cele 6 sangeacuri există un total de 360 posesiuni funciare acordate ca timaruri şi zeamete.

Anul 1681

Ianuarie–iunie Firmane sultanale pentru fabrica de praf de puşcă de la Timişoara cerând creşterea producţiei şi uşurarea muncii lucrătorilor. Daud este conducătorul fabricii, apoi este schimbat cu Ibrahim (Andreev S., 1978, p. 199).

August 29–30 Solul transilvan Ştefan Nalaczy către principe despre mişcările tătarilor prin Banat; beilerbeiul este deja

la Oradea şi se îndreaptă spre nord-vest, în zona de lupte (Szilády–Szilagyi, VI, p. 153–154).

August 30 Oastea vilayetului timişorean este la Oradea, de unde pleacă spre Debreţin, apoi spre Kallo, Ecsed, Satu Mare (Cronici turceşti, III, p. 138).

F. D. Incepe răscoala curuţilor condusă de Emeric Thőkőly, autoproclamat rege al Ungariei sub protecţia otomană; ani de zile otomanii se sprijină pe acesta în lupta împotriva habsburgilor. Beilerbeiul de Ineu–Timişoara va fi unul dintre cei însărcinaţi să-l ajute, să-l ocrotească etc.

Anul 1682

F. D. Paşa de Buda îl proclamă pe Thőkőly rege al Ungariei şi încep luptele acestuia cu imperialii.

August Seydizade Mehmed paşa, beilerbei de Ineu–Timişoara, este schimbat cu vizirul defterdar Ahmed paşa (Cronici turceşti III, p. 159).

Anul 1683

Iunie 1 Elhagi Mehmed, nazul al dărilor, îi scrie marelui vizir despre cheltuielile vilayetului, amintind nevoile fabricii timişorene de praf de puşcă (Andreev S., 1978, p. 199).

Iulie 14–septembrie 12 Trupele otomane asediază Viena care este salvată prin intervenţia regelui polon Jan Sobieski. La asediu participă şi trupele beilerbeiului de Timişoara, Ahmed paşa, care moare aoclo pe 4 septembrie.

Vara Plecând la asediul Vienei, marele vizir Kara Mustafa paşa trece în revistă, la Győr, trupele. Din vilayetul timişorean el află 2.500 zaimi şi timarioţi plus oamenii lor de

schimb. Zaimul avea cu el 3–4 oameni, iar timariotul de la 5 la l5 oameni buni de luptă. Ali, cronicarul timişorean, spune că tatăl său avea veniturile a două sate, unul cu 80 şi altul cu 120 case impuse la dare. Deşi avea 9 ani, tatăl său îl pune într-unul din cele nouă căruțe trase de boi şi alte patru cu provizii iar din timarul părintesc pleacă la Viena 50 oameni cu 125 care. (Kreutel R., 1981, p. 71–72).

Iulie 14 Beilerbeiul Ahmed este în flancul stâng al armatei otomane (Kreutel R.,1976, p. 18).

Iulie 19 Tranşeele timişorene sunt atacate cu grenade de 80 de „ghiauri" (Idem, p. 26).

Iulie 25 În tranşeele oastei timişorene explodează o mină şi austriecii dezlănțuie un atac furibund, pe care aceasta îl respinge cu greu (Idem, p. 34).

Iulie 29 Marele vizir vizitează sectorul de tranşee al trupelor vilayetului de Ineu–Timişoara (Idem, p. 38).

August 2 Atac al asediaților asupra tranşeelor, în timp ce beilerbeiul sapă galerii subterane, pentru plasarea minelor sub zidurile Vienei (Idem, p. 40).

August 7, 10, 11 Minele plasate de trupele timişorene explodează în galeriile subterane şi provoacă pagube asupra zidurilor cetății (Idem, p. 46, 50, 52).

August 19 Trupele beilerbeiului se pregătesc să atace bastionul vienez Lőbel, în fața căruia se aflau (Idem, p. 56).

August 21 Munca artificierilor otomani este continuă şi aceştia reuşesc să detoneze o altă mină (Idem, p. 57).

August 22 Artificierii otomani reuşesc să neutralizeze o mină austriacă plasată într-un tunel subteran, aflat sub pozițiile lor (Idem, p. 60).

August 25 Dimineața are loc un puternic atac al asediaților asupra sectorului apărat de Ahmed paşa care-l repinge, iar după amiaza explodează o altă mină din sectorul lor (Idem, p. 62).

August 25 Scrisoare a marelui defterdar către omologul timişorean petru sporirea contribuției raialelor, din cauza asediului Vienei (Andreev S., 1978, p. 199).
August 29 Trupele lui Ahmed paşa îşi curăță tranşeele şi se mută în alt sector al frontului (Kreutel R., 1976, p. 65).
Septembrie 3 Moare la Viena Ahmed paşa, beilerbeiul de Ineu Timişoara, bolnav de multă vreme. El este înlocuit a doua zi cu Hasan Effendi Cirkleşli Celebi, ce va sta doar până pe 22 noiembrie (Kreutel R., 1981, p. 136).
Septembrie 12 Soliman aga, sangeacbeiul de Lipova, îi scrie principelui transilvan Mihail Apaffy despre problemele curente de la hotare (Szilády–Szilágyi, VIII, p. 356–357).
Noiembrie 20 Acelaşi sangeac bei îi scrie aceluiaşi destinatar plângându-se de faptele căpitanului de pedestraşi Matia Madaras, care a călcat şi jufuit satul Bakamező al spahiilor Xelia şi Kasàm şi cere pedepsirea făptaşilor (Idem, p. 363).

Anul 1684

Martie 22 Stefan Nalaczy, sol transilvan spre Istanbul, se află la Palanaca Nouă (Nova Palanka), despre care îi scrie principelui său că este un oraş turcesc (Idem, VIII, p. 405).
Martie 24 Osman, chehaia beilerbeiului de Ineu, îi scrie principelui transilvan despre misiunea încredințată agăi Ali, aflat la Făgăraş (Szilády–Szilagyi, VIII, p. 407).
Aprilie 21 Situație a celor ce slujeau la vakâful Kőprüllü din Timişoara şi Ineu, cu specificarea sumelor cuvenite (Juházs K., 1917, p. 105).
Aprilie 27 Situația producției de salitră în sangeacurile Timişoara (25.000 ocale), Smederevo (10.000 ocale) şi Srem (5.000 ocale) şi a salariilor şi produselor date lucrătorilor (Andreev S., 1978, p. 199).

Anul 1684–1685

F. D. Circa 1.500 de tătari au iernat în zona Timişoarei. Imperialii lucrează la un plan de asediere a Timişoarei, pe baza datelor lui H. Ottendorf şi a altora. Iarnă foarte grea în Banat şi Ungaria, care împiedică aprovizionarea cetătilor otomane de acolo.

F. D. Hasan paşa, beilebeiul numit de fostul mare vizir Kara Mustafa paşa pe 4 septembrie 1683, la Ineu şi Timişoara, este schimbat din funcție şi trimis spre Istanbul, dar pe drum este ucis; în locul său este numit Seydizade Mehmed paşa (Cronici turceşti, III, p. 162–163).

Anul 1685

Aprilie 20 Murteza, beiul principal al Szolnokului, îi scrie lui Emeric Thőkőlly, despre mişcările trupelor otomane de la Dunăre, prin Banat, Ineu, spre Ungaria (Szilády–Szilágyi, VIII, p. 18).

Aprilie 24 Planuri imperiale pentru o eventuală asediere a Timişoarei şi evaluarea trupelor tătare (circa 1.500) care au iernat în Banat (Călători străini, VIII, p. 38–39).

Mai–iunie Vizirul Ahmed paşa Sarhoş este beilerbei de Timişoara, apoi serdar (comandant) al campaniei otomane din Ungaria acelui an (Kreutel R., 1981, p. 272).

Iunie 9 Pulberăria din Timişoara lucrează intens pentru producerea a cât mai mult praf de puşcă; între responsabili se numără Murteza bei şi Mehmed aga (Andreev S., 1978, p. 199–200).

F. D. Cronicarul Ali vorbeşte despre o mare foamete la Timişoara, despre ajutorul pe care paşa l-a dat locuitorilor dar şi despre faptul că, într-o zi, în râu erau mai mulți peşti

decât apă, iar locuitorii i-au adunat şi s-au bucurat de această minune cerească (Kreutel R., 1981, p. 47–53).

F. D. Beilerbeiul este la asediul cetţii Szolnok, unde vine şi marele vizir, iar după înfrângerea de acolo, beilerbeiul şi vizirul vin la Timişoara.

Septembrie 8 Mărturie a lui Pavel Grecu din Timişoara despre o altă minune, petrecută la mormàntul sf. Iosif de la Partoş „Eu, Pavel Grecu, neguţător în cetatea Temişvari, laudă osana Domnului Dumnezeu nalţ şi închinare şi laudă sfântului Iosif cel nou aduc. Iară din neguţătoria mea prăstă mările greceşti, pâná la marea cea moartă, beteşug greu dă moarte adus-am, lepră ce se cheamă. Iară de svidui nu m-am putut nicicum dă nime. În post şi rugăciuni stat-am şasă săptămâni la mormântul sfântului Iosif pră lespedea din altar şi fierbinte rugat-am. Iară în a patruzecea zi mi s-au arătat mie sfântul în vis, şi mi-au poruncit să mă scol şi să ies la lume, că sănătos m-am făcut. Iară când m-am trezit din vis şi am ieşit între fraţi, mirat-am rămas toţi că nu mai am sămnele beteşugului şi sănătos am fost; şi am mers toţi la sfânta beserecă şi slujbe dă mulţumire făcut-am Domnului şi sfântului Iosif. Iară că adevărat este, am scris eu aceasta. Iară cuviosul igumen a întărit cu pecetea mănăstirii". (Cotoşman Gh., 1956, p. 140).

Toamna Aflat din vară la apărarea cetăţii Szolnok, Osman paşa, valiu de Timişoara, se retrage la apariţia armatelor imperiale lăsând cetatea acestora; la fel se întâmplă şi în cazul cetăţii Szarvas. Beilerbeiul de Rumelia încearcă să se opună imperialilor, dar este învins şi se retrage la Timişoara, dar după o zi merge la Buda, în timp ce oastea sa rămâne pentru paza vilayetului de Timişoara. Osman aga este ucis pentru laşitate (Cronici turceşti, III, p. 164–165).

Noiembrie 30 Scrisoare a defterdarului către şeful măcelarilor timişoreni pentru carnea de care trupele vizirului, aflate aici, aveau nevoie (Andreev S., 1978, p. 200).

Decembrie 13 Comandantul cetăţii Timişoara se adresează marelui vizir cerând sporirea numărului de tunuri, de muniţii şi praf de puşcă (Andreev S., 1978, p. 200).

1685–1699 Timişoara este baza de plecare şi de retragere pentru oastea lui Emeric Thőkőly.

Decembrie 16 Comandantul cetăţii Cenad îi cere marelui vizir muniţie pentru Cenad (3.000 „patrona") şi 12.000 pentru Timişoara, la preţul de 2 akçe bucata (Andreev S., 1978, p. 200).

Decembrie După 9 ale lunii, generalii imperiali Heissler şi Eugeniu de Savoya ajung în zona Cenadului, pradă satele din jur şi asediază o zi cetatea dar, neavând tunuri, pleacă inapoi la Szarvas (Kreutel R., 1981, p. 5).

1685–1686 Prinţul Calgai şi trupele tătăreşti iernează în vilayetul Timişoarei (Cronici turceşti, III, p. 165).

F. D. Cronicarul Ali vorbeşte despre Husein aga cel lung, om înalt şi solid, renumit pentru forţa sa. Cu ceva timp înainte el plecase cu mai mulţi tineri otomani de la Timişoara la Istambul. Vizitând oraşul, Husein vede un tun falcon pe care-l cumpără şi vine cu el acasă. Şi peste mai mulţi ani, acest tun era în arsenalul artileriei timişorene (Kreutel R., 1981, p. 225).

F. D. Soliman aga scrie din Timişoara principelui şi solului său Nalaczy despre faptul că serdarul Ahmed aga este la Cenad şi vine încoace iar Thőkőly este la Arad cu 5–600 oameni de-ai săi.

F. D. Veniturile din satele vakàfului Kőprüllü ating în acest an suma de 1.250.000 akće (Fekete L., 1955, p. 813).

F. D. Beilerbei de Timişoara este acum (1685–1686) Sahin Mehmed paşa (Fenyvesi L., 1995, p. 264).

II.e Război şi pace 1686–1699

Anul 1686

Februarie 8 Soliman aga de Caransebeş le scrie principelui transilvan şi solului său Nalaczy despre prezenţa serdarului otoman la Cenad şi plecarea spre Timişoara, dar şi despre trupele lui Thőkőlly de la Arad (Rozsnyay, 1867, p. 445–446).

Septembrie Galga, hanul tătar, este cu oastea sa la Timişoara şi controlează Ineul, Lipova, Lugojul şi Caransebeşul, opunându-se pătrunderii imperialilor spre Transilvania. Rămâne aici şi peste iarnă (Szilády– Szilágyi, IV, p. 184–186).

Septembrie 1 Pentru meritele sale dovedite în slujbă în cetatea Timişoarei. Fazli primeşte un ziamet în imperiu (Andreev S., 1978, p. 200).

Octombrie 30 Noul beilerbei de Timişoara este Ibrahim paşa din Ahişka (Gruzia).

Noiembrie 19 Scrisoare a unui trimis creştin prin Banat, cu multe detalii despre situaţia socială şi militară a acestuia (Szilády – Szilágyi, VII, p. 206–207).

Noiembrie 29 Halil aga cere 2.000 altâni (monede de aur) spre a cumpăra hrană şi a plăti solda garnizoanei timişorene (Andreev S., 1978, p. 200).

Decembrie 6 Timişoara Inventar al artileriei, mijloacelor genistice şi operaţiunilor genistice din cetatea Timişoarei. Sunt 54 piese de artilerie (3 balimeze, 16 colomborne, 6 havane, 3 şaica, 8 muschete, 4 enik (?) plus alte 7 piese diferite. Sunt apoi 750 cântare de praf de puşcă, 350

cântare de gloanțe pentru pușcă, 1.346 puști, arcuri 402, săgeți 11.760, scuturi 286, grenade de mână 5.156, lăncii scurte 578, ciocane de luptă 1.242, uleiuri diferite 16 cântare, catran(țiței) 2 cântare, iar enumerarea merge până la ultimul obiect de inventar, câteva zeci de poziții. Sunt date şi lungimea celor cinci şanțuri de apărare din jurul castelului, a cetății şi a Palăncilor. Semn clar că cetatea se pregăteşte de un viitor asediu, iar comandanții ei se pregătesc din timp (Idem, p. 201).

Decembrie 14 Domnul muntean Constantin Brâncoveanu îi scrie lui Mihail Teleki despre faptul că Emeric Tőkőlly a fost căftănit de marele vizir ca principe al Transilvaniei şi este trimis să ierneze, împreună cu tătarii, la Timişoara (Veress A., 1929, XI, p. 245).

Decembrie 19 Ahmed, intendentul dărilor, descrie situația intrărilor şi ieşirilor pe ultimul an financiar (Andreev S., 1978, p. 201).

Decembrie 23 Scrisoare a defterdarului timişorean care solicită un milion de akçe pentru a putea susține iernarea trupelor tătare (Idem, p. 201).

F. D. Ciocnire între trupele beilerbeiului de Timişoara, Sahin Mehmed, circa 8.000 luptători, şi trupele (10–15.000) imperiale conduse de Caraffa şi Heissler, terminată cu fuga paşei.

F. D. Imperialii cuceresc Buda iar timişoreanul Derviş Gazi Hasan scrie cântecul de jale *Budin Túrkúsú* (*Cântecul Budei*) text intercalat de cronicarul otoman timişorean Ibrahim Pecevi (Decei A., 1971, p. 37).

F. D. Sinodul mitropolitan al bisericii ortodoxe, ținut la Timişoara, îl sanctifică pe Iosif, sun numele de Sfântul Iosif cel Nou de la Partoş (Cotoşman Gh.,1956, p. 110).

Anul 1687

Ianuarie 6 Sunt semnalate deplasări ale pedestraşilor lui Thőkőlly de la Szeged spre Timişoara, semn al unor noi planuri de campanie (Szilády–Szilágyi, VII, p. 220–221).

Martie 29 Vizirul Mehmed paşa, beilerbei, îi scrie din Ineu principelui despre jafurile săvârşite de haiduci în zona Zam–Lipova, cerând oprirea acestora şi pedepsirea vinovaţilor (Idem, VII, p. 230).

Mai 2 Mehmed bei, chehaia marelui vizir, îi scrie principelui transilvan despre vizirul Ibrahim paşa de Timişoara (Idem, VII, p. 246–247).

Mai 14 Ibrahim, paşa de Timişoara, îi scrie agăi sale din Făget, aflat în solie la Făgăraş despre noi jafuri creştine asupra sangeacului său (Idem, VII, p. 247–248).

August 12 Bătălia de la Mohács este câştigată de imperiali care se apropie de Tisa.

Octombrie 20 Generalul Veterani surprinde şi învinge armata otomană între Zenta şi Szeged.

Noiembrie 8 Beiul principal de Caransebeş–Lugoj, Kakak Illi, şi ceilalţi bei din sangeac se plâng despre faptul că haiducul Petru Tornea a luat dijma din satul Măru (Szilády–Szilágyi, VII, p. 279).

Noiembrie–decembrie Răscoala trupelor timişorene „Când a sosit vestea la serascherul Belgradului, vizirul Hazinedar Hasan paşa, vestea că apărătorul Timişoarei, vizirul Gürgi Ibrahim paşa, punând mâna pe şapte hambare, a asuprit pe păzitorii cetăţii şi aceştia, răsculându-se cu toţii, l-au omorât… Atunci el l-a chemat pe beilerbeiul de Diarbekir, vizirul Djafer paşa, care-şi petrecea iarna păzind cetatea Irig. După ce acesta i-a dat mită însemnată, l-a numit să păzească Timişoara şi l-a trimis, îmbrăcându-l cu haină de blană…” (Cronici turceşti, II, p. 373).

Decembrie Asedierea şi cucerirea cetăţii Lipova de către generalul Antonio Caraffa „….defterdarul ţinuturilor austriece, afurisitul numit Kraf, venind cu zece mii de ghiauri, a asediat cetatea Lipova. Bătând-o trei zile, în a patra zi aceasta a fost predată prin capitulare. Toţi musulmanii, mari şi mici care au ieşit din cetate fiind luaţi prizonieri, ei au pus mâna şi pe ordinele şi scrisorile trimise de către vizirul Hasan paşa…" (Cronici turceşti, II, p. 373).

F. D. Comisia aulică militară vieneză numeşte Banatul drept „Territorium Vulaska" (Vulaska = Vlaşca) teritoriu (ţară) românesc (Fenyvesi L., 1995, p. 249).

Anul 1688

Ianuarie–iunie Noul beilerbei, Djafer paşa, începe munca de reparare a fortificaţiilor cetăţii Timişoara, lucrând zi şi noapte (Kreutel R., 1981, p. 25).

Februarie 12 Din Istambul casierul imperial aminteşte despre suma de 418.650 akçe necesară pentru soldele garnizoanei timişorene.

Iunie Imperialii cuceresc Lipova, beilerbeiul se retrage la Timişoara, iar imperialii ating Aradul, Cenadul, Szegedul (4 iulie), apoi asediază şi cuceresc Belgradul (în septembrie) şi fostul Banat creştin de Lugoj–Caransebeş (iulie–august), Mehadia, Orşova (septembrie). Otomanii ripostează doar printr-o incursiune de pustiire a acestor ţinuturi, iar situaţia militară se stabilizează pentru aproape un deceniu.

Iunie 20 Tânărul Osman aga, viuitorul cronicar, căzut prizonier la Lipova, stabileşte preţul răscumpărării sale cu locotenentul căruia îi fusese repartizat, prin intermediul

fetei acestuia care ştia românește (Kreutel R., 1981, p. 19).

F. D. La Torino se publică o relatare despre descoperirea mormântului lui Atila în preajma Lipovei şi a unui imens tezaur compus din 3.600 monede de aur, 50 vase mari de argint şi alte multe piese mărunte. În realitate a fost găsit un alt mormânt iar tezaurul nu era singurul descoperit în evul mediu în zona bănățeană. (Appony S., 1901, II, p. 300–301).

F. D. „Mitropolitul Vasile I-iul, mitropolitul Timişorii şi al Severinului, peste episcopii de Caransebeş, Meedia, Vîrşeț, Lipova şi Becicherec" (Cotoşman Gh., 1956, p. 119).

Iulie 21 Trupele otomane ajung în fața Caransebeşului, dar imperialii le silesc să se retragă spre vestul Banatului.

August 25 Raport al generalului Frederigo Veterani despre lupta sa de la Porțile de Fier (Călători străini, VII, p. 472–473).

Octombrie 6 Raport al aceluiaşi despre importanța militară a cetății Orşova (Idem, p. 476–477).

Toamna Cetatea Timişoarei este împresurată de imperiali. În cetate sunt 4.000 locuitori fără mijloace de trai, din care rămân doar 1.800, restul fiind ucişi de duşmani, de foame şi frig. Acelaşi cronicar Osman aga dă şi valoarea pe piață a produselor, extrem de ridicată. Povestea lupului care fură o fetiță din fața porților cetătii iar Ali aga comandantul apărătorilor de la poarta Forforosa îl ucide cu flinta, salvând fata care apoi s-a căsătorit la Vidin şi a avut mai mulți copii, este descrisă de acelaşi informat cronicar timişorean de odinioară. (Kreutel R., 1981, p. 20).

Anul 1690

Iarna–primăvara Asediul Timişoarei continuă, cu detalii extrem de interesante, cu detalii necunoscute altor cronicari, despre oamenii şi faptele apărătorilor şi ale asediatorilor. Iată doar două asemenea momente: cele 14 scrisori pe care imperialii i le scriu beilerbeiului cerându-i predarea cetăţii în schimbul liberei treceri şi o cerere a locuitorilor cetătii adresată beilerbeiului. Aceştia spun, textual, că paşa este doar pentru o vreme la Timişoara unde nu are nici pământ şi nici averi, pe când ei aici s-au născut, aici au o brumă de avere şi aici se vor înmormânta; ca urmare îi cer să predea cetatea. Până la urmă imperialii se retrag şi Timişoara este salvată (Ibidem).

Aprilie 18 Ştiri despre mişcările otomanilor din Banat dar şi despre mişcările de trupe imperiale (Szilády–Szilágyi, VIII, p. 304–305).

Iulie 21 După ocuparea Orşovei şi Mehadiei, otomanii ajuns sub zidurile Caransebşului, dar se retrag la sosirea lui Heissler.

August Au loc lupte la Cladova şi Orşova, cu cuceriri şi recuceriri ce cetăţi (Cronici turceşti II, p. 380–382).

F. D. Prinţul de Baden îi ordonă lui Marsigli să construiască un pod peste Dunăre la Kovin, peste care trece şi înaintează până la Nova Palanka, de unde urcă pe Caraş spre Caransebeş, apoi intră în Transilvania. Marsigli, cu o trupă de 500 husari ajunge la Orşova unde dărâmă cetatea, mutând artileria, muniţiile şi garnizoana în fortul Carlo, pe o insulă a Dunării (Ada-Kaleh N.N.) după care ajunge la Caransebeş şi trece în principat. (Călători străini, VIII, p. 53).

F. D. Iradeaua sultanală prin care se înfăptuieşte prima — şi singura — reformă agrară din Imperiul Otoman Ţăranul este declarat proprietar al pământului pe care-l lucrează, cu drept de moştenire şi de vânzare. Documentul este reînnoit

în anul 1695 cu scopul de a mări capacitatea de apărare a vilayetului.

F. D. Contele Luigi Ferdinando Marsigli îşi începe călătoriile sale (în calitate de inginer militar imperial) prin toate colțurile Banatului, prilej cu care cunoaşte foarte bine realitățile pe care le descrie mai târziu în lucrarea sa Descrierea Dunării.

Iunie 9 Donație a sultanului către unul dintre vitejii săi pentru ziametul de 21.275 akçe, asupra veniturilor satului Sasca din nahia Caraşovei (Juhász, 1917, p. 12).

August 21 Bătălia de la Zărneşti este pierdută de imperialii, iar generalul comandant Heissler a fost făcut prizonier de către zaimul timişorean Muharem aga (Decei A., 1971, p. 32).

Septembrie–octombrie Imperialii pierd zona Belgrad–Orşova–Lugoj–Lipova, dar revin peste câteva săptămâni.

F. D. În memoriul patriarhului sârb Arsenjie Cernoievici adresat împăratului Banatul este numit, textual, „Parvam Walllachiam praeterea Transylvanicam” (Valahia Mică de lângă Transilvania).

Anul 1691

Primăvara Un episod cavaleresc într-o lume plină de conflicte: comandantul creştin al cetății Lipova îşi trimite caii la păşune iar 150 de spahii îi prind şi-i duc la Timişoara cu toată opoziția unor trupe creştine. Comandantul îi trimite o scrisoare beilerbeiului, cerându-i calul său preferat. Paşa îl trimite, iar acesta îi trimite două căruțe pline cu unt, miere, orez, făină albă şi 10 ocale de cafea. Cum Timişoara se afla de peste un an încercuită — în sensul larg al termenului, de duşmani, paşa împarte aceste daruri populației înfometate (Kreutel R., 1981, p. 29–30).

Ianuarie Beilerbeiul timişorean, Djafer paşa, aflat la vânătoare în pădurea Zăbrani, este aunţat de schimbarea sa din funcţie (Idem, p. 106).

Ianuarie La mijlocul lunii imperialii recuceresc Caransebeşul (pe 16) şi Lugojul.

Ianuarie Soseşte la podul ordiei un transport de provizii aduse cu corăbiile pe Timiş, de unde sunt aduse în cetate cu căruţele, completând puţinele provizii existente aici.

Iunie-iulie Thőkőly şi oastea sa sunt la Timişoara, de unde pleacă şi recuceresc Caransebeşul şi Lugojul (23–26 iulie), care sunt părăsite de garnizoanele otomane şi de populaţia creştină.

August După victoria imperialilor de la Slankamen (19 august) aceştia reocupă urgent cele două cetăţi.

Septembrie Imperialii de la Szegedin trec prin Cenad şi asediază Lipova.

Septembrie Beilerbeiul de Timişoara, Topal Husein Paşa, vine în ajutorul cetăţii Lipova, asediată de imperiali şi-i respinge (Cronici turceşti, III, p. 173).

Octombrie 1 Scrisoare privitoare la solda a doi tunari otomani din Timişoara, Mustafa şi Halil (Andreev S., 1978, p. 202).

Noiembrie Otomanii pregătesc multe provizii şi armament pe care le trimit la Timişoara. În acelaşi timp schimbă beilerbeii: pleacă Topal Husein şi vine Kandilgi Husein (Cronici turceşti, II, p. 401).

Anul 1692

Mai 2 Bătălia de la peştera Pescabara (numită de atunci Veterani) de pe malul bănăţean al Dunării, dintre 3.000 de creştini şi otomani; o descriere frumoasă a acesteia la

Silahdar Fândâklî Mehmed Aga (Cronici turceşti, II p. 403–408).

Mai–iunie Asediul şi cucerirea cetăților Oradea şi Gyula de către imperialii conduşi de generalul Heissler.

Iunie 15 Se adevereşte prezența a o mie de curuți de-ai lui Thőkőly în părțile Timişoarei şi Ineului (Szentkláray J., 1917, p. 21).

Vara Trupe otomane din vilayet participă la asediul cetății Oradea.

Septembrie „Reparațiile mari din cetatea Timişoara au fost date pe seama muhafâzului ei, Topal Husein paşa, trimițându-i-se … şi zaherea" (Cronici turceşti, III, p. 175).

Octombrie 18 Marele vizir, întors din campania din Ungaria, poposeşte la Timişoara, unde face bilanțul campaniei, plăteşte soldele şi indică refacerea fortificațiilor (Cronici turceşti, II, p. 408).

Toamna–iarna Au loc lucrări de reparare a fortificațiilor timişorene şi trimiterea de materiale, armament şi provizii aici (Ibidem).

F. D. Noi minuni la mormântul sf. Iosif cel Nou din Partoş; vindecarea a doi ologi din Caransebeş Ilie Daia şi Gheorghe Avidei (Cotoşman Gh., 1956, p. 131).

Anul 1693

Aprilie 30 Defterdar de Timişoara este un anume Ali aga, cel care prin anul 1698/1699 este tot aici cu titlul de beilerbei (Kreutel R., 1981, p. 272).

Mai Se trimit provizii, de la Belgrad, prin Panciova şi Timişoara, spre Ineu şi Gyula, care sunt însoțite de trupe locale. Acestea înving de trei ori trupe creştine ce le ațin calea. „Apoi chehaiaua luând cantitatea necesară de zaherea pentru ccetatea Ineu, când au ajuns la râul Mureş,

muhafâzul Timişoarei, vizirul Topal Husein paşa, le-a ataşat oastea compusă din pedestraşii trupelor din cetate, din timarioții şi zaimii beiului de Alep, oşti din trupele Rumeliei, la care a adăugat şi oştile de sacrificiu dintre spahii şi silahdari, dându-le şi corăbii, numind peste ei pe alaibeiul de Alep. Însă Mureşul fiind revărsat din cale afară, iar pe malul celălalt fiind un loc cu ape periculoase, era nevoie numai de călăreți. De aceea intendentul mai sus amintit a trimis înapoi, cu trupele amintite mai înainte şi cu valahul (trimişii domnului muntean N.N.) 237 de chile din cele o mie chile de grâu transportate…" Transportul ajunge la Gyula, iar trupele fac o incursiune între Szolnok şi Oradea (Cronici turceşti, II, p. 409– 410).

Mai–iunie 300 de ostaşi imperiali, îmbarcați pe 12 corăbii înarmate, urcă Mureşul de la Szegedin spre Lipova, dar sunt interceptați şi învinşi de otomanii intorşi de la Gyula. Lupta se dă în preajma cetății Cenad, iar printre cei ucişi se număra şi comandantul cetații Cenadului (Ibidem).

Septembrie 30 Scrisoarea defterdarului imperial către cel din Timişoara, pentru a păstra provizii de hrană şi furaje (100 cântare şi 200 chile) pentru tătarii aflați în zonă (Andreev S., 1978, p. 2–3).

Septembrie–octombrie Otomanii aduc provizii, armament şi trupe în vilayetul timişorean. Obiceiul era ca anual să fie trimise alte trupe drept garnizoane. Iată, în limbajul colorat al cronicilor otomane, un asemenea moment: „cinci sute de ostaşi dintre ienicerii Inaltei Porți au fost însărcinați cu paza Timişoarei… Zaimii şi timarioții din sangeacul Alep (Siria, n.n.), precum şi trupele de sacrificiu ale oştii de silahdari şi Fîndîk Mustafa paşa rămăseseră încă de anul trecut, la paza cetății Timişoara. Fiind scoşi de acolo, în locul lor au fost desemnați ziamii şi timarioții din eyaletul Karaman şi trupele de sacrificiu de silahdari recrutate în anul acesta, împreună cu guvernatorul sangeacului de Kiangiri, Babdadli Kara Mehmed paşa şi au fost trimişi la

Timişoara…” în continuare aceste trupe atacă şi devastează zonele Oradea şi Debrețin, apoi se întorc la Timişoara şi sunt trimise la iernat (Cronici turceşti, III, p. 178).

F. D. Țăranii români sunt obligați să lucreze la repararea fortificațiilor timişorene, iar comndantul imperial din Lugoj, contele Herberstein, reuşeşte să elibereze 100 dintre aceştia (Iványi I, 1877, p. 67).

F. D. Sfințirea bisericii ortodoxe de lemn din Sârbova s-a făcut în prezența mitropolitului de Belgrad şi a episcopului de Arad, Teofil („R.I.S.B.C.”, 1943, p. 164).

Octombrie Tătarii s-au retras la Timişoara cu mulți prizonieri (Hurmuzaki E.,V/2, p. 248).

Noiembrie 6 Beilerbeiul de Timişoara către marele vizir, referitor la soldele necesare garnizoanei timişorene şi despre numărul zaimilor şi timarioților din sangeacurile Timişoara şi Cenad (Andreev S., 1978, p. 203).

Noiembrie 16 Defterdarul din Edirne îi răspunde beilerbeiului timişorean în privința soldelor plătite unui călăerț (3 guruşi) şi pedestraş (1 altân) (Idem, p. 203).

Anul 1694

Aprilie 11 Un oficial din Hunedoara raportează principelui transilvan despre cele 7 steaguri ale lui Veterani care asediază, cuceresc şi jefuiesc Nova Palanka şi un alt castel turcesc, apoi despre proiectata sosire la Caransebeş pe 25 aprilie a 3–4 companii ale lui Thőkőlly (Szilády–Szilágyi, VII, p. 325).

Mai 31 Consiliul de război austriac arată patriarhului sârb condițiile în care pot fi colonizați sârbii în Banat.

Vara–toamna Noi conflicte în Transilvania şi Partium, cu asedii, retrageri, cuceriri, jafuri de ambele părți.

Octombrie Trupele otomane se retrag la iernat. Pentru apărarea vilayetului timişorean sunt trimise provizii, unelte şi arme, care jung aici în 4 zile de la Panciova; încercarea de a duce provizii la Gyula eşează din cauza lipsei unui pod peste Mureşul umflat, dar şi a prezenţei trupelor imperiale comandante de generalul Veterani, pe insula de la Mândruloc. Douăzeci de mii de călăreţi şi 4.000 tătari sunt consemnaţi la Timişoara (Cronici turceşti, III, p. 179).

Octombrie Iată componenţa garnizoanei timişorene din această iarnă „… au fost numiţi, cu câte 15 aspri la început şi cu condiţia de a-i spori mai târziu, 800 de spahii, silahdari de sacrificiu şi cavaleri, iar cu câte 10 aspri, ca soldă de pensie, au fost înscrişi 300 de ieniceri, 200 de gebegii, 60 de tunari, precum şi zaimii şi timarioţii eyaletului Sivas, împreună cu alaibeii lor, şi beilerbeiul de Sivas, cu toată oastea sa de gardă…" (Ibidem).

Octombrie 8 Scrisori ale defterdarului către funcţionarii săi de la Timişoara despre cantităţile de provizii trimise acolo şi modul lor de folosire (Andreev S., 1978, p. 203).

Noiembrie 10 Raport al unui funcţionar administrativ timişorean (muhasebe) despre cele 270 chile de făină şi cele 10.800 akçe date, în trimestrul al treilea al anului, garnizoanei timişorene (Idem, p. 203).

Anul 1695

Mai 29 Sultanul Mustafa al II-lea îi cere beilerbeiului Djafer paşa, să ia soldele timişorenilor de la Belgrad (Szentklaray J., 1917, p. 21).

Iunie 21 Beilerbeiul de Timişoara îl anunţă pe sultan că i-au sosit trupele trimise ca ajutor, dar nu şi proviziile, rămase încă la Belgrad (Cronici turceşti, II, p. 423).

Iunie Incăierare a cavaleriei imperiale cu beii sosiți în ajutorul Timişoarei „oştile duşmane care se găseau în cetățile şi palăncile Sebeş, Bophteza, Ineu, Lipova şi Cenad, începuseră să se adune sub cetatea Lugoj, în timp ce călăreții care se găseau în cetățile şi palăncile din partea Segedinului, luând legătura cu ceilalți, aşteptau clarificarea situației. În acest timp şi călăreții din cetățile Seghedin, Martonoş, Sapuşka, Bia, Pâncota, s-au întins pe câmpiile Timişoarei, spre a veni la conacul Tenine. Fiind văzuți de santinelele noastre, acestea au înștiințat paşalele care se îndreptau spre Timişoara, iar Iusuf paşa şi Ibrahim paşa au trecut la atac asupra lor. Strâmtorându-l pe duşman, au obținut o victorie frumoasă şi au ucis dintre ei şase austrieci, iar ceilalți, neputând rezista mai mult, au fugit. Când ştirea acestei înfrângeri a sosit la celelalte oşti adunate lângă Lugoj, acestea au fost cuprinse de panică (Ibidem).

August Trupele imperiale, comandate de Friedrich August de Saxa, sunt pe Tisa şi apoi pe Mureş, de la Cenad spre Lipova, iar trupele otomane conduse de sultan, trec Dunărea pe la Panciova şi merg spre Timişoara, de unde pot uşor cuceri Lipova, Lugojul, Caransebeşul şi Ineul.

August 13 La sfatul militar al sultanului se afirmă textual că „… cetatea Belgradului fără Timişoara şi Timişoara fără Belgrad nu se pot închipui…", fapt care certifică poziția strategică excepțională a celor două cetăți pe linia Dunării (Cronici turceşti, II, p. 426).

August 25 Sultanul Mustafa al II-lea trece Dunărea de la Belgrad la Panciova, cu toată armata, îndreptându-se spre Timişoara; primul popas de noapte l-au făcut în satul Ponicea (datele de mai jos sunt după Cronici turceşti, II, p. 182–183 Mehmed Neşri şi p. 421–458 Silahdar Fândâklâlî Mehmed Aga).

August 26–27 Popas de două zile la Panciova pentru împărțirea proviziilor pe ostaşi.

August 28 Popas al armatei sultanale la Alibunar, după care se îndreaptă spre Tisa, la palanca Ohdia.

August 29 Asedierea, cucerirea, jefuirea şi distrugerea acestei cetăţi.

August 30 Oastea sultanului înnoptează la Denta, de unde o trupă pleacă să asedieze cetatea Bocşa.

August 31 Sultanul ajunge la podul Ordiei şi la conacul Ordiei (Ordú Kőprúsú) unde se construieşte un pod pe stâlpi, timp în care armata suferă cumplit de sete. Sultanul îl închide în cetatea Timişoarei pe Ali, gebegi-başa, din cauza faptului că nu se îngrijise de cele necesare asediului Ohdiei (Idem, p. 183 şi 429).

Septembrie, început Asediul cetăţii Bocşa de către beilerbeiul Rumeliei, Arnavud Mahmud paşa. În prima hărţuială de câmp otomanii sunt învinşi. La cererea de a se preda, apărătorii răspund negativ. Otomanii instalează cinci tunuri şahi şi cumbarale iar pedestraşii s-au întărit în tranşee. Poziţia înaltă a cetăţii i-a determinat pe otomani să ia cu asalt fortificaţia.Au ajuns şi au dat foc porţii, apoi turnului de lângă ea. Apărătorii s-au retras în celălalt turn care însă a luat şi el foc. Unii s-au aruncat din el, alţii au luptat şi au fost ucişi. Toată populaţia a fost trecută prin ascuţişul săbiilor. Otomanii au pierdut 38 oameni şi au avut 193 răniţi. Cum zidurile au crăpat din cauza incendiului, cetatea a fost aruncată în aer (Idem, p. 432). Astfel şi-a încetat existenţa cetatea Bocşei, aşezată pe promontoriul de la Cuina Turcului.

Septembrie 3 Primul contact al sultanului Mustafa al III-lea cu Timişoara este astfel prezentat de cronicarii otomani: „…a încălecat pe falnicul său armăsar şi cu alaiul aranjat a venit sub cetatea Timişoara. Muhafâzul Topal Husein paşa şi alţi 9 beilerbei şi notabili (aflaţi aici, N.N.) şi împreună cu ei cadiul, dascălii, predicatorii şi şeicii din Timişoara, precum şi agalele de oşti ale vilayetului, ostaşii localnici, ienicerii emigraţi, armurierii, tunarii, spahiii şi populaţia

cetătii l-au salutat pe padişah. Până să ajungă la cortul împărătesc, aşezat în interiorul cetății, padişahul a salutat pe fiecare şi în momentul în care a intrat în cort l-a chemat înăuntru pe Topal („Şchiopul") Husein paşa… Marele vizir a cercetat oastea Porții, a distribuit lefurile pentru patru câşturi (unitate de timp pentru soldă, N.N.) dar a constatat că veniturile fundațiilor pioase (vakâfuri N.N.), ale geamiilor şi moscheilor din cetate nu sunt suficiente pentru susținerea expediției. Cei ce se ocupau de aceste slujbe se împrăştiaseră. Lefurile unor astfel de slujitori ai fundațiilor pioase nefiind plătite în trecut, iar acum dându-li-se din visterie, s-au înseninat inimile multor oameni din Timişoara, întristate de luni de zile" (Idem, p. 430–431).

Septembrie 4 „…padişahul a vizitat cetatea Timişoara şi a ieşit la turnul tunarilor legat de fortăreața interioară. Aici padişahul, care primise vizita celor din cetate, a distribuit daruri fiecăruia, câştigând inimile tuturor. Deoarece până la sultanul Mustafa nici unul dintre strămoşii săi nu călcase în acest ținut al stăpânirii, toți cei care trăiau aici, fie bogați, fie săraci, abia dacă ştiau numele padişahului lor… Cinstea acordată cetății Timişoara din partea padişahului nostru a făcut ca războinicii care de atâția ani încoace se războiseră cu duşmanul înfruntând mii de greutăți, să invioreze viața gaziilor de serhat… De aceea toți timişorenii de bucurie au ridicat imn de slavă şi glorie lui Allah. Fericirea simțită de ei nu se poate explica prin vorbe şi nici descrie cu pana. Padişahul care ştia de legăturile lui Halvetî Şeih Selim Dede (starețul dervişilor timişoreni, N.N.) cu sfinții, i-a pus întrebări asupra exepdiției… apoi a căftănit vreo 6 agale de oşti, iar lui topciubaşa şi cumbaracibaşa (comandantul tunarilor şi obuzierilor (N.N.) le-a dăruit galbeni" (Idem, p. 431–432).

Septembrie 5 Timişoara Consiliu de război în cortul marelui vizir care hotărăşte plecarea împotriva Lipovei. Prin fața sultanului defilează oştile ce pleacă acum spre Lugoj

„…Mustafa paşa comandant peste o armată compusă din aripile oastei de Rumelia, alaibeii din Dukakin, 700 silahdari serdenghecidii şi 7 companii (ode) de ieniceri, 7 companii de gebegii (genişti), 2 companii de tunari, în afară de multă oaste aleasă: i s-au mai dat pe lângă aceastea 5 tunuri, un aruncător (obuzier) de 3 ocale şi 2 colomborne, precum şi depozitul necesar de muniții” (Idem, p. 433).

Septembrie 6 Plecarea sultanului spre Lipova şi înoptarea la Sarad, cetate şi aşezare lângă Giarmata de azi.

Septembrie 7–8 Cronica otomană ce descrie asediul şi cucerirea cetății Lipova menționează intrarea trupelor otomane într-o mlaştină, urmată apoi de împresurarea cetății; descrie dispozitivul otoman de încercuire, numeşte comandanții mari şi mici, lupta de la poarta Battal ce cobora spre Mureş, intrarea în fortificația exterioară, retragerea apărătorilor spre cea interioară, cucerirea acesteia şi uciderea lor. Otomanii au găsit în depozitele cetății „30 cântare de pulbere, 700 de cumbarale mari, 6.400 de ghiulele (una de 14 ocale şi cinci de 11 ocale), 6 tunuri balymez pentru ghiulele de câte 4,5 şi 10 ocale, 9 tunuri colonborne, 4 pentru 1,50 ocale, 13 pentru câte o oca şi unul pentru 0,50 ocale, 4 tunuri havane; 18 tunuri darbzen, cu 23 puşti muschetă, o puşcă de vânătoare de 35 ocale, 50.000 chile de grâu şi 16.000 chile de secară” (Idem, p. 434– 436).

Septembrie 10 Sultanul Mustafa al II-lea vizitează cetatea Lipovei; iată descrierea, în versiunea cronicarului otoman „Cetatea Lipova este aşezată pe un şes întins de pe malul râului Mureş şi la poalele unui deal înalt. Fortăreața sa interioră este înconjurată de patru ziduri de piatră în patru colțuri, iar în două colțuri avea turnuri de cărămidă. Fortăreața exterioară era înconjurată cu un şanț lipsit de apă. În afară de acest şanț, se găseau patru redute mari de pământ, legate una de alta, iar în partea exterioară a

întăriturilor era un şanț plin cu apă. Acest şanț fiind în afară, cetatea era înconjurată cu palisade şi țăruşi. Austriecii au dărâmat fortăreața exterioară a Lipovei şi au deschis aici un câmp de luptă; reduta sau tabia situată între câmpia şi dealurile din spatele cetății, imediat în dreapta lor, a fost transformată într-un pod al fortăreței. Apoi au înconjurat totul cu un şanț cu apă şi cu şarampoaie; după dărâmarea cetății exterioare, locul care a fost lăsat deschis, până la tabia din fața porții Battal, l-au închis tot cu şarampoaie. În partea exterioară, de la locul unde poarta Battal se unea cu apa Mureşului şi până la poarta tabiei, au deschis un nou şanț şi l-au umplut cu apă. În cei patru ani de la căderea acestei cetăți în mâna austriecilor, după cum s-a văzut mai sus, s-au depus multe eforturi pentru întărirea ei. Lipova ajungând acum în această stare şi nefiind cu putință a o păzi, după ce au retras de aici tunurile, depozitul de muniții şi zahereaua capturată, mai întâi de toate au dărâmat fortăreața sa din afară. Toate redutele fortăreței, câte erau, din toate părțile au fost distruse cu furie de oastea provinciilor, iar şanțurile au fost umplute. După ce fortăreața exterioară a fost făcută una cu pămàntul, cetatea interioară, la care săpaseră canale subterane, a fost şi ea făcută una cu pământul" (Idem, p. 435–437). Iată aşadar o ultimă — şi cea mai completă — descriere a cetății medievale Lipova, în preziua distrugerii sale definitive.

Septembrie 11 Poveste curentă din vilayet: „…un ienicer, prinzând o cătană, pe nume Topal, care de ani de zile ținea drumurile din preajma Timişoarei şi teroriza satele din acele părți, l-ar fi ascuns şi apoi s-ar fi înțeles cu acela să-l elibereze în schimbul unei sume de bani destul de mari. Kilavuz Piri aga, beşliaga din cetatea Timişoarei, fiind înştiințat despre aceasta, a prezentat situația padişahului şi a cerut omorârea acestui haiduc. Topal, fiind găsit la locul unde era ascuns, a fost adus în fața padişahului şi capul lui

a fost tăiat chiar de ienicerul care-l ascunsese”. (Idem, p. 439).

Septembrie 12 Pentru a întări apărarea cetăţii Timişoara, sultanul trimite aici 14.000 chile de grâu, toate tunurile luate la Lipova, 71 butoaie cu grenade, 44 coşuri pentru cumbarale, 4.500 grenade de mână, 5 butoaie de smoală şi răşină de pin, cu muniţiile lor; în plus mai alocă 500 de seimeni, 500 de ieniceri, 500 de spahii serdenghecidii şi 500 de ostaşi egipteni (Idem, p. 439– 440).

Septembrie 14 La sultan ajunge ştirea că principele de Saxa a trecut pe podul Cenadului cu trupele sale, este acum la Arad şi se îndreaptă spre Lipova.

Septembrie 15–16 Din cauza ploii şi a bagajelor, curtea sultanului se opreşte din nou la Sarad. Aici sultanul află vestea întoarcerii trupelor trimise la Lugoj, după o luptă cu Veterani lângă satul Boldur povestită de Mahmud Paşa „Spre a cuceri cetatea Lugoj ne-am aşezat în satul Boldur, la o depărtare de un ceas şi jumătate de această cetate. În împrejurimile căruia am săpat şanţuri şi am făcut întărituri. Intre timp am aflat de ascunzişul craiului de Transilvania, afurisitul de Veterani, cu 8.000 de cărăreţi şi 4.000 de pedestraşi, într-o pădure pe malul apei Timiş, la o cale de un ceas de cetatea Lugoj; am aflat aceasta de la ţăranii care lucrau cu el, precum şi de felul în care se împrejmuia cu şanţuri şi că numai pe la spate rămăsese o bucată de loc deschis. La această ştire am înaintat cu 2.000 de călăreţi şi am dat un atac peste noapte. Deşi l-am atacat pe Veterani cu tunuri şi cu puşti, totuşi acesta n-a fost găsit descoperit, ci se întărise din toate părţile cu tunuri, ca un mistreţ, nelăsând măcar o cale deschisă.După ce am nimicit aproape 200 de ghiauri, care ne ieşiseră în faţă şi am început să înaintăm asupra taberei, am văzut că Veterani porneşte la atac asupra noastră şi în faţa acestui atac a lui Veterani, la care se putea face faţă abia cu 10.000 de ostaşi aleşi şi, spre a nu distruge pedestraşii de sub comanda

mea, potrivit cu porunca voastră, am fost nevoit să mă retrag şi m-am întors teafăr şi sănătos la Timişoara" (Idem p. 441).

Septembrie 17 Muhafàzul Timişoarei îi cere marelui vizir suma de 635.430 de akće şi 63.543 ocale de cereale pentru plata celor 1.795 de ieniceri din garnizoană pentru lunile februarie–august (Andreev S., 1978, p. 204).

Septembrie 17 Principele de Saxa ajunge cu armata sa la Cenad, apoi trece Mureşul la Arad, de unde trimite 3.000 călăreți şi 2.000 pedestraşi în ajutorul lui Veterani, după care se întoarce la Szeged (Cronici turceşti, p. 442).

Septembrie 18 Trupele otomane înoptează fața Timişoarei.

Septembrie 19 Sultanul vizitează din nou cetatea Timişoarei: „...padişahul a descins în turnul tunarilor… (Înlocuieşte vechea garnizoană cu o alta, nominalizată pe oameni şi tipuri de oaste, N.N.) După ce a văzut că Timişoara a fost întărită aşa cum trebuia, cu tunuri care se găseau în ordia împărătească, două colomborne, unul pentru ghiulele de 5 ocale, altul cu ghiulele de 3 ocale,cu 40 de tunuri şahi, au mai fost predate cetății şi cele mai bune depozite de muniții. Se hotărâse ca pentru acestea să se aducă 15.000 stâlpi mari din satele din prejur, iar arhitectul neamț căzut prizonier la Lipova, a fost însărcinat cu treburile reparării acestei cetăți. Apoi, după ce a fost dată sarcină beilerbeilor de Rumelia şi Anatolia să curețe înteriorul şi şanțul cetății, padişahul s-a întors la cortul împărătesc …" (Cronici turceşti, III, p. 443).

Septembrie 19 Trupele imperiale ajung la Máko.

Septembrie 20 Sultanl părăseşte Timişoara, îndreptându-se spre Lugoj, prin Buziaşul de azi, poposind în satul Pogonici (Idem, p. 444).

Septembrie 21 Sultanul îşi aşează cortul la Boldur, în întăriturile făcute înainte de vizir. În zilele când sultanul vizitează — pentru prima dată un sultan vine aici — Timişoara, lui Mustafa aga, ienicer pensionat aşezat aici, i se naşte

ultimul copil, viitorul cronicar Elhac („hagiul") Ibrahim Naimeddin („binefacerea religiei") Temeşvarî („timişoreanul"), autor al unei frumoase şi bine informate cronici *Hadikat Eşşúhedâ Esserhadd* (*Grădina martiriilor de la fruntarii*), pe baza povestirilor tatălui său, dar şi a celor văzute de el insuşi la Timişoara acelor vremuri de până la 1716.

Septembrie 22 Luptă între otomani şi imperialii, conduşi de Veterani la sud de Lugoj, la un ceas depărtare pe drumul Caransebeşului. Unii autori vorbesc despre o luptă, pe 20, la Racoviţa. Descrierea amănunţită a luptei, rănirea şi moartea lui Veterani, înfrângerea imperialilor. În timpul urmăririi acestora otomanii ajung la cetatea Jdioara, pe care o cuceresc şi o pradă. Un inventar amănunţit al prăzilor luate de la imperiali, prăzi fără precedent pentru otomani prin mărime şi bogăţie (pentru o luptă de trei ore, cronicarul foloseşte 4 pagini de text, (Idem, p. 445– 447).

Septembrie 22 Relatarea lui Ahmed aga făcută sultanului despre cucerirea cetăţii Lugoj: „…am trecut apa Timiş, am sărit în şanţul oraşului şi l-am umplut. Am găsit 400 ghiauri nemţi închişi în cetate. Am înfipt steagul în faţa porţii acesteia; blestemaţii, ieşind din cetate, dar fiind întâmpinaţi de vitejii Islamului, s-au speriat şi câte 10–15 oameni şi-au dat caii să-i ţină un singur om; unii dintre ei au început să intre în văgăunile de lângă cetate, alţii s-au căţărat pe dărâmături, alţii au dărâmat poarta şi au intrat înăuntru. Apoi, după ce am omorât câţiva ghiauri şi pe alţii i-am luat prizonieri, am luat în stăpânire zahereaua pe care am găsit-o" (Idem, p. 449).

Septembrie 22 Sultanul ordonă ca trei viteji căzuţi în luptă, vizirul Sahin Mehmed paşa, arnăutul Mahmud paşa şi Siroto Husein bei, să fie înmormântaţi în morminte săpate în cort, care au fost apoi netezite ca să nu fie recunoscute de duşmani (Idem, p. 449).

Septembrie 23 De la Lugoj un grec îi scrie domnului Moldovei Constantin Cantemir despre rezultatul luptei de aici (Hurmuzaki E., V/2, p. 261–262).

Septembrie 23 Sultanul vizitează cetatea Lugojului şi vede aici: „… o cetate construită din piatră, în patru colțuri, pe malul apei Timiş… fiind ruinată de-a binelea… s-a hotărât dărâmarea ei. După ce au fost scoase 2 tunuri de fier de câte 2 ocale şi magazia de muniții, mai întâi s-a dat foc oraşului; apoi au săpat canale subterane din patru părți şi această cetate... a fost făcută una cu pământul” (Cronici turceşti, II, p. 450).

S*eptembrie după lupta de la Lugoj* Cronicarul Ibrahim Timişoreanul notează câteva informații, extrem de interesante despre viața otomanilor din Timişoara: „În răstimpul acesta, cu astfel de veselii şi bună dispoziție, toată lumea din oastea împărătească a început sărbătoarea şi băuturile şi plăcerile şi amuzamentele… la adunarea împărătească, unii dintre sfetnici s-au interesat cine este autorul *Cântecului Budei*, timişoreanul Aşâk Gazi Hasan? Este în viață? Câțiva dintre cântăreți dând lămuriri au zis: Padişahule, el se găseşte chiar în oastea împărătească şi după cum cu vitejie mânuie ciocanul pe câmpul de luptă, acum tot el este acela care în clipa asta stă în mijlocul poeților în fruntea tuturor reuniunilor. S-a dat poruncă să se prezinte la adunarea împărătească. Din cântecele sale proprii, acompaniindu-se cu muzică, a recitat mai întâi cinci distihuri întru lauda şi mărirea şahului şi după aceea *Cântecul Budei* şi *Cântecele pentru Belgrad şi Timişoara*. Cu vocea de asemenea având viers frumos, prin desăvârşita limpezime a tonurilor şi a acordurilor a impresionat şi i-a plăcut suveranului distihul din *Cântecul Timişoarei* (*Temeşvar Túrkúsú*), pe care nu-l ştia (*Ne ceker kullarin serhadd ilinde/Hilinmez Hunkarim Gőrúlmeyesime*) în traducerea lui Aurel Decei: **„**Cât suferă robii tăi în țara de la fruntarii / Nu ştii Impărate decât

atunci când vezi”). Lui Derviş Gazi Hasan i s-a dăruit ca pensie 40 de akçe de la ogeacul gărzii din dreapta de la Timişoara. Dervişul fusese oştean dar s-a pocăit odată cu Selim Dede şi s-a călugărit în ordinul dervişilor. Anul următor a făcut hagialàcul la Mecca timp de un an. Apoi s-a apucat de grădinarit şi de pe un pogon de pământ a obținut lubenițe de 14–15 ocale (17,92 la 19 kg) pe care le vindea cu 4 parale bucata. Cei ce le cumnpărau le vindeau la Timişoara cu 8 parale şi la Belgrad cu 10 parale. Astfel au devenit celebre, în cele 2 cetăți, „lubenițele lui Hagi Hasan” iar tradiția susține că acestea erau atât de mari datorită înțelepciunii sale. (Decei A., 1971, p. 37–38).

Septembrie 24 Moartea generalului Veterani este cunoscută datoriă unei iscoade a lui Constantin Brâncoveanu, repovestită de cronicarul otoman astfel „După lupta de la Lugoj, craiul Veterani, pe când fugea, din pricina drumurilor foarte mlăştinoase, trăsura în care urcase s-a împotmolit; atunci de teamă că va cădea prizonier şi fiind rănit, şi-a schimbsat hainele în haraba şi apoi a încălecat pe calul său şi a lăsat trăsura pe drum. Dar după ce a mers un timp, din pricina rănilor pe care le căpătase, a căzut pe marginea drumului, iar cei care erau pe lângă dânsul, au fugit, părăsindu-l. În acest timp, un viteaz de la hotare, găsindu-l, s-a repezit asupra lui, deşi Veterani de la locul unde zăcea culcat încerca să se apere cu pumnalul său; grănicerul după ce îi reteză, la iuțeală, cu o lovitură de sabie degetele mâinii stângi cu care ținea pumnalul, neştiind cine este, i-a tăiat capul. Unul dintre slujitorii lui Veterani, care urmărise toate acestea, fugi la Sebeş, unde povesti cu de-amănuntul păzitorilor care se aflau în cetatea aceasta toate cele ce veniseră pe capul lui”. (Idem, p. 451–452).

Septembrie În lupta de la Lugoj au căzut şi mulți prizonieri. Printre ei Ernst Guillaume von Hanstein, soția sa Anne Sophie şi fiul de 6 ani, Henri. Acesta va fi crescut în

saraiul din Istanbul, se va turci şi va deveni vizir otoman (Idem, p. 458 nota 150).

Septembrie 25 Apărătorii cetăţii Caransebeş cum au aflat de moartea lui Veterani au părăsit locul iar otomanii au intrat şi au inventariat: 6 tunuri balyemez, 19 tunuri colonborne, 10 tunuri şahi-darbzen, opt puşti muschetă, un tun mare aruncător de fier, 2 tunuri mari de 35 ocale, 46 tunuri de topcibasi, 300 cântare de pulbere, 10.000 bile şi grenade de mână, 80 de cumbarale mari şi coşuri de granate, cordaje, cabluri, harabale pentru tunuri, 11.000 chile de făină (Idem, p. 452).

Septembrie 26 Plimbarea sultanului, însoţit şi de cronicar, prin Caransebeş „Această cetate este o fortăreaţă de piatră cu patru colţuri, aşezată într-un şes neted, în partea de dincoace a trecătorii Porţile de Fier ale Transilvaniei. Fiecare colţ al fortăreţei are câte o întindere mare în care pot încăpea cu uşurinţă câte 5.000 de războinici; în partea sa exterioară se găsesc patru fortificaţii, redute, având îngrădiri de spini şi mărăcini umplute cu pământ. Aceste redute puteau fi urmărite cu privirea una după alta. Pe lângă aceasta, spre a feri zidurile cetăţii, au fost construite la faţa şi în spatele fiecărei întărituri adăposturi de apărare, unite şi umplute cu pământ; partea de deasupra a acestora forma nişte metereze, în timp ce în spatele lor erau zidurile de piatră ale cetăţii. Printre acestea, în imprejurimile cetăţii erau drumurile războinicilor. În exterior se afla un şanţ lat de 40 coţi şi adânc de 10 coţi. În faţa porţii cetăţii se construise un turn înalt de piatră şi în faţa cetăţii se făcuse o redută puternică de aceiaşi formă. Austriecii întăriseră aşa de mult cetatea Sebeş, încât depăşea orice închipuire" (Idem, p. 452–453). Cu toate acestea sultanul a ordonat dărâmarea acesteia, astupând şanţurile, dărâmând redutele şi aruncând în aer (prin 30 de tuneluri subterane cu 500 de chile de praf de

puşcă) întreaga cetate, din care nu a mai rămas nici o urmă. (Ibidem).

Septembrie 28 Armata sultanului coboară prin valea Timişului şi poposeşte la Slatina Timiş.

Septembrie 29 Tabăra de noapte a armatei este făcută la Teregova, într-o ploaie care împotmoleşte toate tunurile, fapt care determină rămânerea oastei aici pentru despotmolirea lor şi plecarea sultanului cu suita sa la Orşova.

Octombrie–noiembrie Imperialii recuceresc toate cetățile din estul Banatului şi întocmesc proiectul unui tratat de pace cu Poarta Otomană (Hurmuzaki E., V/2, p. 310–311).

Noiembrie 30 De la Istanbul defterdarul imperial scrie despre solda oştenilor din garnizoana Timişoarei (Andreev S., 1978, p. 204).

Anul 1696

F.D. Campania imperială, sub comanda principelui elector de Saxa, Friedrich August, împotriva otomanilor în Banat (Baroti L., 1912, p. 1–9 sintetizează desfăşurarea acestei campanii din surse creştine, iar Silahdar Fàndàklàli Mehmed Aga în Cronici turceşti II, p. 458–490 din surse otomane, dar cu mult mai multe descrieri şi amănunte).

Iunie În data de 1 imperialii sunt la Pesta, pe 12 la Szeged, pe 20 iunie sunt la Cenad, apoi la Mako etc.

Iunie 29 Circa 4.200 călăreți şi 800 husari imperiali pleacă spre a asedia Timişoara.

Iunie 29–30 Armata imperială face primul popas pe Aranca, la Sânnicolau Mare de azi, al doilea la Biled.

Iulie 1 Primele detaşamente imperiale ajung în fața cetății Timişoara şi înaintează până sub zidurile palăncii şi castelului, apărate de ieniceri.

Iulie 4 Se desfăşoară un consiliu de război în faţa Timişoarei, în care se spune că o asemenea armată numeroasă nu a mai fost deplasată până acum în zonă; controverse între generalii imperiali; încep lucrările de asediu.

Iulie 5 Un corp de oaste se deplasează spre Lipova pentru asediul acesteia.

Iulie 7 Imperialii construiesc 2 poduri de corăbii la Cenad pentru a aduce tunurile la Timişoara.

Iulie 8 Scrisoarea beilerbeiului timişorean ajunge (în doar 9 zile) la Sofia. Iată, pe scurt, reparaţiile făcute în cetatea sa: „…repararea şi restaurarea cetăţii între poarta Sângelui şi poarta Cocoşului şi deschiderea aici a unui meydan pentru tragerile cu tunurile… începând de la şanţul cel mare al cetăţii au fost zidite 7 redute mari, în locurile unde trebuia. În partea exterioară a redutelor, după ce au fost aşezate şarampoaie, au fost săpate şanţuri… şanţul cel vechi a fost bine curăţit" (Cronici turceşti, II, p. 460).

Iulie 19 Artileria ajunge la Sânnicolau Mare, odată cu vestea despre sosirea oastei sultanului.

Iulie 30 Trupele şi artileria ajung la Felith (sat lângă Pesac), apoi la Biled unde poposesc. Sunt aici 24 tunuri cartaune, 20 tunuri mojar şi 12 tunuri lungi de câmp.

August 2 Artileria de asediu ajunge la Timişoara unde este pusă în baterii.

August 3 Cronicarul otoman despre acţiunile imperiale: „…începură să împresoare această cetate, de la un capăt la altul, de la poarta Cocoşului până la tabia (bastionul, N.N.) Kanlî, pe o distanţa de o lovitură de tun. Între timp, avangărzile aruncate în luptă înaintară până la capătul şanţului de la Poarta Cocoşului, incercând din răsputeri să pătrundă în cetate. Şi numai la focurile tunurilor şi puştilor vitejilor gazii din cetate au fost nevoiţi să se retragă (Idem, p. 461).

August 4 Artileria imperială distruge turnul unui mecet (lăcaş de cult otoman mai mic decât geamia) din zona Fântânii

pașei de azi, apoi bombardează cetatea. Un singur atac direct este îndreptat asupra fortificațiilor, în rest se desfășoară lucrări genistice.

August 9–13 Discuții și controverse între generalii creștini asupra viitorului campaniei.

August Aceleași evenimente până pe 15: bombardamente asupra cetății dar și deplasarea unui corp de armată spre Jimbolia de azi, la Szillas și Hetin, într-o zonă mlăștinoasă.

August 21 Primele lupte cu armata otomană în zonă, la Foeni, „sat ruinat ce avea lățimea unei bătăi de tun și lungimea cale de două ceasuri (?)". Aici s-a dat prima luptă dintre imperiali și sultan.

August 22–24–27–29 Se desfășoară lupte crâncene, terminate cu înfrângerea și retragerea imperialilor spre nord-vestul Banatului.

August 26 Lupta de la Cenei, descrisă în amănunțime de cronicarul otoman.

August 28 După două zile de refacere oastea sultanului ajunge la Jimbolia (Hadfil).

August 30 Sultanul și armata sa ajung în fața cetății Timișoara, unde vine și hanul tătar cu oastea sa, dar și noul beilerbei de Timișoara, Djafer pașa.

August 31 Intrarea sultanului în cetatea Timișoarei: „vineri sultanul cu șeik-úl-islamul, marele vizir și garda palatului (imperial) au plecat la cetatea Timișoara. Când au descins la noul chioșc, construit în reduta tunarilor din fața porții azapilor, s-au tras salve de tunuri în cetate… rugăciunea de vineri a fost îndeplinită în geamia cea mare (zona pieței Sf. Gheorghe de azi N.N.). După aceea, tot ce era în cetatea interioară sau în afară, toate șanțurile, fortărețele, noile redute din fața marilor șanțuri, șarampoaiele și celelalte șanțuri și munițiile cetății au fost cercetate. În cele din urmă, când au descins la turnul tunarilor, legat de fortăreața interioară, a fost înfățișat sultanului vizirul

Djafer paşa şi înştiinţat că a fost numit la paza cetăţii Timişoara... Ienicerii, armurierii şi tunarii care au fost anul trecut la paza Timişoarei au fost scoşi. În locul acestora au fost puse 17 companii de ieniceri, 4 companii de armurieri şi 4 companii de tunari. De asemenea a fost văzută şi zahereaua din cetate. Astfel la cele 4.868,5 chile de zaherea, aflate în cetate, au mai fost adăugate încă 12.347 chile de zaherea şi 836 ocale de pesmeţi…"

Septembrie 2 Primul popas al oştirii otomane la întoarcere a fost tot la Jimbolia. Aici moare, rănit în lupta de la Beregsău din 27–28 august, dar răpus şi de o boală de nervi, vizirul Hagi Mustafa paşa, a cărui corp a fost trimis la Timişoara şi înmormântat în moscheea lui Seidi Ahmed paşa.

Septembrie Retragerea imperialilor se produce pe la Comloşu Mare (4), Valcani (6), Zrenjanin (11), urmată de trecerea Tisei şi înapoierea spre Pesta şi Viena.

Primăvara–toamna Beilerbeiul de Timişoara, Djafer paşa, începe să semene bostan în preajma cetăţii şi face multe înlesniri raialelor (creştinilor din vilayet N.N.). Aşa încât toamna, raialele au inceput să vină pe piaţa timşoreană şi să vândă diverse produse. Din pricina luptelor preţurile erau destul de mari. Astfel o oca de fân se vindea cu 5 parale iar una de porumb cu 3 parale.

Aproximativ noiembrie 300 de oşteni creştini au atacat în preajma Timişoarei căruţele cu lemne de foc, luând 30 căruţe şi 10 flăcăi, ucigând şi 2 egipteni.

Toamna–iarna Comandantul cetătii Cenad, cu 300 călăreţi, a ajuns până la schitul dervişilor de lângă Timişoara, şi doar ieşirea beilerbeiului l-a determinat să se retragă. Cu o zi înainte 70 de oşteni musulmani de aici au ajuns până la Cenad unde luptă şi câstigă în confruntarea cu forţele locale (Kreutel R., 1981, p. 194).

Anul 1697

F. D. Iarna a fost deosebit de aspră, blocând aproape orice inițiativă militară (Ibidem).

F. D. La Timişoara este contele Ioan Zriny, rudă lui Emeric Thőkőly, dar şi Szapanos Mihai, omul aceluiaşi principe, care locuia de ani buni aici.

F. D. Comanda armatelor imperiale este acordată unui tânăr general de numai 35 de ani, Eugeniu de Savoya-Carignan, care va câştiga, an de an, victorii decisive împotriva otomanilor şi va schimba raportul de forțe la Dunăre.

Aprilie 1 Marele defterdar socoteşte banii pentru soldele garnizoanei Timişoara dar şi cantitățile de cereale necesare acesteia (Andreev S., 1978, p. 204).

Mai 30 Sultanul scrie despre insula de pe Dunăre numită Sanțul Mare sau Adakaleh, care are o garnizoană de 36 ostaşi şi este comandată de Ibrahim aga (Szentklaray J., 1917, p. 22).

Iulie Inainte de lupta de la Zenta, Djafer paşa, beilerbeiul timişorean cu oastea sa, cucereşte Caransebeşul de la imperiali, care-l ocupă la scurt timp după aceea (Cronici turceşti, III, p. 194–195).

Iulie Djafer paşa de Timişoara îi scrie sultanului despre o ciocnire pe Mureş dintre nişte olăcari şi haiducii pedeştri din Szeged. Mai apoi Djafer i-a sprijinit pe câțiva curuți aflați la Timişoara ca să înceapă luptele împotriva imperialilor în Ungaria de mijloc (Szapanos cu 81 haiduci şi 115 ieniceri timişoreni) (Cronici turceşti, II, p. 492).

August 16 Sultanul trimite câteva mii de călăreți şi pedestraşi să întărească garnizoana Timişoara (Idem, p. 494).

August 19 Trupele otomane şi sultanul trec Dunărea şi fac primul popas de noapte la Ofcea (Ibidem).

August 22 Oastea conăceşte la Panciova (Ibidem).

August 28 Sultanul îşi aşează oastea în linie de bătaie în faţa cetăţii Titel (Idem, p. 495).

Septembrie 1–3 Trecerea oştirii otomane peste Tisa, incursiune spre Zenta, dar sosirea trupelor imperiale, aflate sub comanda prinţului Eugeniu de Savoya, îi îndemană pe viziri să ceară retragerea spre Timişoara (Ibidem).

Septembrie 11 Bătălia de la Zenta, în care Eugeniu de Savoya înfrânge armata sultanului. Armata otomană se retrage în debandadă spre Timişoara.

Septembrie 13 Sultanul ajunge pe ascuns şi se ascunde trei zile în castelul timişorean, vizitând apoi fortificaţiile. Iată descrierea lucrărilor întreprinse de Djafer paşa din 1696 toamna până în vara anului 1697: „Zidurile dinăuntru şi din afară ale fortăreţei cu timpul se stricaseră şi ajunseseră într-un hal fără hal, astfel că de pe ele nu se putea trage cu tunul şi în caz că se trăgea, stâlpii, bârnele şi şi bolţile se dărâmau, căci ajunsese într-un hal că nu puteau suporta nu numai bătăile de tun, dar crenelurile sale nu rezistau nici măcar la ridicarea tunurilor pe zid şi nu puteau susţine unelte ca balistele scoase din cundacele tunurilor. Nu harabale şi călăreţi să stea pe ziduri, dar nici măcar pedestraşii nu puteau merge pe ele. De aceea Djafer paşa, după ce făcu să fie dărâmate zidurile ei dinăuntru şi din afară, de la un capăt la altul, le-a făcut din nou mai întinse; apoi, după ce a făcut ca stâlpii să fie fixaţi şi înşiraţi în două părţi, legăturile lor strânse le-a umplut cu pământ. De asemenea şi poalele fortăreţei fuseseră reparate şi restaurate. Apoi, din interior, în fiecare parte, s-au aşezat, la locuri potrivite, scări bătute cu pământ. De asemenea drumurile pentru războinici, porţile cetăţii şi podurile de deasupra şanţurilor, toate au fost reînoite. Acum zidurile ei sunt atât de puternice încât un tun mare ca cel balymez, cu cundacul său cu tot, poate fi urcat cu uşurinţă pe ziduri, aşa cum se găseşte la poarta cetăţii dinăuntru, putându-se aduce de la un capăt la altul fără nici o sforţare şi supărare.

Aceiaşi situație era şi pentru călăreți şi harabale. Djafer paşa, după ce făcu să fie curățate părțile interioare şi exterioare ale şanțurilor, a poruncit să se sape pământul cu încă 5–6 arşini înspre marginea din afară; şi aşa deveniră mai adânci şi mai largi ca în trecut. Iar deschizăturile sau urechile celor patru turnuri mari ale fortăreței interioare, după ce fuseseră lungite, au fost acoperite şi învelite cu scânduri, aşa cum se obişnuieşte. Partea de deasupra a magaziei cu muniții, dinspre dreapta, intre 2 turnuri, de la streşinile lor şi până la clădirile fortăreței şi aproape de zidul cu umplutură, a fost umplută cu pământ; apoi s-a aşezat deasupra o redută pentru tunari, înaltă, cu 9 creneluri după aceea, curățind, s-a netezit drumul dintre cele 4 părți ale oraşului, cale de aproape 2 ceasuri de la case şi copaci. Apoi cetatea a fost întărită cu diverse redute. Astfel în partea dreaptă a fortăreței interioare, parcă forfecată, cu fața spre miazăzi, se aflǎ dedesubt o redută cu 2 creneluri şi cu zidul umplut, iar deasupra acesteia o redută cu 9 creneluri; la cele 2 capete ale fortăreței din afară, cu fața spre sud, deasupra zidului umplut se aflau 2 redute, una cu 5 şi alta cu 7 creneluri, iar deasupra turnului Kanlî o altă redută cu 9 creneluri. Sub pământ, cunoscută sub denumirea de reduta iamacilor,se aflǎ o redută cu un singur crenel; tot aici, deasupra, era o altă redută cu 9 creneluri; lângă vechiul palat, sub reduta spahiilor, o alta cu 1 crenel, iar deasupra acesteia, în zidul umplut, o redută mare cu 19 creneluri; sub poarta Apei e o redută cu 1 crenel; odată ce pe zidul umplut era o redută cu 15 creneluri, tăria şi rezistența cetății Timişoara crescuse mult; apoi la toate redutele fuseseră aşezate tunuri balymez, câte 2 tunuri havane, aruncătoare de bombe şi grenade…” (Idem, p. 497–498).

Septembrie Acelaşi cronicar enumeră felul őştilor şi numărul acestora: pe lângă 2.053 ostaşi din armata locală a cetății mai erau 2.050 ieniceri, 768 armurieri.

Septembrie 15 Sultanul, plecat din Timişoara, înoptează în zona Şag.

Septembrie 16 Sultanul înoptează la Denta, apoi părăseşte Timişul spre Belgrad.

Septembrie Fiul domnului moldovean, Dimitrie Cantemir, a însoţit oastea otomană în bătălia de la Zenta, apoi s-a retras cu mica sa suită, la Timişoara. Aici moldovenii îşi stabilesc cartierul într-o vie unde descoperă o fântână cu apă bună şi o acoperă cu cortul lui Cantemir. Timp de trei zile moldovenii nu suferă de sete deşi soldaţii otomani se ucideau pentru o gură de apă din şleahurile căruţelor. Într-o dimineaţă un otoman îi vede pe moldoveni bând apă şi aduce mai mulţi tovarăşi. Fiul de domn salvează situaţia explicând faptul că au găsit această fântână dar era „spurcată" de leşul unui duşman iar ei au curăţat-o şi acum apa este bună şi pură. Aşa povesteşte cu haz mai târziu Dimitrie Cantemir felul cum au scăpat cu viaţă, au avut apă pe săturate, ba au mai primit şi mulţumirile oştenilor otomani pentru purificarea apei de acolo.

Septembrie 24 Ajuns la Istambul, sultanul cere ca oştenilor lui Ibrahim Suleiman din Konya, aflaţi la Timişoara, să le fie plătită zilnic solda de 10 akçe şi respectiv 4 akçe pentru pedestraşi (Andreev S., 1978, p. 204).

Noiembrie 12 Act pentru plata soldelor celor 800 pedestraşi aflaţi la Timişoara (Idem, p. 204).

Decembrie 9 Ordin al marelui vizir prin care cere cadiilor de pe ambele maluri ale Dunării să interzică vànzarea sării de alţi negustori decât cei autorizaţi (Documente turceşti, I, p. 199).

Anul 1698

Între anii 1683 şi 1698 la Timişoara au funcţionat ca poeţi şi caligrafi muezinul Nabi Celebi, Mustafa bei şi Mehmed Celebi.

F. D. Cronicarul mărturiseşte că datorită asediilor, luptelor, foametei, plecărilor la alte slujbe etc. dintre timişorenii musulmani născuţi aici dacă mai trăiesc zece. Unul dintre cei mai cunoscuţi era predicatorul Hasan efendi, despre care se spuneau multe poveşti. Cu 10 zile înainte de a muri el a decis să rostească în fiecare zi o predică într-o altă moschee. Zis şi făcut. În cea de-a zecea zi el a ţinut predica în moscheea cea mare şi, înainte de a începe, a spus ascultătorilor că aceasta va fi ultima sa predică. A rostit-o, s-a dus acasă şi a murit. Cel mai renumit este Selim Dede, pol al gnosticilor şi meşter al interpretării Coranului. Vestit este şi muftiul Ismail Efendi. Aceştia şi alţii alcătuiau atunci la Timişoara un pol al culturii religioase, dar nu numai, islamice, oameni de a căror cuvânt ţineau seama şi beilerbeii.

F. D. Condica arsenalului de artilerie din Timişoara, plus existenţa unui intendent de condici, indică o administraţie otomană extrem de ordonată,în contrast cu opiniile epocii moderne despre aceasta.

F. D. O trupă imperială de 12.000 oameni pradă vilayetul până sub Timişoara, dar soseşte hanul tătar Selim Ghirai şi-i alungă (Cronici turceşti, II, p. 497).

Noiembrie 13–1699 ianuarie 26 Tratativele de pace de la Sremski Karlovci (Karlowitz) dintre otomani şi imperiali, se încheie cu semnarea tratatului de pace dintre cele două imperii. Banatul rămânea în stăpânirea otomanilor, cu condiţia dărâmării cetăţilor de pe margine.

Anul 1699

Ianuarie 26 Punctul II al tratatului de pace menţionează despre Banat următoarele : „Eyaletul Timişoara, supus cetăţii Timişoara, cu toate părţile şi apele aparţine stăpânirii Inaltului Devlet cel veşnic; graniţa sa care este din partea Transilvaniei, de la capătul Ţării Româneşti şi până la apa Mureşului se mărgineşte cu vechea graniţă a Transilvaniei şi graniţa sa din partea Mureşului, apoi hotărnicită cu malurile de dincoace ale râului Tisa; cetăţile Sebeş şi Lugoj şi Lipova şi Cenad şi Kúciúk Kanizsa (Novi Knezevac), Becei şi Becicherec (Zrenjanin), şi Ranik, care sunt înăuntrul hotarului de mai sus, după cum s-a explicat, sunt din hotarele Transilvaniei de dinainte de acest război. Astfel tot ce se găseşte pe pământul Timişoarei, mărginită cu malurile de dincoace ale apelor Mureş şi Tisa, de azi încolo să nu fie dărâmat de zisul cezar şi eyaletul de mai sus să fie îngrijit în întregime; de azi înainte nici în locurile mai sus arătate şi nici în apropierea malurilor Mureşului şi Tisei, în locuri mici şi mari, să nu se mai aşeze nimic pe zidurile cetăţilor şi nici să nu se mai clădească şi tot ceea ce este între apele Mureş şi Tisa, cu mori de apă şi locuri de pescuit sau heleştee şi alte avantaje necesare raialelor ambelor părţi, să le folosească aşa cum se cuvine. Celor care vin din locurile supuse mai sus zisului cezar nemţesc, aflate în partea de sus a apelor mai sus numite, atât raialelor austriece cât şi altora, când vin cu vase încărcate pe apele Mureşului şi Tisei şi pe fluviul Dunărea, după voia lor, la coborâre ori la urcare, la sosire şi la plecare, la trecere să nu li se facă nici o piedică, nici o pagubă; aceştia să vină şi să meargă cu uşurinţă. De asemenea şi vasele de pescari ale raialei din Timişoara şi alte caice ale lor, potrivit cu prietenia, să lucreze fără piedică; la hotarele unde sunt

mori de apă, trecerea şi traversarea vaselor de negustori, cu ştirea şi înțelegerea celor care sunt zabiți, nu vor fi împiedicate sau stânjenite, să se aşeze hotar pe locuri şi apa Mureşului fiind un râu mare, dările pentru drepturile de moară sau alte pretexte să nu fie luate în seamă. După cum s-a explicat, să nu fie nici un fel de piedici la trecerea vaselor cezarului de mai sus, de asemenea şi insulele aflate în râurile de mai sus, care acum sunt în stăpânirea împăratului de mai sus, să fie în posesia sa, dar raialele din ambele părți să trăiască în pace, linişte şi prietenie; orice oprimare şi agresiune, precum şi tot ce este contrar păcii să fie oprite prin firmane întărite". (Cronici turceşti, II, p. 502–503).

F. D. În cursul tratativelor pentru stabilirea hotarelor vilayetului de Timişoara, beilerbeiul de aici Ahmed paşa cere să fie schimbat datorită tergiversărilor austriecilor. Este numit Elci Ibrahim paşa, om cunoscător al austriecilor şi al tratativelor (Cronici turceşti, III, p. 201).

Mai Viitorul cronicar Osman Aga scapă din captivitatea imperialilor şi se reîntoarce la Timişoara (Kreutel R., 1981, p. XXI).

Mai 21 Beilerbeiul timişorean îi scrie marelui vizir despre solda întârziată a celor 154 de tunari (Andreev S., 1978, p. 205).

Octombrie 19 Muhafâzul de Timişoara îi scrie marelui vizir despre lucrările de mărire a şanțurilor din fața bastioanelor cetății: cel dintre bastionul iamacilor şi poarta Cocoşului este lung de 150 de zira, cel dintre această poartă şi bastionul spahiilor are 250 zira şi apoi pă la bastionul iamacilor are 120 zira lungime, iar apoi până la poarta sângelui mai sunt 95 zira. Deci otomanii lucrează în continuare pentru încheierea ultimelor lucrări de fortificare (Andreev S., 1978, p. 205).

Noiembrie 11 Muhafâzul timişorean raportează marelui vizir despre plata soldelor semestriale celor 804 ieniceri ai garnizoanei sale (Idem, p. 205).

Toamna Scutirea de cizye (tribut) a raialelor din Timişoara şi Belgrad din cauza sărăciei acestora, după atâția ani de război (Cronici turceşti, III, p. 200).

F. D. Salih Efendi, cadiul de Timişoara,construieşte aşezământul religios musulman închinat lui Baba Husein. La geamie slujesc dervişul Husein şi Ibrahim Efendi cu 3 akçe pe zi drept salariu. Faptul este posibil acum, la încheierea păcii, după decenii de războaie şi asedii (Szentklaray J., 1917, p. 20).

II.f Prăbuşirea vilayetului de Timişoara 1700–1716

Anul 1700

F. D. Motivația otomană pentru schimbarea beilerbeilor de Timişoara „Eialetul Timişoara fiind hotar de seamă şi deosebit de important din toate punctele de vedere şi, de asemenea, fiind înconjurat într-o parte de munții Transilvaniei, iar în celelalte trei părți de râuri ca: Mureş, Tisa şi Dunărea; beilerbeiul de Timişoara Ahmed paşa, a făcut cunoscut că, deşi nu era nici un motiv de discordie, totuşi, împuternicitul cel răufăcător, care era însărcinat din partea austriecilor pentru fixarea hotarelor, fiind foarte plin de sine şi îndărătnic, provoca zilnic discuții contradictorii şi născocea motive de gâlceavă. Ahmed paşa, la rândul său, nu era împuternicit şi nu avea cunoştințe pentru a purta aceste discuții. De aceea a fost nevoie să fie găsit un valiu mai potrivit pentru Timişoara. Astfel s-a socotit că Elci Ibrahim paşa, legând prietenie şi devenind intim cu delegații austrieci şi cunoscând toată situaţialor, va fi folositor în privința fixării hotarelor acestor părți…" (Cronici turceşti, II, p. 201).

F. D. Osman aga, în calitatea sa de translator al beilerbeiului de Timişoara, lucrează împreună cu Luigi Ferdinando Marsigli, comisar imperial, la stabilirea granițelor vilayetului (Kreutel R., 1981, p. 9 şi 163–164).

F. D. Garnizoana timişoreană numără 4.262 oşteni, dar numărul lor va scădea concomitent cu consolidarea păcii (în 1703 erau doar 3.371 iar peste un an doar 3.034 oşteni). Mici

garnizoane existau şi în menziluri (locuri de popas) cam la 30–40 oameni pentru siguranța internă.

Mai Jusuf, locțiitorul cadiului de Timişoara, adevereşte faptul că Hasan Bairam a stat un an în garnizoană aci şi are de primit 3.600 akçe (Andreev S., 1978 p. 205–206).

Anul 1701

F. D. La Timişoara, în Cetate, se ridică o geamie unde predică Ahmed Efendi cu 35 akçe salariu zilnic (Szentklaray J., 1917, p. 28).

Aprilie 10 Muhafâzul timişorean raportează marelui vizir despre soldele plătite ienicerilor de aici pentru ultimul an calendaristic musulman, anul 1.112 al Hegirei (18 iunie 1700–7 iunie 1701) (Andreev S., 1978, p. 206).

August 2 Generalul imperial Rabutin de Busy îi scrie defeterdarului timişorean cerând ca țăranii ce ce erau odinioară iobagii fam. Măcicaş să plătească dări şi acestei familii. (Feneşan Costin, 1989, p. 82).

Septembrie 9 Sultanul Mustafa al II-lea îi scrie beilerbeiului de Timişoara asupra unor colonizări militare la Alibunar, Vârşeț, Caransebeş, Mehadia, Marga, Denta şi Margina — stații de vamă, Lipova, Cenad, Zrenjanin, a 220 călăreți şi 230 pedestraşi, fapt împlinit în anul următor (Szentklaray J., 1917, p. 18–19).

Noiembrie 11 Beilerbeiul îi scrie sultanului despre negocierea celor 100 de vite munteneşti ajunse aici (Idem, p. 26).

Noiembrie 22 Ibrahim, beilerbeiul de Timişoara constată ruinarea totală a vechii cetăți Orşova dar şi fortificațiile noi de la Ada-Kaleh, unde sunt 380 de apărători (Idem, p. 22).

F. D. În acest zan încep lucrările de refacere a cetătii Timişoara, lucrări care se întind pe mai mulți ani.

Anul 1702

FD. Ia fiinţă graniţa militară tisa-mureşană, cu rolul de a opri tendinţele ofensive otomane.

F. D. Cronicarii oferă nume diferite în privinţa noului beilerbei timişorean, care-l înlocuieşte pe Elci Ibrahim paşa: unii vorbesc despre Ali paşa (Cronici turceşti, III, p. 203) iar alţii vorbesc depre sosirea — pe 4 august — a lui Kandâlgi Husein paşa (Idem, II, p. 506).

Anul 1703

F. D. În acest an s-au vindecat de ciumă 12 oameni la mormântul Sf. Iosif cel Nou de la Partoş (Cotoşman, G. H., 1956, p.76).

Ianuarie 5 Ahmed Mehmed, silahdar de Timişoara, îi scrie marelui vizir despre situaţia plăţii soldelor garnizoanei (Andreev S., 1978, p. 206).

Ianuarie 1–8 Marele vizir face o reformă administrativă şi economică în vilayetele de Timişoara şi Vidin, schimbând modul de impunere la dări a supuşilor creştini, dar şi a modului de acordare a zeameturilor şi timarurilor (Kreutel R., 1981, p. 163).

F. D. Marchizul Desalleurs, trimisul regelui Franţei la Francisc Rákoczy se întâlneşte cu Osman Aga din Timişoara, la Munkács, indignându-l prin purtările sale liberale (Kreutel R., 1966, p. 34, 52–57, 138–139 şi 161).

F. D. Izbucneşte răscoala curuţilor, condusă de Francisc Rákoczy, cu ecouri puternice şi refugii ale acestora în Banat.

Martie 16 Scrisoaere a lui Fr. Rákoczy către Ali paşa din Timişoara, prin care-l anunţă că a început asediul cetăţii

Szeged şi-i cere artilerie, muniţii, provizii; solia sa de 15 persoane ajunge aici şi este găzduită în casa lui Ibrahim, aga voluntarilor (Kreutel R., 1966, p. 17).

F. D. Osman aga de Timişoara călătoreşte prin Cenad spre Szeged în tabăra curuţilor, se întoarce înapoi la Cenad de unde pleacă spre Debreţin (Idem, p. 29–31).

F. D. Cafeaua băută la Timişoara provine din Yemen şi dacă la Istanbul ea costă 4 piaştri, aici are preţul de 8 piaştri adică 2 guldeni; un pfund de cupru costă aici cât unul de aur (Idem, p. 26, 41).

F. D. La Timişoara trăieşte un negustor persan, Veli bey, care traduce din greacă operele antichităţii pentru beilerbeiul local (Idem, p. 27).

F. D. Osman aga (cronicarul), acum funcţionar la Timişoara, îi scrie baronului austriac Lőffelholz (Szentklaray J., 1978, p. 116–117).

F. D. Osman Aga călătoreşte cu poşta de la Caransebeş la Timişoara, cu prilejul reîntoarcerii sale din Transilvania (Kreutel R., 1966, p. 59).

F. D. Infrângerea grănicerilor din cordonul militar Tisa–Mureş de către curuţi, aduce şi o ofertă a acestora de a li se alătura; grănicerii din Semlac se răscoală şi ameninţă că nu se mai vor supune austriecilor (Borovszky S., 1896, I, p. 266–267).

Anul 1704

Ianuarie 20 Muhafâzul timişorean către marele vizir în privinţa soldelor plătite garnizoanei de 1090 ieniceri (Andreev S., 1978, p. 206).

Aprilie 13 Marele vizir scrie două scrisori beilerbeiului Ali paşa de Timişoara în care-i cere informaţii despre situaţia militară de la hotare (Kreutel R., 1966, p. 133).

F. D. Începe la Timişoara demolarea a 25 de case pentru eliberarea terenului între porţile Sângelui şi Cocoşului şi edificarea unei pieţe. Se lucrează din nou la şarampoaie şi la şanţurile cetăţii (Szentklaray J., 1917, p. 27).

Iulie Curuţii lui Rákoczy urcă pe malul Tisei şi asediază Szegedul până în septembrie (Kreutel R., 1966, p. 132).

Noiembrie 7 La Timişoara este Pierre Pouchat, senior de Clichange, apoi marchiz Des alleurs, trimisul regelui Ludovic al XIV-lea la Francisc Rákoczy. De aici el îi scrie regelui său (Călători străini, VIII, p. 305).

Decembrie 4 Schimbarea beilerbeiului prin venirea lui Yűrűk Hasan paşa (Kreutel R., 1966, p. 161–162).

Anul 1705

F. D. Ali paşa îi scrie sultanului despre numărul oştenilor din garnizoana Timişoara: 4.288 şi detaliază numărul şi provenienţa acestora, întrucât oştenii locali sunt doar 1848 (Szentklaray J., 1917, p. 23–24).

Februarie Marchizul Desalleurs face o altă vizită la Timişoara la începutul lunii, călătorind apoi pe 2 februarie la Lugoj, pe 3 la Zăgujeni, pe 4 la Caransebeş, pentru ca pe 6 să treacă pe Valea Bistrei, spre Transilvania (Marki S., 1917, p. 8).

Martie 8 Firman al sultanului către domnul muntean ca să trimită la fortificarea cetăţii Timişoara 60 care şi 600 de oameni (Andreev S., 1978, p. 206).

Martie 30 Sultanul către paşa de Belgrad şi domnul muntean ca să trimită la Timişoara materiale şi oameni pentru cetate, dar şi provizii, întrucât supuşii de aici duc lipsă (Szentklaray J., 1917, p. 26).

Aprilie 24 Comandantul gebegiilor îi raportează marelui vizir despre stadiul lucrărilor la fortificarea Timişoarei (Andreev S., 1978, p. 206).

Iunie La Timişoara, Luca Telek copiază un Sbornic ales din „Mineiul pe limba rumânească la praznicele domneşti şi la sfinţi” (Meteş St., 1912, p. 371).

Iunie 22 Sultanul mărturiseşte că sumele adunate din vilayet ajung doar pentru plata a 225 de zile de leafă a oştenilor de aici (Fodor P., 1996, p. 34).

Iunie 25 Ali, muhafâzul de Timişoara, către marele vizir, despre munca la renovarea cetăţii de aici (Andreev S., 1978, p. 207).

Iunie 28 Sultanul îi scrie lui Ali, muhafâzul timişorean, arătând măsurile luate şi oamenii trimişi la Timişoara şi în vilayet pentru apărarea acestuia (Szentklaray J., 1917, p. 23).

August Un meşter sticlar din Boemia, Georg Franz Kreybich, călătoreşte prin Banat, de la Petrovaradin prin Timişoara, Caransebeş, spre Transilvania, cu căruţa sa cu produse din sticlă (Călători străini, VIII, p. 128–129).

Noiembrie 3 Sultanul către Ali, beilerbei de Timişoara, despre repartiţia şi rotaţia oştenilor din vilayetul timişorean şi despre Rákoczy şi curuţii săi (Szentklaray J., 1917, p. 23).

Noiembrie 4 Socotelile defterdariatului timişorean cu privire la soldele plătite oştenilor (Andreev S., 1978, p. 207).

Noiembrie 10 Din Istambul, defterdarul imperiului contabilizează cheltuielile cu soldele din vilayetul de Timişoara (Idem, p. 207).

Decembrie 10 Muhafâzul de Timişoara îi detaliază marelui vizir cheltuielile cu soldele oştenilor şi funcţionarilor din vilayet (Idem, p. 207).

F. D. Întâmplare la Partoş „În anul 1705, înainte de Sânnicoară, 25 de aidamaci sârbi, blăstămaţi de Dumnezeu şi de oameni, după ce au aprins mai multe case în Partoş şi-au omorât doi oameni şi au prădăluit o mulţime de case şi-au batjocorit muierile, că mai toţi oamenii au fost duşi să facă şanţul cetătii la Ciacova, s-au dus la sfânta Mănăstire. Şi dacă nu au vrut călugării să deschidă poarta, au adus paie şi-au aprins poarta şi-au tunat şi-au omorât şi călugări.

Iară stareţul cu alţi patru fraţi şi cu 18 fecioare din sat, care-au fugit în mănăstire, ca să nu fie pângărite de acei adamaci afurisiţi de Dumnezeu, au intrat şi s-au încuiat în sf. Biserică. Dară aidamacii au adus securi şi-au spart uşile şi-au tunat în biserică rânjind la fecioare. Şi ele s-au strâns ghem lângă altar, lângă mormântul sfântului Iosif, şi-au stat speriate ca mieluşeii de jertfă. Iară căpetenia aidamacilor s-a dus la ele şi, râzând, a scuipat pe lespedea de mormânt, şi ailalţi nouă, care au venit cu el, s-au grăbit şi ei să apuce fetele. Dar în clipita aia i-au fulgerat pe toţi ca un trăznet, de au ologit de mâini şi de picioare, şi-au căzut jos şi nici vorbi nu au mai putut, şi au mugit ca vitele. Văzând aialalţi că ăştia nu mai vin, au venit dupè ei. Când i-au văzut aşa, s-au îngrozit şi-au luat-o la fugă, care încotro. Iară pe cei loviţi de blestem, călugării i-au scos din biserică şi-au vrut să-i aşeze în paturi să-i îngrijească, dară oamenii din sat, care or fost mânioşi pentru faptele lor cele diavoleşti, i-au smuls din mâinile călugărilor şi i-au căsăpit cu topoarele pe toţi” (Cotoşman Gh., 1956, p. 131–132).

Anul 1706

Ianuarie 2 Ramazan, şeful gebegiilor, este înştiinţat despre transferarea de la Belgrad la Timişoara a unui anume Husein Hasan (Andreev S., 1978, p. 207–208).

Februarie 10 Lui Kâptî („Ţiganul”) Ali paşa, fost trei zile caimacan la Edirne pe vremea detronării sultanului, i se acordă beilebeilâcul vilayetului de Timişoara; înaintaşul său Dellak Ali paşa a fost numit în Egipt (Cronici turceşti, II, p. 512–513).

Iunie 28 Sultanul Ahmed al III-lea arată că în vilayetul de Timişoara sunt 5.292 neferi repartizaţi astfel: 4.289 la

Timişoara din care 369 în cetatea interioară Timişoara, 169 la Panciova, 32 la Moldova, 205 la Orşova, 238 la Palanca Nouă (Szentklaray J., 1917, p. 25).

Iulie 5 Ali paşa este schimbat cu Karayîlanoglu Ali paşa, scos acum ca vizir, din postul de bostangi başa din Edirne (Cronici turceşti, III, p. 206).

Vara La Kecskemet sosesc 40 de negustori otomani cu scrisori imperiale habsburgice de liberă trecere; sunt atacați de haiduci, unii sunt ucişi, iar căruțele şi marfa sunt confiscate. Poarta cere explicații şi compensații; prin intermediul lui Osman aga, beilerbeiul le scrie imperialilor, apoi îl trimite pe Osman la aceştia (Kreutel R., 1966, p. 166).

Octombrie 25 Beilerbeiul timişorean scrie unui general imperial aflat la Szeged despre această problemă; generalul îi răspunde pe 30 octombrie (Idem, p. 60–62).

F. D. Se încheie lucrările de renovare a fortificațiilor Timişoarei.

Anul 1707

Februarie 23 Mustafa, aga tunarilor din Timişoara, îi cere marelui vizir să trimită pentru atelierul de fabricat tunuri din cetate lingouri de fier, vergele de puşti şi alte scule de la atelierul mare din Istanbul (Andreev S., 1978, p. 208).

Martie 26 Iusuf, şeful gebegiilor timişoreni, îl înştiințează pe marele vizir despre moartea gebegiului Ismail şi cere rezolvarea situației, inclusiv cu restul de soldă, dar şi a unor noi mahomedani aflați aici (Idem, p. 208).

Primăvara Garnizoana vilayetului este formată din 3.950 oameni,dintre care 5.314 sunt nominalizați în document; dintre cei 1.500 de ieniceri veniți de la Eger, 600 au şi plecat de aici (Fodor P., 1995, p. 40).

Iunie 21 Muhafàzul Ali de Timişoara raportează marelui vizir despre fabrica de praf de puşcă de la Timişoara şi despre refacerea fortificaţiilor. Atelierul este pustiu întrucàt nu au salpetru şi nici oameni la lucru; ar dori doar un sat de creştini care să producă salpetrul; beilerbeiul mai scrie că pentru a obţine o oka de praf de puşce nevoie de 300 dirhemi salpetru 100 de sulf şi de cărbune; preţul unei ocale este de 40 akçe. Pentru tunuri se fac două feluri de praf de puşcă dintre care unul costă 30 iar altul 35 de akçe, iar producţia lunară atinge 200 ocale. În privinţa fortificaţiei este nevoie de noi reparaţii care necesită 5 luni, materiale, căruţe, dulgheri şi muncitori necalificaţi; sumele necesare sunt de 90.000 akçe pentru materiale, 135.000 pt.dulgheri, 90.000 pentru 500 de necalificaţi, 187.500 pentru 50 de căruţe (Andreev S., 1978, p. 209).

Iulie 19 Raport al muhafâzului timişorean către marele vizir asupra lefurilor gebegiilor din vilayet, a proviziilor consumate de aceştia (Ibidem).

Noiembrie 24 Acelaşi muhafâz către marele vizir despre plata soldelor gebegiilor şi tunarilor (70 la număr).

Noiembrie 24 Raport al lui Jusuf, aga gebegiilor, către marele vizir cu restul de soldă cuvenit decedatului Ismail de 57 aspri, să fie folosită pentru alte plăţi (Idem, p 209).

Anul 1708

Februarie 12 Suleiman, eminul de Lugoj şi Caransebeş, dă raportul asupra felului cum a cheltuit cei 15.500 guruşi pentru plata soldelor garnizoanelor din sangeacul său (Idem, p. 209).

Mai La Timişoara este menţionată breasla lucrătorilor din pulberăriile cetăţii.

Iulie 17 Sultanul Ahmed al III-lea arată situația locaşurilor religioase musulmane din vilayetul Timişoara şi spune că la Cenad, Lipova, Alibunar şi Zrenjanin musulmaii nu au meceturi. Aga principală a Timişoarei, Mehmed, spune că a construit câteva asemenea lăcaşuri în valoare de 1060 guruşi. Lângă Lugoj, în locul numit Ordú-kőprúşu, a construit şi un pod mare care a costat 207 guruşi. Hasan de Timişoara este atenționat să remedieze această stare de lucruri (Szentklaray J., 1917, p. 28).

Septembrie 6 La Istanbul a sosit raportul despre darea mukataa strânsă din Vârşeț între aprilie 1706 şi aprilie 1797, de 5.500 guruşi, ce va fi folosită la plata garnizoanelor locale (Andreev S., 1978, p. 209).

Septembrie 10 Vizirul Kâptî Ali paşa este mutat la Belgrad şi vine ca înlocuitor vizirul Ceauşoglu Ciakârgi Hasan paşa (Cronici turceşti, II, p. 513).

Anul 1709

Februarie– martie O solie creştină, condusă de Mihail Teleki şi Janos Papai, vine la Timişoara, la noul beilerbei, cu rugămintea de a lua sub ocrotirea sa pe nobilii transilvăneni aflați în vilayet, dar şi să împiedice incursiunile celor de aici în principat (Călători străini, VIII, p. 252–255).

Iulie 20 Egumenul Nichifor al Partoşului scrie că „în anul 1709, la sâncilie, adică la sf. marele prooroc Ilie, au venit la sfânta mănăstire doi turci, aducând pe o targă pe un alt turc; şi au cerut să-i sloboadă în sfânta mănăstire. Iară fratele Todor care a fost la poartă, i-a întrebat că ce vreau şi cine sânt. Cel dintâi dintre ei a spus că au adus pe aga Mustafa de la Ciacova, care este beteag de şase luni de ologeală, că nu-şi poate mişca de fel nici mâinili şi nici

picioarele, şi-au încercat toate leacurile şi nu i-au ajutat nimic. Si acum a cerut să-l ducă la mormântul sfântului Ghiaur din Partoş. Iară fratele Todor le-a spus că sf. Iosif este un sfânt creştin, nu păgàn, şi n-au ce căuta cu beteagul lor la sf. mănăstire. Dar venind stareţul Vasile, a poruncit să-l ducă pe beteag la mormântul Sf. Iosif, zicând că « Dumnezeu unul este şi voinţa lui nu o putem judeca ». Atunci ei l-au dus pe agă în sfânta biserică şi l-au aşezat pe lespedea mormântului şi stareţul s-a îmbrăcat în odăjdii şi-a început slujba. În clipita aia aga s-a sculat în picioare şi-a privit la altar, apoi şi-a întors faţa către lumea ce-a umplut biserica, ş-apoi cu lacrimi în ochi a îngenunchiat şi-a sărutat lespedea mormântului şi-a stat aşa cât a ţinut sf. Liturghie. Iară când s-a gătat sf. Liturghie, a mers la stareţ şi a pus în mâna lui două pungi grele cu galbini şi-a sărutat mâna stareţului, apoi a ieşit din biserică şi s-a dus sănătos acasă”. (Cotoşman Gh., 1956, p. 135).

Anul 1710

Ianuarie 4 Se schimbă iarăşi beilerbeii: pleacă Hasan şi vine Mustafa, fost defterdar şi paşă de Ianina (Cronici turceşti III, p. 211).

F. D. La Timişoara există geamia Solak, care are imam şi chatib, plătiţi cu 45 akçe pe zi (Szentklaray J., 1917, p. 28–29).

Anul 1711

F. D. Sultanul îi cere beilerbeiului timişorean să-i permită lui Iusuf, aga cumbaragiilor, (cumbara = aruncătoare de

bombe şi grenade) să meragă în hagialâc la Mecca (Idem, p. 29).

Septembrie 18 Contele Herberstein îi scrie prinţului Eugeniu de Savoya despre lucrările intense ale otomanilor la fortificaţiile timişorene (Szentklaray J., 1878, p. 120).

Anul 1713

F. D. În garnizoana timişoreană erau 145 gebegii ce primeau, pe un an, 34.080 akçe şi 752 chile de cereale (Andreev S., 1978, p. 210).

Martie 8 Muhafâzul timişorean raportează marelui vizir despre cei 145 oşteni din garnizoană ce primesc 194.611 akçe soldă (Idem, p. 210).

August 6 Raport asupra soldei de 600.000 akçe plătită în ultimul an celor 1.047 ienicer (Idem, p. 210).

Octombrie Bodor Mustafa paşa de Tulcea este numit beilerbei de Timişoara (Cronici turceşti, II, p. 525).

Anul 1714

Aprilie 9 Muhafâzul de Timişoara către marele vizir despre preţul grâului pe piaţa locală (Andreev S., 1978, p. 210).

Spre sfârşit Unul dintre ultimii învăţaţi din Timişoara — Piri Efendi — îşi ia familia cu el în hagialâcul spre Medina. Astfel aici nu mai există oameni învăţaţi, cărturari cu alte cuvinte (Kreutel R., 1981, p. 53).

F. D. Cronicarii otomani vorbesc despre numărul extrem de mare, ca niciodată până atunci, de peşti din râul cetăţii pe care oamenii îi prindeau cu mâna. Au apărut însă şi boli

datorate acestui consum exagerat de peşte (Kreutel R., 1966, p. 70).

F. D. Spătarul Mihai Cantacuzino, editorul Antologhionului de Râmnic din 1705, şi a Octoihului din 1706, le donează bisericii ortodoxe din Lugoj.

Anul 1716

Mai 28 Pentru apărarea cetăţii Timişoara se cer 200 de tunuri din tabăra sultanului aflată la Niş. (Datele sunt redate după *Cronologia judeţului Timiş*, Timişoara, 2004).

Mai La Timişoara sunt trimişi 18 ostaşi hambragii (pricepuţi în confecţionarea bombelor) care, alături de cei existenţi aici, vor întări capacitatea de apărare a acestei cetăţi.

Iunie 9 Defterdarul timişorean cere marelui vizir o sporire a sumelor cu 5.000 guruşi, în vederea plăţilor curente.

Iunie 28 Defterdarul către marele vizir despre măsurile luate de beilerbei în cetatea interioară a Timişoarei.

August 5 Bătălia de la Petrovaradin este câştigată de către imperiali. Imediat, prinţul Eugeniu de Savoya trimite trupe spre a încercui Timişoara.

August 11 Scrisoarea defterdarului către funcţionarii săi timişoreni prin care le confirmă trimiterea a 4.434 pâini şi 8858 chile ovăz pentru spahiii de acolo; acestea ajung celor 705 spahii pentru 6 zile. În aceiaşi dată defterdarul mai trimite 4.626 pâini şi 935 chile ovâz pentru trupele de silahdari (737 luptători) ca hrană şi provizii pentru 6 zile.

August 16 Unul dintre primii asediatori austrieci descrie situaţia reală pe care o vede şi o află la Timişoara: „în ceea ce priveşte oraşul, acesta se compune numai din case de lemn, având o ierugă adâncă, căptuşită bine cu scânduri de stejar; iar parapetele sunt îmbrăcate cu trunchiuri de stejar aşa de groase încât se opreau gloanţele în ele. Drumul

acoperit este prevâzut cu baterii şi cu şanţ exterior în bună stare, cu palisade, precum şi cu artilerie, muniţii, provizii şi altele…”

F. D. Fortificaţiile Timişoarei sunt astfel redate de polihistorul italian Francesco Griselini: „Timişoara avea deci pe atunci trei sectoare deosebite: oraşul, castelul şi Palanca. Cea din urmă sau spaţiul din interiorul palisadelor constituia o suburbie cu mai mulţi locuitori decât întreaga Timişoară la un loc. Palanca însăşi era un loc întărit, prevăzut cu un şanţ săpat după obiceiul turcilor şi căptuşit cu zid de cărămidă. Fortificaţiile oraşului erau ceva mai regulat construite. Oraşul avea întărituri exterioare bune, o galerie acoperită, şanţuri duble umplute cu apă şi un val gros şi puternic. Deşi fortificaţiile exterioare nu erau căptuşite cu zidărie, aşa cum era şanţul din Palancă, ele erau totuşi prevăzute de jur împrejur cu piloni puternici de stejar, groşi de 15 până la 18 ţoli, îngropaţi adânc în pământ. Pilonii erau înalţi de peste 7 picioare, aşa încât constituiau o palisadă excelentă. Castelul era întărit aproape în acelaşi mod; situat în dosul oraşului, el avea de asemenea o palancă mică drept zid de apărare”. Aceasta este fortificaţia pe care o vor asedia imperialii.

August 19 Feizulah, cadiul din Timişoara, adevereşte declaraţia meşterului brutar Abdullah, fiul lui Beizade Mehmed bei, că a primit de la defterdar suma de 1070 guruşi pentru pâinea dată căruţaşilor, dulgherilor, salahorilor şi ţiganilor ce au lucrat la râu şi la renovarea fortificaţiei între 28 iunie şi 18 august.

August Armata imperială care pleacă la asediul Timişoarei este compusă din 44.879 infanterişti, 23.409 cai, 50 tunuri de câmp şi 87 tunuri de asediu. Garnizoana otomană are circa 16.000 oameni şi 150 tunuri.

August 21 Trupele comandate de generalul Rothenhan, în număr de 14 escadroane de cavalerie, plecate de la Arad, ajung acum în faţa Timişoarei.

August 25 Sosesc în faţă Timişoarei (de fapt la Beregsău Mare) primele regimente conduse de Ioan Palffy şi ducele de Würtemberg.

August 26 Sosesc şi trupele imperiale, în frunte cu prinţul Eugeniu de Savoya. Cartierul general este instalat în partea nordică, mai ridicată decât restul; la sud, lângă Palanca Mică se instalează mareşalul Ioan Palffy cu cavaleria sa, la vest a fost postată infanteria.Trupele imperiale au pregătitre 30.000 grenade de mână, 7.600 chintale praf de puşcă, 400.000 cremene pentru puşti, pontoane, 40.000 saci cu nisip.

August 28 Imperialii se apropie de reşedinţa de vară a beilerbeiului („Fântâna paşei" de pe Calea Torontalului de azi) pe care otomanii o părăsesc, nu înainte de a o incendia.

August 29 O trupă de 30 de grenadieri distrug moscheea din cartierul Palanca Mare, căreia otomanii îi dau foc înainte.

August 31–octombrie 12,ora 11,30 Asediul cetăţii Timişoara de către armata imperială.

Septembrie 1 Scrisoare a defterdarului către timişoreni, despre noi cantităţi de provizii trimise spre ei.

Septembrie 1 şi 2 3000 de soldaţi încep lucrul la săparea tranşeelor sub focul otoman care ucide 1 căpitan, 9 soldaţi şi răneşte 60 soldaţi. Don Emanuel, fratele regelui Portugaliei, se avânntă în primele rânduri, dar un obuz îi ucide calul şi-l răneşte la picior.

Septembrie 3 Plouă şi lucrările genistice înaintează cu greu, doar cu 320 paşi; sunt 4 morţi şi 32 răniţi.

Septembrie 4 Continuă lucrările genistice începute.

Septembrie 5 Sunt amenajate 2 baterii, ocupate cu 9 tunuri.

Septembrie 6 Scrisoare despre trupele şi proviziile aflate în cetatea asediată.

Septembrie 6 În noaptea de 6/7 a fost amenajată o nouă baterie cu 5 tunuri.

Septembrie 7 Continuă lucrările şi se realizează o tranşee de 200 de paşi.

Septembrie 8 Lucrările genistice ajung până la 6/7 paşi de şanţul palisadei.

Septembrie 9 Continuarea lucrărilor; noaptea (de la orele 20 până dimineaţa) bateriile imperiale execută foc neîntrerupt. Otomanii atacă pentru prima dată, cu făclii într-o mână şi săbii în cealaltă, dar sunt respinşi.

Septembrie 10 Continuă lucrările genistice iar regimentul de dragoni Schőnborn respinge al doilea atac otoman.

Septembrie 11 Tranşeele se apropie tot mai mult de zidurile de apărare ale cetăţii.

Septembrie 12 Continuă aceleaşi lucrări.

Septembrie 13 Se amplasează o baterie de mortiere cu 15 piese şi o alta pentru 4 tunuri.

Septembrie 14 Sosesc alte piese de artilerie în tabăra imperială.

Septembrie 15 Noaptea sunt instalate pe poziţii noile piese de artilerie.

Septembrie 16 Încep tragerile de artilerie, cu intensitate din ce în ce mai mare.

Septembrie 17 Sosoesc noi piese de artilerie; se execută un bombardament extrem de puternic; prima somaţie de predare a cetăţii la care beilerbeiul răspunde că nu poate păta onoarea sultanului cedând fortificaţia.

Septembrie 19 Sosesc încă 18 tunuri şi bombardamentul se desfăşoară pe tot frontul.

Sptembrie Primarul ortodox Nicolae Muntean (Nicola Munçan) şi episcopul ortodox Ioanichie Vladislavlievici trec în tabăra imperială şi le indică acestora punctele tari şi slabe ale cetătii.

Septembrie 20–22 Bombardamente masive ce produc deja spărturi în zidurile cetăţii.

Septembrie 21 Corpul de armată comandant de Steinville, format din 14 escadroane de cavalerie şi 4 batalioane de infanterie, pleacă de la Alba Iulia şi între 16–21

septembrie trece prin Făget, Lugoj, Sinersig, Chevereşu Mare ajungând la Timişoara.

Septembrie 22 Soția şi cei 2 fii ai beilerbeiului sunt ucişi de bombardament în propria lor casă.

Septembrie 23 Trupele asediate, spahii şi pedestraşi, încearcă un nou atac, dar sunt respinse de imperiali.

Septembrie 24 Se amplasează câmpuri de mine pe direcțiile de ieşire a asediaților şi se ridică poduri peste şanțul palisadelor.

Septembrie 25 Bombardamente reciproce, intense.

Septembrie 26 Trupele otomane sosite în ajutorul cetății, staționate la Giroc, atacă armata imperială din sudul cetății, încercând să intre în fortificație; atacă de 3 ori dar sunt respinse până la urmă; ele nu au reuşit să atace odată cu asediații din cauza unei greşeli de sincronizare a acțiunii.

Septembrie 26 Asediații încearcă un nou atac în forță ,dar sunt respinşi.

Septembrie 27 Puternic foc de artilerie din ambele părți.

Septembrie 28–29 Trageri reciproce de artilerie; imperialii reuşesc să instaleze noi poduri peste tranşee.

Septembrie 30 Plouă necontenit dar noaptea trupele, comandante de Würtemberg, cuceresc palisadele cetății (centurta exterioară); mor acum 455 oşteni şi sunt răniți 1487 ofițeri şi soldați.

Octombrie 1–10 Continuă lucrările genistice şi se construiesc noi baterii, ocupate de tunuri şi obuziere; continuă bombardamentul masiv şi metodic.

Octombrie 11 Încep bombardamentele pentru distrugerea zidurilor, cu 43 piese de artilerie; bombardamentul continuă toată noaptea.

Octombrie 12, ora 11,30 Pe un bastion al cetății se ridică steagul alb al capitulării garnizoanei otomane.

Octombrie 12 Comisia de negociere a capitulării este formată din Ahmed aga, comandantul castelului, Ali Efendi şi

Ibrahim Naimeddin (cronicarul de mai târziu) din partea otomană, respectiv din generalul Wallis şi colonelul conte Philippi din partea imperialilor.

Octombrie 13 În cortul prinţului Eugeniu de Savoya se semnează tratatul de capitulare a garnizoanei otomane. Acesta are 10 puncte:

„1. Efectivele existente în cetate au libertatea de a o părăsi fără a se ţine seama de naţionalitatea lor.Transfugii vor fi predaţi imperialilor.

2. Soldaţilor le este permisă părăsirea cetăţii cu armamentul individual.

3. Trupele otomane vor primi 1.000 căruţe pentru transportul avutului lor.

4. Efectivelor otomane li se asigură hrana necesară (prin cumpărarea la un preţ mic de la locuitorii satelor prin care vor trece N.N.).

5. Se asigură marşul lor în deplină siguranţă.

6. Trupele vor lua muniţie doar pentru câteva focuri.

7. Evreii pot rămane în oraş, asigurându-li-se libertatea comerţului.

8. Curuţii au deplina libertate să meargă unde vor.

9. Se asigură vânzarea liberă a avutului celor asediaţi.

10. Punctele capitulării vor fi respectate cu stricteţe (ceea ce s-a şi întâmplat (N.N.).

Octombrie 13–16 Pregătirea plecării garnizoanei şi populaţiei otomane este întârziată din pricina stării deplorabile a drumurilor şi podurilor.

Octombrie 16 Memoriu al prinţului Eugen către onsiliul aulic de război (chiar înainte de a intra în Timişoara) prin care cera ca Banatul să fie organizat „cât se poate mai aducător de folos pentru împărat”.

Octombrie 17 Otomanii părăsesc definitiv Timişoara şi primul popas îl fac la Şag.

Octombrie 17 În cetatea Timişoarei au rămas 136 tunuri, 19 obuziere, 5.000 chintale praf de puşcă, 300 chintale gloanțe, 1.000 chintale pesmeți etc. Locuitorii rămaşi în Timişoara sunt 466 ortodocşi români şi sârbi, 144 evrei şi 35 armeni.

Octombrie 17 Victoria imperialilor a fost sărbătorită printr-un Te Deum în cortul lui Eugeniu de Savoya, unde s-au aprins lumanări.

Octombrie 18 Al doilea popas al învinşilor la Jebel.

Octombrie 19–23 Al treilea popas este la Denta, apoi la Margita, Alibunar, Panciova, Borcea, după care otomanii trec Dunărea la Belgrad.

Octombrie 21 De la Timişoara, prințul Eugen se adresează direct împăratului cu aceiaşi idee, ca Banatul să fie organizat în aşa fel incat să aducă folos în aceiaşi măsură Casei Imperiale dar să fie şi spre binele celor guvernați.

F. D. Conicarul otoman Elhac (hagiul) Ibrahim Naimeddin Temesvarî (timişoreanul), participant la asediu şi la tratativele de pace, descrie ultimele săptămâni ale prezenței otomane în Timişoara. Un aspect din timpul asediului: „acest sărman plin de neputință (autorul, N.N.) aflându-mă ca oaspete de seamă la ogeacul ienicerilor originari din Eger (de unde provenea şi tatăl său, N.N.), care alcătuiau 24 de ode laolaltă cu căpitanii şi ofițerii fiind 1.000 ostaşi întovărăşiți, ne găseam în bastionul Porții Martologilor (Mormoros în alte izvoare, în zona hotel Continental — Dicasterial de azi, N.N.) la capătul podului de pământ al ghiaurilor. Aga ogeacului nostru era Kuçük Husein aga, un bărbat viteaz şi gaziu (luptător pentru credință, N.N.). Bătându-se straşnic, a fost rănit în două locuri, dar cu ajutorul lui Allah nu l-am lăsat la ghiauri, ci am reuşit să-l scoatem cu bine în spatele nostru şi să-i legăm rănile. Se hotărâse şi se poruncise să se acorde banii pentru alifia răniților şi ocupându-mă eu cu înscrierea lor în registrul răniților, au fost la verificare

aflați ca salvați dintre amintiții căpitani, ofițeri şi ostaşi, 6 căpitani şi un total de 250 ostaşi zdraveni şi 60 de ostaşi răniți. Restul cu toții au devenit martiri pe câmpul de luptă, vărsându-şi sângele ca berbecii de jertfă şi intrând astfel în paradis…" (deci 684 ieniceri au murit, N.N.).

F. D. Acelaşi cronicar relatează moartea bătrânului său tată în asediul Timişoarei în frumoase şi simțite cuvinte: „Prea iubitul şi generosul meu părinte Mustafa aga, pe cănd ajunse cu cinste ca sunit între 60 şi 70 de ani, pe când se găsea la capătul podului de scânduri în grupa de la Mâciulia Lungă a zis : «de demult, de la Eger, acum mi-e satisfăcută în fiecare zi ardoarea mea profundă şi pofta inimii mele» şi se avântă cu mare bravură în marea gaza (luptă, N.N.) fiind rănit în două locuri, prietenii vechi şi intimi ai săi, Tosun aga şi Ibrahim căpitan, care erau împreună cu el, nelăsându-i trupul lui slăbit ghiaurilor, l-au dus pe spatele lor, în viață încă, scoțându-l în casa unchiului nostru Memiş aga de la Poarta Cocoşului. Imediat, amintindu-şi de acest sărman, a trimis oameni să cerceteze: e sănătos? unde e? aduceți veşti! în timp ce mai sus pomenitului Kuçük Husein aga i se îngrijeau rănile, a venit o servitoare şi informându-mă de starea lui, repede şi iute am venit lângă el. Privind la hainele de pe mine m-a întrebat: Ibrahim, eşti rănit? hainele îmi erau făcute ferfeniță de grenadele de mână. Slavă lui Allah celui Preamărit, nu mi-au atins trupul. «Acum numai cu rănile Dumnenavoastră suntem răniți, Cum vă simțiți? a râs cu hohote şi, cu multă voioşie, a zis: Bagă de seamă! Eu niciodată n-am simțit binefacerea morții ca pe o întristare şi mâhnire. Fii mândru că odată cu mine cinci înaintaşi ai tăi s-au dus martiri pe calea lui Allah. Nădăjduiesc că prin bunătatea lui Allah şi tu vei veni după noi martir. Scoate plumbul acesta de sub genunche!» Şi l-a arătat cu mâna. O bucată de plumb ce-l nimerise în osul piciorului stâng rămăsese dedesuptul genunchiului cât un pumn sub

piele. A venit chirurgul şi spintecându-l, l-a scos. A început să curgă sângele. Luând în mână bucata scoasă şi privind-o, a văzut că era de 11 dirhem (35,31 grame) şi că era otrăvită. Zicând «pe neamțul care m-a lovit cu ăsta l-am lovit în foale cu unul de-al nostru de 18 dirhem (57,78 grame), a rămas pe loc şi sufletul iad i s-a făcut», şi-a manifestat în felul acesta bucuria. Sângele ce curgea din rana de unde i-au scos plumbul l-a ăcut să-şi dea sufletul…."

F. D. Cronicarul otoman Mehmed Raşid redă astfel importanța strategică excepțională a Timişoarei: „o astfel de cetate întărită, care era digul granițelor islamice şi lacătul Țării Româneşti şi al Moldovei, precum şi al altor ținuturi aflate pe partea cealaltă a Dunării, a intrat în mâna ghiaurilor din cauza delăsării şi nepăsării apărtorilor, deşi avea în ea încă nenumărate cete de oşti şi, chiar dacă asediul ar fi durat timp de 4–5 ani, tot ar fi avut cantități suficiente de zaherea, muniții şi arme de luptă… Sultanul a ascuns populației timp de 15–20 de zile căderea acestei cetăți, dar pană la urmă a trebuit să anunțe trista veste"

F. D. Cronicarul otoman Silahdar Fândâklî Mehmed aga scrie şi el despre asediul Timişoarei, oferind elemente puțin cunoscute: „…a asediat cetatea Timişoara din patru părți şi a împrejmuit-o cu un şanț mare şi şarampoaie… aproape 100/000 din raialele Timişoarei; bătrâni neputincioşi la lucru, femei cu copii, cu avuții, cu îmbrăcămintea şi animalele lor, şi-a ales dintre raialele sale ghiaure 30.000 de oameni puternici potriviți pentru război; le-a pus pe cap şepci şi în mâini săbii, pe unii i-a aşezat la întărituri, iar pe alții i-a însărcinat să taie tufişuri şi lemne spre a le aşterne peste şanțurile cetății; după ce au cărat pământ pentru astuparea acestora, au trecut peste ele tunurile, luptând zi şi noapte…"

III. Mic dicționar de termeni turco–osmani

Am considerat necesar ca acest volum să cuprindă şi un număr de termeni specifici limbii şi administrației otomane, pentru a completa lectura diferitelor texte şi documente existente aici.

Selecția a fost făcută după mai multe surse pe care, pentru probitate, științifică, le cităm mai jos:

1. *Călători străini despre Țările Române*, vol. VI, Bucureşti, 1976, p. 754–775.
2. Mihail Guboglu, *Cronici turceşti privind Țările Române, Extrase*, vol. III, Bucureşti, 1980, p. 437, 444.
3. Halil Inalcik, *Imperiul Otoman, Epoca clasică*, Bucureşti, 1996, p. 403–419.
4. Mustafa Mehmed, *Documente turceşti privind Istoria României*, vol. I, Bucureşti, 1976, p.329– 333; vol. II, Bucureşti, 1983, p. 325–333; vol. III, Bucureşti, 1980, p. 376–388.

A

Abuz toplarî	=	Tunuri aruncătoare de obuze; obuziere
Acemi	=	Novice, învățăcel; în româneşte ageamiu
Acemoglan	=	fecior străin; viitor ienicer; paj
Adaletnâme	=	„carte de dreptate”, rescript imperial ce îndreaptă abuzul administrației locale

Aga	=	căpetenie militară, ofițer, titlu adăugat prenumelui; grad inferior în armata otomană; frate mai mare; stăpân; om avut; fruntaş la sate
Agalâk	=	Titlul unui agă; moşier; generozitate; orgoliu
Ahd	=	angajament; obligație; promisiune solemnă; pact; alianță; tratat
Aian	=	notabil; fruntaşul unui sat; demnitar;om avut; categorie socială
Akçe	=	monedă de argint — unitatea monetară de bază în Imperiul Otoman; în Europa se numeşte aspru cu valoarea inițială de 1/50 guruş sau piastru; se devalorizează la 70 apoi la 50 %
Akin	=	incursiune de pradă specifică otomanilor
Akingi	=	trupă de cavalerie otomană, recrutată dintre locuitorii de la periferia Imperiului Otoman
Alai (alay)	=	trupă; regiment; cortegiu; ceremonie; mulțime
Alaibei	=	comandant de oaste de provincie sub comanda unui sangeacbei; comandant de spahii, comandant de district, colonel de jandarmi
Allah	=	divinitatea supremă în mitologia arabă, ulterior divinizată, în monoteismul Islamic drept unică şi absolută
Alaman	=	denumirea otomană pentru germani, inclusiv austrieci
Alem	=	steag, drapel
Alemdar	=	Stegar
Aman	=	iertare; îndurare; protecție; salv-conduct
Amil	=	intendent; administrator; arendaş al

		veniturilor sultanale
Arabagi	=	căruțaş; meşter de căruțe; în romàneşte harabagiu
Arak	=	țuică, rachiu
Arpa emin	=	intendentul feudelor „arpalâk”, jitnicier în româneşte
Arpalâk	=	feudă acordată unor slujbaşi otomani; pensie
Arşin	=	unitate de măsură pentru lungimi, are 0,68 m; cot
Arz	=	expunere; prezentare; memoriu; ofertă; cerere; jalbă
Asesbaşi	=	căpetenia gardienilor; şeful poliției
A'şar	=	zecime; zecimală; dijmă din produse; zeciuială
Aşci	=	Bucătar
Atalâk	=	bătrîn din oastea tătară
Atâk	=	rob eliberat
Atoglani	=	îngrijitor, rândaş la cai
Avaiet	=	venituri; beneficii; rente; dări; obligații pentru slujbe etc.
Avariz	=	impozite extraordinare plătite de raiale în cazuri deosebite
Azap	=	celibatar, categorie de oaste otomană; arcaş; păzitor de cetate, trăgător în marină

B

Baba	=	tată; nume dat celor mai vârstnici dervişi
Badjdar	=	perceptor de taxe de negoț şi vamă; vameş
Balyemez	=	tun de mare calibru folosit la asedierea cetăților
Baruthane	=	Pulberărie

Başdefterdar	=	primul defterdar, ministrul de finanțe imperial
Başeki	=	veteran; bătrân
Başmuhasebe	=	cancelaria generală a conturilor
Bazar	=	târg; loc pentru negoț; bâlci; piață
Bedestan	=	bazar de pânzeturi în centrul orașului; acoperit
Bei (bey)	=	senior; șef; prinț; căpetenie; nobil; titlul unor guvernatori
Beilerbei	=	guvernator de provincie
Beilerbeilâc	=	unitate administrativ-militară; provincie; pașalâc
Bektaşi	=	sectă musulmană liberală
Beraia	=	categorie privilegiată de supuși
Berat	=	diplomă; brevet imperial; act de investitură
Beşyüzbaşi	=	comandant peste 500 de oșteni
Beşli	=	cavalerie ușoară; corp de oaste pentru paza piețelor, orașelor
Bostangi	=	ostaș din garda sultanului care îngrijește de grădini
Buiuruldu	=	ordin; scrisoare–poruncă a unui vizir către supuși
Bulucbaşa	=	căpetenia unui buluc (companie sau regiment)

C

Cadiu	=	judecător; dregător însărcinat cu aplicarea dreptului religios și cu controlul administrației
Cadiat	=	unitate administrativ-juridică în cadrul unui sangeac
Capudan	=	căpetenie; comandant de oaste; de cetate; amiral
Capugi	=	Portar

Casap	=	Măcelar
Caza (Kaza)	=	unitate administrativ-juridică sub ordinele unui cadiu (judecător)
Ceauş	=	aprod; olac; curier
Celalî	=	rebel musulman
Celebi	=	titlu de respct acordat persoanelor suspuse
Cerhagi	=	trupă de avantgardă; cercetaş; hărţuitor
Cerahor	=	salahor; lucrător
Ceribaşi	=	„şef de oaste" — rang în armata provincială; cdt.de spahii cu timaruri
Chehaia	=	intendent; administrator
Chilă (Kile)	=	unitate de măsură, diferită de la o regiune la alta
Ciftlic	=	moşie; fermă; casă şi alte construcţii pe o posesiune
Ciorbagiu	=	căpetenie de ieniceri de rang mijlociu; fruntaş la sat; domn; stăpân
Cizye (gizie)	=	darea pe cap a nemusulmanilor
Cântar	=	instrument pentru greutăţi, variabil regional; 1 cântar = 44 ocale
Columborna	=	categorie de tunuri
Conac	=	loc de popas; locuinţă

D

Dalkâlâci	=	„cel care se năpusteşte cu sabia"; ostaş de sacrificiu
Darbhane	=	monetărie; tarpana
Darbzen	=	tun de asediu
Dede	=	bunic; titlu acordat conducătorului ordinelor de dervişi
Defter	=	caiet; registru; condică
Defterdar	=	funcţionar superior al finanţelor
Defterkethuda	=	intendent de condici

Deli	=	viteaz; curajos; categorie de oaste de sacrificiu; popular: nebun
Derbendgiu	=	păzitorul unei trecător, pod sau vad
Derviş	=	călugăr musulman, membru al unei secte; sărac; umil; cerşetor; anonim: tolerant; altruist
Dirhem	=	veche monedă de argint cu 1/400 dintr-o oca
Dizdar	=	comandant al apărătorilor unei cetăţi, târg etc.
Dőnum	=	unitate de măsură a suprafeţelor de pămànt egală cu 919,3 m
Dragoman	=	traducător; translator; tălmaci
Drahmă	=	Monedă de 3,21 grame

E

Efendi	=	domn; stăpân; patron; om de cuvânt
Eyalet	=	provincie; unitate administrativă; vilayet; paşalâc
Elci	=	sol; trimis; om de legătură; ambasador
Elci (Elhaci)	=	cel care a făcut hagialàcul la Mecca; hagiu
Emin	=	intendent; administrator; cinstit; fidel
Emir	=	căpetenie; comandant; şef; prinţ
Esir	=	prizonier de război; rob
Esnaf	=	Breaslă; corporaţie; artizani ; negustori
Evkaf	=	pl. de la vakâf
Ezan	=	„chemare la slujbă”, cântarea muezinului pe minaret

F

Fatom	=	unitate de lungime, egală cu 1,62 m
Fersah	=	măsură de lungime, o oră de mers călare la pas (5,985 km)
Fetva	=	sentinţă juridico-religioasă dată de

		muftiu
Firman	=	poruncă dată în numele sultanului
Fund	=	unitate de măsură a greutății egală cu ½ kg

G

Garib	=	pribeag; străin; părăsit; călător; ciudat
Gaza	=	războiul sfânt al musulmanilor împotriva creştinilor
Gazal efendi	=	cântăreț de muzică lirică în moaschee, geamie, mecet
Gazi	=	erou; viteaz; luptător pentru Islam
Geamie	=	lăcaş de cult musulman
Gebegiu	=	armurier; ostaş cuirasat
Gedikli	=	slujbaşi din Serai cu privilegii
Ghiaur	=	necredincios; denumire generică pentru creştini
Gizia	=	taxa pe cap de gospodărie plătită de supuşii creştini
Gőnüllü	=	voluntar; categorie de oaste
Guruş	=	monedă otomană; piastru
Gümrük	=	vamă, taxă vamală

H

Hadâm	=	servitor; slujitor; eunuc; în româneşte hadâmb
Hak	=	Dreptate
Hambra	=	grenadă; bombă mică
Hambragiu	=	Grenadier
Haraci	=	tribut plătit de supuşii nemusulmani
Haramini	=	răufăcători; hoți
Haseki	=	vechi corp de gardă a sultanului; sfetnic
Hass	=	feudă cu un venit anual de peste 100.000 aspri
Hatip/Chiatib	=	predicator; orator; preot care recită

		vinerea predica hutbe
Havan	=	tun de calibru mic; obuzier
Hazine	=	visterie; tezaur; magazin; depozit
Hâkim	=	judecător; cel care porunceste, guvernează
Hasi asker	=	oaste de gardă; oaste specială
Hegira	=	fuga lui Mahome de la Mecca la Medina (16 iulie 622 d.Ch.); anul 1 Islamic începe de la această dată
Hisar	=	cetate; castel; fortificație
Hogea	=	preot musulman; profesor; dascăl; cărturar; domn
Hutbe	=	predică rostită la slujba religioasă de vinerea în moschee
Hudavendigâr	=	împărat; suveran; monarh; supranume dat sultanilor

I

Iamac (yamak)	=	ajutor; ostaş de rezervă; recrut
Iazâgiu (yazici)	=	scrib; diac; secretar
Icioglan	=	„copil de casă” paj, slujitor
Ienicer	=	„ostaş nou”; corp de oaste pedestră, formată prin recrutarea şi islamizarea unor copii de creştini
Imam	=	preot musulman care slujeşte la cele cinci rugăciuni zilnice
Imaret	=	instituție de binefacere cu bucătărie pentru săraci, călători etc.; azil
Imbrohor	=	îngrijitor al grajdurlor sultanale
Iradea	=	voință; poruncă; firman
Islam	=	„Resemnare” — religia musulmană inițiată de Mahomed profetul
Ispenge	=	dare de o cincime din robi; taxă de 25 akçe percepută de la creştini ca simbol al iertării şi libertății lor

Iuzbasa	=	comandant peste 100 de ostaşi; căpitan

K

Kadiasker	=	cea mai înaltă instanță juridică otomană, după şeic-ül-Islam; unul pentru Rumelia, altul pentru Anatolia
Kale	=	cetate; în româneste culă
Kalem	=	creion; condei; birou; cancelarie
Kalemyie	=	Scrib
Kantar	=	măsură de greutate = 44 ocale = 56,443 kg
Kanun	=	lege; regulă; ordine; regulament; pravilă;
Kapâkulu	=	oastea de poartă; oastea de gardă
Karvansaray	=	caravanserai — loc de popas sau han mare cu o curte interioară pentru adăpostirea pe timpul nopții a căruțelor şi cailor
Kethuda	=	intendent; staroste de breaslă
Kàtib	=	secretar; scrib; diac;
Kilise	=	biserică creştină
Kise	=	pungă cu bani, 500 de guruşi
Kocabaşa	=	„căpetenie în vàrstă”; fruntaş la sate etc.
Kolac	=	brațele întinse — unitate de măsură pentru lungime
Kundak	=	cundac; postament pentru tunuri; patul puştii

L

Lagâmgi	=	„cel care sapă tuneluri”; pionier — categorie de oaste otomană
Lala	=	dascăl; doică; sfetnic
Lefegi	=	ostaş cu soldă; mercenar; funcționar
Levend	=	ostaş voluntar; voinic; viteaz;
Liva	=	unitate administrativ-militară numită şi

		sangeac; subdiviziune a unei provincii mari

M

Mahala	=	cartier; parte a unui oraş cu o denumire proprie
Mal	=	avuţie; tribut; haraci; visterie; avere; bunuri; bogăţie; bani; mărfuri
Martalog	=	ostaş voluntar,de obicei din ràndul populaţiilor creştine; iscoadă
Mâlikâne	=	posesiune viageră; proprietate
Mecet	=	locaş religios musulman; moschee mai mică
Medrese	=	lăcaş de cultură religioasă islamică; seminar mahomedan; şcoală
Mehterhane	=	muzica curţilor sultanale, vizirale etc.
Meydan	=	piaţă publică; câmp de luptă; loc liber = maidan
Mektubi	=	cel ce se îngrijeşte de corespondenţa unui demnitar
Melek	=	înger; om liniştit şi bun
Menzil	=	loc de popas; staţie de poştă; loc de descindere a oastei; drum parcurs într-o zi de armată
Menzilhane	=	casa poştei; loc de schimbare a cailor
Mevkufat	=	avuţii destinate unor fundaţii pioase (vakâf)
Mevlana	=	Doctor în teologie; cărturar; mare cadiu
Mevlevi	=	„derviş învârtitor” sectă islamică
Mezra	=	teren agricol; tarla; suprafaţă de pământ mai mare decât o gospodărie ţărănească
Mezat	=	licitaţie
Mihrab	=	nişa din peretele din faţă al unei moscheie orientată spre Mecca
Mi”mar	=	arhitect, constructor; inginer constructor

Minaret	=	turnul moscheii din care muezinul cântă chemarea la slujbă
Mir (emir)	=	comandant; căpetenie; prinț; şef
Mirie	=	ceea ce aparține fiscului şi statului; tribut
Mir-i-liva	=	căpetenie de sangeac (termen persan pentru sangeacbei)
Mir-i-miran	=	„emirul emirilor” (termen persan pentru beilerbei)
Molla	=	aspirant la teologie; însemnat judecător otoman; mare cadiu
Mubaşir	=	comisar; însărcinat cu rezolvarea unor treburi; delegat; imputernicit
Muftiu	=	cel care dă sentința religioasă; mare cadiu; interpretul legii islamice; şeful clerului islamic
Muhafâz	=	cel care păzeşte ceva; comandant de cetate
Muhasebegi	=	slujbaş însărcinat cu evidența financiar-contabilă; contabil
Muhassil	=	cel care produce; cel care percepe o taxă; locțiitor de guvernator
Muhtesib	=	vechi dregător otoman care exercita, concomitent, funcția de primar şi sef al poliției; încasator de dări; socotitor
Muhurdar	=	slujbaş însărcinat cu aplicarea sigiliului pe acte vizirale
Muhzir	=	Aprod
Mukataa	=	arendă; fermă; sursă de venit fiscal care putea fi arendată pe diferite termene
Mukataagi	=	căpetenia celor însărcinați cu arendarea mukataa
Mukavele	=	contract; convenție; înțelegere; aranjament
Muktesib	=	„cel care câştigă” — slujbaş însărcinat

		cu calcularea şi urmărirea unor venituri
Musahib	=	însoţitor; sfetnic; curtean
Mustafâz	=	cel aflat în pază; garnizoană de pază într-o cetate
Mutasarif	=	viceguvernator de provincie
Muteferica	=	diferit; selectat; garda imperială călare
Muteselim	=	cel convertit la Islam; viceguvernator; reprezentant al unui paşă într-un loc (oraş, district etc.)
Müderis	=	profesor şef şi administrator al unei medrese
Müteveli	=	intendent al unor fundaţii poase; epitrop
Müstakil	=	independent; slobor; liber
Müsir	=	cel care comandă; mareşal; vizir

N

Nahie	=	subdiviziune adminitrativă a unei caza, împărţită în comune (Karye)
Naib	=	ajutor de cadiu
Nakib	=	demnitar în ierarhia cătrturarilor; căpetenia ulemalelor dintr-o provincie; împuternicitul clerului islamic la Poartă
Nazir	=	inspector; supraveghetor; intendent cu controlul financiar în marile oraşe; comandant de cetate
Nefer	=	ostaş; om; persoană

O

Oca	=	unitate de măsură pentru capacităţi şi greutăţi; iniţial era de 400 dirhem sau 1,250 kg; în timp a ajuns la 1 kg
Oda	=	odaie; cameră; încăpere; companie de ieniceri; cazarmă
Ogeac	=	vatră; cămin; familie; corpul ienicerilor
Olac	=	sol, curier

Ordie	=	oaste; armată
Orta	=	mijloc; centru; jumătate; companie de ienicieri
Ortac	=	asociat; părtaş

P

Padişah	=	titlu de origine persană pentru a desemna sultanul, împăratul, monarhul
Palanca	=	întăritură de lemn şi pământ
Pandur	=	ostaş pedestru; lefegiu creştin
Para	=	monedă otomană cu valoarea de 1/40 parte dintr-un guruş
Paşa	=	titlul oficial al vizirilor şi a altor înalţi demnitari otomani; guvernator
Paşalâc	=	provincie condusă de un paşă
Peic	=	valet; ostaş din garda sultanului
Peşcheş	=	dar; plocon
Pir	=	bătràn; staroste de corporaţie; patronul unei bresle

R

Rahib	=	călugăr; preot; creştin de seamă
Raia (re'aya)	=	turmă; gloată; populaţie; supuşi creştini plătitori de taxe;
Reis	=	şef; căpetenie; căpitan de corabie
Rendjer	=	om sărac; nevoiaş; ţăran; negustor
Ruznamegiu	=	slujbaş ce ţine evidenţa cheltuielilor

S

Sahib	=	scrib; diac; secretar
Salat	=	rugăciune rituală islamică
Sandal	=	barcă; luntre; şaluptă
Sangeac	=	steag; drapel; unitate administrativ-militară

Sangeactar	=	purtător de steag; stegar
Sangeacbei	=	bei de sangeac; conducătorul sangeacului
Sansongi	=	categorie de oaste otomană
Saradj	=	curelar; şelar
Saridja	=	vechi corp de oaste neregulată, aflat în slujba unor demnitari
Satirdji	=	slujitor în garda sultanului; halebardier
Sefer	=	călătorie; expediţie; campanie; război
Segban	=	corp special de ieniceri; ostaş ce îngrijea câinii de vânătoare ai sultanului; oaste neregulată în slujba unor demnitari; în româneşte seimen
Senet	=	act; dovadă; document; chitanţă; poliţă
Serai	=	palat, reşedinţă
Serascher	=	comandantul unei oştiri otomane în cadrul unei campanii militare
Serdenghecidi	=	comandantul unei oştiri otomane în cadrul unei campanii militare = „cel care renunţă la capul său" = ostaş de sacrificiu; corp special otoman, cu soldă mărită
Serhat	=	graniţă; frontieră; margine de ţară; provincie de graniţă
Silahdar	=	„purtător de armă"; dregător cu atribuţii de îngrijire a armelor; corp special de armată
Silahşor	=	„omul cu armă", spătar, muşchetar de gardă
Sinif	=	clasă; categorie; pătură socială distinctă
Sipahi/spahiu	=	trupă de cavalerie cu soldă fie în bani (în garda permanentă a sultanului) fie cu feude (în oastea de provincie ca zaimi şi timarioţi)
Sofu/softa	=	cel care se iniţiază în cultura islamică într-o medresă
Solak	=	„stângaci"; corp de arcaşi din garda sultanului

Subaşi	=	căpetenie de oaste şi poliție; comandant de rang inferior; dregător însărcinat cu strângerea taxelor
Sufî	=	persoană mistică; credincioasă; devotată; pioasă
Suiugiu	=	meşter de canale
Sultan	=	prinț; suveran; monarh
Surat/sure	=	capitol/e din Coran (Cartea sfântă a Islamului)
Suret	=	copie; text; regulă; fel; mod; figurat; înfățişare
Sur'at topu	=	tun cu tragere rapidă; tun uşor
Suvari	=	cavaler; călăreț; timariot; spahiu

Ş

Şahi	=	tun cu țeavă lungă şi de mare calibru; tun împărătesc
Şakloz	=	categorie de tun
Şaica	=	barcă; luntre; corabie mică
Şâkkî evvel	=	funcționar financiar superior; ministru de finanțe
Şehir	=	Oraş
Şehir emini	=	„intendentul oraşului"; administrator local
Şeic	=	bătrân venerat; cărturar de seamă; starețul lăcaşului de cult islamic tekke; sânt
Şeih-ül-Islam	=	şeful clerului islamic; interpretul Coranului
Şeriat	=	legea sacră islamică
Şagird	=	Ucenic
Şirampo	=	stâlp; palisade; şarampoaie în text

T

Tahrir	=	înregistrare; recensământ; conscripție
Tahsildar	=	Perceptor

Taife	=	ceartă; tagmă; neam; nație
Tain	=	desemnare; numire; stabilire; rație zilnică sau lunară
Tarih	=	inscripție; dată; cronogramă; istorie în sens larg
Tarihçi efendi	=	cronicar
Tekke	=	lăcaş de cult islamic; casa dervişilor
Telal	=	strigător public; pristav; crainic
Temelük	=	a lua în proprietate; a deveni stăpàn pe ceva
Temessük	=	dovadă; chitanță
Tezkere	=	răvaş; înscris; dovadă; teşcherea în româneşte
Timar	=	feudă cu un venit annual de până la 20.000 akçe al cărei uzufruct era acordat unui spahiu
Top	=	tun; minge
Topciu	=	tunar; jucător cu mingea
Tug/tui	=	semn distinctiv în ierarhia militară, format din păr din coadă de cal sau cămilă, fixat pe o prăjină. Numărul tuiurilor varia după rangul militar: sangeacbeiul avea unul, beilerbeiul două sau trei, marele vizir până la cinci, iar sultanul între şapte şi nouă
Tugra	=	monograma sultanului aplicată pe acte
Tüfenci	=	puşcaş
Türbe	=	mausoleu; mormânt venerat de islamici

U

Ulak	=	olac; sol
Ulema	=	cărturar; savant
Ulüfe	=	leafă; soldă

V

Vakâf	=	fundație pioasă; instituție de binefacere publică
Valiu	=	guvernatorul unei provincii (vilayet)
Veli	=	sfânt; tutore; binefăcător
Vilayet	=	provincie otomană; eyalet, paşalâc
Vizir	=	titlu prutat de marii demnitari otomani, membri ai Divanului (guvernului)
Voyvoda	=	intendentul sau administratorul unei unități administrativ-teritoriale mici numite voyvodalâc, mai mică decât nahia
Voinici	=	ostaşi creştini din armata otomană

Y

Yaya	=	pedestraş; unitate militară din 10, 100 sau 1.000 oameni
Yerli kulu	=	rob local; oaste recrutată locală şi stabilită acolo
Yük	=	„povară”; greutate (150–205,4 kg); sumă de 100.000 guruşi/piaştri

Z

Zabit	=	„cel care stăpâneşte”; ofițer; căpetenie militară
Zagargi	=	ostaş care îngrijeşte câinii de vânătoare
Zaherea	=	cereale; provizii
Zaim	=	Posesorul uzufructului unei posesiuni funciare cu un venit annual între 20 şi 100.000 akçe
Zeamet	=	feudă cu venitul annual între 20 şi 100.000 akçe
Zekât	=	obligație religioasă de a împărți săracilor 1/40 din averea proprie; una

		din cele cinci condiții pentru a deveni musulman
Zimmi	=	cel ocrotit; cel protejat; îi desemna pe ceştinii din imperiu
Zira	=	unitate de măsură pentru lungimi (vezi arşin)
Zurbagiu	=	răsculat; rebel

IV. Bibliografie

1. Acsády Ignacz, *A karloviczi bèke tőrtènete 1699*, în „Akadèmiai Ertesitő”, fasc. 112, aprilie 1899, Budapesta, p. 172–177.
2. „Adalekok Dèlmagyarország tőrtènetèhez, în Tőrtènelmi ès Regèszeti Ertesitő”, XIX, serie nouă, fasc. 3–4, Timişoara, 1903, p. 83–95 (în continuare „T.R.ET”).
3. Agoston Gábor, *A Szolnoki szandzsák 1591–1592 èvi ősszeirása*, în „A Szolnoki Megyei Leveltár Evkőnyve”, nr. 3, Szolnok, 1988, p. 221–297 şi nr. 4, Szolnok, 1989, p. 191–288.
4. Agoston Gábor, *A hoditás àra, A magyarországi tőrők végvárak őrsège*, în „Hádtőrtènelmi Kőzlèmenyek”, an 111, fasc. 2, Budapesta, 1988, p. 351–383.
5. Agoston Gábor, *Párhuzamok ès eltèsek az oszmán ès az Europai tüzèrsèg fejlődèseben a 15–17. században*, în „Tőrtenelmi Szemle”, an XXXIV, fasc. 3–4, Budapesta, 1992, p. 173–198.
6. Ayn-i Ali Efendi, *Kavanin-i Al-i Osman de Hulasu-i mezamin-i Defter-i Divan*, Istanbul, 1979.
7. Andea Avram, *Banatul cnezial până la instăpânirea habsburgică*, Reşiţa, 1996.
8. Agricola Georgius, *Oratio de bello adversus Turcarum ad Ferdinandum Ung. et Bohem. Regem et Germaniae Principes*, Leipzig, 1594.
9. Ali, Tarih-I vak-anâne-I Cafer paşa *Der Löwe von Temeschwar*, Graz-Wien-Koln, 1981.

10. Alecsandrescu Dersca Bulgaru Maria Mathilda, *Sur les relations entre Habsbourg et Ottoman (1681– 1683)*, în *Habsburgische–Osmanische Beziehungen*, Wien, 1983, p. 193–207.
11. Alecsandrescu Dersca Bulgaru Maria Mathilda, *La situation des communautes rurales du Banat de Timişoara a l'epoque de la domination ottomane (1552–1716)*, comunicare susținută la colovciile „Jean Boudin", Varşovia, 1976.
12. Alecsandrescu Dersca Bulgaru Maria Mathilda, *Cetatea şi oraşul Timişoara sub ocupație otomană, în Timişoara în istorie şi contemporaneitate*, Timişoara, 1970, p. 59–68.
13. Alecsandrescu Dersca Bulgaru Maria Mathilda, *Les charges economiques et financieres des reauas de l'eyalet de Temeswar et leurs repercursions sociales (1552–1716)*, Ankara, 1980.
14. Anhegger R., *Beitraege zur Geschichte des Bergbaus* în *Osmanischen Reiches*, I, Istanbul-Zurich-New York, 1943–1945.
15. Andreev Stefan, *Tőrők irátok Temesvár XVII-XVIII századi tőrtènetèről a szofiai Nemzeti Kőnyvtáraban*, în „Leveltári Kőzlèmenyek", an 47–48, Budapesta, 1978, p. 195–214.
16. Appony Sándor, *Hungarica. Magyar vonatkozoso kűlfőldi nyomtatványok*, I-II, Budapesta, 1900–1902.
17. Ardeleanu Vichentie, *Industria bănățeană în timpul ocupației turceşti*, manuscris.
18. Ardeleanu Virginia, *Participarea caransebeşenilor la luptele lui Mihai Viteazu*, comunicare susținută la sesiunea ştiințifică *Pagini din trecutul istoric al oraşului Caransebeş*, Caransebeş, 23 ian. 1972.

19. Ardeleanu Virginia, *Personalităţi din Caransebeş contemporane cu Mihai Viteazu*, în „Tibiscum”, VI, Caransebeş, 1986, p. 279–281.
20. Armbruster Adolf, *Daco-Romanica Saxonica*, Bucureşti, 1980.
21. Badea Marin, Glück Eugen, Roşuţ N., *Mihai Viteazul şi Banatul*, Arad, 1975.
22. Bálint Gábor, *A magyarországi tőrők hodoltság*, „Századok”, an IV, Budapesta, 1878, fasc. 4–5, p. 233–244.
23. Barabas Samu, *Erdely vonatkozo règesták 1551–1553-ig*, în *Tőrtènelmi Tár*, Budapesta, 1892, p. 156–157.
24. Baranyai Dècsi János, *Magyar historiája 1592–1598*, Budapesta, 1866.
25. Barany Agoston, *Torontal vármegye őshajdana*, Buda, 1845.
26. Barany Agoston, *Temes vármegye emleke*, Becicherecu Mare, 1848.
27. Barkan Omer Lufti, *Essai sur les donnèes statistiques des registres de recensement dans l'Empire Ottoman au XV-e–XVI-e siecle*, în „Journal of the Economicand Social history of the Orient”, I, Istanbul l958, p. 33.
28. Bároti Lajos, *Losonczy István levele Báthory Andráshoz, az Erdèlyi vajdához*, în „T.R.E.T.”, serie nouă, an XXVI, fasc. 1–4, 1910, p. 157–158.
29. Bároti Lajos, Frigyes *Agost szászválaszto Magyarországi hadjáratai*, „T.R.E.T.”, fasc. 1–2, Timişoara, 1912, p. 1–9.
30. Bastaic Konstantin, *Timamrsko vlasnistvo u feudalnom sistemu osmanlijske Turske od XV. do XVII stolijeća*, Zagreb, 1958.

31. Bayerle G., *Ottoman Diplomacy în Hungary. Letter from the Pasha of Buda 1590–1593*, Bloomington, 1972.
32. Bayerle G., *Ottoman Tributes în Hungary. According to Sixteenth Century Registers of Novigrad*, Haga-Paris, 1973.
33. Bădărău Gabriel, *Raporturile politice româno-austriece 1683–1718*, în „Anuarul Institutului de Istorie şi Arheologie", Iaşi, an 22, vol. 2, 1985, p. 461–482; an 23/1986, vol. I, p. 161–177; an 24/1987, vol. I, p. 171–180.
34. Beck Jeronim, *Neue Chronica Turkischer Nation von Turkenselbst beschrieben…*, Frankfurt am Main, 1595.
35. Beke Antal–Barabas Samu, *I Rákoczy György ès a Porta*, Budapesta, 1888.
36. Beldiceanu Nicoară, *Le monde ottoman des Balkans 1402–1566. Institutions, société, économie*, Londra, 1976.
37. Berkeszi Istvan, *Tőrők félirátos emlékek és sirkővek Temesváron és kőrnyéken*, în „T.R.E.T.", fasc. 4, Timişoara, 1909, p. 149–53.
38. Birăiescu Traian, *Banatul sub turci, Timişoara, 1934.*
39. *Birăiescu Traian, Turcii în centrul Europei*, în „Revista Institutului Social Banat–Crişana", an III, Timişoara, 1935, p. 60–135 (în continuare „R.I.S.B.C.").
40. Binder Pavel, *Lista localităţilor din Banat de la sfârşitul secolului al XVIII-lea*, în „Studii de Istorie a Banatului", vol. II, Timişoara, 1970, p. 61–68 (în continuare „S.I.B.").
41. Blazovich Laszlo, *Del-Alfoldi városok a 14-16 században*, în *A kőzèpkori Dèl-Alfőld ès Szer*, Szeged, 2000.

42. Blàzovich Lászlo, Geczi Lájos, *A Telegdiek pere 1568–1572*, Szeged, 1995.
43. Borcea Liviu, *Contribuţii la istoria campaniei militare turco–tătare în Transilvania (august-octombrie 1658),* în „Crisia”, vol. XV, Oradea, 1985, p. 97–118.
44. Bojanić D., *Turski zakoni i propisi iz XV I XVI veka za smederevsku, krusevaćku i vidinsku oblast*, Belgrad, 1974.
45. Borovszky Sámu, *Temes vármegye tőrtènete*, Budapesta, 1913.
46. Borovszky Sámu, *Torontal vármegye tőrténete*, Budapesta, 1912.
47. Borovszky Sámu, *Csánad vármegye tőrtènete 1715–ig*, vol. I-II, Budapesta, 1896–1897.
48. Borovszky Sámu, *Egy Alajbég telepitései*, Budapesta, 1905.
49. B. S., *Erdèlyi tőrtènetèhez vonatkoző règeszták 1551–1553*, în „Tőrtènelmi Tár”, XX, Budapesta, 1892, p. 143–158, 267–291, 474–492, 651–683.
50. Bőhm Lenart, *Az utolso temesi pasa*, în *Századok*, Budapesta, 1869, p. 131.
51. Bőhm Lenart, *Geschichte des Temescher Banat*, vol. I-II, Viena, 1870.
52. Buza János, *Der Kurs des Lőventaler în Ost-Mittel Europa (mit besonderer Ruchsicht auf Siebenburgen und Ungarn)*, în „Acta Historica Academiae Scientiarum Hungariae”, Budapesta, 1981, p. 335–358.
53. *** *Călători străini despre Ţările Române*, vol. I-X, Bucureşti, 1969–2000.
54. Cernovodeanu Paul, *Transilvania şi războiul de 30 de ani*, în „Studii şi Articole de Istorie”*,* XXI, Bucureşti, 1972.

55. Ciobanu Tiberiu, *Lupta bănățenilor impotriva dominației otomane în vremea lui Mihai Viteazu*, în *Vilayetul de Timişoara*, Timişoara, 2002, p. 117–128.
56. Cotoşman Gheorghe, *Viața Sfântului Iosif cel Nou de la Partoş*, Timişoara, 1956.
57. Crăciun I., *Cronicarul Szamoskőzy şi însemnările lui despre români*, 1566–1608, Cluj, 1928.
58. *** *Cronologia județului Timiş*, Timişoara, 2004
59. Csipes Antál, *Bèkès megye èlete a XVI. században*, Bèkèscsába, 1976.
60. Cvetkova Bistra, *Les celep et leur role dans la vie economique des Balkans à l'èpoque ottoman (XV–XVIIIe)*, în *Studies în the Economic History of the Midlle East from the Rise of Islam to the present Day,* Londra, 1970.
61. Czimer Károly, *Temesvár megvetele 1551–1552*, în „Hadtortenelmi Kozlemenyek”, an VI, Budapesta, 1893, fasc. 1 p. 15–71, fasc. 2, p. 196–229, fasc. 3. p. 308–376.
62. Dan P. Mihail, *Despre robi în Imperiul Otoman (cu câteva date privitoare la Țările Române)*, în „Anuarul Institutului de Istorie din Cluj”, vol. XI, Cluj, 1961, p. 7 Budapesta, 68.
63. Dan P. Mihail, Samuel Goldenberg, *Regimul comercial al negustorilor balcano-levantini în Transilvania în sec. XVI–XVII*, în „Apulum”*,* Alba Iulia, 1967, p. 163–171.
64. Dávid Gèza, *Adalèkok a Temesvári ejálet 18. szazádi tőrtènetèhez*, în *Keletkutatás*, Budapesta, 1993, p. 48–85.
65. Dávid Gèza, *A Magyarországi tőrők archontologiái kutátások lehetősègei (Arad–Gyula szandzsákbegek)*, în „Tőrtènemli Szelme”, XXXVI, fasc. 1–2, Budapesta, 1994, p. 112–117.

66. Dávid Gèza, *A 16–17. Századi oszman kőzigazgatas mükődese: a beglerbègek kiválusztása ès kinevezèse, în Táanulmányok Szakály Ferenc Emlèkèze*, Budapesta, 2002, p. 111–120.
67. Dávid Gèza*, The Sancakbegis of Arad and Gyula*, în „Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungariae”, vol. LXVI, nr. 2–3, Budapesta, 1992, p. 196–197.
68. Dávid Gèza, *Kászim vojvoda, bèg ès pasa*, în *Keletkutatás*, 1995, p. 51–66 şi 1996, p. 41–53.
69. Dávid Gèza–Fodor Pál, *Az oszmán timar-birtokos haderő nagysága ès ősszetetele a XVII század második felèben*, în „Hádtőrtènelmi Kőzlèmenèk”, an 117, fasc. 2, Budapesta, 1994, p. 481–509.
70. Dávid Gèza–Fodor Pál, *Ottoman spy from Hungary*, în *Turcica et Islamica*, Napoli, 2003, p. 121–131.
71. Decei Aurel, *Aspecte economice şi sociale din viața Banatului în epoca otomană*, în „S.I.B.”, vol. III, Timişoara, 1974, p. 12–25.
72. Decei Aurel, *Cronica timişoreanului Elhak Ibrahim Naimeddin Temeşvari din secolui al XVII-lea*, în „Orizont”, an XXII, nr. 5, Timişoara, 1971, p. 34–41.
73. Decei Aurel, *Dcumente din arhivele Vaticanului privind anul 1955*, în „Revista Arhivelor”, an I, Bucureşti, 1967, p. 199–238.
74. Decei Aurel, *Incercările lui Sigismund Bathory de a elibera Banatul şi Timişoara de turci*, în „Tibiscus”, vol. III, Timişoara, 1974, p. 171–180.
75. Decel Aurel, *Istoria Imperiului Otoman*, Bucureşti, 1978.
76. Decei Aurel, *Relații româno-orientale*, Bucureşti, 1978.

77. Decei Aurel, *Sursele istorice turceşti privind stăpânirea otomană asupra Banatului*, în „S.I.B.”, vol. II, Timişoara, 1970, p. 9–21.
78. *** *Documente turceşti privind Tările Române*, vol. I, Bucureşti 1976, vol. II, Bucureşti, 1983, vol. III, Bucureşti, 1986.
79. Elezović Glişa, *Iz carigradskih turskih arhiva Műhimme defteri*, Belgrad, 1950.
80. Engel Pál, *A Temesvári ès Moldovai szandzsák tőrőkkori telepitèsei (1554 – 1579)*, Szeged, 1996.
81. Evlyia Celebi, *Seyhatname (Carte de călătorii),* în *Călători străini despre Tările Române,* vol. VI, Bucureşti, 1976, p. 326–353.
82. Farago János, *Acsánadi kisebb papnevelde tőrtènete*, Timişoara, 1925.
83. Fekete Lájos, *A hodoltság tőrők levèltári forrásai nyomában*, Budapesta, 1993.
84. Fekete Lájos, *A berlini ès dreszdai güjtemènyek tőrők levèltári anyaga (II. Befejező kőzlemèny)* în *Levèltári Kőzlemènyek*, VII, Budapesta, 1929, p. 55–105.
85. Fekete János *Tőrők birtokrendszer a hodolt Magyarországon*, Budapesta, 1940.
86. Fekete Lajos, *Die Siyakat — Schrift în der Turkischen Finanzverwaltung*, I, Budapesta, 1957.
87. Feld Istvan, *A Kőzèpkori Dèl Alfőld Gyulái vár a kőzèpkorban* în *A Dèl Alfőld ès Szer*, Szeged, 2000, p. 257–280.
88. Felezeu Călin, *Principatul Transilvaniei şi Poarta Otomană. Consideraţii istoriografice*, în „Caietul Laboratorului de Studii Otomane”*,* nr. 1, Bucureşti, 1993, p. 16–28.
89. Feneşan Cristina, *Codex Vindobonensis Palatinus 7803. Eine wenig bekannte Quelle über die Eroberung von Lipova durch die Habsburger*

(1551), în „Revue des Etudes Sud-Est Europèenes”, Bucureşti, 1980, p. 13–25.

90. Feneşan Cristina, *Constituirea principatului autonom al Transilvanie*i, Bucureşti, 1997.
91. Feneşan Cristina, *Cultura otomană a vilayetului Timişoara (1552–1716)*, Editura de Vest, Timişoara, 2004.
92. Feneşan Cristina, *Das Fiskal condominium im Temeswarer Eyalet während des 16 Jahrhunderts*, în *V. Milletlerovasi Turkyie Spsayal ve Iktisat Tarihi Kongresi*, Istanbul, 21–25 agoston 1989, Ankara, 1990, p. 459–467.
93. Feneşan Cristina, *De nouveau sur les relations de Michel le Brave avec les mouvements populaires de l'eyalet de Timişoara (juin 1594)*, în „R.E.S.E.E.”*,* an 26, nr. 2, Bucureşti, 1986, p. 123–129.
94. Feneşan Cristina, *Din premizele luptei antiotomane a Tărilor Române în vremea lui Mihai Viteazul*, în „Anuarul Institutului de Istorie şi Arhrologie”, vol. 27, Cluj-Napoca, 1985–1986, p. 99–136.
95. Feneşan Cristina, *Extracția minieră în Banat în secolele XVI-XVII*, I, în „Revista de Istorie”, an 40, nr. 9, Bucureşti, 1987, p. 885–897, II, an 41, 1988 nr. 10, p. 983–985.
96. Feneşan Bulgaru Cristina, *Forme de impotrivire socială în sangeacurile Lipova şi Caransebebş în a fdoua jumătate a secolului al XVII-lea în lumina documentelor otomane*, în *Studii şi Comunicări de etnografie-istorie*, vol. II, Caransebeş, 1977, p. 419–449 (în continuare S.C.E.I.).
97. Feneşan Cristina, *Începutul dominației otomane asupra Banatului în 1541*, în „Revista Arhivelor”, an 64, fasc. 1, Bucureşti, 1987, p. 38–45.

98. Feneşan Cristina, *Instaurarea dominației otomane în ținutul Lipovei în lumina codului de legi (kanuname) din 1554*, în „S.C.E.I.”, vol. III, Caransebeş, 1977, p. 319–340.
99. Feneşan Cristina, *L'origine du condominium fiscal osmano-transylvain*, în „R.E.S.E.E.” an XXVIII, Bucureşti, 1980, fasc. 1–4, p. 89–100.
100. Feneşan Cristina, *Problema instaurării dominației otomane asupra Banatului de Lugoj şi Caransebeş*, în *Banatica*, vol. IV, Reşița, 1977, p. 224–238.
101. Feneşan Cristina, *Relațiile Transilvaniei cu Imperiul Otoman în anii 1613–1629*, în *Sargeția*, vol. XVI-XVII, Deva, 1982–1983.
102. Feneşan Cristina, *Relațiile Transilvaniei cu Imperiul Otoman în anii 1613–1629 în luminna unor documente turceşti*, în „Anuarul Institutului de Istorie şi Arheologie”, vol. XXI, Cluj-Napoca, 1978, p. 339–378.
103. Feneşan Cristina, *Recensements fiscaux de l'eyalet de Timişoara du XVI-e siecle (d'apres les muhimre Defterlegi)*, în „R.E.S.E.E”, an 31, nr. 1–2, Bucureşti, 1993, p. 161–169.
104. Feneşan Cristina, *Quelques aspects du condominium osmano-transilvain au XVII-e siecle*, în *Osmanli Araştarmalara*, vol. XI, Istanbul, 1991, p. 115–124.
105. Feneşan Cristina, *Transilvania şi războiul de 30 de ani*, în „Anuarul Institutuului de Istorie şi Arheologie”, vol. XXVI, Cluj-Napoca, 1983–1984, p. 119–140.
106. Feneşan Cristina, *Un aspect mèconnu de la fondation de l'eyalet de Timişoara l'instalation des autoritès ottomanes a Timişoara à 1552*, în „R.E.S.E.E.”, an 27, fasc. 1–2, Bucureşti, 1989, p. 73–81.

107.Feneşan Costin, *Banatul Caransebeşului şi Lugojului între Habsburgi şi Poartă în anul 1552,* în *Studii şi Materiale de Istorie Medie*, vol. 12, Bucureşti, 1994, p. 161–199.
108.Feneşan Costin, *Caransebeşul la începutul celei de-a doua stăpâniri habsburgice (1688)*, în „Revista de Istorie", SN. Tom VII, fasc. 1–2, Bucureşti, 1996, p. 79.
109.Feneşan Costin, *Caransebeş după Caransebeş. Note cu privire la destinul nobililor şi răşenimii din Banatul Caransebeşului şi Lugojului după anexarea de către Poartă (1658)*, în „Patrimonium Banaticum", an III, Timişoara, 2004, p. 85–100.
110.Feneşan Costin, *Câteva documente din timpul stăpânirii turceşti în Banat*, în „Tibiscus", IV, Timişoara, 1975, p. 185–199.
111.Feneşan Costin, *Comitatul Severinului la sfârşitul secolului al XVII-lea*, în „Tibiscum", VIII, Caransebeş, 1988, p. 189–226.
112.Feneşan Costin, *Despre privilegiile Caransebeşului în a doua jumătate a secolului al XVI-lea*, în „Anuarul Institutului de Istorie şi Arheologie", Cluj-Napoca, 1977, p. 303–311.
113.Feneşan Costin, *Documente medievale bănățene*, Timişoara, 1980.
114.Feneşan Costin, *Stefan Vajda, un adversar caransebeşan al principelui Gabriel Bethlen*, în „S.C.E.I.", Caransebeş, 2, 1977, p. 411–418.
115.Feneşan Costin, *Sase scrisori ale principelui Gabriel Bethlen către banul Lugojului şi Caransebeşului (1614–1615)*, în „Apulum", an 14, Alba Iulia, 1976, p. 175–183.
116.Feneşan Costin, *Viața cotidiană la hotarul osmano-transilvănean în secolul al XVIII-lea —*

câteva documente inedite, în „Banatica", XII/2, Reşiţa, 1993, p. 76–88.
117. Fenyvesi Lászlo, *A temeskőzi-szőrenysègi vègvárvidèk funkciováltozási (1365–1718)*, în *Vègvárak ès règiok a XVI-XVII században*, Eger, 1993, p. 235–285.
118. Fenyvesi Laszlo, *A magyarországi tőrők hodoltság nem-mahomedan balkán etnikumai tőrtènetehez*, Szeged, 1995.
119. Finkel C., *The Administration of Warfare: the Ottoman Military campaignes în Hungary, 1593–1606*, Viena, 1988.
120. Fizeşian Victor, *Contribuţii la cunoaşterea aspectelor sociale şi economice din Banat. Secolele XVII şi XVIII*, în „S.I.B.", vol. XI, Timişoara 1985, p. 39.
121. Fodor Ferenc, *Karansebes telepitese*, în *Főldrajzi Kőzlemènyek,* Budapesta, 1921, p. 85–100.
122. Fodor Pál, *A Temesvári vilájet a tőrők hodoltságban*, *In Memoriam Barta Gábor*, Pecs, 1996, p. 195–208.
123. Fodor Pál, *Bauarbeiten der Türken an den Burgen în Ungarn în 16-17. Jahrhundert*, în „Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungariae", XXXV, (1), Budapesta, 1981, p. 55–88.
124. Fodor Pál, *Das Wilajet von Temeschwar zur Zeit der osmanischen Eroberung. Organization, administrative Einteilung un strategisch Rolle des Wilajets*, în *Südost Forschungen,* vol. 55, München, 1996, p. 25–44. Textul maghiar publicat în *In Memoriam Barta Gábor*, Pècs, 1996, p. 195–208.
125. Fodor Pál, *Korrupcio az Oszmán Birodalomban , în A tudomány szolgálatában,* în *In Memoriam Benda Kálmán*, Budapesta, 1993, p. 97 – 102.

126.Fodor Pál, *Lippo ès Radna városok a 16. századi tőrők adoőszeirásokban,* în „Tőrtènelmi Szemle”, XXXIX, fasc. 4, Budapesta, 1997, p. 313–334.
127.Fodor Pál, *Magyarország ès a tőrők hoditás*, Budapesta, 1991.
128.Fodor Pál, *Onkèntesek a XVI. Századi oszman hadseregben. Az 1575 èvi erdèlyi hadjarát tanusagai*, în „Hádtőrtènelmi Kőzlèmenyek”, an 109, fasc. 2, Budapesta, 1996, p. 55–81.
129.Fodor Pal, *Ottoman Policy towards Hungary 1520–1541*, în „Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungariae”, vol. XLV, Budapesta, 1991, fasc. 2–3, p. 316 sqq.
130.Fodor Pál, *Tőrők beszámolok Lippa 1551 èvi feladásárol*, în *Keletkutatás*, Budapesta, 1993, p. 80–95.
131.Fodor Pál, *Tőrők várerőditèsi munkák Magyar-országon a XVI–XVII. században*, în „Hádtőrtènelmi Kőzlèmenyek”, XXVI, fasc. 3, Budapesta, 1979, p. 375–397.
132.Fodor Pál, *The Ottoman and their Christians un Hungary*, în *Frontiers of Faith. Religions Ex-change and the constatation of Religious Identities 1400–1750*, Budapesta, 2001, p. 137– 147.
133.Fodor Pál, *The Way of a Beljug institution to Hungary. The Cerehor*, în „Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungariae”, XXXVIII, fasc. 3, Budapesta, 1984, p. 367–399.
134.Fodor Pál, *Who should obtain the Castle of Pankota (1565)?*, în „Turcica”, an 31, Strasbourg, 1999, p. 67–86.
135.Tashin Gemil, *Relațiile Tărilor Române cu Poarta Otomană în documente turceşti 1601–1762*, Bucureşti, 1985.

136.General Tibor, *Az Oszmán-tőrők haderő szervezete ès vezetèk a birodalom fènykoràban*, în „Hadtortenelmi Kozlemenyek”, an 31, nr. 4, Budapesta, 1984, p. 617–663.
137.Glück Eugen, *Contribuții cu privire la istoricul cetății de la Ineu*, în „Ziridava”, vol. XII, Arad, 1981, p. 131–147.
138.Goldenberg Samuel, *Caransebeşul în comerțul sud-est european din secolul al XVI-lea*, în „Banatica”, I, Reşița, 1971, p. 163–177.
139.Greffner Otto, *Cetatea Şiria. Contribuții monografice*, Arad, 1976.
140.Griselini Francesco, *Încercare de istorie naturală a Banatului Timişoare*i, ed. C. Feneşan, Timişoara, 1980.
141.Guboglu Mihail, *Călătoria lui Evliya Celebi în Banat (1660)*, în „S.I.B.”, I, Timişoara, 1969, p. 23–60.
142.Guboglu Mihail, *Catalogul documentelor turceşti*, I-II, Bucureşti, 1960, 1965.
143.Gubolglu Mihail–Mustafa Mehmed, *Cronici turceşti privind Țările Române*, vol. I, Bucureşti, 1966, vol. II, Bucureşti, 1974, vol. III, Bucureşti, 1980.
144.*** *Habsburgische–Osmanische Beziehung*, Wiena, 1983.
145.Halasi Kun, Tibor, *From Hunyadi to Rákoczi*, în *War and Society în Eastern Central-Europe*, Brooklin, 1982, p. 135–150.
146.Halasi Kun, Tibor, *Haram County and the Ottoman Modava-nahyesi*, în „Archivium Ottomanicum”, IX, Wiesbaden, 1984, p. 27–60.
147.Halasi Hun, Tibor, *Keve County and the Ottoman Panciova nahyesi*, în *Between the Danube and the Caucasus*, Budapesta, 1897, p. 105–151.

148.Halasi Hun, Tibor, *Krasso county and the Ottoman nahyies of Bogca, Kiraşova-Bitlinik and Semlit 1 Bogca nahiyesi*, în „Archivium Ottomanicum", 10, Wiesbaden, 1985, p. 103–178.
149.Halasi Kun Tibor, *Krasso county and the Ottoman nahiyes Bogca,Kiraşova-Bitlinik and Semlit, II, Kiraşova–Bitlinik nahiyesim* în „Archivium Ottomanicum", XI, Wiesbaden, 1986, p. 71–128.
150.Halasi Kun, Tibor, *Nahiye of Pancova, în Between the Danube and ther Caucasus*, Budapesta, 1982, p. 37–56.
151.Halasi Kun, Tibor, *Nahiye of Pancova = Medieval Keve County*, în *Ottoman Sources*, V, Budapesta, 1979.
152.Halasi Kun, Tibor, *Ottoman Data and the History of the Kraşovans,* în „Archivium Euroasiae Medio Aevi", III, Wiesbaden, 1983, p. 157–182.
153.Halasi Kun, Tibor, *Ottoman Toponim Data and Medieval Boundaries*, *in Southeastern Hungary* (maps 211–16), în *From Hunyadi to Rakoczi*, Brooklin, 1982, p. 243–251.
154.Halasi Kun, Tibor, *Serbians and Rumanians în Ottoman Southeastern Hungary: Detta*, în *The mutual effects of the islamic and judeo-christian oracles. The East European potteva*, New York, 1979, p. 113–127.
155.Halasi Kun, Tibor, *Sixteenth Century Turkisch Settlements în Southern Hungary*, în *Belleten Cilt 28. savi. 109*, Ankara, 1964, p. 1–72.
156.Halasi Kun, Tibor, *The Realm of Glad/Gilad, precursor of Ajtony according to same ottoman data*, în „Studia Turco–Hungaricum", V, Budapesta, 1981, p. 113–118.

157.Halasi Kun, Tibor, *The Rumanians of districtus Volahales Tverd*, în „Archivium Ottomanicum”, VI, Bewwen, 1980, p. 115–145.
158.Halasi Kun, Tibor, *The Rumanians of districtuus Volachales Monostor and Sugya*, în „Archivium Ottomanicum”, 8, Wiesbaden, 1983, p. 251–307.
159.Halasi Kun, Tibor, *Sixteenth–Century Turkish Settlements în Southern Hungary*, în „Belleten”, XXVIII, Istanbul, 1964, p. 1–72.
160.Halasi Kun, Tibor, *Unindentified medieval settlements în Southern Hungary: nezd-I- ... et socii*, în „Archivium Ottomanicum”, 3, Haga, 1971, p. 5–169.
161.Halasi Kun, Tibor, *Unidentified medieval settlements Southern Hungary addenda to ottoman nam-I-diger*, în „Archivium Ottomanicum”, 4, Haga, 1972, p. 85–94.
162.Halasi Kun, Tibor, *Unidentified medieval settlements în Southeastern Hungarn: Alba Ecclesia, Castrum Er-Somlyo, Castrum Somlyo and Maxond*, în *Hungaro–Turcica Studies in honor of Julius Nemeth*, Budapesta, 1976, p. 293–305.
163.Halasi Kun, Tibor, *Unidentified medieval settlements în Southeastern Hungary: Bozvar, Castellum Czikovasarhely, Castrum Cseri and Sugya*, în „Rocznik Orientalistyczny”, 38, Varşovia, 1976, p. 137–153.
164.Hatvány Mihály, *Magyar tőrtènelmi okmànytár a brusseli országos levèltár ès a burgundi kőnyvtár*, I – IV, Pesta, 1857–1859.
165.Haţegan Ioan, *Asediul Timişoarei din anul 1596 intr-o relatare germană de epoc*ă, „Tibiscum”, XI, Caransebeş, 2003, p. 333–340.

166.Haţegan Ioan, *Beilelrbei de Timişoara.Contribuţii la cronologia beilerbeilor timişoreni, în Vilayetul Timişoara*, Timişoara, 2002, p. 45 – 52.
167.Haţegan Ioan, *Glosar de termeni otomani, în Vilayetul Timişoara, Timişoara*, 2002, p. 163–185.
168.Haţegan Ioan, *Mihai Viteazu şi Banatul*, în „Banatica”, 8, Reşiţa, 1985, p. 213–219.
169.Haţegan Ioan, *Prin Timişoara de odinioară*, serial de 165 episoade în cotidianul timişorean „Prima Oră”, Timişoara, 2000.
170.Haţegan Ioan, Vicze Carol, *Timişoara anului 1624*, în S.*I.B.*, 26–27, Timişoara, 2002–2003, p. 263–272.
171.Haţegan Ioan, Negrescu Marlen, *Timişoara în anul 1663 după descrierea lui Henrik Ottendorf*, în *Vilayetul Timişoara*, Timişoara, 2002, p. 141–154.
172.Haţegan Ioan, *Timişoara mitropolitului Iosif*, în *Patrimonium Banaticum*, II, Timişoara, 2003, p. 137–140.
173.Haţegan Ioan, *Un sultan otoman la Timişoara*, în *Festschrift für Florin Medeleţ*, Timişoara, 2004, p. 337–348.
174.Hegyi Klára, *A Szolnoki szandzsák, tőrők várai: Szolnok, Szentmiklos ès Csongrád*, în „Tibiscum”, XIII, Szolnok, 2003, p. 131–153.
175.Hegyi Klára, *A várak es katonaságuk szerepe a tőrőkok magyarországi berendezkedèsèben*, în *Magyarországi vègvárak a XVI-XVII században*, Budapesta, 1976, p. 71–86.
176.Hegyi Klára, *A Tőrők Birodalom Magyarországi jővedelemforrasai*, în *Századok*, fasc. 2, Budapesta, 1983, p. 346–383.
177.Hegyi Klára, *Bács: a Balkan–Türkish Town în Hungary*, în „Acta Orientalia Academiae

Scientiarum Hungariae”, 54, fasc. 4, Budapesta, 2001, p. 471–483.
178.Hegyi Klára, *Etnikum, vallás, iszlamizácio A Budai vilájet várkatonaşagának eredete ès utanpotlasa. A tőrők várkatonaság szármmázasa*, în „Tőrtènelmi Szemle”, XL, fasc. 3–4, Budapesta, 1998, p. 229–256.
179.Hegyi Klara, *Egy világbirodalom vègvidèkek*, Budapesta, 1976.
180.Hegyi Klara, *Le condominium hungaro-ottoman dans les eyalets hongrois*, în „Actes du I-e Congres International des Etudes Balkaniques”, III, Sofia, 1969, p. 594–603.
181.Hegyi Klára, *Magyar ès bálkan katona parasztok a Budái vilájet dèli szándzsákaiban*, în „Századok”, an 135, fasc. 6, Budapesta, 2001, p.1255–1310.
182.Hegyi Klára, *Tőrők berendezkedes Magyarországon*, Budapesta, 1995.
183.Hegyi Klára, *Tőrők katonaság a magyarországi hodoltságban*, în *Keletkutatás*, Budapesta, 1995, p. 45–59.
184.Hegyi Klára, *Tőrőkvilág, ráczvilág*, în „Historia”, an XV, fasc. 1, Budapesta, 1992, p. 9–12.
185.Herlea Alexandru, *Dietele din Transilvania autonomă*, în „Studii şi Materiale de Istorie Medie”, VI, 1873, p. 207–215.
186.Hermann Egyed, *Budarol Belgradba 1663-ben. Ottendorf Henrik kepes utleiras*a, Pècs, 1941.
187.Homan B.–Szekfü Gy., *Magyar Tőrtènet*, II, Budapesta, 1933.
188.Hovari Janos, *Adalèkok az eflak-kèrdès tőrtènetèhez*, în *Keletkutatás*, Budapesta, 1992, p. 82–91.
189.Hrabak Bogumil, *Osmanlijska mornarica u porecju srednjej Dunava (1406–1566),* în

„Godişniak grada Beograda”, 26, Belgrad, 19979, p. 15–45.
190.Hrabak Bogumil, *Kuga u balkanskim zemljama pod turcima od 1450 do 1600 godine*, în „Istoriski Glasnik”, I/1, Belgrad, 1957, p. 19 – 37.
191.Hurmuzaki Eudoxiu, *Documente privitoare la Istoria Românilo*r, I – XV, Bucureşti, 1888–1911.
192.Iambor Petru, *Cucerirea Banatului de către turci şi transformarea lui în paşalâc (1552)*, în *Vilayetul Timişoara*, Timişoara, 2002, p. 7–26.
193.Inalcik Halil, *Imperiul Otoman. Epoca clasică,* Bucureşti, 1996.
194.Iványi István, *A Bánság tőrtènete 1571–1658,* Timişoara, 1875.
195.Iványi István, *Adatok Lugos ès Karansebes tőrtènetehez 1658–1695*, în „T.R.E.T.”, an III, fasc. 2, Timişoara, 1877, p. 59–67 şi idem, an IV, fasc.1,Timişoara, 1878, p. 22–29.
196.Iványi István, *Lugoj ès Karanebes tőrtènete 1526–1658*, în „T.R.E.T.”,. partea I în an II, fasc. 1, Timişoara, 1876, p. 24–34; partea a II-a, idem, fasc. 2, p.70–91; partea a III-a, în idem, fasc. 3, p. 136–145.
197.Iványi István, *A lugosi ès Karansebesi bánok*, în „T.R.E.T.”, an I, fasc. 2–3, Timişoara, 1876, p. 70–91 şi 100 –103.
198.Iványi István, *A tiszai határorvidèk 1686–1750*, Budapesta, 1885.
199.Ivănescu Cioran, Rodica, *Tradiţie şi continuitate în viaţa citadină a ţinuturilor timişene. Note şi observaţii în legătură cu secolul al XVII-lea*, în „Folclor literar”, VII, Timişoara, 1986-1987, p. 179–193.

200.Ivic Alexa, *Istorja Srba u Vojvodini od nastariin vremena do osnivanja potisko-pomoriske granice 1703,* Novisad, 1929.
201.Jacob Georg, *Urkunden aus Ungarns Türkenzeit în türkische text und deutsche überzetzung*, în *Der Islam*, vol. VIII, Strassburg, 1917, p. 171–185.
202.Jelavich Barbara, *Istoria Balcanilor*, Iaşi, 2000.
203.Juhász Kálmán, *A Timişoarai püspőksèg tőrtènete (1552–1608)*, Mako, 1935.
204.Juhász Kálmán, *Das Tschanad Temesvarer Bistum wahrend der Türkenherrschaft, 1552–1699*, Dulmen im W., 1938.
205.Juhász Kálmán, *Müveltsègi állapotok as Temeskőzben a tőrők világban*, Cluj, 1935.
206.Juhász Kálmán, *Nèpesègi eltolodásak a Dèlvideken a tőrők hodoltságban*, în „Dèlvideki Szemle", an I, nr. 5, Szeged, 1942, p. 177–181.
207.Kabrda J. *Le sisteme fiscal de l'eglise ortodoxe dans l'empire ottoman*, Brno, 1969.
208.Káldy Nagy Gyula, *A gyulai szandzsák 1567 ès 1579 őszeirásai. Demografiái ès gazdaság-tőrtèneti adatok*, Bekescsaba, 1982.
209.Káldy Nagy Gyula, *Harács-szedők ès rájak tőrők világ a XVI. századi Magyarországon*, Budapesta, 1970.
210.Káldy Ngy Gyula, *Magyarországi tőrők adős-zeirások*, Budapesta, 1970.
211.Karacson Imre, *Tőrők–magyar oklèveltár 1533–1789*, Budapesta, 1914.
212.Karácsonyi Janos, *A gyulai vár ostroma 1566-ben*, în „Hadtőrtènelmi Kőzlemènyek", vol. 10, Budapesta, 1897, p. 85–101.
213.Karácsonyi Janos, *Mikep jutott Csanad megye a torok uralom alo?* în „A Csanad megye Règeszeti

ès Tőrtènelmi Társulat Evkőnyve”, I, 1889/1890, Budapesta, 1890, p. 30–48.

214. Karácsonyi Janos, *Tőrők világ Bèkès megyeben 1559–1604*, în „A Bèkès megyei Règeszeti ès Müvelodestőrtènet Társulat Evkőnyve”, 1884/ 1885, Gyula, 1885, vol. II, p. 11–46.

215. Karácsony Imre, *Tőrők–magyar oklèveltár 1533–1789*, Budapesta, 1914.

216. Karácsony Imre, *Tőrők világutazo Magyarországi utazásai (1660–1664)*, Budapesta, 1904.

217. Károlyi Arpad, *Frater Győrgy levelezès*e, Budapesta, 1881.

218. Karnrumpf Hans Jurgen–K. Jutta, *Osmanische Bibliographie mit besonderer Beruclsihtigung der Turken în Europa*, Leiden-Köln, 1973.

219. Kathona Geza, *Fejezetek a tőrők hodoltsági rèformácio tőrtènetèbol*, Budapesta, 1904.

220. Koroknai Akos, *Gazdasági ès társadalmi visszonyoka dunai ès a tisai határőrvidèken a XVIII század elejèn*, Budapesta, 1974.

221. Kostici Slobodan, *Grbovi episkova I gradjana temişvarskih u pravoslavnom srpskom sobornom hramu temişvarskom*, Timişoara, 1938.

222. Kovács Andrei–Toca Mircea, *Arhitecți italieni în Transilvania în cursul secolului al XVI-lea şi al XVII-lea*, în „Studia Universitatis Babeş-Bolyái, Series, Historia”, fasc. 2, Cluj, 1973, p. 19–35.

223. Kőhbach M., *Der osmanische Historiker Ibrahim Naimeddin aus Temeswar als Quelle osmanische literarischer uberlieferung*, în *VII. CIEPO*, Ankara, 1994.

224. Kraus Georg, *Cronica Transilvaniei, 1608–1665*, Bucureşti, 1965.

225. Kreutel Rich, Franz, Otto Spies, *Der Gefangene der Giauren. Die abendteuerlehen Schicksale des*

Dolmetscher Osman Aga aus Temeschwar, von ihm selbst erzallt, Graz–Viena–Koln, 1962.
226.Kreutel R. F.–Friedrich Kornauth, *Zwischen Paschas und Generalen*, Graz–Viena–Köln, 1966.
227.Kreutel R. F., *Kara Mustafa vor Wien*, Viena, 1955.
228.Kropf Lájos, *Lippa ostroma 1551-ben*, în „Hadtőrtènelmi Kőzlèmenyèk”, X, Budapesta, 1897, p. 225–234.
229.*** *Kőzèp Europá harca a tőrők ellen a 16.század első fèleben*, Budapesta, 2004.
230.Lanevschi Gheorghe, *Repertoriul cetăților medievale din județul Arad*, I, în „Ziridava”, VIII, Arad, 1977, p. 557–567.
231.**** *A Lippái állami polgári iskola Ertesitője 1899–1906*, Lipova, 1900–1906.
232.Lászlofálvi Velics Antál–Kammerer Ernő, *Magyarországi tőrők kincstári defterek*, I-II, Budapesta 1890–1896.
233.Liebhard Fanz, *Banater Mosaik*, Timişoara, 1976.
234.Lukinich Imre, *Erdèlyi tèrületi változásai a tőrők hoditás korában 1541–1700*, Budapesta, 1918.
235.*** *Luptele pentru unitate națională a Tărilor Române. (1590–1630)*. Documente externe Bucureşti, 1981.
236.*** *Magyar Kodex. Szultan ès császár birodalom. III Magyarország müvelődèstőrtènete 1526–1790,* Budapesta, 1990.
237.*** *Magyarország hadtőrtènete*, I-II, Budapesta, 1984–1985.
238.*** *Magyarország tőrtènete kèpekben*, Budapesta, 1971.
239.Maggiorotti L.A.–Banfi Florio, *Le fortezze di Temisvar e di Lippa în Transilvania*, extras din

„Atti dell'Instituto di Archittetura Militare", fasc. III, Roma, f.a.
240.*** *Magyarországi (különosèn a temesvár pasalikra vontákozo) tőrők kincstára dèfterek*, în „T.R.E.T." an III, fasc. 5,Timişoara, 1886, p, 31–37.
241.Márczali Henrik, *A mahyar tőrtènet kutffőinek kèzi kőnyve*, Budapesta, 1901.
242.Márki Sándor, *Arad vármegye ès Arad szábad királyi város tőrtènete*, vol. I-II, Arad, 1892–1895.
243.Márki Sándor, *Arad kőzèpkori hadtőrtènelem*, în „Hadtőrtènelmi Kőzlèmenyek", an 3, Budapesta, 1898, p. 297–332, 478–498, 589–612.
244.Márki Sándor, *Dessalleurs altábornagy Rákoczi-nal*, în „Hadtőrtènelmi Kőzlèmenyek", XVIII, Budapesta, 1917, p. 1–12, 219–259.
245.Márki Sándor, *Arad ès Zaránd vármegye 1558–1565,* în *Tőrtènelmi Tár*, Budapesta, 1885, p. 358–370.
246.Marosi Endre, *Italiai gadèpitèszek rèsz vètele a magyar vègvárrendszer kièpitèsèben 1541–1592 kőzőt*t, în „Hadtőrtènelmi Kőzlèmenyek", XXI, fasc. 1, Budapesta, 1974, p. 28–72.
247.Marsigli Luigi Ferdinando, *Danubius Pannonico Mysicus*, Haga Amsterdam, 1726.
248.Marsigli Luigi Ferdinando, *L'etat militaire de l'Empire ottoman, ses progres et sa decadence*, I-II, Haga şi Amsterdam, 1732.
249.Matkovszki Al., *Gradjanski brakovi i razvodina hristiani vo Makedonia i na Balkanskiot vo vreme la turskooto vladenijo*, în „Glasnik", an 3, Skopje, 975, p. 91 sqq.
250.Maxim Mihai, *Ţările Române şi Înalta Poartă*, Bucureşti, 1993.

251.Maxim Mihai, *Teritorii româneşti sub administrație otomană în secolul al XVI-lea*, în „Revista de Istorie”, nr. 8, Bucureşti, 1983, p. 802–817 şi idem, nr. 9, 1983, p. 879–890.
252.Mazuran Ive, *Turske provale i osvajanja u Sloveniji od kraja 14. Do sredine 16. Stoljeca*, în *Pèti znanstveni sabor Slovenije I Baranje. Zbornik radove*, Osijek, 1001, p. 17–64.
253.McGowan B., *Food suply ant Taxation or the Middle Danube (1568–1579),* în „Archivium Ottomanicum”, I, Leyden, 1969, p. 139–186.
254.Mehmed Ali Ekrem, *Din istoria turcilor dobrogeni*, Bucureşti, 1994.
255.Meinolf Arens, *Habsburg und Siebenbürgen 1600–1605. Gewaltsame Eingliederungs versuche eines ostmittel-europaischen Fürstentums in einen früabsolutistischen lachsverband*, Viena-Böhlau, 2001.
256.Messner-Spašić Ante, *Kolonije hrvatskih plenica u Banatu*, în *Zbornik za nodri život I obićaje južnik Slovena*, Belgrad, 1931, vol. I, p. 160–207.
257.*** *Mihai Viteazu în conştiința europeană*, vol. I-V, Bucureşti, 1982–1990.
258.Miko Imre, *Erdèlyi tőrtènelmi adátok*, Cluj, f.a.
259.Molnár Antál, *Jeszuita misszio Karansebesen (1625–1642)*, în „Tőrtènelmi Szemle”, XLI, fasc. 1–2, Budapesta, 1999, p. 127–156.
260.Munteanu V. Vasile, *Contribuții la istoria Banatului*, Timişoara, 1980.
261.Mureşianu, I. B., *Cartea veche bisericească din Banat*, Editura Mitropoliei Banatului, Timişoara, 1984.
262.Mustafa Ali Mehmed, *Documente turceşti privind Țările Române*, Extrase, vol. I-III, Bucureşti, 1976–1983.

263.Mustafa Ali Mehmed, *Istoria Turcilor,* Bucureşti, 1976.
264.Mutafcieva Vera, *Sur le caractere du timar ottoman*, în „Acta Orientalia Acad. Scient. Hungariae", Budapesta, 1959, tom IX, nr. 1, p. 55–61.
265.Nicolai Mirella, Il contributo toscano nelle guerre contro il turco în Ungheria, 1590–1606, „Corvina", Budapesta, nr. 1, 1952, p. 59–71.
266.Nikolajevici Tihomir, *Novak Petrovici, kapetan banatskih Srba (1686–1689)*, în „Glasnik Istorijskog druştva un Novom Sadu", vol. 5, nr. 3, Sremski Karlovci, 1930, p. 422–425.
267.Oltványi Pál, *A Csanádi püspőki birtokvis-szonyainak rővid tőrtènete*, Szeged, 1866.
268.Ormos Zsigomnd, *Adatok a dèlmagyarországi főldvárak tőrtènetèhez*, în „T.R.E.T.", II, fasc. 2, Timişoara, 1879, p. 65–71.
269.Opriş Mihai, *Timişoara. Mică monografie urbanistică*, Bucureşti, 1987.
270.Oprişan V., *Considerații privind „Casa Turcească" din Timişoara, în* „Buletinul Comisiei Monumentelor Istorice", II, nr. 3, Bucureşti, 1991, p. 24.
271.Otvős Agoston, *Kucsuk Memet temesvári Basának kèt eredeti levele 1-o Apaffy Mihályoz*, în „Dèlejtu", IV, nr. 26, Timişoara, 1859, p. 132–133.
272.Ováry Lipot, *Règesták a Magyar Tőrtènemli Akademiá*, în *Tőrtènelmi Tár*, Budapesta, 1888, p. 450–470.
273.Pach Zsigmond Pal, *Nyugat Europa ès magyarországi agrárfejlődès a XV–XVII században*, Budapesta, 1893.
274.Pálffy Gèza, *A bècsi katonai vezetès vèdelmi politikája a Temes-Maros vidèkèn a XVI század*

elejèstől a XVIII század kőzèpeig, în *IV Honvèd emlèknap Mákon,* 1997, Mako, 1998.
275.Pállfy Gèza, *A tőrők elleni vèdelmi rendszer szervezetènek tortenete a kezdetektől a 18. század elejeig*, în „Tőrtèneti Szemle", XXXVIII, nr. 2–3, Budapesta, 1996, p. 185.
276.Pálffy Gèza, *Vèdelmi ővezetek a Tiszátol keletre a 16. Században*, în *Bárta Gábor Emlekkőnyv,* Pècs, 1996, p. 209–228.
277.Păiuşan Rdu–Sav Corneliu, *Lupta antiotomană în Banat şi Mihai Viteazul*, în „S.I.B"., IX, Timişoara, 1983, p. 29–42.
278.Panaite Viorel, *Ethnycity and Religion în the Terminology of XVIth–XVIIIth centuries. Ottomans Documents. A case of Study Ahdnames, în Etnycity and Religion în Central and Eastern Europe*, Cluj, 1996, p. 31–42.
279.Panaite Vorel, Pace, *Război şi Cmoerț în Islam*, Bucureşti, 1897.
280.Pesty Frigyes, *Temes megyei főispánjai, a temesvári pasák ès tartomány elnőkők*, în *Tőrtènelmi Tár*, XII, Buda, 1863, p. 157–267.
281.Pesty Frigyes, *Krásso vármegye tőrtènete*, I-IV, Budapesta, 1882, 1884.
282.Pesty Frigyes, *A Szőrènyi Bánság ès a Szőrènyi vármegye tőrtènete*, I-III, Budapesta, 1877–1878.
283.Petri Anton Peter, *Die Festung Temeschwar im 18. Jahrhundert*, München, 1960.
284.Pljakov K., *Quelques question de l'histoire de l'archeveché-patriarchat d'Ipek á la fin du XVII-e, et l'autonomie de la populations non musulmane des pays balkaniques au XV-e et XVII-e siecles*, în „Etudes historiques"*,* IV, Budapesta, 1980, p. 243–263.

285.Popescu Optaşi Nicolae, *On the Habsburg Policy în Transilvania în the Middle of the XVIth Century*, în „Analele Universităţii Bucureşti, Seria Istorie”, an 35/1986, p. 11–18 şi 36/1987, p. 94–99.
286.Popovici D. J., *Jedna muslimanska zadujbina Mehmeda Sokolovici u Banatu,* în *Glasnik Istoriskog Druştva un Novom Sadu*, Sremski Karlovci, 1929, p. 115, sqq.
287.Popovici George, *Istoria românilor bănăţeni*, Lugoj, 1906.
288.Poppe E. D. *Documents conceerning Rumanian History (1427–1601),* Londra-Haga-Paris, 1964.
289.Pray Georg, *Epistolae procerum regum Hungariae*, I-IV, Bratislava, 1806.
290.Prokosch Erich, *Krieg und Sieg în Ungarn. Die Ungarn feldzüge des Gross-Vesir Kőprülüzade Tazil Ahmed Pascha 1663 und 1664 nach der Kleinodien der Historien seines Siegelbewahrens Hasan Aga*, Graz–Viena–Koln, 1976.
291.Rădulescu Alexandru, *Izvoare şi demografie în Banatul otoman (1552–1716), realitate şi ipoteze*, în *Vilayetul Timişoara,* Timişoara, 2002, p. 53– 92.
292.*** *Radnára, Lippára,Temesvár-vonatkozo tőrők oklevelek*, în „T.R.E.T.”, serie nouă, an XXVII, fasc. 1–2, Timişoara, 1901, p. 64–68.
293.Ráth Károly, *Tőrők magyar viszonyők*, în „Magyar Akademiai Ertesitő”, III, fasc. 1–3, Budapesta, 1862, p. 3–65, 207–253, 435–460, vol. IV, Pesta, 1863, p. 1–6.
294.Ráth Károly, *Egy igazi tőrők basás level*, în *Győri Tőrtènelmi ès Règeszeti Ertesitő*, II, Győr, 1863, p. 374–375.
295.Repiczky János, *Tőrők adokivetes a Banságban*, în „Dèlejtu”, IX, 11, an 2, nr. 41, Timişoara, 1859, p. 325–326.

296.„Revista Institutului Social Banat–Crişana”, Timişoara, 1933–1947.
297.Rezachievici Constantin *Rolul românilor în apărarea Europei de expansiounea otomană. Secolele XIV–XVI,* Bucureşti, 2001.
298.*** *Rozsnay Dávid az utolso tőrők dèak tőrt. maradványiai*, Pesta, 1867.
299.Salamon Ferenc, *Magyarország a tőrők hoditás koraban*, Budapesta, 1886.
300.Săcară Nicolae–Ban Florin, *Consideraţii administrativ fiscale cu privire la perioada ocupaţiei otomane în Banat*, în *Vilayetul Timişoara*, Timişoara, 2002, p. 93–116.
301.Schiff Bela, *Unser Alt Temesvar*, Timişoara, 1937.
302.Schiff Bela, *Das alte Jagdschloss des turkischen Stadthalters*, în „Temeswarer Zeitung”, an 87, nr. 52, Timişoara, 6 martie 1938, p. 8.
303.Schaendlionger A. C.–Romer C., *Die Schreiben Suleymans des Prachtigen an vasallen, Militarbeamte, Beamte und Richter, aus dem Haus-Hof und Staatsarchiv zu Wien*, Viena, 1986.
304.Schwicker Johann Heinrich, *Geschichte des Temeser Banats*, Becicherecu Mare, 1866.
305.Sipoş Ibolya, *Rolul banului de Lugoj-Caransebeş Petru Petrovici în cadrul luptelor interne din Transilvania de la mijlocul secolului al XVI-lea*, în „Analele Banatului”, serie nouă, arheologie-istorie, V, Timişoara, 1997, p. 217–233.
306.Stanojevici Gligor, *Srbija u vreme bečnog rola 1683–1699*, Belgrad, 1976.
307.Suciu Ioan Dimitrie–Constantinescu Radu, *Documente privitoare la istoria Mitropoliei Banatului*, I-II, Timişoara, 1980.
308.Suciu I. D., *Monografia Mitropoliei Banatului*, Timişoara, 1977.

309.Szakály Ferenc, *Bernando de Aldana magyarországi hadjárata (1548–1552),* Budapesta, 1986.
310.Szakály Ferenc, *Gazdasági ès társadalmi változások a tőrők hoditás áranyekőrban,* Budapesta, 1994.
311.Szakály Ferenc, *Magyar adoztatás a tőrők hodoltságban*, Budapesta, 1981.
312.Szakály Ferenc, *Serbische Einwanderung nach Ungran în der Türkenze*it, în *Ethnicity and Society în Hungarn*, vol. II, Budapesta, 1990, p. 21–39.
313.Szakály Ferenc, *Szeged tőrők uralom alà kerülètenek tőrtènetehez, în Kelet ès Nyugat kőzőtt. Tőrtèneti tánulmanyok Kristo Gyula tiszteletère*, Szeged, 1995, p. 451–469.
314.Szakály Ferenc, *Zur Kontinuitatsfrage der Wirtschaftsstrukture in den ungarischen Marktflecken unter der Türkenherrschaft, în Die wirtschaftlichen Auswirkungen der Türckenkriege*, Graz, 1971, p.235–272.
315.Szádeczky Lájos, *Règesták Mihályi vájda tőrtènetehèz 1599-ből*, în *Tortènelmi Tár,* p. I Budapesta, 1883 p. 628–627, p. II-IV-a, Budapesta 1884, p.37–65, 248–279, 438–467.
316.Szánto Imre, *A tőrők 1551. èvi oszi hadjárata a Temesvidèk ès a Marosvőlgy meghoditására*, în „Hadtőrtènelmi Kőzlemènyek”*,* an 19, fasc. 1, Budapesta, 1972, p. 73–98.
317.Szanto Imre, *A Temesvidèk ès a Marosvőlgy várainak tőrők uralom ala jutása 1552 ben*, în „Századok”, an 105, fasc. 1-6, Budapesta, 1978, p. 17–55, 73–98.
318.Szánto Imre, *Az 1552. evi szegedi hadjarat*, în „Acta Universitatis Szegediensis de Attila Jozesf

Nominata Acta Historica”, tom XXIX, Szeged, 1968, p. 3–31.
319.Szánto Imre, *Küzdelem a tőrők terjeszedes ellen Magyországon. Az 1551–52. èvi várhaboruk*, Budapesta, 1985.
320.Szegő Pál, *Vègváraink szervezete a tőrők betelèpèsetol a tizenőtèves háboru kezdetèig (1591–1593),* Budapesta, 1911.
321.Szentkláray Jènő, *Száz èv Dèl-Magyarország ujabb tőrtèneteből*, Timişoara, 1879.
322.Szentkláray Jenő, *A csanad plebányak tőrtènete,* Timişoara, 1898.
323.Szentkláray Jenő, *Ujabb rèszletek Dèlmagyar-országi tőrők hodoltság tőrtèneteből*, Budapesta, 1917.
324.Szentkláray Jenő, *Dzsáfer, temesvári pasa*, în „Századok”, an XLVII, Budapesta, 1913, p. 12–25.
325.Szilády Aron–Szilágyi Sándor, *Tőrők magyar állami-okmánytár*, vol. I-VIII, Pesta, 1863–1872.
326.Szilágyi Sándor, *A magyar nemzet tőrtènete,* vol. V, Budapesta, 1897.
327.Szilágyi Sándor, *Erdèlyi ès az èszákkeketi haboru, levelek ès okirátok*, I-II, Budapesta, 1890–1891.
328.Szitá Lászlo, *A kárloczai bèketárgyalások ès bèkekőtès előtőrtènetèhez,* în *Tánulmányok Szakály Ferenc Emlèkere*, Budapesta, 2002, p. 365–372.
329.Šabanovič Hzim, *Upravna podjela jugoslovenskih u zemlaja pod turskom vladavinom do Karlovič-kog mira 1699 god,* în *Godišnjak Istoriskog Društva Bosne i Hercegovine*, IV, Sarajevo, 1952, p. 171–204 şi vol. V, Sarajevo, 1953, p. 193–204 (*Elaietul de Timişoara*).

330. Tafferner Anton, *Die Befreiung Ungarns vom der Türkenherrschaft*, în *Quellenbuch zum Donau-schwabische Geschichte*, III, Stuttgart, 1975, p. XVII– XXVII.
331. Takáts Sándor, *Rajzok a tőroők világbol*, I-II, Budapesta, 1915.
332. Tănase Daniela, *Cronica expoziției Banatul otoman (1552–1716)*. Pagini de istorie, în *Vilayetul Timişoara*, Timişoara, 2002, p. 155–162.
333. Thalloczy Lajos, Kresmarik Jenő, Szekfü Gyula, *Tőrők-magyar oklèveltár 1533–1789*, Budapesta, 1914.
334. Thaly Kálmán, *Tőrtènelmi Náplok 1663–1719,* Budapesta, 1875.
335. Thaly Kálmán, *Az utolso temesi pasa*, în „Századok”, an III, Pesta, 1869, p. 131–132.
336. *** *Temesvár 1660 ben*, în „T.R.E.T”, serie nouă, an XVII, fasc. 3–4, Timişoara, 1901, p. 58–63.
337. Thury Jozsef, *Tőrők tőrtènetirok*, I- II, Budapesta, 1893–1896.
338. *** *Timişoara'700. Pagini din trecut şi azi,* Timişoara, 1969.
339. Tinodi Sebastian, *Az vèg Temesvárban Losonczi István halálarol, în Tinodi Emlekkőnyv*, Sárvár, 1956, p. 140 sqq.
340. Toifl Leopold–Leitgeb Hildegard, *Die Türkeneinfalle în den Steiermark und an den Windischen Grenze*, în „Zeitschrift des Historische Vereines für Steiermark”, an 60, Graz, 1975, p. 141–165.
341. Tomoni Dumitru, *Cetatea Făgetului în timpul stăpânirii otomane*, în *Vilayetul Timişoara*, Timişoara, 2002, p. 124–140.

342. Totoiu I., *Contribuţii la problema stăpânirii turceşti în Banat şi Crişana*, în „Studii de Istorie”, tom XIII, nr. 1, Bucureşti, 1960, p. 5–35.
343. Toth István Győrgy, *Szent Ferenckővetői vagy a szultan katonái?*, în „Századok”, an 134, fasc. 4, Budapesta, 2000, p. 761–769.
344. Toth István Győrgy, *Relationes missionariorum de Hungaria ert Transilvania (1627–1707),* Budapesta–Roma, 1994.
345. Toth Sándor Lászlo, *Vilayetek a hodoltságban*, în „Acta Historica Universitatis Szegediensis”, Tom CIX, Szeged, 1999, p. 63–79.
346. Toth Zoltan, *Biographie d'une teritoire; la formation de Partium*, în „Revue d'Histoire Comparée”*,* vol. 2, Paris, 1946, p. 79–102.
347. *** *Tőrtènelmi Adatár*, vol. I-IV, Timişoara, 1871–1874.
348. *** *Tőrők sirkővek Lippárol a dèlmagyarországi muzeumban*, în „Archeologiai Ertesitő”, serie nouă, vol. XXXIII, Budapesta, 1914, p. 24–29 şi 71.
349. Trâpcea N. Theodor, *Aspecte principale privind istoria paşalâcului de la Timişoara,* în „Studii Articole de Istorie”, vol. XX, Bucureşti, 1972, p. 14–27.
350. Trâpcea N. Theodor, *Aspecte privind starea economică, socială şi politică a paşalâcului de la Timişoara*, în *S.I.B.*, vol. IV, Timişoara, 1976, p. 3–23.
351. Tràpcea N. Theodor, *Aspekte aus dem sozial-őkomomischen Leben der Hafen zwischen Orsova und Calafat XVI-XVIII Jh.*, în „R.E.S.E.E”, an 17, Bucureşti, 1979, nr. 3, p. 463 – 473.
352. Trâpcea N. Theodor, *Contribuţii la istoria Aradului în perioada de stăpânire otomană,* în „Ziridava”, X, Arad, 1973, p. 209–213.

353. Trâpcea N. Theodor, *Contribuții inedite privind lupta antiotomană în Banat 1594–1597*, în „Tibiscum”, VI, Caransebeş, 1986, p. 275–278.
354. Trâpcea N. Theodor, *Din viața religioasă a românilor din Timişoazra în timpul stăpânirii otomane*, în „Mitropolia Banatului”, an 27, nr. 1–2, Timişoara, 1977, p. 483–485.
355. Trâpcea N. Theodor, *Informații noi în legătură cu răscoala antiotomană din Banat (1594–1595),* în *S.I.B.*, vol. IX, Timişoara, 1983, p. 23–28.
356. Trâpcea N. Theodor, *Ştiri despre comerțul orşovean în epoca de stăpânire otomană*, în „Tibiscum”, V, Timişoara, 1979, p. 207–11.
357. Trâpcea N. Theodor, *Timişoara în timpul stăpânirii turceşti (1552–1716)*, în *Sub semnul lui Clio. Omagiu acad. Stefan Pascu*, Cluj-Napoca, 1974, p. 222–228.
358. Țintă Aurel, *Aspecte demografice din Timişoara la începutul secolului al XVIII-lea*, în *Timişoara în istorie şi contemporaneitate*, Timişoara, 1970, p. 69–70.
359. Țintă Aurel, *Situația Banatului la cucerirea lui de către Habsburgi*, în „S.I.B.”, vol. I, Timişoara, 1969.
360. Ursulescu Petru, *Ținutul Făgetului în hotarele Principatului autonom al Transilvaniei până la ocuparea de către otomani,* în „S.I.B.”, vol. 13, Timişoara, 1987, p. 47–62.
361. Varga Ferencz, *A tőrők államszervezet s adoztatási rendszer a XVI. ès XVII. században*, în „T.R.E.T.”, I, Timişoara, 1879, p. 3–12.
362. Varga Ferencz, *A szegedi sandzsák ès Csongrád-megye*, în „T.R.E.T.”, an IV, fasc. 1, Timişoara, 1883, p. 60–66.

363. Varga J. János, *„Ungarische Kriegs-Theatrum”, Szerbia ès a Temesi Bánság 1716–1718,* în „Századok”, an 129, fasc. 4, Budapesta, 1885, p. 873–882.
364. Veliman Valeriu, *Documente turco-osmane privind vilaietul (eialetul) Timişoara (1554–1716),* în „Revista Arhivelor”, an 62, nr. 4, Bucureşti, 1985, p. 413–427.
365. Veliman Valeriu, *Relațiile româno-otomane 1711–1821. Documente turceşti*, Bucureşti, 1984.
366. Veress Endre, *Acta et epistolae relationum Transilvaniae Hungariaeque cum Moldavia et Valachia*, Budapesta, 1914.
367. Veress Andrei, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei şi Tării Romàneşti*, vol. I-XI, Bucureşti, 1929–1937.
368. Veress Endre, *Dèva ès kőrnyèke Castaldo idejèben,* în *A Hunyadmegyei Tőrtènelmi ès Règeszeti Társulat Evkőnyve*, Deva, 1898, p. 19–66.
369. Veress Endre, *Erdèlyi feledelem interregnuma 1551–1556*, Budapesta, 1899.
370. Veress Endre, *Izabella Királyné 1519–1559*, Budapesta, 1901.
371. Veress Endre, *Somlyai Ferencz Lippái Vitèz vègrendelete 1551-ből,* în „Hadtőrtènelmi Kőzlèmenyek”, XIV, Budapesta, 1913, p. 129–130.
372. Veselinovici Raiko, *Vojvodina, Srbija i Makedonija pod turskom vlasku u drugoj polovini XVII. veka*, Novi Sad, 1960.
373. Vlád Alajos, *A romàn nèp s ügye*, Lugoj, 1863.
374. Vicze Károly, *Tőrőkvilág Temesvárott, 1552–1716*, părțile 1–8, în „A Heti Uj Szo”, Timişoara, aprilie–iunie 2002.
375. Voje J., *Problematika turskih provala u slovenske zemlje i organizacija odbrane u XV i XVI veky*, în

„Istoriskij Casopis”, XXV-XXVI, Belgrad, 1979, p. 117–131.

376. Wettel Franz, *Das Banat în der Türkenzeit (Der Felzug în Jahre 1697)*, în „Schwabische Volkspresse”, an 6, Timişoara, 1924, nr. 55, 61, 67, 84, 90.
377. Wettel Franz, *Das Banat în der Türkenzeit (Der Feldzug im Jahre 1698)*, în „Banater Tagblatt”, an 7, Timişoara, 1925, nr. 24–28.
378. Wettel Franz, *Die beabsichtige Belagerung Temeschwar în Jahre 1696*, în „Banater Tagblatt”, an 6, Timişoara, 1924, nr. 28.
379. Wettel Franz, *Zur Geschichte Temeschwars în 16.Jahrhubderts*, în „Banater Deutsche Zeitung”, an 7, Timişoara, 1925, nr. 293, p. 19.
380. Zach Krista, *Die bosnische Franziskaner-mission des 17. Jahrhunderts* în *Südostlichen Niederungarn*, München, 1979.
381. Zirojeviç Olga, *Carigradski drum od Beograda do Budima u XVI i XVII veku*, Novisad, 1976.
382. Zirojeviç Olga, *Des Fischfabg auf der Donau wahrend der Türkenzeit,* în *Kulturraum mittlrere und Untere Donau*, Reşiţa, 1995, p. 415 – 421.
383. Zirojeviç Olga, *Tursko vojno uredjenje u Srbiji (1459–1683*), Beograd, 1974.
384. Ziroiević Olga, *Turska utvrdena mesta na producju današnje Vojvodine, Slavonjie i Bosnie*, în „Zbornik za Istorija”, an 14, Belgraf, 1976, p. 91–143.
385. *** *Vilayetul Timişoara (450 de ani de intemeiere a paşalâcului 1552–2002)*, Timişoara, 2002.

FORWARD

While trying to exhibit the roots of a certain feeling specific to their region or the age of a monument, the inhabitants of the *Banat* region refer to it as belonging to the Ottoman period. The collective consciousness bears în mind only the old character, without having the accuracy of historical time…

A brief presentation of the historical era, former and about the Ottoman conquest is required for the ease of understanding the historical reality. The primary military conflicts, including the Ottoman and the *Banat* troops, started altogether, with the battles for the *Vidin* region, between 1368–1369. The first Turkish plunder raids ('*akin*') into Banat are dated în 1389/1391. These raids will repeatedly occur every time the Christian armies are not sufficiently numerous to represent a stronghold along the Danube. Battles are given în the north as well as în the south of the river, and victories are divided among both sides. Together with the increase of the Ottoman pressures along the stream come, în the functions of *Ban al Severinului* or *Comit de Timis*, notable personalities of the Roumanian, Hungarian or European Middle Ages like *Filippo Scolari*, *Ioan (Iancu) de Hunedoara* or *Pavel Chinezu*. With them the Turkish invasions come to a stop.

The 16-th century constitutes both physical and moral exhaustion of the Christian forces which were put în the gear of fighting against the Ottomans. The fall of the Danube line opens a path for the Ottomans leading them near Vienna (1529). The forming of the self-governed Transylvanian principality în 1541, and the alignment of the *Banat* region as one of its constituent parts, represents only a stage. The instauration of the Hapsburg

administration over the principality (1550–1552) raises the ultimate military reaction of the Ottoman Empire, which can not agree with the enemies governing a region as strategic as *Banat* was at the beginning of its modern period. The Ottoman campaign from 1551 foreshadows the conquest from 1552, and as consequence: two thirds of Banat are transformed into Ottoman provinces, and the eastern regions become *Banatul de Lugoj–Caransebes*, constituent of the principate until 1658, when the Turks get în hold of them.

This historical paradox was my motivation for taking up the research upon the period în which the Banat region was conquered in several stages-by Ottoman Turks and its metamorphosis into one of their provinces (*pasalic, eyalet or vilayet*). The research has developed în the course of several decades. At the start it was my curiosity that drove me towards the heart of this matter, but as I continued to discover new data and facts, I realized how rather few the translations were, those that should be accessible to a scholar. Five years ago I started a systematic pursuit of the titles that I found on the bibliographic list. While searching I discovered two certain facts.

First of all, the Turkish-Ottoman documents regarding the *vilayet de Timisoara*, the one's translated into Romanian, represent a very law percentage of the whole, this being the case of those that were translated into Hungarian, German etc., also. În the mean time I found out, from well-known Romanian and Hungarian turkologists, about the existence of ten's, possibly hundred's of thousand of documents that were not consulted or investigated în the last three hundred years. These documents can be found în sealed bags în the Ottoman historical archives at Topkapu Sarai, în Istanbul. Keeping în mind the fact that at least ten turkologists are needed to spend their entire life on the investigation, transcription (using the modern Turk alphabet), translation into Romanian and, at the end, their publication în dozens of volumes, so considering these needs and confronting them with the actual Romanian reality, I ended up concluding

that today's historians will never get to know the Ottoman period of Banat. Turkish documents regarding this vilayet were published în several European languages. Their majority is extremely interesting but don't cover all the important periods. The Ottoman chronicles had been intensely studied and the three volumes published by M. Guboglu and M. Mehmed succeed în offering an image (rather subjective though) upon the period and the geographical space în discussion. These chronicles were investigated by many European historians and then published în their national languages. But the lack of cohesion between their works makes it impossible even for the critical approach to elucidate a certain situation. There is a big amount of documents that was not yet translated into Romanian (from other European languages) this being the actual cause of their non-public statute.

Secondly, I discovered that the Romanian historiography (the European also) has shown only a partial interest for the study and immediate knowledge of Timisoara's *vilayet*, although it is one of the most important în Europe. But *Banat* was permanently a border region regardless of all the state entities to which it belonged, and the modern history has neglected the marginal territories while being blinded by their 'center'.

This is the actual status of the Romanian and European historical research upon Timisoara's *vilayet*. Nevertheless the following pages are very much influenced by this reality. More than that, the human and economical limits, but than again, the social and cultural also, are putting conditions upon the quality and depth of any kind of research.

The final result of the investigation will reveal it self as simple repertoire în which you can find all historical facts related by year, month or day. For the readers easier approach to the mental collectivity of the Middle Ages (Christian and Islamic) I inserted parts of the original documents or chronicles. Those interested can get thoroughly into the subject by consulting the rich bibliography or the Turk-Ottoman explanatory glossary at the end.

I truly hope that the following pages will consist of the cultural exercise and the sort of starting point I intended to express for all those who love and appreciate the historical truth and would like, some day, to start another odyssey of investigations.